

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

Somorjai Ádám OSB

A Katolikus Egyház Magyarországon 1945 után

Stierlin Szabó Henriette

A két Haller atya rejtélye

Siptár Dániel

A két Haller József

Németh László Imre

A firenzei magyar katolikus közösség története 1974–2020

Varga Kamill OFM

A Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Testülete gyöngyösi csoportja

Tempfli Imre

A magyar katolikus emigráció 1971 és 1984 között

Várszegi Asztrik

Búcsú Adriányi Gábor professzor úrtól

A MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
FOLYÓIRATA

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

37 (2025/1–2)

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
BUDAPEST, 2025

Kiadó – Publisher

**MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
(METEM)**

Pannonhalma–Budapest

**METEM INTERNATIONAL SOCIETY FOR ENCYCLOPEDIA
OF CHURCH HISTORY IN HUNGARY**

Toronto, Canada

HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY

Szeged

www.heh.hu

Folyóiratunk digitálisan elérhető:

honlapunkon: www.heh.hu és

http://real-j.mtak.hu/view/journal/Magyar_egyhaztortenet_i_vazlatok.html

Alapító

† Horváth Tibor SJ

Főszerkesztő – General Editor

CSÓKA GÁSPÁR

Szerkesztőbizottság – Board of Editors

*HUNGARY: Balogh Margit, Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gáspár, Érszegi Márk
Aurél, Fejérdy András, Kiss Ulrich, Koltai András, Lakatos Andor, Molnár Antal,
Mózessy Gergely, Németh László Imre, Solymosi László, Somorjai Ádám, Szabó Csaba,
Tóth Tamás, Várszegi Asztrik, Véghseő Tamás, Zombori István;*

ITALY: Tóth Krisztina

ROMÁNIA: Nagy Mihály Zoltán

GERMANY: [Adriányi Gábor, Tempfli Imre]

LENGYELORSZÁG: Illés Pál Attila

Felelős szerkesztő – Editor

ZOMBORI ISTVÁN

Felelős kiadó – Publisher

VÁRSZEGI ASZTRIK

ISSN 0865–5227

Nyomdai előkészítés:

SIGILLUM 2000 Bt. Szeged

Nyomás és kötés:

EFO Nyomda

www.efonyomda.hu

TARTALOM

TANULMÁNYOK – ESSAYS

A katolikus egyház és a kommunizmus Kelet-Közép Európában és a Szovjetunióban	5
SOMORJAI Ádám OSB A Katolikus Egyház Magyarországon 1945 után	7
STIERLIN SZABÓ Henriette A két Haller atya rejtélye: a misszionárius. Erdélytől és a Muraköztől az Orinoco partjáig <i>The mystery of the two Haller fathers: the missionary. From Transylvania and Mure river to Orinoco.</i> <i>El misterio de los dos padres Haller: el misionero. Desde Transilvania y del río Mure hasta el Orinoco.</i>	34
SIPTÁR Dániel A két Haller József <i>The two Joseph Hallers</i>	58
NÉMETH László Imre A firenzei magyar katolikus közösség története 1974–2020 <i>Outline history of the Hungarian Catholic community in Florence 1974–2020</i>	64

FORRÁSOK – SOURCES

VARGA Kamill OFM A Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Testülete (KALOT) gyöngyösi csoportja <i>The National Board of the Catholic Agricultural Youth Associations (KALOT) Gyöngyös group</i>	96
--	----

MÓDSZERTAN, ADATTÁR, SZEMLE
METHODOLOGY, DATA STORE, SURVEYS

TEMPFLI Imre A magyar katolikus emigráció 1971 és 1984 között <i>Die ungarische Katholische Emigration zwischen 1971 und 1984</i>	145
SOMORJAI Ádám OSB Egy tudományosan értelmezhetetlen jegyzet a Fraknói Vilmos tiszteletére kiadott terjedelmes tudományos könyvben	157
VÁRSZEGI Asztrik Búcsú Adriányi Gábor professzor úrtól	160

- ZAKAR Péter: *Biró Sándor: egy 19. századi református értelmiségi élete.*
(Ism.: Kovács Kálmán Árpád) 162
- Temetők, feszületek, szobrok nyomában. FRIGYIK Katalin: *Székesfehérvár egykori és ma is látható szakrális kisemlékei, és a hozzájuk fűződő tisztelet, 18–21. század. I–II.* Ism.: Mózessy Gergely 169

A KATOLIKUS EGYHÁZ ÉS A KOMMUNIZMUS KELET-KÖZÉP EURÓPÁBAN ÉS A SZOVJETUNIÓBAN¹

BEVEZETŐ

Ezzel a címmel jelentette meg a Pápai Gregorián Egyetem egyháztörténelem professzora, a bécsi egyházmegyes lengyel pap, Jan Mikrut sorozatának első kötetét olasz nyelven 2016-ban, amelyhez Miloslav Vlk bíboros (1932–2017), Prága érseke (1994–2010) írt előszót. Ebből a kötetből válogatunk. A köznyelvben „Erdély”-nek nevezett fejezet változatát már korábban közzétettük,² csakúgy, mint a két szlovák összefoglalást,³ a Lengyel- és Cseh-⁴ és Horvátországról⁵ szóló részt, a két ukrán egyháztörténeti összefoglalást,⁶ előző számunkban pedig a szlovén fejezetet.⁷ Szándékunk az, hogy e kötetből válogatva térségünk vonatkozó fejezeteit ismertessük meg, már azért is, mert sokan vélhetnének, hogy a világháborúk során a győztes országok sorába tartozó országokban könnyebb volt az élet. Éppen ellenkezőleg, és erre szeretnénk rámutatni, lehet, hogy még nehezebb volt az egyház, az egyházak sorsa, mint hazánkban. Saját fájdalmainkat így célszerű elhelyezni térségünk összefüggésrendszerében.

A szerzők és az egyes országok szerinti fejezetcímek a kötet sorrendjében:

Albert WARSO: *A katolikus egyház Lengyelországban 1945 után*

Jan MIKRUT: *A katolikus egyház Csehországban 1945 után*

TEMPFLI Imre: *A katolikus egyház Romániában 1945 után*

SOMORJAI Ádám: *A római katolikus egyház Magyarországon 1945 után*

Peter ŠTURÁK: *A görög katolikus egyház Szlovákiában 1945 után*

Peter OLEXÁK: *A római katolikus egyház Szlovákiában 1945 után*

Jure KRIŠTO: *A katolikus egyház Horvátországban 1945 után*

Tamara GRIESSER-PEČAR: *A katolikus egyház Szlovéniában 1945 után*

Roman DZWONKOWSKI: *A latin rítusú katolikus egyház Ukrajnában (1945–1991)*

Włodzimierz OSADCZY: *A görög katolikus egyház Ukrajnában (1917–1991)*

1 *La Chiesa cattolica e il comunismo in Europa centro-orientale e in Unione Sovietica*, szerk. Jan MIKRUT, Gabrielli, Verona 2016. 797 lap.

2 TEMPFLI Imre: *A katolikus egyház Romániában a kommunizmus ideje alatt (1945–1990)*, in: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 26 (2014), 1–4. szám, 60–120.

3 MEV 33 (2021), 3–4. szám.

4 MEV 34 (2022), 1–4; MEV 35 (2023) 1–2. számok.

5 MEV 35 (2023) 3–4. szám.

6 MEV 36 (2024) 1–2. szám.

7 MEV 36 (2024) 3–4. szám

Az eredeti kötet ennél többet nyújt, már címadása szerint is, így:

Joseph RITHO MWANIKI: *A katolikus egyház Albániában*
 Antonio CASCONI: *A katolikus egyház Bulgáriában*
 Tomo VUKŠIĆ: *A katolikus egyház Bosznia-Hercegovinában*
 Sergiu SOICA: *A görög katolikus egyház Romániában*
 Roman DZWONKOWSKI: *A katolikus egyház Észtországban*
 Andris PRIEDE: *A katolikus egyház Lettországon*
 Irena VAIŠVILAITE: *A katolikus egyház Litvániában*
 Roman DZWONKOWSKI: *A katolikus egyház Belaruszban*
 Petru CIOBANU: *A katolikus egyház Moldáviában*
 Roman DZWONKOWSKI: *A latin rítusú katolikus egyház Ukrajnában*
 Roman DZWONKOWSKI: *A katolikus egyház az ázsiai köztársaságban*
 Roman DZWONKOWSKI: *A katolikus egyház a Kaukázusban*
 Natalia RYKOWSKA: *A katolikus egyház Kazahsztánban*

AZ EGYHÁZ TÖRTÉNETE KELET-KÖZÉP EURÓPÁBAN⁸

Felhívjuk a figyelmet arra, hogy ez csak a nyitó kötet, a sorozatban már hat kötet jelent meg. A második kötet a lengyel kormány, a lengyelországi katolikus egyház és a vatikáni diplomácia összefüggéseit vizsgálja,⁹ a harmadik kötet térségünk hitvallóinak és vértanúinak élettörténetét ismerteti,¹⁰ benne magyar részről a következő életrajzokkal: a Tanácsköztársaság vértanúi (Tóth Tamás), Mindszenty József bíboros (Somorjai Ádám OSB), Apor Vilmos és Meszlényi Zoltán vértanú püspökök (Németh László Imre), a kommunizmus vértanúi 1945–1989 között (Tóth Tamás), a hét ferences vértanú (Kálmán Peregrin OFM), a Vajdaság vértanú papjai 1944–1945-ben (Tóth Tamás), a görög katolikus egyház a kommunista periódusban (Véghseő Tamás).

A sorozat negyedik kötete a Szovjetunió területén élő katolikusok történetét tárgyalja 1917-től a peresztrojkáig,¹¹ az ötödik kötet a náciizmus idejét,¹² ebben a magyar fejezet szerzője Fejérdy András, a hatodik kötet a náciizmus áldozatainak, hitvallóinak és vértanúinak élettörténetét dolgozza fel.¹³

A második kötet kivételével mindegyik kötetnek számos szerzője van, akiket a szerkesztő talált meg Rómában, ahol a világegyház, így térségünk is képviselve van. Mind-egyik kötet terjedelmes, súlyra is tekintélyes.

Következzék tehát a magyar egyháztörténeti összefoglalás.

⁸ A sorozat „Storia della Chiesa in Europa centro-orientale” néven fut, szerkesztője Prof. Jan MIKRUT.

⁹ Paweł WÓJCIK: *Il Governo e la Chiesa in Polonia di fronte alla diplomazia Vaticana (1945–1978)*, Jan Mikrut előszavával, Gabrielli, Verona 2016. 560 lap.

¹⁰ *Testimoni della fede. Esperienze personali e collettive dei cattolici in Europa centro-orientale sotto il regime comunista*, Christoph SCHÖNBORN bíboros előszavával, szerk. Jan MIKRUT, Gabrielli, Verona 2017. 1248 lap.

¹¹ *La Chiesa cattolica in Unione sovietica. Dalla Rivoluzione del 1917 alla Perestrojka*, Tadeusz KONDRUSIEWICZ érsek előszavával, szerk. Jan MIKRUT, Gabrielli, Verona 2017. 1024 lap.

¹² *La Chiesa cattolica in Europa centro-orientale di fronte al Nazionalsocialismo 1933–1945*, szerk. Jan MIKRUT, Gabrielli, Verona 2019. 951 lap.

¹³ *Perseguitati per la fede. Le vittime del Nazionalsocialismo in Europa centro-orientale*, szerk. Jan MIKRUT, Gabrielli, Verona 2019. 1000 lap.

SOMORJAI ÁDÁM OSB

A KATOLIKUS EGYHÁZ MAGYARORSZÁGON 1945 UTÁN

*Jan Mikrut, a Pápai Gregoriana Egyetem professzora 2016-ban olasz nyelven sorozatot indított a szocialista országok egyháztörténetéről. Az első kötetben jelent meg ez az írás, amely eleve külföldiek, nevezetesen egyetemi hallgatók számára készült. Ezért alapfogalmak tisztázására is sort kellett keríteni, a szakirodalomból pedig lehetőleg olyat kellett választani, amely megjelent olasz vagy más idegen nyelven. Itt némileg átdolgozott változatban közöljük magyar nyelven.*¹

MAGYARORSZÁG A NAGY HÁBORÚ UTÁN

1920-ban (a Versailles-ben kötött trianoni békeszerződéssel) Magyarország mint legyőzött állam került ki az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlásából, teljesen új határokkal. Sehol nem maradtak meg a Kárpát-medencével azonosított régi határok, és az új állam területe a medence középső részére zsugorodott. Magyarország már megismerkedett a kommunizmussal, amikor a polgári forradalomból született és a győztes hatalmak nyomása alatt álló kormány nem volt hajlandó aláírni egy olyan békediktátumot, amelynek feltétele az állam területének egyharmadára csökkentése volt. Ezt a kommunisták sem tették meg: hittek a proletariátus nemzetköziségében és ugyanakkor kijöhettek a börtönből, 1919. március 21-én kikiáltották Kun Béla proletár köztársaságát, amely azonban augusztus 1-én megbukott. Sokatmondó tény, hogy ilyen körülmények között a fiatal papot, Pehm Józsefet² is bebörtönözték.

A polgári, majd a kommunista forradalom után király hiányában Nagybányai Horthy Miklós lett Magyarország kormányzója, aki 1944-ig volt hivatalban. Ez a kormány, amely aláírta a békeszerződést, azonnal napirendre tűzte irredenta programját valamenyny elveszített terület visszaszerzése érdekében, amelyeket korábban ezer éve birtokolt.

1 Olasz nyelven megjelent in: *La Chiesa cattolica e il comunismo in Europa centro-orientale e in Unione Sovietica*, Szerk. MIKRUT, Jan. Gabrielli, Verona 2016. 569–597. Korompai Eszter fordítása. – Témánkban német nyelven megjelent: BEKE, Margit: *Kurze Geschichte der katholischen Kirche in Ungarn 1945–2005*, in: MIKRUT, Jan (szerk.): *Die katholische Kirche in Mitteleuropa nach 1945 bis zur Gegenwart*, Wien 2006. 605–631. – A megjelenés esztendeje tehát 2015. Ezt követően jelent meg a következő és alább általunk idézett tanulmány: Soós Viktor Attila: *Papgyilkosságok Magyarországon 1945–1957 között*, in: Tömösközi Ferenc – Petheő, Attila (szerk.): „Kik a Krisztusban hunytak el, mind boldogok”: Hitvalló egyház magyar mártírjai. Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, Komárno 2022. 91–108.

2 Mindszenty Józsefről van szó, aki 1942-ben változtatott vezetéknévet.

Ezt a programot a társadalom minden rétege elfogadta Magyarországon, de a magyar nemzet egyharmada – beleértve a székelyeket, akik Romániában élő kompakt magyar etnikum – arra volt ítélve, hogy az új határokon kívül, száműzetésben éljen: vagyis az új határok nem vették figyelembe a helyi lakosság akaratát.³ Magyarország először az olasz, majd a náci német terjeszkedési politika szövetségesévé vált. Több lépésben meg tudta növelni a területét: visszaszerzett néhány területet Csehszlovákiától (1938, 1939), Romániától (1940) és Jugoszláviától (1941), így két év alatt újra egyesítette csaknem valamennyi magyart és beolvasztott több nemzetiséget is. A második világháborús vereség után az 1947. február 10-én aláírt párizsi békeszerződés ezeket a határokat megszüntette, sőt, az ország területe még kisebb lett, mert a Szlovákia fővárosától, Pozsonytól délkeletre fekvő három települést Csehszlovákiához csatolták.

A 20-as és 30-as években megújult a katolikus mozgalom, ami Prohászka Ottokár esztergomi pap, később székesfehérvári püspök tevékenységével kezdődött. Újraszervezték a katolikus sajtót, létrejött a katolikus agrárfújásági mozgalom (magyar rövidítései: KALOT a legényegylet, KALÁSZ a leányköröké),⁴ amelyet Kerkai Jenő SJ, a már említett Pehm, azaz Mindszenty József egykori tanítványa és Nagy Töhötöm SJ⁵ vezettek. Újjászültek a szerzetesrendek és kongregációk is, ennek csúcspontja a Budapesten megrendezett Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus ünneplése volt Eugenio Pacelli pápai légatus és titkára, Giovanni Battista Montini részvételével. Ezek a példák arra is utalhatnak, hogy milyen ígéretes jövőt sejtetett az a korszak.⁶ A második világháború után ez a szerves fejlődés, sajnos, megszakadt.⁷ Azt lehet mondani, hogy a két világháború, két menetben, durván beleavatkozott a magyar társadalom fejlődésébe.

3 Magyarország esetében a legismertebb népszavazást az osztrák határon lévő Sopron városában tartották, amely a „leghűségesebb város” címet kapta, mert Magyarországra szavazott.

4 BALOGH Margit: *a KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*, Budapest 1998; PETRÁS Éva: *a Splendid Return. The Intellectual Reception of the Catholic Social Doctrine in Hungary 1931–1944* (Complementa Studiorum Historiae Ecclesiasticae 1), Budapest 2011.

5 Vö. NAGY, Alessandro: *Jesuitas y masones. Con una carta abierta a su Santidad Paulo VI*, Buenos Aires 1963. Németül is: Uő: *Jesuiten und Freimaurer: mit einem offenen Brief an Seine Heiligkeit Paul VI*, Wien, 1969.

6 A korszak angol nyelvű összefoglalását ld.: LÁSZLÓ, Leslie: *Church and State in Hungary, 1919–1945*, Budapest 2004.

7 A korabeli Magyarországon, jóllehet az állam hivatalosan a hadviselő felek közé tartozott, az emberek számára távoli dologt jelentett a háború, különösen Budapest szovjetek általi ostroma 1944 karácsonyán. Ezt megelőzően, 1944. március 19-én az ország egész akkori területét megszállták a német csapatok, akik megkezdték a magyar zsidók megsemmisítését. Még korábban Magyarország a béke szigete volt Európá közepén 1944-ig.

NÉHÁNY VILÁGI MOZGALOM ÉS KATOLIKUS EGYESÜLET STATISZTIKÁJÁBÓL⁸

	1946 előtt
Kalot (fiatal rk. férfiak 1935)	500.000 tag
Kalász (fiatal rk. nők)	100.000 tag
Mária Kongregáció	700.000 tag

	1949 előtt
Katolikus egyesületek	1.500

Az első világháború után Magyarországon nem tűrték meg a kommunistákat a közsátságuk alatt elkövetett gaztetteik miatt, egy részüket bebörtönözték, vagy illegálisba vonultak, mások elhagyták az országot, és a Szovjeunióban, többnyire Moszkvában telepedtek le, ahol esetleges visszatérésükre vártak. A magyarországi tanácsköztársaság köztársa fontos lehet a második világháború után bekövetkező események megértése szempontjából: csak 133 napig tartott, ezért sokan azt gondolhatták, hogy a helyzet marad a régi. Sokan csupán az 1956-os októberi forradalom elfojtásakor értették meg, hogy a kommunizmus sokáig eltarthat. Sokan voltak, akik még a 70-es, 80-as években is azt gondolták, hogy ez mindig így lesz.

MAGYARORSZÁG ÉS A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ

A háború áldozatainak számát az államhatárok megváltozásának figyelembevételével kellene megállapítani. Az áldozatoknak négy csoportja van. Az első csoportba tartoznak a halottak: a fronton harcban elesett 160.000 ember; kb. 280.000 ember hadifogságban és 130.000 polgári személy az ország területén folyó harcokban vesztette életét (1944–1945).⁹ A második csoportot a szinte teljesen kiirtott magyar zsidók alkotják, a fővárosi, budapesti zsidók kivételével, őket maga a kormányzó, vagyis az államfő védelmezte 1944. március 19-e után is, amikor a németek katonailag megszállták az állam egész területét.¹⁰ A harmadik csoportba tartoznak a hadifoglyok: kb. 280.000 ember nyugaton¹¹ és 600.000 a Szovjetunióban a szovjet fegyveres erők győzelme után is.¹² Míg az előbbi-

8 A katolikus vonatkozásban itt idézett valamennyi statisztikával kapcsolatban vö. ANDRÁS, Emmerich SJ-MOREL, Julius SJ: *Hungarian Catholicism. A Handbook*, Vienna–Toronto 1983. Ld. még UőK: *Church in Transition. Hungary's Catholic Church from 1945 to 1982. Collected Studies of the Hungarian Institute for Sociology of Religion* (UKI Reports), Vienna 1983.

9 STARK, Tamás: *Hungary's Human Losses in World War II*, Uppsala 1995; Uő.: *Deportation of Civilians from Hungary to the Soviet Union*, in: Annali dell'Istituto storico italo-germanico in Trento, 2002, XVIII.

10 Kb. 450.000 áldozattal. Vö. STARK, Tamás: *Hungarian Jews during the holocaust and after the Second World War, 1939–1949* (East European Monographs), New York 2000.

11 BORBÁNDI Gyula: *a magyar emigráció életrajza 1945–1985*, I. kötet, Budapest 1989, 22. Interneten: <http://mek.oszk.hu/03400/03472/html/index.htm> [hozzáférés: 2014. december]; STARK, Tamás: *Magyar foglyok a Szovjetunióban*, Budapest 2006, 47–62.

12 I. h., 105–110.

ek hazatértek, vagy nyugaton maradtak, az utóbbiak közül 200.000 ember eltűnt.¹³ Van még egy csoport, ebbe tartoznak mindazok, akik a hadseregekkel együtt hagyták el Magyarország földjét, és politikai okokból, tehát a kommunistáktól való félelem miatt, nem tértek haza, valamint ide sorolandók az emigránsok is, akik a háború utáni első években kénytelenek voltak elhagyni a hazájukat. Minden egybevetve, azt lehet mondani, hogy Magyarország a népességének több mint 20%-át elveszítette, ennek kb. a fele meghalt, a másik fele elhagyta az országot.

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ POLITIKAI KÖVETKEZMÉNYEI

Ilyen körülmények között 1945-ben Magyarország területe 93.030 km², lakosainak száma 9.000.000¹⁴ volt. A szomszédos államokban 3-4 millió magyar élt mint etnikai kisebbség: Csehszlovákiában (Dél-Szlovákiában, 1919-ben 1.000.000, 1945-ben 600.000, sokan közülük „reszlovakizáltak”); a Szovjetunióban (Ukrajnában) 200.000; Romániában (1945-ben kb. 2.000.000, napjainkban 1.300.000); Jugoszláviában (Szerbia térségében, a Vajdaságban 1945-ben kb. 500.000, napjainkban 300.000); Ausztriában (Burgenlandban és Bécsben) néhány tízezer ember stb.¹⁵ a nyugati diaszpórában 3-4 millió magyar élt, többnyire az Egyesült Államokban és Kanadában, de Nyugat-Európában, Dél-Amerikában és másutt is. Ezért jelentette ki Antall József miniszterelnök, amikor az 1990. májusi szabad választások után kormányra került, hogy „lélekben” 15 millió magyart szeretne szolgálni. Ma a külföldön élő magyarok száma ennél valószínűleg sokkal kevesebb, de olyan örökség ez, amely kötelez.

HÍVEK, EGYHÁZMEGYÉK, SZEMINÁRIUMOK, EGYETEMEK, ISKOLÁK, VALLÁSOK, NEMZETISÉGEK SZÁMA

Magyarországnak ezen a területén a lakosság kétharmad része hagyományosan katolikusnak vallotta magát. Az egyházmegyéik határai 1993-ig a régiéek voltak:¹⁶ három érsekség Esztergom primási székhellyel (alapítása 1001-ben, 1993-tól napjainkig Esztergom-Budapest), szuffraganeus egyházmegyéik: Veszprém, Győr, Pécs, Székesfehérvár, Szombathely; a kalocsai főegyházmegye (alapítása 1000-ben, érsekség 1135-től) a szegedi (szeged-csanádi) és részben nagyváradi (Oradea Mare, Románia) szuffraganeus egyházmegyéikkel és az egri főegyházmegye (alapítása a XI. században, érsekség 1804-től). 1993-ban Veszprém érsekség lett, és kivált belőle a kaposvári egyházmegye. A görögkatolikusok egyházmegyéje 2015. március 20-án Hajdúdorog székhellyel metropolisz rangjára emelkedett, a miskolci exarchátus (a szlovákiai eperjesi [Prešov] egyházmegye déli része) és Nyíregyháza egyházmegyei (eparchia) rangot kapott.

13 VARGA Éva Mária: *Magyarok szovjet hadifogságban (1941–1956) az oroszországi levéltári források tükrében*, Budapest 2009.

14 Vö. SOMORJAI Ádám: *Quadro geostorico*, in: Caprioli, Adriano – Vaccaro, Luciano (szerk.): *Storia religiosa dell’Ungheria (Ricerche Europa, 8)*, Milano-Gazzada 1992, 19–27. Lásd még Uő: *Segnato dalla corona di Santo Stefano. Saggi raccolti 1992-2020*. Magyarország Barátai Alapítvány – METEM Budapest 2021. (METEM Könyvek 95.) 13–18. Interneten: <http://real.mtak.hu/127244/>

15 Vö. KOCIS, Károly – KOCIS HODOSI, Eszter; *Minoranze ungheresi nel Bacino dei Carpazi*, Roma, 1994.

16 *Hungarorum Gens* 1993. május 30-i apostoli konstitúció, in: AAS 85 (1993), 871–876.

1945 után a Szlovákiával és Romániával szelt egyházmegyék más területeit egyesítették az egri és a szegedi egyházmegyékkel: az apostoli kormányzóságokat, a szlovákiai rozsnói (Rožňava)¹⁷, kassai (Košice) és a romániai szatmári (Satu Mare) egyházmegyék részeit Egerhez, a romániai nagyváradi (Oradea Mare) egyházmegye részét Szegedhez csatolták. Különleges *status* illette meg az esztergomi primási székhely Dél-Szlovákiába eső északi részét, amely a Szentszéknek közvetlenül alárendelt nagyszombati (Trnava) apostoli kormányzósághoz tartozott (amely csak 1977-ben lett érsekség), de Mindszenty bíboros a haláláig (1975) saját területének tartotta akkor is, ha fogvatartása, ill. félig-meddig fogvatartása, majd hazája elhagyása miatt nem kormányozhatta, ahogyan a magyarországi részt sem.

Minden latin rítusú egyházmegyének volt egy saját nagyszemináriuma 1952-ig, amikor a kommunisták ezek többségét megszüntették, és egy öt nagyszemináriumból álló hálózatot hoztak létre. A budapesti központi szeminárium fogadta a teológiai kar hallgatóit, amelyet a régi Pázmány Péter egyetemről választottak le. Az utóbbi nevét megváltoztatták, így jött létre az „Eötvös Loránd” Tudományegyetem. A regionális szemináriumok az egri, a győri és a szegedi szemináriumok lettek. A görög rítusú katolikusoknak kezdetben nem volt szemináriumuk, ezért a kommunizmus első évtizedeiben a központi szemináriumban és az egri főegyházmegye nagyszemináriumában laktak; a kommunista éra alatt csak 1950-ben kezdte meg működését a saját szemináriumuk Nyíregyházán. Meg kell jegyezni, hogy a görögkatolikusok létezését a kommunisták csak Jugoszláviában és Lengyelországban tűrték meg, máshol, szovjet, csehszlovák és román területen erőszakkal nyomták el és beolvasztották őket az ortodoxok közé.¹⁸

1948-ig, amikor a felekezeti iskolákat államosították, az iskolák felét a katolikus egyház tartotta fenn, negyedét a protestánsok, úgyhogy az iskolák háromnegyed része a keresztény egyházakhoz tartozott. 1950-ben a kommunista kormány és a magyar püspöki kar között létrejött megállapodás – jobban mondva, diktátum – következménye az volt, hogy csak nyolc katolikus gimnáziumot engedélyeztek, hatot a fiúk és kettőt a lányok számára, négy szerzetesközösség irányítása és felügyelete alatt: bencések (Pannonhalmán és Győrött), ferencesek (Esztergomban és Szentendrén), piaristák (Budapesten és Kecskeméten) és egy női kongregáció (Budapesten és Debrecenben).¹⁹ Mint említettük, a jelenlegi Magyarország lakosságának kétharmada katolikus volt, a többieknek kb. kétharmada volt kálvinista és egyharmada evangélikus hiten. Kevesen voltak izraelita vallásúak. Az ortodoxiának voltak szerb, román és görög kisközösségei, amelyek elmagyarosodtak. Miután a második világháború előtt és alatt tettek egy kísérletet arra, hogy létrehozzanak egy autokefál magyar egyházat, a magyar anyanyelvű ortodoxok a moszkvai pátriárkátus fennhatóságát választották. Magyarországon a háború után nem volt sok kisebbség, a területén legfőképp magyarok éltek.

17 Vö. KERDIK, Milan: *La diocesi di Roznava negli anni 1918–1938 alla luce degli Archivi Vaticani*. Különös tekintettel a térképekre, 369–375.

18 Ez a helyzet csak 1989, az *Annus mirabilis* (a csodák éve) után változott meg, de Csehszlovákiában már korábban, 1968-ban, a prágai tavasz idején.

19 Meg kell jegyezni, hogy a zsidók megtartották a gimnáziumukat és a rabbiképzőt is, ami egész Kelet-Európában egyedülálló eset, beleértve a Szovjetuniót. Úgyhogy az egész földrajzi térség leendő rabbijait Budapesten képezték.

A HÍVEK STATISZTIKAI ADATAI

Utolsó hivatalos népszámlálási adatok, 1949²⁰	
Népesség	9.204.799
Katolikusok	6.488.755 – 67,8%
Kálvinisták	2.014.718 – 21,9%
Luteránusok	482.157 – 5,2%
Izraeliták	133.861 –

1949 után, egészen 2001-ig nincs hivatalos statisztika.

1995-ben a becsléseket a megkeresztelt katolikusok statisztikai adataira alapozták, akik a lakosságnak kb. 62%-át tették ki, a vasárnapi miselátogatók (*dominicanos*) számát pedig a megkeresztelt katolikusok 10-15%-ára becsülték.

Hivatalos népszámlálási adatok, 2001²¹	
Népesség	10.198.315
Katolikusok	5.558.961
Római szertartás szerint	5.289.521
Kálvinisták	1.622.796
Luteránusok	304.705
Izraeliták	12.871
260 [!] egyéb felekezet	kb. 1.121.000

AZ EGYHÁZMEGYÉK ÉS A PLÉBÁNIÁK KORMÁNYZÁSA A HATÁRMÓDOSÍTÁSOK UTÁN

A határok többszöri módosítása azzal a következménnyel járt, hogy a magyar kisebbségek nagy része a többség képviselői által kormányzott egyházmegyékhez tartozik, különösen Szlovákia területén. Nincsenek megfelelő egyházi struktúrák a kisebbségek pasztorálására. Így, bár a magyar kisebbség körében is sok hivatás van, Szlovákiában nem volt és máig nincs magyar nyelvű szeminárium. Ukrajna területén, amely vitatott régió volt (1919-től 1939-ig Csehszlovákiához, 1939-től 1945-ig Magyarországhoz, 1945-től 1992-ig a Szovjetunióhoz tartozott, ezután lett Ukrajna), ahol különböző rítusokat követő több nemzetiség élt együtt, a magyar kisebbségben vannak protestánsok és katolikusok is mindkét rítusban, és egyházközi szinten elfogadott a beszélt nyelv. Romániában a római rítusú gyulafehérvári (Alba Julia) egyházmegyének, később főegyházmegyének (alapítása: 1009, 1991-től érsekség) van egy, más egyházmegyékkel közös szemináriuma, ahol túlnyomórészt a magyar nyelvet használják; a szatmári (Satu Mare), a nagyváradi (Oradea Mare) és a temesvári (Timisoara) egyházmegyében vannak magyar ajkú egyházközösségek is. A jászvásári (Iasi, Moldova) egyházmegyében egy régies magyar nyelvet beszélnek (a csángók), de többnyire csak családi körben.

20 A népesség megoszlása vallás és nem szerint, 1930, 1949, 2001. Interneten: http://www.nepszamlalas2001.hu/eng/volumes/06/00/tabeng/1/load01_8_0.html

21 I. h.

Jugoszláviában van két egyházmegye, mindkettő a Vajdaságban: a szabadkai (Subotica) és a nagybecskereki (Zrenjanin), ahol többségében a magyar nyelvet használják (az előbbi 1968-ban jött létre, azelőtt a magyarországi kalocsai egyházmegyéhez tartozott, az utóbbi 1923-tól apostoli kormányzóság volt, 1986-tól egyházmegye²²). A magyar jelenlétet képviseli egy kisszeminárium és a katolikus sajtó. A primás hagyományosan a püspöki konferencia elnöke. 1945. október 2-án Mindszenty Józsefet választották meg, aki 1946 februárjában lett bíboros,²³ 1949 februárjában életfogytiglani fegyházra ítélték, és 1956-ban a forradalom szabadította ki; csak négy napig volt szabad, mert 1956. november 4-én az amerikai követségre (1966-tól nagykövetség) menekült, ahol 1971. szeptember 28-ig tartózkodott, majd Rómában, végül Bécsben élt. 1975. május 6-án halt meg Bécsben. Utóda Lécai László lett, aki azelőtt veszprémi püspök volt, 1974. február 5-től apostoli kormányzó és 1976-tól primás érsek. 1986 júniusában halt meg. Paskai László volt az utóda 2002-ig, 75. születésnapjáig. 2015-ben halt meg.

A PÜSPÖKÖK KINEVEZÉSE – A FŐKEGYÚRI JOG ÉS KÉT EGYSZERŰ MEGÁLLAPODÁS (1927, 1964)

A régi alkotmány szerint, amely Szt. István királyig nyúlik vissza (997-től fejedelemség, 1000-tól 1038-ig király), az állam keresztény állam volt,²⁴ és az apostoli király mint *kegyúr* nevezte ki a püspököket. Magyarországon nem volt investitúraharc, mint volt Németországban. Az alkotmány úgy maradt, ahogy volt, sőt, a Konstanzi Zsinat (1519–1520) előtt és alatt a pápák elismerték Luxemburgi Zsigmondnak a Magyarország, Csehország stb. királya és a Szt. Római Birodalom császára címet, ha csak részben is. 1526-ban III. Kelemen elismerte az apostoli király címet Magyarország királynőjének, Habsburg Mária Teréziának, de csak a címet, joghatóság nélkül. Ezt a címet nem ismerték el II. József császár esetében, mert nem koronáztatta meg magát Magyarország szent, apostoli és angyali koronájával, de szabályosan megkoronázott utódait a püspökök iktatták be és a pápák megerősítették. Így történtek a kinevezések 1919-ig, a Habsburg-dinasztia utolsó királyig, IV. Károlyig (osztrák császárként VI. Károly).²⁵

Az első világháború után új kinevezési rendszert terjesztettek elő. Bár a magyar kormány a református Horthy kormányzó idejében igényt tartott az apostoli címre, a Szentszék ezt nem ismerte el, csak akkor tette volna meg, ha visszatért volna a Habsburg-dinasztia, vagy akadt volna egy katolikus király. Ellentétben a többi kelet-európai állammal, Magyarországgal a Szentszék nem kötött konkordátumot, csak egy „egysze-

22 Zrenjanin történelmileg a csanádi egyházmegyéhez tartozott, amelyet 1920-ban osztottak három részre, a másik két rész Romániához (Timisoara), ill. Magyarországhoz tartozik (Szeged).

23 Az érseki kinevezési bulla kelte 1945. X. 2. A Szentszékkal való érintkezés nehézségei miatt a kalocsai érsek, Grösz József fakultást kapott arra, közzétegye a kinevezést, miután a jelölt beleegyezett. Így a közzétételre Magyarországon került sor 1945. IX. 17-én.

24 Vö. CYWINSKI, Bohdan: *In difesa della Corona di santo Stefano*, in: Uő.: *Il secolo della difficile prova. Storia contemporanea della Chiesa in Europa centro-orientale. Le radici dell'identità*, Bologna 1983, 131–151.

25 E régi magyar hagyomány leírását ld. ADRIÁNYI Gábor: *a magyar királyok apostoli címe* c. munkájában, in: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Essays in Church History in Hungary 2 (1990), 77–84. Interneten: www.heh.hu. Vö. SOMORJAI, Adam: *Il caso della corona ungherese con il papa Silvestro II. Alle origini di un mito nazionale*, in: *Doctissima Virgo. La sapienza di Gerberto, scienziato e papa*, a cura di Costantino Sigismondi, Roma 2009, 33–46. Lásd még Uő.: *Segnato dalla corona di Santo Stefano. Saggi raccolti 1992–2020*, i. m. 147–158.

rű megállapodást” 1927. május 10-én, amely szerint a Szentszéknek először tájékoztatnia kell a kormányt, és a kormánynak két hónap áll a rendelkezésére, hogy válaszoljon. A megállapodás szövegét, magyar források szerint, először csak 1966-ban tették közzé,²⁶ és a Szentszék nem tartotta kötelezőnek a megállapodást. Úgyhogy a Szentszék sokáig szabadnak érezte magát a kinevezések dolgában, Mindszenty József esetében is, hiszen még csak egy ideiglenes kormány létezett, mert a párizsi békeszerződést Magyarországgal csak 1947. február 10-én írták alá. De a kommunista kormány ellenállt ennek a próbálkozásnak, az 1927. évi megállapodásban foglalt jogait követelte, és néhány püspöki kinevezést nem ismert el.

Mi több, a kommunisták újra követelték a főkegyúri jogot, de ezt a jogot a Szentszék nem ismerte el. 1951-ben a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 20. sz. rendelete értelmében az ország területén az Elnöki Tanács fenntartotta magának az előzetes hozzájárulás jogát, még hozzá visszamenőleges hatállyal, vagyis 1946. január 1-től. Az 1957. évi 22. sz. rendelet még szigorúbb volt. Néhány évvel korábban Lengyelországban egy ehhez hasonló rendelet Wyszyński prímás ellenállásába (a híres *non possumus*-ba) ütközött. 1959-ben, még inkább 1971-ben további részleteket pontosítottak. Ezzel a kommunista állam ellenőrzése alá vonta szinte az összes egyházi kinevezést a fontosabb pozíciókba. A részleges egyezmény, vagyis az 1964. szeptember 15-én kötött második egyszerű megállapodás jelentősége az, hogy a kommunista kormány elismerte a Szentszék jogát a püspökök kinevezésére.²⁷

AZ ORSZÁG KOMMUNISTA ÁTALAKÍTÁSA 1945 ÉS 1948 KÖZÖTT

Mint említettük, Magyarország a tengelyhatalmak szövetségese, tehát a Szovjetunió ellensége volt. A Vörös Hadseregnek harcolnia kellett Magyarország egész területén a románok és a bulgárok, a Vajdaságban pedig (Jugoszlávia) a szerbek támogatásával (Tito partizánjai). Ez több tízezer áldozatot követelt a polgári lakosságtól is csupán etnikai hovatartozásuk miatt. Főleg a német kisebbség – amely nagyrészt lelkesedett Hitlerért és a nemzetiszocializmusért – szeretett volna a magyar uralom alatt egy saját „Gau”-t, azaz autonóm tartományt, később a magyar kisebbség is. Nagyon sok pap esett áldozatul a szerb megtorlásoknak, akiknek az volt a bűne, hogy magyarok voltak, nemcsak a Bácskában és a Bánságban (Vajdaság), hanem az állam egész területén. Néhányan közülük a szentség rangjára emelkedtek, sokan mások még nem. Elég emlékeztetni a hét ferences vértanúra, akiknek a boldoggá avatása folyamatban van. Magyarországon az 1997 novemberében Rómában boldoggá avatott Apor Vilmos győri püspök és Meszlényi Zoltán esztergomi segédpüspök szenvedett vértanúhalált, akit 2009 októberében avattak boldoggá Esztergomban.

26 CSIZMADIA Andor: *a magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*, Budapest 1966, 301–309., németül Uő: *Rechtliche Beziehungen von Staat und Kirche in Ungarn vor 1944*, Budapest 1971, 118–120. Azóta megjelent, faksimilében is, az eredeti olasz forrás alapján, lásd ICKX, Johan: *A Pápai Államtitkárság Második Szekciójának Történeti Levéltárában őrzött dokumentumok jelentősége a magyar egyháztörténetírás számára*, in: Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015, szerk. Fejérdy András, METEM Budapest–Róma 2015. 45–59.

27 A teljes szöveget hivatalosan nem hozták nyilvánosságra. Egy összefoglalás olvasható a *L'Osservatore Romano* 1964. szeptember 16-i számában. FEJÉRDY, András: *L'intesa semplice del 1964 tra la Santa Sede e l'Ungheria*, in: *Rivista di Studi ungheresi* 11 (2012), 96–111. Interneten: http://epa.oszk.hu/02000/02025/00027/pdf/RSU_2012_11_096.pdf

Magyarországon tovább tartott a kommunista uralom, mint a szomszédos országokban, és kegyetlen volt, elsősorban azért, mert a kommunisták bosszúállásának jellegét öltötte, és azért is, mert a kommunisták nem haboztak szövetséget kötni a volt „nyilas-keresztesekkel”, a német nemzetiszocializmus szövetségeseivel. A kommunisták között azok voltak a hangadók, akik korábban Moszkvában éltek száműzetésben, de a Vörös Hadsereggel és a szovjetekkel visszajöttek, és feltétlen hatalmat akartak. A vezetőjük Rákosi Mátyás volt, Sztálin egyik legszorgalmasabb tanítványa, aki eleinte a saját kezében koncentrált a hatalmat, a párttal együtt, azután a párt abszolút hatalmát támogatta. Magyar földön kevés kommunista maradt, ők immár háttérbe szorultak.

Magyarország igazgatása a szövetségesek ellenőrző bizottsága alá tartozott a szovjet megszállástól 1947 őszéig, amikor hatályba lépett az 1947. február 10-én aláírt párizsi békeszerződés. Az első választásokat 1945. november 4-én tartották, amikor a kommunisták csak 17,11%-ot tudtak elérni, de a szavazatok 57%-át (!) megszerző győztes kiscsapatot arra kényszerítették, szovjet nyomás alatt, hogy hívja meg a többi pártot egy nagy kormánykoalícióba. Így a kommunisták rá tudták tenni a kezüket a fontos minisztériumokra, mint pl. a belügy, a többségben lévő kiscsapatot pedig a „számitaktikával” megsemmisítették: koholt perekkel, kiutasításokkal, deportálásokkal részben a Szovjetunióba, részben az állam területén. A második választásra 1947. augusztus 31-én került sor, amikor a kommunisták számos csalás és bohózatba illő esemény megrendezésével megszerezték a szavazatok 24,33%-át. A többi párt – beleértve a szociáldemokratákat is –, valamint az egyházak politikai és egzisztenciális felszámolásának árán 1948–49-ben a hatalom a kommunisták ölébe hullott: lásd a Mindszenty ellen és más politikai és egyházi, katolikus vagy nem katolikus személyiségek ellen indított pereket.

Az államformát még 1946. január 31-én megváltoztatták, amikor az első szabadon választott országgyűlés megszavazta a királyság eltörlését²⁸ és a köztársaság kikiáltását, majd 1949-ben ismét megváltoztatták, ezúttal népköztársaságra, amely 1989-ig állt fenn.²⁹ Ezekben az években államosították csaknem az egész ipart, a nagybirtokokat pedig 1945 márciusától – az orosz csapatok érkezését követően – felparcellázták a korábbi tulajdonosok kártalanítása nélkül; így az egyházi nagybirtokok is világi tulajdonba kerültek. A magyarországi katolikus egyház talán az utolsó volt Európában, amely hatalmas nagybirtokokat tartott fenn. Ugyanakkor meghatározó szerepet vállalt a nevelésben és kiterjedt intézményi hálózatot tartott fenn, beleértve a kórházakat. A katolikus egyesületeket pedig 1946 nyarán hamis vádakkal feloszlatták.³⁰

AZ EGYHÁZ MAGATARTÁSA 1945 ÉS 1948 KÖZÖTT A POLITIKÁVAL SZEMBEN

Az egyházat ellenséges erőnek tekintették annak ellenére, hogy Mindszenty József prímást korábban a „nyilas-keresztesek” bebörtönözték. Az egyházat mint óriási nagybirtokok tulajdonosát kártalanítás nélkül megfosztották ezektől a javaktól, amelyekből finanszírozta az egyházi iskolarendszert. A kommunista vezetők az egész időszak alatt

28 Magyarország IV. Habsburg Károly (VI. Károly osztrák császár) 1918-ban történt lemondása után is formálisan királyság maradt.

29 1989. X. 23-án ismét kikiáltották a köztársaságot, ezúttal a „nép(i)” minősítés nélkül.

30 Jellemző az eljárás módja. Két szovjet katonát holtan találtak a főváros egyik utcájában. Egyik fiatal magyar halott zsebében találtak egy KALOT-igazolványt (amelyet utóbb tettek oda). Így a KALOT-ot – és nem csupán azt – vádolták a bűncselekmény elkövetésével.

arra a gyanúsításra építettek, hogy az egyház majd vissza akarja szerezni ezeket a javakat, pedig ez nem volt igaz. A katolikus egyház vezető képviselői elfogadták ezt a változást, ha lehetetlenné is vált az iskolák és a katolikus intézmények fenntartása. Az iskolák erőszakos szekularizálásért folyó kampány a prímás és a püspöki kar ellenállásába ütközött, de az országgyűlés 1948 júniusában meghozta ezt az intézkedést. Az egyház az iskolák államosítása után sem kapott semmilyen kárpótlást. A prímás megtiltotta a szerzeteseknek, hogy folytassák iskolai tevékenységüket, úgyhogy több ezer szerzetes és apáca maradt munka és megélhetés nélkül³¹, akik korábban tanítással foglalkoztak.

Mindszenty bíborosban, ahogy emlékirataiban le is írja, kanadai útja ébresztette azt a gondolatot, hogy az 1947. évi Mária-jubileum alkalmából meghirdet egy Mária-évet, és mozgósította a híveket Magyarországon egy teljes Mária-év 1947–48-ban történő megrendezése érdekében, amelynek ünnepségein nem hívők és más felekezetek tagjai is részt vettek. Éppen ezért, a nagy siker miatt, az állami hatóságok és a belügyminisztérium, amely – mint említettük – a kommunisták kezében volt, ezt politikai tevékenységnek tartották és akadályozták. A magyar földön alkalmazott intézkedések később megismétlődtek lengyel földön a lengyel kereszténység millenniumi ünnepségei során 1966 körül.

A prímás által szervezett ellenállás magas közjogi állásának is volt köszönhető, amennyiben évszázados hagyományok szerint az első alkotmányos méltóságot viselte, de a királyság eltörlésével és a köztársaság kikiáltásával ez a cím 1946. február 1-jén megszűnt. Ennek ellenére a prímás élete végéig felelősnek tartotta magát az egész nemzet sorsáért, mert az országnak nem volt sem királya, sem kormányzója.³² Innen erednek személyes és hivatalos konfliktusai, de a katolikus egyház konfliktusainak egy része is a kizárólagos hatalomra törekvő kommunista párttal. A Szentsek nagy bizalmat táplált Mindszenty személye iránt, a kommunista kormány pedig az 1948. évi hatalomra kerülésétől a korszak végéig úgy tekintett a pápaságra mint ellenségre, a kapitalizmus szövetésére, a politikai „reakció” erőinek támogatójára.³³

HARC AZ ISKOLÁÉRT ÉS A VALLÁSOS NEVELÉSÉRT

Mint már mondtuk, az egyház és a különböző vallási felekezetek oktató-nevelői tevékenysége rendkívül aktív volt 1948 májusáig, amikor egy országgyűlési és kormányzati aktussal az összes iskolát államosították. Csak két évvel később adtak vissza néhány intézetet, vagyis – a katolikus egyház esetében – nyolc gimnáziumot. A hitoktatást nem szüntették meg, de adminisztratív eszközökkel akadályozták. Miközben a kormány nyomást gyakorolt az iskolák vezetésére és megjutalmazta a hittant kirekesztő igaz-

31 Ezt megelőzően 635 rendházban 23 férfi és 40 női kongregáció élt, 2.582 férfi és 8.956 nő, összesen 11.538 ember. Vö. A magyarországi latin- és görög-szertartású egyházmegyei és szerzetes római katolikus papság és női szerzetesrendek névtára, iskolák, közjóléti és hitbuzgalmi egyesületek feltüntetésével, Budapest 1948. Vö. BALOGH Margit–GERGELY Jenő: *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992. Adattár*, Budapest 1996. 196–200.

32 Vö. SOMORJAI, Adam: *Il pensiero del cardinale Giuseppe Mindszenty circa il suo ruolo costituzionale e politico*, in: Rivista di Studi ungheresi XXVI, N. S. 11 (2012), 69–95. Interneten: http://epa.oszk.hu/02000/02025/00027/pdf/RSU_2012_11_069.pdf Lásd még Uő: *Segnato dalla corona di Santo Stefano. Saggi raccolti 1992–2020*, i. m. 221–247.

33 A háború utáni korszakra nézve vö. LOMBARDI, Lapo: *La Santa Sede e i cattolici dell'Europa orientale agli albori della guerra fredda*, Roma–Budapest 1997.

gatókat, a hitoktatásban csak valamelyik szülő nyilatkozatával és aláírásával lehetett részt venni. A beiratkozások ütemezését úgy manipulálták, hogy a szülők ne érkezhessenek időben, de akik beiratkoztak, azok a plébánostól vagy az egyházközség valamelyik papjától kaphattak hitoktatást. Még további adminisztratív intézkedéseket is tettek, nyomást gyakoroltak a szülőkre a munkahelyükön, egyenesen az állásuk elvesztésével is fenyegetve őket. Így egyre kevesebben vettek részt hitoktatásban. Az 1956-os forradalom megújulást hozott, a nép kezdett újra templomba járni és hittanórákra küldeni a gyermekeket. De ez nem tartott sokáig. Utána a statisztikai adatok folyamatos csökkenést mutatnak, és látható belőlük, hogy a fővárosban csaknem teljesen megszűnt az intézményes hitoktatás, de a falusi körzetekben még nem. Ezzel párhuzamosan kialakult az ún. kateketikai oktatás, amely nem volt intézményes, de önkéntes alapon gyakorolhatták a plébániákon. A kormány ezt nem nézte jó szemmel, mert nehezen tudta ellenőrizni. Ezért a kateketikai találkozókat sok esetben megfigyelte, és lelkes papokat börtönzött be a rendszer elleni „összeesküvés” ürügyén.

Oktatás	1950 előtt	1950 után
Katolikus gimnáziumok	49	8
Tanítóképzők	35	-
Elemi iskolák	2.989	-
Százalékos megoszlás	50%	0,01%

TEOLÓGIAI FŐISKOLÁK

Oktatás	1950 előtt	1950 után
Teológiai karok	2	1
Egyházmegyei szemináriumok	11	5 (1952 után)
Szerzetesi szemináriumok	12	3
Nagyszemináriumok	12	6 (1952 után)

KATEKÉZIS

1948: minden fiatal, mert a hitoktatás hagyományosan kötelező volt;

1957: a fiataloknak kb. 80%-a részesült kateketikai oktatásban (a plébániákon) és tanult hittant (az iskolákban);

1986: a fiatalok kb. 5–7%-a katolikus iskolákban; nincsenek statisztikai adatok a plébániákon folyó kateketikai oktatásról és az illegálisnak tekintett csoportokat látogató fiatalokról.³⁴

³⁴ Nem hivatalos felmérésen alapuló adatok, amelyben a szerző is részt vett. Ezeknek az első publikációját vö. SOMORJAI, Adam: *Pastoral Strategies of the Roman Catholic Church in Hungary 1945–1986*, in: Somorjai, Adam – Szennay, András (szerk.): *Unum omnes in Christo. In unitatis servitio. Miscellanea Gerardo J. Békés OSB octogenario dedicata*, Pannonhalma 1995. 563–581.

A SZERZETESRENDEK MEGSZÜNTETÉSE ÉS A SZERZETESÉK ÜLDÖZÉSE

A szerzetesrendek ezer éven át jelen voltak a magyar földön, és a tanügyben vállalt szerepük a XIX. és XX. században is fölerősödött.³⁵ Sőt, az iskolarendszer, ahogy az egészségügyi rendszer is, nagyrészt hagyományosan a szerzetesek és az apácák kezében volt, mint említettük. Ezért a kommunisták a szerzeteseket is ellenséggként kezelték. Míg az első években az üldözés egyes személyek ellen irányult, 1950-ben kényszerítő intézkedéseket hoztak: júniusban bezárták az osztrák és a jugoszláv határ közelében lévő rendházakat, a szerzeteseket és a nővéreket pedig a középső országrész kolostoraiba telepítették. Majd a püspöki konferencia – bár a Szentszéktől nem kapott erre felhatalmazást – a kormánnyal folytatott tárgyalások után, 1950. augusztus 31-én aláírta az ún. egyezményt, amely inkább diktátum volt. Ennek egyik pontja értelmében minden rendház bezárásra került, négy kivétellel, amelyeknek engedélyezték, hogy egy korlátozott létszámmal és feltételek között fennmaradjanak és tovább működjenek.³⁶

Ily módon a szerzetesrendek többsége illegálisba szorult. Előjáróik egymáshoz hasonló, olykor eltérő stratégiákat alkalmaztak, pl. a jezsuita tartományfőnök úgy rendelkezett, hogy a fiatalok menjenek külföldre és ott folytassák a tanulmányaikat,³⁷ papjaik pedig az országban maradtak és keresték a túlélés lehetőségeit. A ciszterciek hasonlóképpen döntöttek,³⁸ nem az apát megbízásából ugyan, de a jóváhagyásával, néhány testvér kezdeményezésére. Más közösségek, mint a bencéseké is, látva, hogy Magyarországon lehetetlenné vált a működésük, több csoportban külföldre távoztak, így tett a magyar kongregáció főapátja, Kelemen Krizosztom is.³⁹ A magyar szerzetesek nyugati jelenlétével kapcsolatban emlékeztetni kell arra, hogy a jezsuiták alapítottak egy magyar provinciát külföldön; a ferencesek, akik már az első világháború után is sokan voltak az Egyesült Államokban, egy Magyar Custodián folytatták pasztorációs tevékenységüket az összegyűjtött magyarok között; a ciszterciek egy ma is virágzó apátságot alapítottak Dal-

35 A budapest-pilisabai katolikus egyetem konferenciákat szervezett a szerzetesrendek és kongregációk magyarországi jelenlétéről. A dokumentumokat a „Művelődéstörténeti Műhely – Rendtörténeti Konferenciák” sorozatban adták ki. Az alábbi kötetek jelentek meg (zárójelben a konferencia éve): 1. ferencesek, 2005-ben (2002), 2. domonkosok, 2007-ben (2003), 3. jezsuiták, 2006-ban (2004), 4. ciszterciek, 2009-ben (2005), 5. pálosok OSPPE, 2007-ben (2006), 6. piaristák, 2010-ben (2007), 7. bencések, 2012-ben (2010), 8. ferencesek, 2013 (2008), 10. lazaristák, 2016.

36 A bencések két gimnáziummal (Győrött és Pannonhalmán), a ferencesek két gimnáziummal (Esztergomban és Szentendrén), a piaristák két gimnáziummal (Budapesten és Kecskeméten), valamint egy női kongregáció két gimnáziummal (Budapesten és Debrecenben). Ha korlátozottan is, de a katolikus oktatásnak ez a rendszere az egész kommunista korszakban működött. Megjegyezzük, hogy a reformátusoknak is engedélyeztek két gimnáziumot, az egyiket aztán finanszírozás hiányában bezárták, és a luteránusok is tarthattak egy gimnáziumot, amely később bezárt. Csökkent diáklétszámmal csak a zsidó gimnázium működött Budapesten.

37 A jezsuitákra nézve vö. a Szabó Ferenc SJ szerkesztésében 1991-től 2008-ig 15 kötetben Budapesten kiadott „Anima Una” sorozattal. Vö. BÁNKUTI GÁBOR: *Jezsuiták a diktatúrában*, Budapest 2011.

38 A ciszterciekkel kapcsolatban ld. CÚTHNÉ GYÓNI Eszter: „Nem harcolunk, de nem is búcsúzunk...” a ciszterci rend Zirci Apátságának története a második világháború végétől Endrédy Vendel apát haláláig. Budapest 2017. Ld. Elmer István interjúját Endrédy Vendel atya ciszterci apáttal, in: BOZSOKY, Paul G.–LUKÁCS László SchP (szerk.): *De l’oppression à la liberté. L’Église en Hongrie 1945–1992: chronique des événements ordinaires et extraordinaires. Témoins et témoignages*, Párizs 1993. 223–240.

39 SOMORJAI Ádám: *Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát emigrációs évei (1947–1950)*, Budapest 2014. Uő., *Archabbot Chrysostom Kelemen in the West*, in: *American Benedictine Review* 66 (2015), 164–170.

lasban;⁴⁰ a bencések két házat hoztak létre, egy mindmáig létező apátságot São Paulóban (Brazília)⁴¹ és egy konventuális perjelséget San Francisco környékén. Ez utóbbi 1976-ban kongregációt váltott, és a Manchester-i Saint Anselm apátság alá került, így csatlakozott az amerikai-cassinói kongregációhoz (USA, New Hampshire).⁴² A jászói (Jasov) premonstreieknek nem volt külföldi alapításuk, de a csornaiaknak igen: Kaliforniában, a Los Angeles környéki Orange County-ban alapított apátságuk ma is nagyszerűen prosperál.⁴³ A piaristák néhány iskolát alapítottak az Egyesült Államokban.⁴⁴

Egy másik megírandó fejezet a Magyarországon maradt szerzetesek illegális, illetve az egyházmegyébe beosztott plébánosként vagy kántorként folytatott tevékenysége.⁴⁵ Sokan közülük polgári életet voltak kénytelenek élni különféle munkákat vállalva, így föl kellett menteni őket a szegénységi fogadalom alól. Az 50-es években titokban tartották egymással az intézményes kapcsolatot, de a kommunista államnak sikerült azonosítania őket és szétrombolnia, amit felépítettek.⁴⁶ Csak néhány közösség maradt olyan helyzetben, hogy életben tudott maradni: legismertebbek a ciszterci nővérek. A bakonyboldogasszonyi és az érdi női közösség (Budapest környékén), amely részt vett a zirci ciszterci apátságban elkezdett monasztikus reformban, folytatta az imádságos közösségi életet, de a biztonság érdekében újoncokat nem vett föl. Ellenben az egyik apáca, Ágnes anyja, akit túl aktívnak tartottak, és ezért a testvérével⁴⁷ és más nővérekkel együtt eltávolítottak, titokban folytatta a szerzetesi életet, közben többen csatlakoztak hozzá. Ma is létezik az érdi és a kismarosai apátság, amelyek a Magyar Ciszterci Kongregációhoz tartoznak.

40 FARKASFALVY, Dénes: *Cistercians in Texas: The First Forty Years*, in: Thomas Pruitt (szerk.), *Cistercians in Texas. The 1998 Jubilee*, Dallas 1998. Vö. www.cistercian.org.

41 Vö. GRECO, Simone: *Abadia São Geraldo. 60 anos de história. 60 years of history, 1953–2013*, Abadia São Geraldo, São Paulo, Brazília 2013. Vö. www.asg.org.br.

42 Vö. JÁVOR, Egon: *Beginnings: The Founding of Woodside Priory*, Woodside Priory School 2007; Uő.: *Being Benedictine: 50 years of Woodside Priory School*, Woodside Priory School 2008. Vö. www.prioryca.org.

43 Vö. STACK, Gabriel: *A history of St. Michel's*, doktori értekezés a Perpperdine-i egyetemen, Malibu (Kalifornia) 1997, kézirat; Vö. www.stmichaelsabbey.com

44 BURGUÉS, José: *The Piarist Fathers in the U.S.A. 60 Years of Service. Escolapios en Estados Unidos* (kiadó nélkül), Miami 2007–2008.

45 Ld. Elmer István interjút Halász Piusz ciszterci atyával, „a lelki ellenállás szelleme”, in: *De l’oppression à la liberté. L’Église en Hongrie 1945–1992*, i. m. 263–288.

46 Vö. HETÉNYI VARGA Károly: *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*, Abaliget, I. kötet 1999, II. kötet 2002.

47 MONIKA, *Diario: Una giovane benedettina ungherese negli anni della persecuzione: 1957–1962*, Casale Monferrato 1996. Németül is. A kiadvány címében szereplő „bencés” szó nem megalapozatlan: nemcsak azért, mert a ciszterciek is a bencés regulát követik, hanem azért is, mert az 50-es években volt néhány pannonhalmi bencés szerzetes, akik – bár a monostorukból eltávolították őket – foglalkoztak az illegális közösség lelkiigondozásával. A lelkiségük bencés jellegű volt, de a ciszterci reform jegyében, amiről a bencés atyák nem értesültek azokban az években. Ld. még Elmer István interjút Timár Ágnes anyával „a lelki ellenállás szelleme”, in: *De l’oppression à la liberté. L’Église en Hongrie 1945–1992*, i. m. 310–324.

A HAZAI SZERZETESSÉG STATISZTIKÁJA

	1950 előtt	1950 után
Férfi szerzetesek		
szerzetesi intézmények száma	23	3
szerzetesházak száma	182	6
férfi szerzetesek száma	2.582	240
Női szerzetesek		
szerzetesi intézmények száma	40	1
szerzetesházak száma	454	2
női szerzetesek száma	8.956	60

Meg kell jegyezni, hogy 1989, az *Annus mirabilis* óta, amely Magyarországon a „rendszerelváltás” nevet kapta, a szerzetesi kongregációk létezhetnek és működhetnek; a statisztika teljesen más. De ennek a 40 évnek az lett a következménye, hogy a szerzetesek és apácák száma jelentős mértékben csökkent, és a magyarországi katolikus egyház, amely a kommunizmus előtt missziós egyház volt, saját hazájában szép számmal fogad – többek között szerzetes – misszionáriusokat.

A KATOLIKUS SAJTÓ ELNYOMÁSA ÉS A SAJTÓCENZÚRA

Magyarországon változatos és életerős katolikus sajtó működött, a teológiai tudományos folyóiratok a 20-as, 30-as években követték a nyugati teológiai tudományok ritmusát. A szovjet megszállás alatt az első intézkedések között megszüntették a katolikus napilapokat és bevezették a cenzúrát már rögtön a háború után. A kommunista korszakban csak néhány címet tűrtek meg, ami a magyar sajtó 0,01%-ának felelt meg, hasonlóan a katolikus könyvkiadáshoz: 1950 és 1967 között csak 149 cím jelent meg. A sajtó az egész korszakban ellenőrzés alatt állt, olykor megtiltották a publikálást, más, hosszabb időszakokban pedig öncenzúrát rendeltek el, és a kiadásokért felelős személyek kinevezésének politikája a prioritások között volt.

A HAZAI KATOLIKUS SAJTÓ STATISZTIKÁJA⁴⁸

	1950 előtt	1950 után
Napilapok	2	1 (hírügynökség, kb. 1.300 példány)
Hetilapok	-	1 (Új Ember, 1945, kb. 90.000 példány)
Kétheti lapok	-	1 (Katolikus Szó, 1957, kb. 12.000 példány)
Havilapok	25	1 (Vigilia, 1935, 12.000 példány)
Háromhavi lapok	3	1 (Teológia, 1967, 4.000 példány)
Százalékos megoszlás	11,3%	Magyarország összes periodikájának 0,01%-a

48 A katolikus teológia magyarországi helyzetének elemzését ld. KRÁNITZ, Mihály: *La teologia cattolica ungherese dopo il Concilio vaticano II*, in: Gregorianum 91 (2010/3), 510–525.

1945 és 1949 között a nyomtatásban megjelent katolikus könyvek száma: 542 cím; 1950 és 1967 között: 149 cím.

A KORMÁNY KÍSÉRLETE RÓMÁTÓL FÜGGETLEN NEMZETI EGYHÁZAK ALAPÍTÁSÁRA

Az első években a magyar kommunistáknak szándékában állt egy magyar nemzeti egyház alapítása, ahogy a Kominform (1947–1956) hasonló kísérletet tett a kelet-európai országokban, Albániában sikerrel. De ki lehet jelenteni, hogy Mindszenty József, a rendíthetetlen esztergomi bíboros és más főpapok ellenállásának köszönhetően a magyarországi egyház a római közösségben maradt, ha voltak is hosszú évek, amelyekben ezt a közösséget aktívan nem gyakorolták a vasfüggöny mögött. Az egyházi ellenállás szelleme lelkesítette az emigráns papság egy részét is: ne felejtjük, hogy a papságnak kb. 20%-a menekült nyugatra, ahol már sok emigránst talált, és nemzeti egyházközösségek sűrű hálózatát hozta létre, különösen az USA-ban.

AZ EGYHÁZ ÜLDÖZÉSÉNEK KÜLÖNBÖZŐ FORMÁI

Havasy Gyula a következő statisztikában összegzi a katolikus egyház üldözését: 1945 és 1964 között a püspökök 75%-át üldözték, ketten közülük vértanúhalált haltak, a már említett Apor Vilmos és Meszlényi Zoltán. 1945. március 28-án meghalt Mikes János szombathelyi püspök, címzetes érsek is, amikor látta a szovjet katonák büntetteit. 14 püspököt bebörtönöztek, vagy elszigeteltek paptársaiktól és a hívektől. A leghíresebb Mindszenty József esete, aki 1948. december 28-tól az 1956-os októberi forradalomig volt börtönben, azután „félíg-meddig fogságban” az amerikai nagykövetségen; Grósz József kalocsai érseket 15 évre ítélték, 1951 júniusától 1955 októberéig börtönben volt, 1956 februárjáig internálva; Zadavec István tábori ordinárius 1945 februárjától 1947 októberéig volt börtönben, 1951 júliusától 1954 augusztusáig internálva, majd a lakhelyéről kiutasítva 1965-ben bekövetkezett haláláig; Pétery József váci püspök 1952-től 1956 októberéig, majd 1957 februárjától 1964 szeptemberéig volt újra internálva, azután 1967-ben bekövetkezett haláláig ott is maradt; Badalik Bertalan veszprémi püspök 1957-től 1964 szeptemberéig volt internálva, azután 1970-ben bekövetkezett haláláig ott is maradt; Hamvas Endre és Shvoy Lajos csanádi, ill. székesfehérvári püspökök 1952-ben néhány hétig házi őrizetben voltak; Bárd János, a Szentszék által 1950-ben kinevezett kalocsai segédpüspök az érseki palotába számúzva élt 1983-ban bekövetkezett haláláig; Endrey Mihály egri segédpüspök, az Actio Catholica elnökét, aki 1957-től az esztergomi főegyházmegye élén különleges megbízott volt, 1958 augusztusától 1964 szeptemberéig egy plébániára számúzva élt; Szabó Imre esztergomi segédpüspököt egy kis településre internálták 1958 decemberétől 1963-ig; Kisberk Imre székesfehérvári püspököt egy kis településre internálták 1951-től 1956-ig; Belon Gellért 1945 után börtönben volt, 1959-ben pécsi püspökké választották, de csak 1982-ben szentelték föl, amikor már súlyos beteg volt.⁴⁹

49 HAVASY, Gyula: *Martyrs of the Catholics in Hungary, 1944–1989*, Budapest 1993. 121–124.

360 egyházmegyes papot (10%), 940 szerzetespapot (66%), 200 szerzetestestvért (16%) és 2.200 nővért (22%) üldözték.⁵⁰

A szovjet katonák által 1945-ben meggyilkolt papok: Hummel Kornél, Bergendi János, Farszky Szalvátor OFM, Kajdy Ferenc SJ, Laskay Antal SJ, Ruppert István, Szalay Alajos, Hajnal Zénó OFM, Martincsevics Pál.⁵¹

A titkosrendőrség által megölt papok: Kiss Szaléz OFM – 1946, Papp Ervin – 1950, Vezér Ferenc OSPPE – 1951, Ács István OSPPE – 1951, Brenner János – 1957, Brückner József – 1973, Debreczeni Félix O.Cist – 1954, Kenyeres Lajos – 1957, Kiszely Gyula – 1966, Kormos Ottó – 1972, Kovács Antal – 1950, Miksa Pál – 1945, Ryba Hugó – 1952, Szabó László – 1966. Sándor István SDB szalézi koadjutort 1953-ban ölték meg (2013-ban Budapesten boldoggá avatták).

A jugoszláviai Vajdaságban szerb katonák (partizánok) kezétől haltak vértanúhalált 1944–1945-ben: Berger Antal, Drupp Bálint, Gencel Pál, Gulyás Károly, Haug Antal, Hubert Ferenc, Kopping Gáspár, Müller–Mészáros István, Köves István, Novotny József, Petrányi Ferenc, Plank Ferenc, Szabó Dénes, Takács Ferenc, Unterreiner Károly, Varga Lajos, Virág István, Veinert Péter, Werner Mihály (kalocsai, ill. ma suboticei egyházmegye, Szerbia); továbbá Ádám Antal, Brunet Ferenc, Kaip Vilmos, Kahlesz Miklós, Knapp József, Kornath József, Moravetz Gyula, Rotten Mihály, Schummer Rudolf, Steigerwald Ádám, Varga András, Weber Péter főtisztelendők (csanádi, ill. ma zrenjanini egyházmegye; Klein Tivadar (pécsi egyházmegye), Kovács Kristóf OFM és Körösztes Krizosztom OFM (Újvidék/Novi Sad, Szerbia).⁵²

Hadifogolyként haltak meg a Szovjetunióban: Berkes Szervác OFM – 1945, Horváth Sebestyén OSB – 1947, Kovács Benno OFM – 1945, Lukács Pelbárt OFM – 1947, Sályi László – 1958, Scherer Lőrinc – 1945, Sterneczky Árpád OFM – 1945, Stumpf Mátyás – 1946, Szerednyey János – 1946. Börtönben haltak meg: Bozsik Pál – 1952, Brenner Imre – 1951, Gáspár Gusztáv – 1953, Károlyi Bernát OFM – 1954, Kriszten Rafael OFM – 1950, Papp Kelemen O.Cist. – 1953, Szél Kálmán – 1952, Tornyos Kálmán – 1952, Harza Lajos – 1951, Streuer József – 1955, Tornyos Gergely – 1951, Jakab Benjamin SJ – 1950, P. Baranyai Juszttin O.Cist – 1956, P. Bús János SDB – 1953, rev. Freesz József – 1951, Horváth Pál –, Kovács Ferenc – 1958, Kovács Imre – 1962, Marycz Győző – 1963.

50 Uő: *A magyar katolikusok szenvedései, 1944–1989*, Budapest 1990, i. m. 179–180, angolul: *Martyrs of the Catholics in Hungary*, i. m. 115–130. A felsorolt neveket ld. ott.

51 További adatok a következő rkat. lelkészekről: Padányi Sándor római katolikus pap, veszprémi egyházmegyes lelképászor, plébános Inke; Zarka József római katolikus pap, veszprémi egyházmegyes lelképászor, plébános Pakod; Bergendy János római katolikus pap, székesfehérvári egyházmegyes lelképászor, irodaigazgató Székesfehérvár; Gáspár János római katolikus pap, székesfehérvári egyházmegyes lelképászor, plébános Iszkaszentgyörgy. Lásd: Soós Viktor Attila: *Papgyilkosságok Magyarországon 1945–1957 között*, i. m. 91–108.

52 További adatok a következő rkat. lelkészekről: Böszörményi Mihály római katolikus lelkész Sajkagyörgye; Dobler Antal római katolikus plébános Gádor; Dupp Bálint római katolikus plébános Csurog; Friedrich Géza római katolikus plébános Baranyavár; Kopping Jakab római katolikus plébános Őrszállás; Müller Péter római katolikus plébános Szentfülöp; Müller Péter római katolikus plébános Szentfülöp; Schmidt József római katolikus hittanár Dubrovnik; Schön Jakab római katolikus teológiai hallgató Palánka; Varga Endre római katolikus plébános Tóba; Weidner Michael kapucinus szerzetes, Svájból, Újvidékről elvitték a ferencesekkel együtt és megölték Weinert Péter prépostot, római katolikus plébánost Palánka. I. h.

Nem soroljuk föl azokat a világi személyeket, akiket a hitük miatt öltek meg. Máig feltáratlan körülmények között halt meg egy világi hitoktató, Szekeres Mária – 1977-ben!

A legtovább voltak börtönben: Lénárd Ödön SchP 19 évig és 3 hónapig 1948 és 1977 között, Tabódy István 19 évig,⁵³ Lénárd Károly 17 évig 1951 és 1969 között, Szigeti Imre OP 14 évig 1958 és 1975 között.

A bebörtönzött papok megoszlása egyházmegyék szerint

Esztergom Főegyházmegye	103 (73 Magyarországon, 30 Szlovákiában)	20%
Győr Egyházmegye	68	
Pécs Egyházmegye	20	
Székesfehérvár Egyházmegye	1	
Szombathely Egyházmegye	9	
Vác Egyházmegye	31	
Veszprém Egyházmegye	25	
Kalocsa Főegyházmegye	11	
Szeged-Csanád Egyházmegye	19	
Eger Főegyházmegye	19	

A bebörtönzött szerzetesek megoszlása kongregációk szerint

Pálos rend (OSPPE)	15	100% (!)
Jézus társasága (Jezsuiták)	58	29%
Ciszterciek	42	25%
Ferencesek	45	18%
Bencések	20	6,6%
Baziliták	1	
Domonkosok	6	
Iskolatestvérek	1	
Kapucinusok	7	
Karmeliták	2	
Szerviták	1	
Piaristák	14	
Premontreiek	2	
Szalvatoriánusok	1	
Szaléziek (Don Bosco fiai)	9	

⁵³ Ld. Elmer István interjút: *De l'oppression à la liberté. L'Église en Hongrie 1945–1992*, i. m. 241–262.

Bebörtönzött apácák, akiknek a neve ismert: 27.⁵⁴

A bebörtönzöttek száma

10 évnél hosszabb ideig	8 pap	
5 évnél hosszabb ideig	90 pap	2 kedvesnővér
2 évnél hosszabb ideig	180 pap	10 kedvesnővér
2 évnél kevesebb ideig	230 pap	17 kedvesnővér
Három hónap időtartamra	600 pap	2200 kedvesnővér ⁵⁵

A hatalom meg akarta félemlíteni az ellenségnek tartott erőket, és a papság lojalitását is bírni szerette volna. Ennek biztosítása érdekében a párt közvetlen kezdeményezésére erőszakkal létrehozták az ún. békemozgalmat a börtönben korábban bántalmazott néhány pappal, mint Beresztóczy Miklós esetében is, akinek nem volt más választása. Hozzá kell tenni, hogy ez a kommunista hatalom nem kímélte a saját embereit sem; tehát a Szovjetunió 30-as éveiből ismert jelenség ismétlődött, amikor a saját elvtársaikat likvidálták. Magyarországon is nem csupán elítélték, például, a volt belügyminisztert, Rajk Lászlót, hanem ki is végezték, bántalmazták és bebörtönözték a másik volt belügyminisztert, Kádár Jánost, aki később a párt első számú vezetője lett a kortárs nemzedék számára; 1958. június 16-án megölték a híres Nagy Imrét, aki szintén kommunista volt, és 1956 októberében a forradalom nemzeti hőségévé vált. Nem lehet megfedkezni arról, hogy az említett személyiségek közül ketten a magyar történelem emblemikus alakjaivá váltak. Mivel a kommunista egypártrendszerben a hatalom nemcsak likvidálta a saját embereit, de a temetést is megtagadta tőlük, fontos politikai jelzésnek számított Rajk László 1956. október 6-i temetése, amely politikai tüntetéssé vált, szinte az október 23-án kitört forradalom nyitánya. Ugyanígy jelzés értéke volt Nagy Imre temetésének 31 évvel a halála után, 1989. június 16-án, ez tényleg a nemzet felvonulása volt, ami az *Annus mirabilis* győzelmét jelentette.

Visszatérve a papság és az egyház üldözésére, a hatalom egyrészt létrehozta a békemozgalmat, hogy legyenek lojális kollaboránsai, bár ez a békepropaganda nem mást jelentett, mint háborút a „kapitalizmus” ellen, másrészt kialakított egy, az egész társadalomra és magára a papságra is kiterjedő kémhálózatot, mert félt. A kommunista módszerekhez tartozott, hogy az egyént erkölcsi magatartásának néhány botlásával zsarolták. Így az üldözöttek egy részének, személyes nyugalmuk érdekében, „alá kellett írniuk”, együttműködni, feljelenteni, vagy elhagyni az országot, vagy foglalkozást változtatni. Az együttműködésnek, a feljelentésnek vagy a feljelentés szabotálásának különböző módjai voltak, egyesek nagyon szorgalmasan végezték a feladatot, mások csak színlelték; volt, aki szólt a saját környezetének, hogy a jelenlétében ne beszéljenek olyan dolgokról, amelyek bajt okozhatnak. Ezt a politikai erőt a megfélemlítés szelleme tudta fönntartani, és a birodalma pontosan akkor omlott össze, amikor az emberek már nem félték. Sok pap

54 Fölsorolásuk név szerint és börtönéveik számával in: HAVASY Gyula: *a magyar katolikusok szenvedései, 1944–1989*, i. m. 401–429.

55 Ugyancsak Havasy Gyula statisztikája, *Martyrs of the Catholics in Hungary*, i. m. 130. A Románia területén internált három püspök és 17 magyar pap fölsorolását ld. ott, 127sk.

elhagyta a hivatását személyes nyugalma érdekében, de erről még nincs pontos leírás, sem statisztika.

Az utóbbi két évtizedben a történelemírást – amely a részben megmaradt és a kommunistákra nézve esetleg terhelő anyagok kivételével meg nem semmisített levéltári anyagokon alapul – túlnyomórészt azoknak a leleplezése érdekelte, akik együttműködtek, és úgy tűnt, hogy mindenki együttműködött: püspökök, papok, egyszerű emberek. Úgyhogy annak a leírása, amit a kommunizmus elvetett, még a kommunizmus összeomlása után is tartott. Nem foglalkoztak azonban a vezetők magatartásával, részben forráshiány miatt, részben azért, mert ezek a források még mindig rejtve, titkosítva lehetnek.

A LEKGIGONDOZÁS KÜLÖNBÖZŐ FORMÁI A TOTALITÁRIUS ÁLLAMBAN

A plébániákon folyó lelkigondozást ellenőrzése alatt tartotta az Állami Egyházügyi Hivatal és az egyházmegyék általános helynökei is, akiket szintén az egyházügyi hivatal rendelt ki. A megfelelő papokat jutalmazták, azokat pedig, akik nem feleltek meg, különböző módokon üldözték. Nagy bátorság és különös körültekintés kellett ahhoz, hogy egy pap hű maradjon a hivatásához és az evangélium üzenetéhez. Titokban kellett dolgozni, megőrizni a „privacy”-t, amikor ez az angol szó még nem is volt divatban. Mivel az ellenőrzést többféleképpen gyakorolták – ellenőrizték a papok prédikációit, a szentmisék látogatottságát, különféle módokon lehetetlenné tették, hogy a fiatalok hittant tanuljanak az iskolában –, részben külföldi ihletésű, részben hazai hagyományt követő mozgalmak jöttek létre.

A *Regnum Marianum* papjainak mozgalma, ez a magyar eredetű, már a harmadik nemzedéket felölelő mozgalom, amelynek karizmája a fiatalok evangelizálása volt, hiszen a fővárosban koncentráltak az egyházmegyéi papok vezették, talán a legelterjedtebb és a legüldözöttebb is volt. A 60-as évek elején napirenden voltak a tagjai ellen azzal az ürüggyel indított perek, hogy a házi hittanoktatás és a kirándulások, amelyeket a párt nem tudott ellenőrizni, a szocialista rendszer ellen irányulnak, ezért államellenes összekövéléssel gyanúsíthatók. Az üldözés nem csökkentette a regnumos csoportok számát, sőt, inkább bátorította őket: a fiatalság mindig keresi a romantikát, és a *Regnumban* ezt megtalálhatta. A hivatások jelentős része ebből a mozgalmából született. A 70-es, 80-as években az évenként, később félévenként Kismaroson, majd a fővárostól egy kirándulásnyi távolságra lévő Nagymaroson tartott találkozók máig élő hagyománnyá váltak.⁵⁶

A piarista Bulányi György atya (1919–2010) kisközösségeinek mozgalmát, a *Bokor* mozgalmat a 80-as években a felsőpapság, elsősorban Lékai László bíboros kirekesztette, és pacifista eszményei miatt fel is jelentették Rómában. Ez volt a másik magyar ihletésű mozgalom, bár az ötlet – az alapító Bulányi atya szerint – egy bizonyos jezsuita atyáé volt, aki a 40-es évek végén Horvátországból jött Debrecenbe, ahol a fiatal Bulányi György a piarista gimnáziumban tanított. A jezsuita atya kisebb csoportokat hozott létre, hogy közösen misézzenek, vigasztalást és egzisztenciális segítséget nyújtsanak a tagjaiknak: egyébként a monolitikus állam körülményei között csak ez lehetett a pasztorálás egyetlen módja. Az 50-es években az alapítót bebörtönözték és a 70-es, 80-as években azokat a híveit is, akik megtagadták a katonai szolgálatot. A mozgalom a kettős nyomás

⁵⁶ A „*Regnum Marianum*” történetét világnyelven nem írták meg, egy magyar nyelvű könyvet ajánlunk: DOBSZAY JÁNOS: Így – vagy sehogy!, Budapest 1991.

ellenére, amelyet a titkosszolgálat és a hierarchia gyakorolt, nem omlott össze, és Róma nem ítélte el eretnekség miatt. Túlélte a kommunizmus évtizedeit, és az alapító hosszú életet élt; úgy tűnik azonban, hogy a szabadság évtizedeiben a mozgalom elvesztette befolyását, és mintha az alapító sem nyerte volna vissza korábbi spirituális hatását, aki az illegalitás évtizedei után visszatérhetett a piarista közösségbe.⁵⁷ Vannak még külföldi ihletésű mozgalmak, mint a Fokoláre, a karizmatikusok, a Taizé-i spirituális közösségek, a neokatekumen csoportok. Ezek a mozgalmak a 70-es, 80-as években terjedtek el, amikor már könnyebb volt kapcsolatot tartani a külfölddel, az emberek elhagyhatták néhány hétre az országot, hogy szétnézzenek és tapasztalatot szerezzenek a szabad világban. Talán érdemes megjegyezni, hogy az indítatások főleg nyugatról érkeztek, de a szomszédos országokkal is megvoltak a kapcsolatok, mindenekelőtt Lengyelországgal, ahová főleg – az akkoriban évente egyszer megrendezett – czestochowai zarándoklatok vonzották a fiatalokat.

A PAPSÁG MAGATARTÁSA ÉS A PAPOK HAZAFIAS SZERVEZETEI

Mint már említettük, a „békemozgalom” nem egy valódi mozgalom volt, hanem valami olyasmi, amit a párt kényszerített ki, amely a rendszerrel együttműködő papokat részesítette előnyben. A mozgalomnak volt egy kéthetente megjelenő folyóirata, és a legjobb pozíciókba került a fővárosban és a püspöki hivatalokban is. A mozgalom káros hatását az egész püspöki kar igyekezett mérsékelni, és az 1956-os forradalom leverése után megalapította a mozgalmat a püspökökkel egyesítő *Opus pacis*-t, ami nem járt nagy sikerrel, és az egyház iránti bizalmatlanság légköre megmaradt, mert a párt vezető köreinek ez jobban megfelelt. Ezekben az évtizedekben a papok elhelyezését a mozgalom manipulálta, aminek az volt a következménye, hogy a kis települések jó papokat kaptak, ellenben a nagy plébániáknak, különösen a városokban, kevésbé jó papjai voltak. Úgyhogy a papság kontrasztelekciója ismét pontosan működött a párt szándékai szerint.⁵⁸ Egy francia megfigyelő szigorú ítéletet mond, és olyan főpapokról beszél, akik egy másik arcot öltöttek, és az egyház ellenelítjeként a „pártnómenklatúra fő elemeivé” váltak.⁵⁹ Ennek ellenére néhányan eltúlozzák ennek a külső kényszerből fakadt jelenségnek a hangsúlyozását, még ha ténylegesen komoly károkat is okozott.

57 Vö. MÁTHÉ-TÓTH, András: *Bulányi und die Bokor-Bewegung. Eine pastoraltheologische Würdigung*, Szeged–Bécs 1996. Ajánljuk Elmer István interjúját Bulányi Györggyel: *De l’oppression à la liberté. L’Église en Hongrie 1945–1992*, i. m. 289–309.

58 a mozgalom első éveivel kapcsolatban vö. ORBÁN, József Gyula: *Friedensbewegung katholischer Priester in Ungarn 1950–1956*, Budapest 1996.

59 Vö. BAUQUET, Nicolas: *Les élites religieuses de la Hongrie communiste: de la contre-élite à la proto-nómenklatura*, in: Bauquet, Nicolas–Bocholer, François (szerk.): *Le communisme et les élites en Europe centrale*, Párizs 2006. 187–202.

SZEMINÁRIUMOK ÉS PAPNÖVENDEKEK. A PAPOK STATISZTIKAI ADATAI

A papnövendékek katonai szolgálata

A teológia hallgatóinak száma jelentősen csökkent, 1948-ban több mint ezren voltak, 32 évvel később nem egész háromszázan. Ez a hivatások megrendülését jelenti.

A teológiai hallgatók száma 1940-től 1980-ig

1940	872
1948	1079
1954	525
1956	303
1965	303
1970	244
1975	165
1979	284
1980	267

Így a papok összlétszáma is csökkent, kb. 50 év alatt az aktív papok száma több mint 5.000-ról 2.000 alá esett.

1950	5.103
1960	3.722
1980	2.790
1994	2.000
2004	1.650

A papnövendékek katonai szolgálatát a 60-as évek közepén vezették be: a hallgatóknak filozófiai tanulmányaik megkezdése előtt be kellett vonulniuk és két év katonai szolgálatot teljesíteniük, mint a többi állampolgárnak abban a korszakban. Az oltár szolgálatára készülő jelöltek számára előre kiválasztott kaszárnyákat tartottak fenn az ideológiai átnevelésükre fölkészített személyzettel, de az ateista átképzés célja meghiúsult. Egyetlen statisztika sincs azokról, akik megváltoztatták volna a szándékukat, sőt, számos személyes történet azt a benyomást kelti, hogy csaknem valamennyien megerősödtek a hivatásukban, és ráadásul személyesen is megismerték egymást, ami jó alappal szolgált a közös továbblépéshez.

VALLÁSOS IHLETÉSŰ POLITIKAI ELLENÁLLÁS

Magyarország esetében nem lehet olyan vallásos ihletésű politikai ellenállásról beszélni, mint Lengyelországban. A budapesti 1956-os októberi forradalom leverése a nép beletörődését váltotta ki Magyarországon: míg 1956 előtt élt a remény, hogy a keresztény nyugat nem hagyhatja majd népeinket a kommunisták és Moszkva igája alatt, addig 1956 után e reménytől megfosztott magyarok igyekeztek kompromisszumot kötni a rendszerrel. A történelmi helyzet megismétlődött, ui. ehhez hasonló időket már átélt az ország a több mint 150 évig tartó török megszállás alatt (a mohácsi csatában 1526-ban elszenvedett vereségtől a XVII. század végéig), ami az ország három részre szakadásához vezetett. Csakhogy abban a korszakban a nép lelke érintetlen maradt, viszont ezek a kommunistákkal országos szinten kötött kompromisszumok olyan értékeket is aláástak, mint a vallás és az egyház. A csalódás a híveket is érintette: „Isten nem segített nekünk”, „tárgyalnunk kellett”. Már megtanulták a leckét. Úgyhogy ott, ahol a vallás romlatlanul megmaradt, a személyes és családi életre korlátozódott. Elmondható, hogy az 1989-es *Annus mirabilis* Magyarországon nem a nép törhetetlen szellemének győzelme volt, hanem politikai kompromisszumok eredménye, ahogy a korábbi években is voltak kompromisszumok, először gazdasági, majd más téren is. Ezzel magyarázható az 1990 után kirajzolódó magyar minta, a nosztalgikus visszavágyás a Kádár János korabeli jó időkbe. Ez Mózes zsidó népének helyzetéhez hasonlítható, amikor a sivatagból vissza akartak térni Egyiptomba, a húsos fazekakhoz.

PÜSPÖKI KONFERENCIÁK, KÖZLÖNYÖK ÉS LELKIPÁSZTORI KÖRLEVELEK

A püspöki konferencia elnöke hagyományosan a prímás, az esztergomi érsek volt (1945–1974). Mindszenty bíboros letartóztatása (1948 karácsonya) után, aki *de iure* nem vesztette el magas hivatalát, *de facto* a második metropolita, Grósz József kalocsai érsek lett az elnök. Miután 1950 júniusában őt is letartóztatták, perbe fogták és elítélték, az utódja hivatalból a rangidős egri érsek, Czapik Gyula lett. Az ő 1956 áprilisában bekövetkezett halála után Grósz kegyelmet kapott, hogy betöltsa a hivatalt, amelyet haláláig, 1961-ig ellátott. A püspöki konferencia ügyeinek intézését a csanádi püspökre, Hamvas Endrére bízta, akit a Szentészék korábban Esztergom *sede plena* apostoli kormányzójának (1950 júniusától 1956 végéig), majd 1964-ben kalocsai érseknek is kinevezett. Hamvas 1969-ben történt lemondása után *de facto* – később *de iure* is, miután 1974 februárjában az esztergomi érseki széket *megüresedettnek* nyilvánították – Ijjas József lett az utódja az érseki székből 1987-ig, amikor lemondott. A püspöki konferencia elnöki címét csak 1988-ban kapta vissza az első, vagyis az esztergomi szék az új érsek, Paskai László személyében.⁶⁰

A háború utáni években a lelkipásztori körlevelek hangnemét Mindszenty bíboros prímás tekintélye határozta meg, és azt túl politikusnak tartotta a kormány, amely még nem kommunista kormány volt, és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság megfigyelő diplomatái is. A kommunista korszakban a kormány totális cenzúrát gyakorolt, annyira, hogy a konferencia ülései előtt egy nappal már megjelentek a kormány egyházügyi hivatalának tisztviselői, és az ülések után egy nappal mindig volt több főpap is, akik beszámoltak ennek a hivatalnak. A püspöki konferencia üléseinek 1945 és 1965 között született do-

60 1990 után az egri érsek, Seregély István váltotta őt az elnökségben.

kumentumait magyar nyelven kiadták.⁶¹ A magyar püspökök lelkipásztori körleveleiben kifejeződő egyházfelfogás kritikai elemzésével kapcsolatban ajánljuk a jezsuita szerző, Kozma György doktori értekezését.⁶² Szólni kell az egyház finanszírozásáról is, az állami támogatásokról. A kommunista állam a finanszírozás megállapításán keresztül tudta érvényesíteni a befolyását. Erre szolgált az Állami Egyházügyi Hivatal, amely ezen a módon tudta manipulálni az egyház embereit.

A Vatikáni Diplomácia (AGOSTINO CASAROLI, 1963–1990, LUIGI POGGI, 1973–1986)

A II. Vatikáni Zsinat összehívásával XXIII. János pápának az volt a szándéka, hogy meghívja és vendégül lássa a kommunista országok főpapjait, akik nem tudtak eleget tenni a szokás szerint öt évente esedékes *ad limina apostolorum* látogatás kötelezettségének Rómában, és akadályoztatva voltak a Szentszékkal való személyes kapcsolattartásban és levelezésben is. Ezért, miután Mons. Antonio Samorè, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkára 1962 novemberében fogadta a zsinat első ülészakán megjelenő magyar püspököket, a pápa is audienciát adott a küldöttségnek.⁶³ A Vatikán és a magyar püspöki kar hivatalban lévő elnöke, Mons. Hamvas Endre közötti tárgyalások – a magyar kormány hozzájárulásával – 1963. március 28-án Bécsben folytak.⁶⁴

Az első diplomáciai útra 1963. április 18-án került sor, Franz König bíboros, bécsi érsek XXIII. János kérésére meg kívánta látogatni Mindszenty bíborost, aki a budapesti amerikai követség „vendége” volt 1956. november 4-e óta. A magyar kommunista kormány egy év múlva engedélyezte a látogatást. König bíboros még tízszer meglátogatta Mindszenty bíborost: utoljára 1971. június 23-án járt nála, hogy előkészítsenek valamilyen megoldást. De König bíboros útjai, bár minden hatóság (a Szentszék, az amerikai kormány és a magyar kormány) diplomáciai minőségben kezelte és diplomaták készítették elő azokat, inkább pasztorációs, baráti jelleget öltöttek, hogy jobban megismerje Mindszenty bíboros gondolkodását és lelki vigaszt nyújtson neki. Szoros értelemben vett diplomáciai küldetések voltak a vatikáni államtitkárság diplomatáinak látogatásai, elsőként Mons. Agostino Casarolié 1963. május 8-án, amelyet mint a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának altitkára tett.⁶⁵ Ez a látogatás az egyházpolitika képviselői-

61 BEKE Margit (szerk.): *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945–1965 között*, Köln–Budapest 1996; BALOGH Margit (szerk.): *A magyar katolikus püspöki kar tanácskozásai 1949–1965 között. Dokumentumok*, I–II. kötet, Budapest–Szeged 2008.

62 KOZMA, György: *Das Kirchenbild der ungarischen Bischöfe im Spiegel der bischöflichen Rundschreiben*, Wien 1979.

63 A magyar püspököknek a II. Vatikáni Zsinaton való részvételével kapcsolatban vö. FEJÉRDY, András: *Presenza ungherese alla Iª sessione del Concilio vaticano II. Formazione ed attività della delegazione secondo le fonti statali ungheresi (1959–1962)*, in: *Archivum Historiae Pontificiae* 42 (2004), 85–203. Uő: *Magyarország és a II. Vatikáni Zsinat 1959–1965*, Budapest 2011.

64 A Szentszék és a magyar hatóságok első kapcsolatait illetően vö. SOMORJAI, Adam: *Giuseppe Mindszenty ovvero Endre Hamvas? La diplomazia Vaticana, il regime di Budapest e la Conferenza Episcopale Ungherese: alla ricerca di un'uscita dall'impasse nella primavera del 1963*, in: Uő: *Sancta Sedes Apostolica et Cardinalis Ioseph Mindszenty*, II. kötet: *Documenta 1956–1963*, Budapest 2009, 157–170. Interneten: http://ahogylehet.info/documents/mindszenty_hamvas_it.pdf

65 Vö. SOMORJAI, Adam: *American diplomatic sources to the „Ostpolitik” of the Holy See. Two case studies*, in: *The Vatican “Ostpolitik” 1958–1978. Responsibility and Witness during John XXIII and Paul VI*, szerk. Fejérdy András. Istituto Balassi – Accademia d’Ungheria in Roma, Viella, Róma 2015. 133–155.

vel, a budapesti egyházügyi hivatal vezetőivel 1963. május 7-e és 9-e között folytatott tárgyalássorozat része volt. Magyar földön a vatikáni diplomácia el tudta érni a célját: a püspökök kinevezését és a Pápai Magyar Intézet visszaszerzését a püspöki kar irányításával. Így 1964. szeptember 15-én aláírták az első, részleges megállapodást egy kommunista rezsimmel. Ezt az egyezséget mint *modus non moriendi*-t írta alá az egyház az intézményes fönmaradása érdekében. A kommunista államnak Magyarországon sikerült behatolnia az egyház minden szintjére az ügynökeink keresztül, sőt, szintenként 2–3 ügynökkel, akiknek jelentéseit egymás ellen kijátszva széles körű információszerzést és fellépést biztosítottak az egyház ellen. Ezért sokan bírálták Magyarországon ezt az egyezséget, és ez a vélemény ma sem változik, amikor a történészek részletesen leírják a rendszerrel együttműködő papság tevékenységét.⁶⁶

Mint már mondtuk, a vatikáni diplomáciának köszönhető az a pozitív tény, hogy – Magyarország esetében – elfogadták azt az elvet, hogy a püspökök kinevezésének jogát a pápa gyakorolja. Magyarország csaknem ezeréves történelme során a katolikus király gyakorolta a főkegyúri jogot és nevezte ki a püspököket és a főpapokat, ezt a jogot a kommunista hatóságok is szóba hozták, de, természetesen, elfogadhatatlan volt. Nem kétséges, hogy a hatóságok által javasolt jelöltek a kollaboránsok közül kerültek ki, úgyhogy a magyar papság mindig bírálta a püspöki kinevezéseket.⁶⁷

A NORMALIZÁLÓDÁS ÚTJÁN (1981–1989)

A 80-as évek a magyar állam és a katolikus egyház egymás mellett élésének vitatott korszaka volt: a szokásos megfogalmazás szerint az egyház „jó viszonyban” volt a kormánnyal. De e fogalmazás valójában azt takarja, hogy az egyház helyzetét a propaganda eszközeként használták föl. A „létező szocializmus” magyar modelljének utolsó éveiben a Szentszék hivatalainak vezetői Rómában fogadták az egyházügyi hivatal elnökét, Miklós Imrét. A titkosszolgálat is markánsan jelen volt a papság különböző szintjein, vizsályt szítva a papok és a hívek között, ahogy az egész társadalomban is. Mindennek ellenére az egyház hirdette az evangéliumot, ha szerényen is, de megvoltak az intézményei, és tartotta a kapcsolatot az egyetemes egyházzal. 1964-től papokat küldtek a Pápai Magyar Intézetbe, Rómába, Párizsba és Strasburgba is teológiai tanulmányaik folytatására; ezenkívül, 1978-tól, lehetett hallgatókat küldeni a Pápai Német-Magyar Kollégiumba, Rómába, amint ez évszázados hagyomány volt.

66 Vö. EÖRDÖGH, István: *Ripercussioni dell'Ostpolitik vaticana in Europa orientale*, in: Brixner Theologisches Forum (BThF), I. kötet: *Precedenti storici*, in: BThF (2007/1), 32–56., II. kötet: *Sfondi storici della reiterata condanna del comunismo (1949) in Europa centro-orientale*, in: BThF (2009/1), 33–77. Ld. még: SOMORJAI, Ádám: *Alcuni equivoci nella valutazione dell'„Ostpolitik” vaticana nella recente storiografia ungherese*, in: La Chiesa cattolica dell'Europa centro-orientale di fronte al comunismo. Atteggiamenti, strategie, tattiche, Fejérdy András gondozásában (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma. Studia 2), Róma 2013, 125–138. Lásd még Uő: *Segnato dalla corona di Santo Stefano. Saggi raccolti 1992–2020*, i. m. 249–260.

Egy inkább apologetikus történelmi kézikönyv: TOMKA Ferenc: *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynök-kérdés*, Budapest 2005.

67 A magyar állam és az egyház kapcsolatairól, valamint a főkegyúri jogról ld. CSIZMADIA Andor összefoglaló munkáját: *Rechtliche Beziehungen von Staat und Kirche in Ungarn vor 1944*. Ld. még: SALACZ Gábor: *a főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon* (Dissertationes hungaricae ex historia Ecclesiae, 16), Budapest 2002.

Az egyházi élet lassan újra elindult, de megnyilvánulása a társadalomban jelentéktelen volt, és Magyarországon – eltérően a „létező szocializmus” más országaitól – az egyháznak kevés szava volt a politikai változás létrejöttében.

A DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK ÚJRAFELVÉTELE A SZENTSZÉKKEL

Angelo Rotta apostoli nuncius 1930-ban érkezett Magyarországra és jó tizenöt évig maradt. A nyilaskeresztesek kormányzása alatt, akiket magyar náciknak is elneveztek, 1944. október 15-től sok magyar zsidón segített, akiket pusztulásra szántak.⁶⁸ Ennek ellenére 1945 áprilisának első napjaiban a szovjetek kiutasították uditorával, Mons. Gennaro Verolinóval együtt⁶⁹, így a diplomáciai kapcsolatok a Szentszékkal 45 évre megszakadtak. A háborút követő első években fölmerült a Mons. Rotta mint pápai vizitátor, vagy nuncius missziójára tett javaslat, de a szovjetek nem fogadták el. Csak 1963-ban indultak el a hivatalos kapcsolatok Mons. Casarolinak, majd a Szentszék más diplomatainak látogatásaival, és hivatalosan az első szabad választások után, 1990-ben vették fel újra a diplomáciai kapcsolatokat.⁷⁰

SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPASÁGA ÉS EURÓPAI ÚTJAI

II. János Pál pápasága nagy vigaszt nyújtott a magyaroknak, bár voltak félreértések. A megértés nyelvi nehézségei megmaradtak: a keleti pápa tett erőfeszítéseket arra, hogy magyarul is beszéljen, de nehezen fejezte ki magát. Ennek ellenére a hívek valamennyien elismerték, hogy II. János Pál jóindulattal van a magyarok iránt is, akiket együttérzéssel ölelt meg a Magyarország és Lengyelország között ezer éve fennálló baráti és békés kapcsolatok okán is, amint a pápa több ízben elmondta. Kétszer járt Magyarországon: először 1991. augusztus 16-án, akkor Czestochowából, Lengyelország nemzeti szentélyéből érkezett, amelyet a pálosok alapítottak, a Boldog Özséb († 1270) magyar kanonok által létrehozott remete kongregáció szerzetesei. Magyarországi útjai „a kereszt jelét követik”, először délre utazott (Pécsre), azután északra (Esztergomba), majd nyugatra (Szombathelyre), végül keletre (Debrecenbe, és Budapestre visszatérve a középpontban fejezte be utazását. Augusztus 20-a Szt. Istvánnak, Magyarország első királyának az ünnepe volt, aki elkezdte az ország evangelizálását és keresztény hitre térítette a magyarokat. Első látogatása alkalmával II. János Pál a rekrisztianizálást, a hit régi hagyományának felélesztését tűzte ki célul, és így annak is jelét adta, hogy a hit

68 Vö. SODANO, Angelo: *Luoghi protetti. Quando i diplomatici di Pacelli in Ungheria occupata salvarono migliaia di ebrei*, in: *L'Osservatore Romano* 6/2/2015, 4. Ld. még: SALE, Giovanni: *La Santa Sede e lo sterminio degli ebrei ungheresi*, in: *La Civiltà Cattolica* N. 3710 (2005/1), 114–127.

69 Mons. Verolinót illetően ld.: NAPOLITANO, Matteo Luigi: *I giusti di Budapest. Il ruolo dei diplomatici vaticani nella Shoah*, Cinisello Balsamo 2013.

70 ZOMBORI, István (szerk.): *Le relazioni diplomatiche tra l'Ungheria e la Santa Sede 1920–2000*, Budapest 2001. A kötet a következő tanulmányokat tartalmazza: GERGELY, Jenő: *Relazioni diplomatiche tra l'Ungheria e la Santa Sede (1920–1990)*, 15–111.; SZABÓ, Tamás: *La storia della nunziatura apostolica dopo il 1990*, 113–120.; CSORBA, László: *Villa Fraknói – Sede dell'Ambasciata della Repubblica Ungherese presso la Santa Sede, 121–145. Elenco dei Nunzi apostolici a Budapest e degli Ambasciatori d'Ungheria presso la Santa Sede*, 146.

visszatért Lengyelországba, az egykor Magyarország által alapított szentélybe.⁷¹ A második alkalommal 1996. szeptember 6-án érkezett rövid két napra, hogy részt vegyen a pannonhalmi bencés apátság ezer éves fennállásának megünneplésében. Látogatása a közeli városban, Győrött ért véget, amely maga is püspöki székhely. Az eseménynek ökumenikus jelentősége is volt, mert II. János Pál kifejezte vele, hogy kész találkozni a moszkvai ortodox pátriárkával a nyugati szerzetesség valamelyik székhelyén, amely még az egyházszakadás előtt jött létre.⁷²

ZÁRSZÓ

A kommunizmus a szovjetek által a másik totalitárius rendszer, a náciizmus fölött aratott győzelemmel jelent meg Magyarországon. A kommunista hatalom a római gyakorlatból ismert *vae victis* jegyében kerekedett fölül, és az első szakaszban – az 1956 októberében Budapesten kitört forradalomig – az országot terror alatt tartotta, amelyet a korábban Moszkvába száműzött magyar kommunisták gyakoroltak. A forradalom után azonban Kádár János egy enyhébb változatot vezetett be a hazai kommunistákkal. Az első szakaszban a kommunizmus minden ellenállás, így a katolikus egyház ellenállásának a felszámolása árán is hatalmon akart maradni. Magyarországon, mint láttuk, nagyon sok áldozat volt, az ő sírjuk fölött épült ki számos kompromisszummal a „létező szocializmus” rendszere. Azok a hírek, amelyek Magyarországról nyugatra eljutottak, a túlélőktől származtak, mert a vértanúk nem tudtak kiáltani, és – úgy tűnik – a kortársak is képesek voltak megfelekedezni a vértanúk példájáról. Hogy világosabban lássunk, át kell értékelni az 1945 és 1990 közötti időszak tapasztalatait. Sok minden történt ezen a téren, de még sok a tennivaló, mivel a levéltárak egyre több új tényezővel járulnak hozzá a kép átrendezéséhez: így, például, az amerikai levéltárak kiegészítik a Mindszenty bíborosról, politikai és nemzeti fölfogásáról alkotott képet.

Valóban igaza van Tertullianusnak: magvetés a keresztények vére? Magyarország esetében az örökség nem egyértelmű: a hatalommal együttműködő egyház nem tudta fölismerni az idők jeleit 1989-ben, az *Annus mirabilis* évében, amikor, szinte öncenzúra révén, csak azok az álmok nem váltak valóra, amelyeket nem álmodtunk meg, mert önként cenzúráztuk azokat. A hivatalos egyháznak nem voltak álmai. Ennek ellenére elmondható, hogy az egészséges optimizmus nem alaptalan. Magyarországon az egyház elkerülte az egyházi életben nyugaton megtapasztalt szélsőségeket; számos életjel van, bár az erőltetett szekularizáció folytán a társadalom elvilágiasodott. Ami a keresztény praxist illeti, Magyarország ma már nem ugyanolyan, mint volt a rendíthetetlen hercegprímás, Mindszenty bíboros idejében, a háború után. A magyarok vallásossága nem hasonlítható sem a lengyelekéhez, sem a szomszédos országokéhoz; leginkább a Csehországban vagy Ausztriában gyakorolt vallásossághoz hasonló.

Megerősödött-e ez a magyar egyház a kezdetben nyíltan, majd burkoltan folytatott üldözés után? *Halálra ítélték bennünket, mégis élünk.* Nem jött még el az ideje a mérleg

71 Azokban a napokban zajlott Moszkvában az államcsíny Gorbacsov ellen. A pápa volt az, aki elsőként támogatta Gorbacsovot ebben a helyzetben, és éppen Budapestről küldött neki táviratot. Magyarországon azt mondják, hogy ezt Antal József miniszterelnökkel konzultálva tette, akinek a politikai véleményét ezzel elfogadta a vatikáni diplomácia.

72 Az előkészületek közben valószínűnek tűnt a találkozó II. Alekszej pátriárkával, de azután lemondták, mert az Orosz Ortodox Egyház Szent Szinódusa így döntött.

elkészítésének, az örökséget még tanulmányozni, a feladatokat tisztázni kell. Egy dolog biztosnak látszik: Magyarországon az egyház átengedte történelmi terheit, a nagybirtokokat, de talpon maradt a megpróbáltatás évtizedeiben, és jól látható életjeleket mutat. II. János Pál pápa második főpásztori látogatása alkalmával, 1996. szeptember 7-én Győrött, a szentmise végén a Szentlélek segítségét kívánta a helyi egyháznak. Hideg, erős szél fúj, de szél volt, és a pápa fölismerte a pillanat jelentőségét. Hideg volt ugyan, de szél volt, és jöhetett akár a Szentlélektől is, aki nagyon szereti ezt a földet.

STIERLIN SZABÓ HENRIETTE

A KÉT HALLER ATYA REJTÉLYE: A MISSZIONÁRIUS.
ERDÉLYTŐL ÉS A MURAKÖZTŐL AZ ORINOCO PARTJÁIG*

Ez a tanulmány a Magyar Királyságból származó jezsuita misszionáriusokról most készülő könyv egyik részlettanulmánya, akik 17. és 18. században spanyol Amerikában tevékenykedtek. A könyv a Magyar Királyságon belül született misszionáriusokkal foglalkozik, akiket összefoglaló latin nevén *'hungarus'*¹ként kezel a szakirodalom. Ez a cikk a második a sorozatban.

A külföldön tevékenykedő magyar misszionáriusokról szóló kutatás nagyon népszerű a kutatók körében, mint része a nagyobb hungarológiai kutatásoknak, és ebben a jezsuita hittérítők tevékenysége egy viszonylag nagyobb súlyt kapott, mivel a 17. és 18. században sokan távoztak messzi földekre – ez esetben Dél- és Közép-Amerikába, ahol tehetségüknek és műveltségüknek köszönhetően kitűntek a többiek között. Néhányan közülük dolgoztak a ma nagyrészt Észak-Amerikának tekintett részekén is, a kaliforniai félszigeten vagy Észak-Mexikóban. A könyv nem foglalkozik sem az ázsiai, sem a portugál amerikai területekkel, arról készültek más kiváló kutatások. A 17. és 18. század szélesre nyitotta az ajtót az osztrák Provinciából jövő misszionáriusok előtt, amit azok ki is használtak a legjobbakat küldve, mind vallásos elkötelezettségben, mind a tudományok terén.

Haller Ferenc – máskor József – neve a legtöbb, magyar jezsuita misszionáriusokkal foglalkozó tanulmányban felbukkan, aki a 18. században Dél-Amerikában tevékenykedett. Azonban a róla szóló információk a mai napig nagyon ellentmondóak vagy zavarosak voltak a magyar szakirodalomban, és ez megnehezítette a kutatást. A viszonylag könnyen hozzáférhető és többnyire általános adatok, mint a Wikipédia, magyar lexikonok, mindannyian olyan adatokat szolgáltatnak, amelyek egy kicsit is mélyebbre ásó kutatás során azonnal ellentmondásba kerültek egymással. Jóllehet a Wikipédia nem számít tudományos forrásnak természeténél fogva, az általános olvasóközönség azonban gyakran informálódik onnan, ezért fontosnak tartom mindig megnézni, hogy ott milyen információk léteznek. Minden alapvető adat Hallerről megkérdőjelezhető volt, egyik sem egyezett a másikkal, a születési idő és hely, az élettörténetek, a tevékenykedési helyek stb. Még a keresztnév is duplázódott, egyszer Józsefként, máskor Ferencként említve ugyanazt a

* A cikk Siptár Dánielnek a jezsuita Haller Józsefről szóló cikkével együtt jelenik meg, aki kiegészítette Haller József adatait és tevékenységét.

1 A német nyelvű Közép-Európából származó misszionáriusokat általában összefoglaló néven a latin *'germanicus'* fogalommal jelölték. Ennek mintájára készült a multietnikus Magyar Királyságból származó misszionáriusok gyűjtőneve.

személyt, vagy mindkettővel egyszerre, mint például az olyan kutatók, mint Wittman és Lacza, jóllehet a kettős keresztnevék használata Magyarországon meglehetősen ritka.

A nemzetközi irodalom is sokáig szinte egyáltalán nem említette a nevét. Fajardo (2007:572) meg is jegyzi, hogy „a jezsuita bibliográfusok közül csak Huonder említi kifejezetten Haller atyát. Sem Sommervogel, sem Koch, sem Uriarte, a legkiválóbbak, nem említik.” A 21. században azonban sok mindenre fény került Hallerrel kapcsolatban.

Több évnyi kutatómunka és tapasztalat után merült fel bennem egy lehetséges magyarázat ezekre az alapvető ellentmondásokra: mi lenne, ha két különböző Haller atya létezett volna, hiszen a hasonló nevek összekeverése nem volt ritka sem az itthoni, még kevésbé a gyarmatkori feljegyzésekben. Ez volt az egyetlen racionális magyarázat arra, hogyan lehetne a Hallerről szóló információkat értelmezni.

Számtalan forrás keveri őket össze, méghozzá következetesen, és ennek aránya jóval magasabb a magyar kutatók körében, mint külföldön, amiből leginkább arra lehetett következtetni, hogy a magyar szakirodalomban a források egymásból merítettek, így ez idővel a hibák ellenőrzése és kijavítása helyett annak megsokszorozódásához vezetett, és a mai napig így őrződött meg. Például „Volt kinn egy másik székely pap is, egykor a máramarosi és kolozsvári rendházak neveltje: Haller Ferenc” (Gergely 1940:10); másik példa a magyar kormány weboldala Haller Józsefről (latam.kormany.hu), vagy a magyar Wikipédia, melyek a mai napig ezeket a téves adatokat tartalmazzák, az erdélyi származású Haller és ezúttal Józsefet a gyarmati missziókba küldve. Hozzá kell tennem azt is, hogy a mai kutatásban a kutatási anyaghoz való hozzáférést mind a hazai, mind a külföldi források digitalizálása nagyban megkönnyíti, míg ugyanazokhoz a régebbi hozzáférés sok nehézséggel járt, ha nem lehetetlen volt.

Voigt Vilmos jó meglátással állapítja meg már 1994-ben, hogy „mindmáig a legnagyobb hiányosság, hogy a nagy jezsuita történeti szakirodalom adatait az utóbbi fél évszázadban erre vonatkozóan nem nézték át. Alkalmi írások nem segítettek ezen.” Kétségtelen, hogy bár ez a megállapítás mai napig is sok érvénnyel bír, azóta történtek nagy előrelépések is.

Miután feltételeztem, hogy két különböző személyről lehet szó, a feladat logikailag könnyebb lett. Erre a hipotézisre támaszkodva megpróbáltam szétválasztani az adatokat két lehetséges életrajz létrehozásával. Abból a feltételezésből kiindulva tehát, hogy mind a két Haller az osztrák rendtartományhoz tartozott, megkerestem a rend Katalógusában az erre vonatkozható adatokat: két Hallert is találtam, akik hasonló korúak voltak, és akikre illett az eddig ismert adatok valamelyike: az egyik, Haller Ferenc horvát-magyar származású volt, és a másik az erdélyi Haller József.

A kutatást nagyban megkönnyíti, ha először a Haller család történetét vizsgáljuk meg, melyről viszonylag sok forrás létezik. Az eredetileg német származású Haller család több ágra szakadt szét, egyik része szülőhazájában maradt, két másik ága pedig a Magyar Királyságban telepedett le, az egyik Erdélyben, míg a másik a Királyság déli peremén. A család erősen kötődött a katolikus hithez, és a jezsuita rendbe többen is beléptek közülük, mellyel ezáltal megalapozták a Hallerek vallásos hírnevét. Az erdélyi Haller család ismert katolikus nemesi család volt, amelynek tagjai bőkezűen támogatták a jezsuita rendet és oktatást. A család idővel rokonságba került az ottani nemesi körökkel, magas politikai és gazdasági befolyást is szerezve, amit a jezsuita rendhez való többszörös kötődése csak erősített. Ehhez az ághoz tartozott Haller József. A Haller család másik ága Horvátországban élt, így logikusnak tűnik, hogy Haller – ezúttal – Ferenc (Franz) hozzájuk tartozott. Szabó András, aki részletes kutatást végzett a Haller családról, ezt írja:

„Létezett továbbá a Hallereknek egy Krajna, Karintia és Stájerország tartományokban birtokos, röviden csak krajnaiként emlegetett ága is, amely 1656-ban Georg Sigmund Hallerral (1625–1686) krajnai báróságot is szerzett, de napjainkra elenyészett.” (SZABÓ A. 2008:904).

A család három ága a 17. és 18. századtól kezdve ismét felvette egymással a kapcsolatot, leginkább levelezés útján, család- vagy nemzetségekönyvek által,² és ajándékokat cseréltek portréképek formájában, sőt valószínűleg Bécsben többször találkoztak is.

Az adatok szétválasztása nem volt egyszerű. Például Szinnyei József (1891), a nagy magyar életrajzíró, akinek digitalizált munkája ma a Hungarológiai Alapkönyvtárban található, csak egy személyről, a jezsuita Haller Józsefről közöl adatokat, és egyáltalán nem utal Haller latin-amerikai missziós tevékenységére. Ez tökéletesen érthető, mivel Szinnyei csak a magyar írókkal foglalkozott, írott ismert műve pedig csak Haller Józsefnek volt.

Egy másik forrás Ács Tivadar volt, akinek írásai, mint az *'Akik elvándoroltak'* (1940) című könyve, szintén alapvető a magyar misszionáriusok azonosításában, és jóllehet értékes forrás, gyakran megkeverte az adatokat és a neveket. Valószínűleg ő volt a félreértések alapforrása, ami azután szerzőként változott, és aszerint, hogy ki hogyan keverte tovább a saját kutatási adataival. Ács elmondása szerint, Haller József vagy Ferenc – ő is keveri –, először a Marañón régióban dolgozott Brazíliában, onnan ment tovább a misszionárius társa, Éder Ferenc helyére, a bolíviai missziós területre, Moxosba, majd pedig onnan Ecuadorba ment. Wittman Tibor (1969) valószínűleg tőle veszi át ugyanezt a történetet, bár csak részlegesen, szerinte Haller először a Marañón régióban dolgozott, majd átvette Éder Ferencről a helyét Moxosban. Reisz Elemér (1942) pedig egyenesen, Amerikába érkezése után Moxosba küldi a varasdi Haller Ferencet, messze a többi magyar kutató által megadott térségtől, akik általában először Marañónba és Ecuadorba teszik, ami még jobban megkavarja a lehetőségeket. Harmadszor, a Magyar Utazók Lexikona (MUL 1993) is összemosza a két életrajzot. A többi magyar kutató is átveszi mindezt, egyre jobban összekeverve az adatokat és a keresztneveket mind a mai napig. Érdekes, hogy Miklósi László írása (1936), egyik korai kutatója a témának, egyáltalán nem keverte meg a két Hallert, sőt elég pontos volt abban a kevés adatban, amit megadott, amire a későbbiekben azonban senki sem figyelt.

Tovább nehezítette az azonosítást, hogy a 'Quito' kifejezés használata egyszerre utal a szakirodalomban Quito városára, csak úgy, mint a jezsuita Quito Rendtartományra – azonban a földrajzi területüket nézve a különbség hatalmas. Quito város ma Ecuador fővárosa, míg Quito Tartomány egy hatalmas földrajzi egységet foglalt magába, melynek mai határai több országot is jelölnek, mint Ecuador, Columbia és Venezuela.

A nyomozás során lépésről lépésre haladva lassan kételyek támadtak bennem bármelyik Haller atya Moxosban (Bolívia észak-keleti, trópusi területe) való tartózkodásával kapcsolatban. Haller Ferenc/Franz 'quitói' tartózkodása egyértelműen dokumentálva

2 „(...) Nem érdektelen megjegyezni, hogy ekkor Haller János, ha nem is személyesen, de a család krajnai ágával is felvette a kapcsolatot.) Mivel a 18. században a kapcsolattartás jelentősen könnyebbé vált, a találkozások színhelyeként pedig akár a császárváros, Bécs is szóba jöhetett, így nagyon valószínű, hogy számos találkozási alkalomról jelenleg nem is tudunk. Végül érdemes megemlíteni azt is, hogy 1686-ban Haller János a krajnai és nürnbergi rokonságnak egy frissen elkészült portrét is küldött, és ezzel hagyományt teremtett.” (Szabó A. 2008:908).

van, bár eleinte nem találtam utalást arra, hogy mikor és kivel utazott oda. Haller József moxosi újáról azonban semmi általam ismert adat nem létezik.

Az erdélyi Haller családot átnézve megtaláltam Haller Józsefet, aki Erdélyben tanított, és jezsuita volt. Ezáltal nagyon is lehetségessé vált, hogy két jezsuita Haller létezett egyidőben, és mivel mindkettő az Osztrák Rendtartományhoz tartozott, összekeverték őket. Végül úgy döntöttem, hogy Haller Ferencet Quitoba, és a nagy kérdőjelekkel Moxosba is teszem, mivel Huonder egy bizonyos Franz Hallert jelez Quitoban, és így bolíviai útja is valószínűbbnek tűnik, míg Haller József atyáról a nem mindig világos adatok ellenére sem támasztja alá semmilyen adat a Magyar Királyságon kívüli tartózkodását. Mindezek a megfontolások után könnyebb volt elkülöníteni az összefonódó és zavaros életrajzokat.

És végül, sokat segített az életrajzok kibogozásában Lukács László *Catalogus*-a (1987), amely sosem keverte össze a két személyt, bár a kutatás szempontjából már csak a végén jutottam az ő adataihoz, így az ő munkája csak kiegészítette és megerősítette az elméletet.

Lássuk tehát hogy ki is volt Haller József, az erdélyi rokon, a család egyik magyarországi ága.

HALLER JÓZSEF

(Felsőidecs /Kolozsvár, 1725 – Farkastelke, 1778)

Josef/José Haller / Josephus Haller (CPO)

Haller József 1725. március 8-án született, Erdélyben Felsőidecsen (MKL) Maros-Torda megyében vagy a közeli Kolozsváron, Kolozs megyében. Kolozsvár a történelmi Magyar Királyság fontos központja volt Erdélyben. Lukács hozzáadja a 'Kaplianiensis'³ megjegyzést is. Szabó (1982) szerint, Haller József a nemesi Haller családból származik, amelynek lakóhelye a közelben található, talán Hallerkövön (eredetileg a német *Hallerstein*). A Haller családról számos tanulmány készült az idők folyamán. Egy híres katolikus család volt a térségben, melynek számos tagja lépett magasrangú politikai és vallásos pályára, ebből többen a jezsuita rendhez tartoztak, biztosítva így a család befolyását több irányból is. Kapcsolatban álltak a család németországi ágával is, akik között szintén voltak a jezsuita rendbe belépett tagok.

Haller József a máramarosi és kolozsvári jezsuita iskolákban tanult, ahogy a családjából többen is, majd 1742. október 31-én belépett a rendbe Kolozsváron (Lukács). Varga Júlia (2007b) a tanulmányában hangsúlyozza, hogy a Haller család azon kevesek közé tartozott, akiknek gyermekei nemcsak ott tanultak, hanem saját maguk fizették az oktatásukat; a státuszukat jelezte a 'fizetőképes tanulók' (*convictores solventes*) bejegyzés, ami egyúttal a család társadalmi státuszát és anyagi helyzetét is jól mutatta. Tanulmányait itt befejezve, Haller József Grácban folytatta őket.

Az életrajz innen gabalyodik össze leginkább a másik Hallerrel. A legtöbb magyar kutató, csak néhányat említve belőlük, mint Reisz, Wittman és Szabó László, Haller Józsefet 1749-ben a jezsuita Perui Provinciába küldi, bár a konkrét forrás megadása nélkül. Ellentmond ennek az elméletnek az, hogy az osztrák Katalógus rendszeresen

3 Nem jöttem rá melyik helyiségre utal ez a latin változat, talán a Szatmár megyei Kaplanra gondolt vagy Kaplani. (SZABÓ A. 2003).

regisztrálta Haller József adatait az évek során. Még jobban megnehezítette a kutatást, hogy 1751-től két Haller József is szerepel a Katalógusban, egy idősebb és egy fiatalabb, és nem mindig világos, hogy a megadott adat melyikükre vonatkozik. Az azonban kétségtelenné vált, hogy Haller József csak itthon tevékenykedett, és nem a tengerentúli missziókban. 1751-ben Budán tanított, majd 1754 és 1758 között a nagyszombati egyetemen volt könyvtáros (CPO), és 1759-ben Egerben töltötte a harmadik próbaidejét (Lukács).

1760-ban tette meg a negyedik fogadalmát (Lukács), és 1762-től fogva lett a székelyudvarhelyi jezsuita Rezidencia igazgatója, mivel az Osztrák Katalógus 1761-ban már ott jegyzi, mint a Rezidencia vezetőjét. Udvarhelyen dolgozott 1764-ben és 1765-ben is. Albert Dávid (1993) a könyvében megerősíti, hogy Haller József volt a székelyudvarhelyi oktatási intézmény igazgatója, amely gimnázium ma a Tamási Áron nevet viseli. Az is világossá válik, hogy Haller csak 1760 után lehetett igazgató, mert addig Hedri Antal⁴ vezette az intézményt.

Az 1760-as adat is sok keveredést okozott a két életrajzban, mert eleinte nem találtam rá utalást, hogy hol volt Haller József ettől kezdve és mit csinált, ugyanakkor több kutató is ezt a dátumot a misszionárius Haller halálának időpontjaként adta meg. Varga tanulmányában azonban arra találtam utalást, hogy a Kolozsvárra visszatérő Haller –anélkül, hogy megemlítené, honnan tért vissza– 1765 és 1770 között a *Convictus nobilium* igazgatója volt. Majd úgy tűnik, hogy Haller visszatért Székelyudvarhelyre, és másodszor is, 1773-ben átvette az iskola vezetését. A következő adatot ismét Albert szolgáltatja, szerinte Hallernek rövid időn belül, még ugyanebben az évben le kellett mondania a székelyudvarhelyi jezsuita rezidencia vezetéséről a Jézus Társasága megszüntetése miatt. Nem sok választása lévén, ha továbbra is az egyházon belül szeretett volna dolgozni, aktív levelezésbe kezdett az erdélyi egyházi hatóságokkal.

Folytatva a kutatást, több forrást is átnéztem, és megtaláltam a Haller József által írt leveleket. A Gyulafehérvári Püspöki Levéltár irattárában két levél található, mindkettő latinul, az első 1775. augusztus 31-én Rétenből, amelyben Haller felajánlja a szolgálatait, és kéri felvételét az erdélyi püspökségbe, mint világi pap. A leveleket az akkori erdélyi püspököknek, Kolonitz Lászlónak címezték. Sok másik jezsuita is ezt a lehetőséget választotta.

Ezek a levelek bizonyítják, hogy ugyanarról a Haller Józsefről van szó, aki alkalmazkodva az eseményekhez kérte az áthelyezését, és haláláig ott folytatta munkáját. Mária Terézia rendelete a volt jezsuiták 600 forint tartásdíjat kaptak halálukig, mint királyi kedvezményezettek.

Temesváry még Haller halála dátumát is megadja, pár évvel később, viszonylag fiatalon, 53 éves korában, 1778. január 15-én hunyt el Farkastelkén.

Összefoglalva az egész eddigi kutatást, Haller József sohasem dolgozott Latin-Amerikában, Quitoban vagy akár Moxosban, még csak a lábát sem tette ki a Magyar Királyságból, annak történelmi határait véve figyelembe. Bár a téma kutatói közül többen írnak az ott végzett missziós munkájáról, a kétségek világosan tükröződnek a róla írtakban. Kétségtelen, hogy Haller József életrajzában vannak kisebb időbeli lyukak, de a két név összekeverésén kívül nincs semmilyen bizonyíték Haller József tengerentúli hittérítői munkájára, miközben az Osztrák Katalógus világosan dokumentálja itthoni életútját.

4 Hedry Antal / Anton valószínűleg rokona, talán testvére Hedry Mártonnak, aki Chilében volt hittérítő. A kiutasítás után Hedry Márton is visszatért Magyarországra.

Munkássága: *Animadversiones in novam philosophium Volteri profugi Galli et a vera religione abominandi apostatae ... 1777* – kézirat Voltaire filozófiájáról. A Magyar Katolikus Lexikon szerint a kéziratot a pannonhalmi könyvtárban őrzik.

A másik Haller atya, a varasdi születésű Haller Xavér Ferenc.

HALLER XAVÉR FERENC
(Varasd, 1716 – Trinidad, 1755)

Francisco Javier Haller / Franciscus Xavier Haller (CPO)

Haller Józseffel ellentétben, akiről többnyire csak a magyar szakirodalom ír, Haller Ferenc (Franz/Francisco) életéről számos adat létezik, és többségük a nemzetközi szakirodalomból származik, vagy az Osztrák Katalógusban található meg. Ennek ellenére, a nemzetközi irodalom is viszonylag kevésbé ismeri a nevét, mint azt Fajardo megállapítja. Az információ nagy részét Huonder, Lukács, Sierra és Blažeković (1988, 1992) kutatása szolgáltatja,⁵ és a svéd botanikus Löffling személyes levelei.

Haller Ferenc fiatalkoráról, még a missziós munka előtti életéről elég sokat tudunk. 1716. december 22-én (Fajardo, Miklósi) vagy 23-án (Lukács) született. Születési helyeként a többség Varasdöt (Fajardo, Lukács) adja meg, a mai Horvátország északi részén, bár egyes kutatók, mint Babarczy (2014) Trencsént jelöli meg, ami igencsak az ország másik távoli részén található. A varasdi születés egyúttal a horvát-magyar származását is megerősíti. Így az is joggal feltételezhető, hogy középiskolai tanulmányait is ott végezte a jezsuita kollégiumban, mint azt a Katalógus 1734-s éve is megerősíti, a retorikai osztállyal fejezte be a középiskolát. A jezsuita rendbe 1733. október 27-én Trencsénben (Lukács, Meier) vagy november 3-án lépett be Bécsben, és az azt követő két évet ott tölti 1735-ig a Noviciátusban.

Neve általában a nyelvi különbségeken kívül ugyanaz marad, kivéve későbbi munkatársra a botanikus Löffling írásait, aki többször is Albertnak hívja Ferenc helyett, ami valószínűleg Löffling tévedése volt, mint a későbbiekben látni.

A következő évek története a Katalógusban jól dokumentált, 1736-ban Zágrábban volt a tanárképzőben, 1737-től Grácban tanult logikát, metafizikát és fizikát. 740-ben ismét Zágrábban tartózkodott, ahol katekizmust és grammatikát, majd 1741-ben Varasdön a szülővárosában humán tárgyakat tanított (Lukács). 1742-ben visszatért Grácba a matematikát tanulni (*repetent*), 1743-ban pedig a bécsi tanárképzőben folytatta ugyanazt. 1744 és 1747 között Nagyszombatban tanult teológiát, ahol találkozott több későbbi misszionáriussal is, akik ott tanultak, mint Kayling József és Fáy Dávid (Brazília), Zakariás János és a már említett Éder Ferenc (Moxos), Plantich Miklós (Rio de la Plata). Nagyszombat egy szellemi és lelki gyűjtőhelye volt az 1749-ben kirajzó misszionáriusoknak, amely nagyban befolyásolta diákjai elhatározását a missziós munkára jelentkezésben.

A harmadik próbatétel idejét 1748-ban Besztercebányán töltötte, egy másik későbbi misszionáriussal, Sussich Miklóssal együtt, aki nem sokkal később útnak is indult

5 HUONDER (1899:125): „Haller P. Franz Xaver (Austr.) geb. zu Warasdin in Croatien 22 Dec. 1716. eingetr. 3. Nov. 1733., in Quito 1750–1760.”; SIERRA (1944 379): „Haller, P. Francisco Javier (Austria): Natural de Croacia, nació el 22 de Diciembre de 1716, entró a la Orden el 3 de Noviembre de 1733, y actuó en Quito de 1750 a 1760.”

a trópusi Moxos felé. Haller egyelőre maradt, és ekkor nála a kutatások szempontjából egy problémás korszak következik 1749-ben és 1750-ben: a Katalógus és Lukács tanúsága szerint Ljubljánában tanított matematikát (*professor matheseos*); mások szerint, mint Lucena és Fajardo, a göttingeni egyetemen⁶ tanított, és onnan indult útnak; míg a harmadik vélemény, a Katolikus Lexikon szerint rögtön tanulmányai befejeztével indult el Dél-Amerikába – a két utóbbi információ hibás. Haller későbbi megbízatása körüli zűrzavar kihatott már az otthoni indulására is.

Minden az utazására vonatkozó adat ellentmondásos a magyar kutatásokban, de az Osztrák Katalógusban is: az indulásnak és megérkezésének dátuma és helye is. Az 1751-es Katalógus Brazíliában regisztrálja őt, mint misszionáriust 1750-től, és érdekes módon 1752-ben szintén ott, de akkor már Szentmártonyi Ignác neve is regisztrálva van vele együtt 1751-től.

Haller Xavér Ferenc neve többször is előfordul az Osztrák Katalógusban az 'indiai', azaz tengerentúli misszionáriusok listáján, azonban Haller példája már azért is érdekes, mert a Katalógus önmagával keveredik ellentmondásba, ami viszonylag ritkán fordul elő. Egyrésről létezik a Katalógus kiadási éve, másrésről a misszionáriusok regisztrációja, hogy mikortól utaztak el. Ezek az információk eltérhetnek egy kicsit egymástól, de a különbség általában nem lényeges. Haller esetében azonban a kavarodás már zavaróan nagy, például az utazási utáni első években, 1751 és 1753 között a Katalógus 1750-től Brazíliába teszi, majd 1754-es év már Quitóban említi.

A magyar szakirodalomban, Reisz – a korai kutatók egyike – is alaposan megkeveri az információkat. Szerinte, Haller József, vagyis innentől kezdve Haller Ferencről beszélünk, Amerikába érkezésétől, 1750-től a Perui jezsuita Provinciához tartozó Moxosban dolgozott. Őt követve két másik magyar tudós, Wittman és Szabó László (1978) is állítja, hogy Haller egy ideig a bolíviai Moxosban dolgozott, mégpedig a Magdalena redukcióban Sussich Miklóssal együtt. Ennek az állításnak bár lehetett volna egy valós alapja, azonban sohasem történt meg. Ezt a kijelentést azonban a magyar szakirodalom nagy része átvette, és a mai napig így használja.

Közelebbről megvizsgálva, ez az állítás több szempontból is tévesnek bizonyul. Igaz ugyan, hogy az Osztrák Katalógus egyik korai bejegyzése szerint Haller már 1749-ben indult Brazíliába, később azonban mindig 1750-et ad meg, és Quitót említi a munkája helyeként. Sussich Miklós és Zakariás János 1749 elején indultak útnak, egyikük Pécsről, a másik Bécsből Amerika felé – ha bármelyikükkel is együtt utazott volna, és különösen, ha Moxosba ment volna, miért nem említi egyik misszionárius sem ezt a leveleiben, mivel Haller feltehetőleg ugyanakkor lett volna Spanyolországban velük. Zakariás János a leveleiben részletesen beszámol a missziós életről és (úti)társairól, akik szintén ugyanabban a régióban voltak, ám Haller nevét – sem Ferencet, sem Józsefet –, egyszer sem említi meg, jóllehet ismerte őt még a nagyszombati tanulmányai idejéből. Másik ellentmondás, hogy Sussich ugyan 1749-ben utazott el, de Moxosba csak 1752-ben érkezett meg, tehát a megadott időben nem tudott volna Hallerrel ott együtt dolgozni. Tény, hogy Sussich Miklós és Haller Ferenc már korábbról is ismerték egymást, 1748-ban együtt voltak Besztercebányán, és mindketten a délvidéki Magyarországról jöttek, de ez az ismeretség az egyetlen tény, amely a két embert egymáshoz köti, nem a munkájuk.

6 A göttingeni egyetem a 18. és 19. században az egyik legfontosabb német nyelvű tudományos központnak és társaságnak számított, ahol a természettudományok erős pozíciót képviseltek.

Harmadik érv Haller Ferenc Moxosban tartózkodása ellen az, hogy nem találtam meg a nevét a Moxoshoz kapcsolódó koloniális adatok között, sem a Moxosról szóló egyik legjobb átfogó tanulmányban sem, amit Block (1997) készített a jezsuita redukciókról és annak lakóiról, etnikai csoportokról és misszionáriusokról; sem pedig a kiutasításról szóló forrásokban vagy azon a listán, amit az utazás során meghalt jezsuitákról vezettek. Ács (1938), és – feltételezem, hogy őt követve – Wittman azon a véleményen voltak, hogy Haller Ferenc volt Éder Ferenc atya utódja Moxosban, akivel egyébként szintén ismerték egymást még Nagyszombathból –, de ennek a feltételezésnek két logikai hibája is van. Egyrészt, szinte lehetetlen volt, hogy egy jezsuita Moxosban maradjon a kiutasítás szigorú végrehajtása során vagy után, még a nagyon beteg és igen idős papokat is az utazásra kényszerítették; másrészt, átvizsgáltam az Éder missziójáról szóló levéltári forrásokat, amelyeket ma Sucreban (Bolívia) őriznek, és ezek világos adatokat szolgáltatnak az kiutasítást követő időszakról, ahol a missziókat más vallásos rendek irányítása alá rendelték. Így hát mindezek alapján kizárhatjuk Haller Ferencnek a Moxos tartományban való munkáját.

Visszatérek az utazás európai szakaszára, a Bécsből való indulásra 1749-ben. Mint azt többen is megállapítják, Haller Ferenc jelentkezett a missziós munkára, és előzetesen a Perui Alkirályságba, Moxos tartományba rendelték (ma Bolívia) –bár erre forrást nem találtam, mivel az *Indipetae* levelére nem találtam utalást, azonban magát a jelentkezést lehetségesnek, sőt valószínűnek találom. Ez lehet az egyik oka a későbbi keveredésnek az életrajzában. Éppen abban az időben több magyar jezsuita is készült a tengerentúlra, többen is Moxosba, így egy csoportos utazás és a későbbi kapcsolattartás és együttműködés lehetősége is vonzóvá tette a jelentkezést. Azonban Haller Ferenc nem utazott el 1749-ben a Spanyolországba a társaival együtt az előzetes beosztás ellenére, hanem a ljubljanaei egyetememen maradt tanítani

1750-ig, valószínűleg a szemeszter végéig, azaz júniusig – ez utóbbit egyébként a Katalógus maga is igazolja: Ljubljánában tanított matematikát.

A Katalógus későbbi évjáratai eleinte 1749-től Braziliában regisztrálták őt, ami már különbözik a moxosi útitervtől. Ez a tény már magában is ellentmondásos, hiszen az úticélok nem a misszionárius kívánsága alapján lettek megadva, bár elképzelhető, hogy próbálkoztak vele, hanem felsőbb szinten lettek kijelölve. A Hallerrel egykorú Zakariás János leveleiből tudjuk, hogy az 1749-ben utazók nem is tudták az az úticéljukat egészen Spanyolországba érkezésükig, máskor már útközben Genovában megtudták, de egyszer sem említik, hogy a bécsi indulásnál tudták volna.⁷ Az 1750-es Katalógus már említi az 1749-ben elutazottakat a célállomással együtt, de Haller neve itt nem jelenik meg. A Katalógus 1751-ben azonban már Braziliában említi Haller Ferencet is – gondolom, hogy a küldetési terveket annyira az utolsó pillanatban változtatták meg, hogy az eredeti regisztrációban már nem tudtak átírni és egy adminisztrációs elírás lett. Másik lehetőség az, hogy szándékosan hagyták így, hogy a küldetés titkossága biztosítva legyen, mint ahogy Lucena mondja, hogy az egyetemet is titokban kellett elhagynia. Szintén elképzelhető, hogy bár missziós munkára készült többi társával, azonban 1749-ben helyett a határbizottsági munkára lett kijelölve, de még csak egy tervezett fázisban. Így az utolsó pillanatban hátra maradt, mert a tárgyalások elején az sem volt még világos, hogy végül a határok mérésére felvett három jezsuita tudós közül – Szentmártonyi Ignác, Szluha

⁷ A konkrét missziós célt általában abban az esetekben tudta a misszionárius már induláskor, amikor egy speciális expedícióval utazott, mint Hedry Márton vagy Orosz László.

János és Haller Ferenc – ki fog kivel dolgozni és hol. Ma csak az eredményeket tudjuk: Szentmártonyi és Szluha dolgoztak együtt a brazil-luzitán oldalon, Haller pedig a spanyol korona érdekeit képviselte.

A következő évektől kezdve a Katalógus Hallert a Quito misszióban említi, de eleinte nem találtam az utazása időpontjáról vagy kihajózása helyéről konkrét adatot. Haller Ferenc új és titkos megbízatást kapott, a hittérítő munka helyett a jezsuita rend az új határmegállapító expedícióba küldte őt az Orinoco folyóhoz (*Orinoquia*). Blažeković az addigi hiányzó vagy ellentmondó utazási adatokat Hallernak az expedícióban való részvétele miatti titkosításnak tulajdonítja, ami kétségtelenül sok mindenre magyarázatot ad.

A két európai nagyhatalom, a spanyol és portugál közötti viszálykodás miatt, a gyarmati területek felett, már régóta esedékes volt egy új határ megállapodás, amely az 1494-ben aláírt 'tordesillasi egyezményt' akarta aktualizálni. A tordesillasi egyezmény 150 évvel korábban az Európán kívüli újonnan felfedezett területeket osztotta szét a spanyolok és portugálok között, azonban idővel a 'nem hivatalos' területi változások súlyos politikai problémákhoz vezettek a két nagyhatalom között, egyrészt a spanyol határpolitika hiánya miatt az amerikai területeken egészen a 18. század közepéig a kérdés nyitva állt; másrészt pedig a portugál hódító politika miatt, mely a brazil határokat egyre erősebben nyugat felé terjesztette ki. A két ország között a határok rendezése az egyik legfontosabb feladattá vált a gyarmati birodalommal kapcsolatban. A határokat északról délre haladva kellett felülvizsgálni, az Orinoco-medencétől egészen le a vitatott Sacramento erődig (*Colonia del Sacramento*), melyet a portugálok éppen Buenos Airessel szemben építettek meg 1680-ban a Rio de la Plata torkolata mellett az öböl peremén, egy erős katonai és politikai fenyegetést jelentve a spanyolok számára.

A határrendezés kérdése már a 17. század végétől évtizedekig halasztódott a két nagyhatalom politikai érdekelesége miatt, azonban a portugálok rendszeres behatolása a spanyol területekre, a redukciók gyakori kizsákmányolása és állandó félelemben tartása és a jezsuiták panaszkodása előbb-utóbb elértek a kívánt hatást. A portugálok a szárazföld belseje felé haladva számos helyen erődöket építettek fel, maguknak követelve az újabb területeket. A két legproblémásabbnak ítélt terület a két végrész volt, az északi Orinoco és a déli *Sacramento* erőd volt.

Így vetődött fel egy új határszerződés aláírásának a szükségessége, melyet a spanyol részről Carvajal miniszter vett a szárnyai alá. A tárgyalás folyamata már 1746-ban megkezdődött, és 1750. január 13-án zárult le az úgynevezett 'Madridi Megállapodás' (*Tratado de Madrid*) aláírásával. Bár a megállapodásnak elsősorban politikai indíttatása volt, a tudományos alapon való rendezés feladata volt az elfogulatlanság és semlegesség biztosítása, ami mind a két nagyhatalom számára elfogadható volt. Mivel a 18. században a természettudományok a virágkorukban voltak, különösen a csillagászat, földrajz és a térképészet, melynek gyakorlati alkalmazását erre a célra is kiválóan lehetett használni, a két uralkodó, a portugál João V. és a spanyol Fernando VI., hosszú viták után, megállapodtak 1750-ben egy olyan expedíció szervezésében, melyben különböző tudósok munkája – matematikusok, csillagászok és térképészek – igazolja a földrajzi határok tudományos pontosságát és egyúttal garantálja a döntés pártatlanságát. Azonban a tárgyalásokat kezdettől fogva nagy titoktartás övezte, mert el akarták kerülni az esetleges egyéb érdekek beavatkozását, és a munkálatok bármilyen irányú (pozitív vagy negatív) befolyásolását. Mind a két nagyhatalomnak megvolt a saját érdeke, a spanyolok világosan meghúzott határokat akartak elérni, melyeket mindenki elismer és tiszteletben tart;

míg a portugáloknak az addigra már elfoglalt területeik határainak a nemzetközi elismerése volt fontos, az *Uti posseditis* elv alapján. Ennek lényege egy geopolitikai terjeszkedés volt, melynek értelmében a konkrét fizikai elfoglalása egy területnek automatikusan annak a birtoklásához is vezetett (Perera 2015). Ennek az elvnek az alkalmazása még sokáig jellemezte a brazil külpolitikát. Azonban az is világossá vált, hogy már nem lehetett csak Európában egy tollvonással a határokat meghúzni, mint ahogy az előtte történt, hanem csak a konkrét földrajzi ismeretek alapján lehetett az új határmegállapodást létrehozni, amely pontosan meghúzza a földrajzi határvonalat, mely „örök és megváltoztathatatlan a két korona uralmának határain belül”,⁸ mint azt a simancai Archívumban tárolt dokumentumból idézett szövegrészlet is mutatja. Ehhez szükséges volt egy megfelelő szakemberekből álló csapat létrehozása, aki felméri és feltérképezi az ismeretlen területeket. Úgy tűnik, hogy bár eleinte csak egy tudományos csapat létrehozását tervezték, idővel mind a két királyság szerződöttett egy saját csapatot, melyek saját méréseket végeztek. A terv szerint a két csapat végül egy ponton találkozott volna, ahol az eredményeiket összevetik.

A perui Moxosban dolgozó misszionárius, Éder Ferenc, 1772-ben egy kiváló összefoglalást adott erről a kialakult politikai helyzetről, amihez saját véleményét is hozzátette:

„Hispania katolikus királya, V. Ferdinánd, megállapodást kötött a lisszaboni udvarral, amelynek értelmében a Buenos Aires városa közelében levő *S. Sacramento* birtok a királyé lesz, a portugálok birtokába kerül viszont a *Guapure* folyó túlsópartján a mi Perui Birodalomban lévő misszióntól keletre fekvő terület.

A határok megállapítása végett mindkét udvarból földmérőket, és teljhatalommal felruházott követeket küldtek ki. Midőn ezek már-már hozzáfogtak a munkához, meghalt Ferdinánd király. Utána pedig Károly az egész meg egyezést – amelyet különben sohasem vehetett át, hogy aláírja – érvénytelennek nyilvánította, s embereit is visszahívta Hispaniába. A portugálok azonban – mintha az ügy már befejeződött volna – ténylegesen birtokba vették azokat a területeket, amelyek a Ferdinánddal kötött szerződés értelmében nekik jártak volna. A mi missziónnal szemben pedig rövid idő alatt olyan erősséget emeltek, hogy a kétszer is ellenük küldött spanyolok mégcsak megtámadni sem merték őket. A portugálok tehát elérték, hogy akkora jövedelmet húzhatnak az országból, amekkorát akarnak: elvihetik az ezüstöt, tönkretehetik a spanyol kereskedelmet, s ha alkalmasnak ítélik az időt, meg is támadhatják ezt a városaitól és a katonaságától megfosztott országot.” (ÉDER 1772).

Stögertől (1855) tudjuk, hogy a portugál király, João V. a jezsuita rend generálisa, Franz Retz közvetítésével 1749-ben hivatalosan felkérte az osztrák tartományfőnököket, Augustinus Hingerlét, hogy ilyen irányú szaktudással rendelkező személyeket küldjön a munkára, azaz csillagászatban, térképészetben és matematikában jártas tudósokat. Így esett a választás Haller Ferencre, akinek – Blažeković szerint –, valamelyik másik magyar jezsuita tudóssal, először Szluha Jánossal vagy későbbi választás szerint Szentmártonyi Ignáccal kellett volna együtt dolgoznia. Ezért is volt fontos az előzőleg

⁸ Archívum, Simanca, 7403 kötet – a Sacramento erődre vonatkozó iratok között.

említett információ, hogy Szentmártonyt az Osztrák Katalógus csak 1751-től jegyzi Brazíliában, és nem előbb. Mint már említettem, a határtárgyalások már 1746-ban megkezdődtek, és a tudósok bevonásának a kérdése is már jóval a hivatalos felkérés előtt felvetődött, melyet már 1749-ben is tárgyaltak, és akkor is rendkívüli titoktartás mellett. Így indult útnak Haller Ferenc valamikor 1750 második felében.

A tényleges felkészülés a spanyol oldalon csak 1751. február 11-én kezdődött, amikor aláírták az expedíció kezdéséhez szükséges dekrétumot (Ramos). A Megállapodás elkészítéséhez először is politikailag megbízható emberekre volt szükség, és hamarosan megtalálták a megfelelő személyeket, négyen voltak felelősek az expedíció vezetéséért: José Iturriaga kapitány felelt az expedícióért, Eugenio de Alvarado százados biztosi címet kapott, és Carvajal miniszter benső embere volt, aki megbízott benne, hogy a munkát megfelelően kezelik és végzik el. Carvajal másik bizalmi ember Antonio de Urrutia kapitány volt. A negyedik José Solano kapitány volt. Mindezen emberek a munka biztonságos elvégzéséért voltak felelősek, mivel a nehézségek az ismeretlen terepen és vízekben, és a vad és ellenséges indián csoportok között zajló munka sok előre nem látható veszélyt rejtettek magukban. Azonban a spanyol és portugál udvar közötti tárgyalások nehézkesen és lassan haladtak, és elég nagy titoktartás is övezte őket mind a két oldalról. A munka kivitelezéséhez szükséges volt olyan szakembereket is találni, akiknek mind a szakértelme megvolt, mind a megbízhatósága az információk kezeléséhez. A kinevezések pedig legalább annyira politikaik voltak, mint szakmaiak, így szintén sok vitával jártak. 1751 végére úgy tűnt, hogy lassan minden elrendeződik, megérkezett Madridba Pehr Löfling a svéd botanikus, akihez négy asszisztentst rendeltek, és a szerződötetett földmérő, Carlos Calatayud (Ramos). Azonban további nehézségek merültek fel, így a várakozás alatt az addig felhalmozott étkészlet megromlott, az orvosi eszközök nem érkeztek meg, az expedíció vezetősége pedig egészen 1753-ig nem kapta meg a kinevezését. Az addigi nehézségekhez jött hozzá, hogy a leszerződötetett kozmográfusnak Francisco Garzának, miután előre megkapta a fizetését, hirtelen nyoma veszett, mivel feltételezhetően megjárat a rá váró nehézségektől. Ekkor került a képbe hirtelen a spanyol oldalon Haller Ferenc neve az eltűnt Garza pótlására. Jóllehet több tanulmány is foglalkozik az expedíció történetével, és gyakran a forrásokhoz nyúlunk vissza, mégis Haller Ferenc felfogadásáról a részletek és az idővonal nem teljesen tisztázott.

Érdekes kérdést vet fel, hogy míg Szentmártonyi Ignác és Szluha János felkérése a portugál oldalról kevésbé volt titkosított, miért volt szükség Haller Ferenc ugyanilyen munkájának az eltitkolására? Ráadásul Szluha atya 1752-es levelében teljesen nyíltan beszél Haller és Szentmártonyi megbízatásáról, és egyáltalán nem tűnik titkosnak. Ezt írja: Szentmártonyi „utána velünk hajózik Maranháóba januárban vagy márciusban, hogy megfigyeléseket végezzen Haller atyával” (1753:55), és ezzel 1753 elejére utal, a tervezett utazás kezdetére. Egyik lehetséges magyarázat erre a kérdésre az lenne, hogy a hivatalos portugál felkérést a spanyol Korona elfogadta, de mellette biztosítani akarta a munkálatok ellenőrzését a maga oldaláról is, mely feladatra Haller Ferencet szemelték ki, azonban sem nevét, sem munkáját nem hozták nyilvánosságra. Itt merül fel Rákóczi István *Kémek vagy atyák?* 2006-ban írt tanulmánya, melynek már a címe magában egy feltevést rejt. Rákóczi elmélete és elemzése inkább a portugál oldalt és Szentmártonyi szerepét vizsgálja, míg ez a cikk Haller szerepére kíváncsi. A kérdés akaratlanul is felmerül: ha Haller Ferenc eredetileg a portugál oldalon dolgozott volna, hogyan, mikor és miért került át a spanyol oldalra, és ráadásul ilyen extrém titoktartás mellett? Elképzelhető, hogy Hallert kémnek vagy kettős ügynöknek ajánlották be a spanyol expedíci-

óba? Másik – és szerintem valószínűbb – feltételezés, hogy a spanyol Korona az eltűnt kozmográfus Garza helyett keresett egy gyors mentőmegoldást, és kezdett tárgyalásokba Haller Ferencel, hogy az ő részükre dolgozzon, míg Szentmártonyi Ignác és Szuha János maradtak a portugálok által szerződötve. Az adatok hiánya pedig nem annyira a titkosítás miatt, hanem csak a késői megoldás és sietség miatt jött létre, mivel az expedíció már éveket késett akkorra az indulással. A kérdés talán inkább abban érdekes, hogy ezt a portugálok tudtával tették, vagy csak 'átcsábították' Haller Ferencet a saját részükre.

A kezdeti titoktartás miatt Haller Ferenc esetében két párhuzamos utazási történet alakult ki, ahol a kutatók az eredeti adatok alapján hozzátették azt is tényként, amit csak feltételeztek, a források ellenőrzése nélkül. Az első változatban Haller József elment a tengerentúli misszióba, legyen az Quito vagy Moxos. A keveredést tovább fokozza az is, hogy a jezsuiták utazását regisztráló hajónaplókban nincs feljegyzés Haller Ferenc Amerikába érkezéséről, mint az a legtöbb jezsuita utazó esetében megtörtént. Mivel az Osztrák Katalógus világosan és többször is 1750-re teszi Hallernak a Quito tartományba érkezése dátumát, ezért egyes források szerint (Wittman, MKL) – bár bibliográfiai források megadása nélkül – a marañóni régióban kezdett misszionáriusi munkába, majd az Orinoco missziókba (*Orinoquia*) ment, ahol az 1750-es években dolgozott. Mások (Blažeković, Lucena) azt mondják, hogy Hallert eredetileg Moxosba küldték, Puerto Santa Mariában még el is ment, hogy felszálljon egy hajóra, amit végül is nem tett meg, hanem helyette az Orinoco régióba (Lucena) ment. A rendelkezésre álló információk alapján 1750-ben Moxos felé két hajó indult, és mind a kettőn utaztak misszionáriusok az Osztrák Tartományból, az első hajó fedélzetén volt Sussich Miklós, és a második hajón pedig az ismert Éder és Zakariás atyák is utaztak, de Haller nevét nem jegyezték fel egyiken sem az utasok között. Blažeković maga is megállapítja, hogy nem érti mi történt vele. Ha valóban ezeknek a hajóknak bármelyikével is utazott volna, akkor ennek ellent mondanak azok a tények is, miszerint egyrészt Zakariás atya, aki részletesen leírja utazását a leveleiben, sosem említi Haller Ferenc nevét; másrészt az osztrák Katalógus 1750-ben Hallert még otthon regisztrálta. Azonban a Katalógus adatai mindig egy kicsit később kerülnek bejegyzésre, tehát mivel a második hajó 1750 vége felé indult el, azt esetleg el is érthette volna még Haller azután, hogy az 1750-es szemeszterben befejezte a tanítást.

Ezzel párhuzamos a megvalósult történet, amely valószínűleg az elsőből is tartalmaz valós elemeket. Nagyon sok a hibás feltételezés vagy a források csak részletes ismerete, ami miatt a történet bonyolódott, vagy sokszor szinte lehetetlenné vált. Ha feltételezzük, hogy Haller jelentkezett missziós munkára, és az akkoriban induló magyarokkal, mint Éder Ferenc és Sussich Miklós, ment volna el, ez esetben kérdéses, hogy miért nem indult el 1749-ben Bécsből a többiekkel? A titkos tárgyalások már megkezdődtek, és elképzelhetőnek tartom, hogy szándékosan hagyták, hogy társai az eredeti tervet higgyék valósnak, és ez lett a Katalógusban is regisztrálva. Vagy csak a tárgyalások miatt a helyzet bizonytalan volt, és egyelőre nem döntötték el, hogy mi legyen Haller Ferenc úticélja.

Visszatérek még 1750-be, amikor az expedíciók útra kelését tervezték, mind a két oldalról. João V. portugál király halála 1750. júliusa végén azonban késleltette az addigi tárgyalásokat, így Haller bár Bécsset már valamikor 1750 második felében elhagyta, hajóra végül is csak 1753-ban szállt. Szuha atya 1753. áprilisában kelt leveléből, amit még lisszaboni tartózkodása alatt írt, kiderül, hogy bár ő úgy tudta, hogy Haller Ferenc visszament Magyarországra, azonban Brentán Károly legutolsó levelében ezt cáfolta azaz, hogy ő pedig úgy tudta, Hallert a Quitoi Tartományba rendelték. Ezzel egyúttal az is

világos, hogy rendtársai vagy aggódásból, vagy egyszerű kíváncsiságból kutattak utána, tehát nem tudták a hollétét. Ne feledjük el, hogy Hallernek a korábbi tervek szerint egyútt kellett volna utaznia Szluhával és Szentmártonyival, így nem csoda, hogy Szluha atya érdeklődött afelől, hogy mi lett vele. Haller Ferenc spanyol és portugál tartózkodása anynyira lepezett volt – mivel az expedícióról szóló információkat meglehetősen titokban tartották –, hogy sem az osztrák Katalógus írói, sem rend- és feltételezett útítársai nem tudták pontosan Haller hollétét, vagy hogy mit csinál.

Hogy Haller Ferenc mivel töltötte az időt miután elhagyta hazáját és pontosan hol volt 1750. második fele és 1753 ősze között, amikor végre hajóra szállhatott, arról leginkább csak az itt-ott elejtett információk alapján van tudomásunk, és az olyan különböző forrásokból tudjuk Haller Ferenc életének állomásait összerakni, mint az osztrák Katalógus és a Löffling féle levelek. A Katalógus világosan 1750-ig, azaz az első szemeszter végéig, nyáron a ljubljanei egyetemen jegyzi. Onnan ugyanabban az évben, Haller feltételezhetően Spanyolországba ment, Puerto Santa Mariába, ahol csatlakozott volna a Moxos tartomány felé induló társaihoz. Ha ez így volt, épp elérte volna az év végen induló második csapatot, mivel tengerentúli utazásuk dátuma eltolódott. Azonban a hajóra nem szállt fel, és a következő információ szerint a negyedik fogadalmát Lisszabonban tette meg 1751. február 2-án (Meier). Tehát a spanyolországi tartózkodás közben érthette el a Társaság parancsa, hogy jelentkezzen a portugál expedícióban részt venni. Lisszabonban – feltételezem – idővel az expedíció többi tagjával kellett volna találkoznia, először csak Szluha Jánossal, majd Szentmártonyi Ignáccal is. Másik lehetőség, hogy egyenesen Portugáliába ment, a tárgyalások eredményeként Hingerle generális őt jelölte ki a portugál érdekekben való közreműködésre.

Másik gyakran említett tény, ami Ramostól (1946) származik, hogy Haller Ferenc eredetileg a perui Moxosba készült missziós munkára, és az expedíció csak egy kitérő lett volna célja elérésében. Ramos még azt is hozzáteszi, hogy Haller Castañeda atyával készült Limába menni, ahonnan Moxosba ment volna tovább. Tekintve, hogy Francisco Castañeda atya az Indiák Prokurátora volt Puerto Santa Mariában 1736 és 1750 között (Galán), Haller valószínűleg ott találkozott vele, hajóra szállás előtt. Blažeković (1988) feltehetően tőle vette át ezt az információt, és továbbra is állítja, hogy Haller a perui Moxosba készült. „A [jezsuita] felettesek Spanyolországban megengedték Hallernek, hogy elkísérje az expedíciót, mivel Haller azt tervezte, hogy szárazföldön keresztül utazik majd Limába, hogy az út jó részét a király költségén tegye meg.” Lucena (1993) ugyanezt az álláspontot követi, bár elképzelhető, hogy azt Blažekovićtól vette át. Tehát e terv szerint az expedíciós munka után Haller Ferenc maradt volna az amerikai kontinensen, mint misszionárius. Bár a moxosi jelentkezésnek ellentmond az a tény, hogy amennyiben ez a jelentkezés ebben a formában elfogadott lett volna, miért jelezte a Katalógus Hallert Braziliában vagy Quitoban, de sohasem Peruban? Azonban kiderült, hogy ami Haller hosszabb távú terveit illeti, ezt a kijelentést a ma Botanikai Kerti Archivumként ismert (*Jardín Botánico Archivo*) gyűjteményből vett dokumentum támasztja alá, mely az 1. osztály 6. számú irata (Rydén 1957:185), amely szerint Haller valóban Moxosba szándékozott később utazni. Hogy mi lett Castañeda atyával, azt nem tudom. Nevét a Galán féle Spanyolországból induló hajók egyikén sem találtam meg a következő években. Feltételezem tehát, hogy ő is 1750 végén Hallerrel Portugáliába ment, majd egy onnan induló hajóval ment tovább egyedül.

A következő részletet az idővonalon Szluha 1752. novemberi levele szolgáltatja, mely szerint abban az időben mind Szentmártonyi Ignác, mind Haller Ferenc Lisszabon

és Coimbra között ingáztak, de mindenképpen Portugáliában tartózkodtak. A coimbrai Colegio de Santo Antão Európa korai egyetemei közé tartozott, a 13. században alapították, és az egész kontinensen híres volt természettudományos kutatásairól és eredményeiről, ami kedvezett a magyar tudósoknak, és élvezhették az információk kicserélését. A portugálok kedvelték a magyar tudósokat, és csodálták „Haller atyának mennyiségtani jártasságát” (1752/2018:55). Szluhának ebből a leveléből az is világosan kiderül, hogy Haller akkor még a portugálok szolgálatában állt, és a tervek szerint Szentmártonyival együtt dolgozott volna, míg Szluha a missziós munkára készült fel. 1752 végén is még biztosan Lisszabonban volt, a tervek megváltozása nélkül.

Azonban a helyzet hirtelen ismét változott, és Haller Ferencet 1753-ban már Spanyolországban találjuk. Útjának következő állomása, amiről tudunk, Madrid volt 1753. novemberében. Ebben az idővonalban tehát pont egy évnyi időről hiányzik az információ Haller hollétéről, 1752. novembere és 1753. novembere között. Szluha leveléből az is kiderül, hogy Haller 1753. áprilisában már nem volt Portugáliában.

Itt merül fel egy másik többszörös információvonal, amelyek szerint kétséges, hogy Haller honnan érkezett meg Madridba 1753-ban, Lisszabonból, Göttingenből vagy Ljubljánából – ez utóbbit kizárhatjuk azonnal.

A legegyszerűbb, és egyúttal a legvalószerűbb magyarázat az, hogy Haller Ferenc a portugáliai Coimbrában tanított tovább egészen a madridi útjáig. Ennek nagy a valószínűsége, mert Szluha leveleiben többször is említi Szentmártonyi útjait Coimbrába, és Haller tudományos munkásságának elismertségét. Másik lehetőség az, bár eléggé kétséges, és ezt semmiféle általam ismert dokumentum nem bizonyítja, hogy mivel a várokozás igen hosszú és bizonytalan volt, Haller folytatta az akadémiai munkát, de Göttingenbe ment tanítani. Ehhez az egyetlen bizonyítékot a botanikus Löffling levele adja, aki szerint Haller Ferenc a közös munkára Göttingenből jött. Löffling ezt a kijelentését egy spanyolországi levelében tette, 1753. novemberében, éppen még az indulás előtt. Tekintve, hogy ez egy első kézből származó információ, nehéz a valódiságát kétségbe vonni, hacsak Löffling – mint azt Meier állítja – össze nem keverte Haller Ferencet egy másik Hallerral.

Löffling ebben a levelében két érdekes információt is megadott. Egyik, hogy Haller véglegesen tervezte a hazáját elhagyni a missziós munka reményében, tehát a határ expedíció csak egy ideiglenes munka volt a számára; másrészt, az expedíciós munka miatti titkosítás olyan extrém volt, hogy az egyetemet – legyen az Coimbra vagy Göttingen – éjszaka titokban és éjszaka hagyta el, anélkül, hogy bárkinek is szólt volna elutazásáról. Feltételezhetően Löffling ezeket az információkat személyesen Haller Ferentől hallotta miután találkoztak Cádizban, a kihajózásra várva. Miért állítja akkor Löffling, aki az információt első kézből, azaz egyenesen Hallertől kapta, hogy a közös munkára Göttingenből jött? Meier (2008) érdekes magyarázatot ad minderre, amit érdemes figyelembe venni. Szerinte Löffling tévedett, mert Göttingenben valóban dolgozott egy Albert Haller nevű tudós, aki ténylegesen felvette a kapcsolatot Löfflinggel és írt neki, mert szeretett volna részt venni az expedícióban. Így érthető lenne, hogy miért keverte össze Löffling a két tudóst. Ennek ellenére, nekem még mindig nem ad magyarázatot arra, hogy honnan vette Löffling az egyetem titokban elhagyását, ami egy elég érdekes és dramatikus részlet, amit nem könnyű csak úgy kitalálni, és amire Albert Hallernak nem lett volna különösebb oka. Hacsak ez a részlet valóban igaz volt, csak éppen Haller Ferenc nem a göttingeni, hanem a coimbrai egyetemet hagyta el titokban.

Ezt az utóbbi feltevést támaszthatja alá Szluha János 1753-es levele, melyben kétségeit fejezi ki Haller hollétével kapcsolatban: „Nem volt biztos, hogy Haller páter elhagyta-e Portugáliát; mi azt hittük, hogy visszatér a provinciába, de Brentán atya leveléből megtudtuk, hogy a quitói missziókba van rendelve.”⁹ (1753/2018:71).

A határexpedíció célja a spanyol és portugál területek közötti határvonal felülvizsgálata volt, s egyúttal ennek a hatalmas területnek a feltérképezése. Az útvonalat északról dél felé haladva tervezték meg. Löffling elmondásában, a spanyol expedíció Cumanából, a mai Venezuela északi partjáról tervezett délfelé haladni az Orinoco folyó mentén, majd a Río Negron hajózva az Amazonasz folyóig. A találkozóhely a *Missão de Nossa Senhora da Conceição de Mariuá* (ma Barcelos) település volt. Ide tervezték a két határexpedíció, spanyol és portugál találkozását (Rákóczi), melyben részt vettek a ’német matematikusok’ is, gondolom Szentmártonyi és Szluha atyákra vonatkozott Löfflingnek ez a megjegyzése. Ez a tervezet egy hatalmas és feltérképezetlen terület bejárását foglalta magába, és igen ambiciózus volt. Innen –Löffling szerint – még tovább is terveztek volna menni, a Río de la Plata forrásáig, és ezzel ott ért volna az expedíció véget.

Haller Ferenc szakterülete a természettudományok voltak, különösen a csillagászat, „de nagyon érdeklődött volt a botanika iránt is” (Fajardo 2007a: 288). E képességeiért már az egyetemen is nagy becsben tartották. A 18. században a természettudományok a virágkorukban voltak, az utazók és a természettudósok híresek lettek, különböző expedíciókat és felfedezéseket hajtottak végre, és a társadalom is fogékony volt az új tudományos eredményekre. A könyvekben leírtak nagyon népszerűek voltak a nagyközönség körében, és viszonylag nagyobb példányszámban fogytak is. Azonban Hallerre két dolog miatt is esett a választás, tudományos tapasztalata és jezsuita volta miatt. Ezért, bár nagyrészen tudományos érdemei miatt hívták meg Hallert az Orinoco határexpedíció tagjának. Ugyanakkor a helyzet diplomáciai jelentősége is fontos volt, mivel ez a feladat már előzőleg is sok konfliktust okozott több helyen a Határbizottság és a jezsuita missziók között. Azt remélték, hogy Haller jelenléte és tudományos hírneve mind a két felet kielégíti, és lecsendesíti az indulatokat. Haller, mint szakértő matematikus, csillagász és kozmográfus, képes lett volna biztosítani az expedícióhoz szükséges tudományos térképészeti ismereteket, nevével alátámasztani eredményeinek valódiságát; másrésről Haller jelenléte az expedíció soraiban fontos volt „annak érdekében, hogy elnyerje kollégái jóindulatát az Orinocoban” (Fajardo 2007a:288), és hogy enyhítse az Orinoco jezsuita misszionáriusaival¹⁰ való feszültséget, akikkel a kapcsolat mindig is problémás volt.

Ezen a helyzeten csak rontottak a ’guaraní háborúban’ történetek, ami miatt az expedíció célját és motivációját a jezsuita redukciók még inkább megkérdőjelezték és nagy gyanakvással fogadták. Az 1750-es guaraní háború néven híressé vált felkelés hét jezsuita redukciót érintett a délen fekvő paraguayi területen, melyek ugyanennek a határtárgyalásnak estek áldozatául. A spanyol Korona az Uruguay folyó és annak mellékfolyója, az Ibicuy közötti területen fekvő virágzó településeket felajánlotta a portugáloknak cserébe egy, a spanyol érdekek szempontjából stratégiaiul fontosnak tartott településért, a

9 „P. Haller Lusitaniā deseruisse constabit in dubie, quem quidem nos, in Provinciam rediturum putabamus, ast ex literis P. Brentano ad Quitenses missiones intelligimus esse dispositum.” – részlet az eredeti latin levélből. (BABARCI 2012).

10 Ezen a területen dolgozott 1735 és 1738 között a szintén magyar származású Neuhaus András is. A konfliktusról szóló leírás az ő neve alatt található meg a könyvben. Az Orinoco misszió előjárója (*superior*) 1748 és 1754 között Manuel Román atya volt, aki ezt a feladatot már korábban is betöltötte.

*Colonia de Sacramento*ért, a redukciók érdekeit semmibe véve. A redukciók nem fogadták el az átköltözési parancsot, és fellázadtak. A bennük dolgozó jezsuita atyák két tűz közé kerültek, egyrészt a spanyol koronának engedelmességgel tartoztak, és annak érdekeit védeniük kellett; másrészt, a redukcióknak és lakóinak védelme is feladatuk volt, és sok évnyi építő munka veszett kárba egy tollvonással. A jezsuitákat, főleg a hét misszió egyikében élő magyar Limp atyát egyenesen a felkelés megszervezésével és árulással vádolták meg, de a többi, a térségben tartózkodó magyar misszionárius (Ferder Fülöp, Plantich Miklós) is belekeveredett. A vitát végül a spanyol Korona zárta le, és a paraguayi redukcióknak át kellett adniuk a lakhelyüket a portugáloknak, és átköltöztek az újonnan megállapított határokon belül a spanyol oldalra. Hasonló történt tőlük északabbra a Moxos tartományban is, de ott a problémákat sikerült nagyobb konfliktusok nélkül megoldani. Nem csoda tehát, hogy a jezsuita redukciók együttműködését a határexpedícióval a kölcsönös bizalmatlanság és gyanakvás jellemezte, amitől az Orinoco missziói sem voltak mentesek.

Az Orinoco missziókkal való problémás kapcsolat ellenére az expedíció nagy valószínűséggel a jezsuiták, Román és Rotella atyák által készített rajzokat és kezdetleges térképeket használta az előbbre jutásban,¹¹ mivel ők ismerték legmélyrehatóbban a területet. A cél annak megállapítása volt, hogy az Orinocónak van-e összeköttetése az Amazonasszal, ami alapvetően megváltoztatta volna a missziós munka és a gyarmati gazdaság helyzetét ebben a térségben, mivel ez a térség gazdaságilag és társadalmilag nagyon elszigetelt volt. A jezsuiták által készített térképek ezt az összeköttetést nem jelezték, bár feltételezték.

Bár maga Megállapodás és az expedíció ötlete már az 1740-es évek második felében megszületett, a kivitelezés igen bonyolulttá vált. A politikai kapcsolat a két ország, Spanyolország és Portugália között összetett volt, így az egyeztetések sem mentek könnyen, jóllehet mindkét nagyhatalom egyetértett a határrendezés fontosságával.

Perera elemzése alapján tudjuk, hogy expedíciónak nemcsak az Európából való indulása volt elkésett és nehézkes, hanem az egész terv kaotikusnak és rosszul szervezettnek látszott, és tele volt érdekellentétekkel is. Az expedíciós csapatot José de Iturriaga y Aguirre hajóparancsnok a Guipuzcoana Királyi Kereskedelmi Társaság megbízottja vezette, aki egyszemélyben képviselte saját társasága érdekeit és a tudományos expedíciót, azonban ez a kettő nem mindig esett egybe, és az ilyen esetekben Iturriagának több érdeke fűződött a saját társaságához. Már a felső vezetésben is bizalmi problémák voltak. Alvarado, Carvajal miniszter bizalmi embere nem jött ki Iturriagával, akit arrogánsnak tartott. Ráadásul Alvarado maga is pályázott volna az expedíció vezetői posztjára, így érthető volt a csalódottsága és – talán – féltékenysége is.

Az útra két nagy óceánjáró hajót vettek igénybe, az *Inmaculada Concepción* és a *Santa Anát*, Haller Ferenc az első hajón utazott, az expedíció vezetőjével, Iturriagával együtt. Ezek a hatalmas hajók megfelelték a tengerjárásra, de méretük miatt nem tudtak a folyókon is mozogni, ezért az amerikai partokhoz érve szükség volt a gyarmati hatóságok segítségére mind az élelmiszer utánpótlásában, mind kisebb folyami hajók beszerzé-

11 Eugenio de Alvarado biztos 1760-ban megírta a jelentését az utóbbi évtized munkájáról, melyben nagyon méltatta az ott dolgozó jezsuiták munkáját, mind az evangelizációban, mind a földrajztudományban elért eredményeik miatt. A jelentés címe: *Informe reservado, sobre el manejo y conducta que tuvieron los Padres Jesuitas con la Expedición de la línea divisoria entre España y Portugal en la Península Austral y orillas del Orinoco*, melyet később Antonio B. Crespo adott ki 1893-ban Bogotában (*Documentos inéditos para la Geografía y la Historia de Colombia*) (Sierra 1944:168).

sében. A spanyolok és portugálok három kutatócsoportot hoztak létre, melyeknek a különböző határrészeket kellett feltérképezniük a folyókon hajózva. Ezek az egyeztetések azonban lassan haladtak előre a két hatalom között.

A spanyol expedíció célja kettős volt, ámbar a mai kutatások inkább a politikai és geopolitikai érdemével foglalkoznak. Talán legjobban a botanikai taxonómia atyja, a svéd Linné (*Carl Linnaeus*) fogalmazta meg ezt, aki jól ismerte nemcsak a korabeli természet-tudományos eredményeket, hanem annak a gyakorlati hasznát is. A spanyol Királyság eléggé lemaradt gyarmataik természeti erőforrásainak kihasználásában, ami leginkább tudományos tudatlanságuknak volt köszönhető. Carvajal, spanyol miniszter felismerte ezt a hiányosságot, és gyakorlatiasan a megoldást is látta: az expedíció egyszerre mind a két célt is szolgálhatta. Kapcsolatba lépett Linnével, aki közvetlen tanítványát, a fiatal, de ígéretes botanikust, Pehr Löflinget javasolta erre az útra, aki így 1751-ben hagyta el hazáját Madridba felé. Linné szavaival elmesélve: „(Carvajal) tisztában volt azzal, hogy a természet gazdag forrásai kimeríthetetlenek, és hogy kellő tudással használva őket, nincs okunk félni hiányuktól. Látta, hogy a franciák és az angolok sokféle módon megtanulták kihasználni gyarmataikat, miután megtanulták jobban megismerni területeiket és annak termékeit. Ezért, miután a Kormány úgy döntött, hogy felül kell vizsgálni az amerikai spanyol gyarmatokon a demarkációs vonalakat, az Államtitkár elmagyarázta a Királynak, hogy tanácsos ezt alkalmat arra is kihasználni, hogy a gyarmatok természet kincsinek és termékeinek jobban megismerjék annak érdekében, hogy jobban ki lehessen aknázni őket.” (RYDÉN 1957:205)

Az expedíció tudományos része a korabeli elképzelések szerint rendkívül jól lett összeállítva, mind emberállományban, mind a szükséges eszközök felszerelésében. Ami a szakembereket illette, kozmográfusok, azaz csillagász és földrajztudósok, térképrajzolók, matematikai és térképészeti ismertekkel rendelkező rajzolók voltak a tagjai. A csapatban négy felelős szakembert neveztek ki, egy fizikust, egy földrajztudóst, egy botanikust és egy kereskedelmi értékesítésben jártas személyt. Mindegyik felelős alá négy segítő tartozott. A fiatal, de már ismert svéd botanikus Pehr Löfling, Linné tanítványa, lett a botanikai csapat főnöke, és segítői voltak felelősek a példányok begyűjtéséért, szárításáért, leltárba vételéért és rajzok elkészítéséért. Löfling feladata egyszerre volt tudományos és gyakorlati, fel kellett mérnie a térség botanikai gazdagságát, különös tekintettel a fahéj és a kakaóbab begyűjtési lehetőségeire. Jelentős pártfogókat szerezve, mind az anyagi mind a felszereltségi gondokat fényesen sikerrel megoldották. Löfling a munka végén jelentős botanikai gyűjteményt tudott felmutatni, 550–600 növényt már 1754-ben, saját levele tanúsága szerint (Löfling 1754. október 20). Haller Ferenc a földrajztudományi csoportba tartozott a másik három kozmográfussal együtt: José Santos Cabrera, Juan Sánchez és Francisco Guillen, mivel a megjelölése a Löfling-féle listán matematikus volt. Feladatuk volt a mérések elvégzése, és azok térképre vitele.

Mindezeket a különböző szakterületeket fogta össze az expedíció vezetője, Iturriaga. Jóllehet a tanulmányok azt írják, hogy Haller Ferenc másfél évig, 1753. szeptemberétől 1755. júniusáig vett részt az expedícióban, Löfling leveleiből ezt még jobban pontosítani lehet, mert rendszeresen írt haza a családjának és munkatársainak Svédországba. Leveleiben többször is tesz említést Haller Ferencről. Úgy tűnik, hogy a csapat fontos emberei végül is csak 1753. őszén találkoztak Cádizban. Maga Löfling 1753. októberében hagyta el Madridot, ahol majd két évig tartózkodott az indulásra várva, és Cádizba november 5-én érkezett meg. Az expedíció vezetője Iturriaga parancsnok pedig november 9-én érkezett meg két királyi kozmográfussal együtt.

Amikor Haller Sevillában találkozott megbízói képviselőjével, Eugenio de Alvarado biztossal, aki földrajztudósként bérelte fel őt a spanyol–portugál határkonfliktusok megoldására létrehozott bizottságban (*Comisión de Límites*), melynek ő maga is tagja volt, annak 1753. nyarán-őszén kellett megtörténnie. Mint már említettem, Szluha leveléből tudjuk, hogy Haller 1753. áprilisában már nem volt Portugáliában, tehát akkoriban utazhatott vissza Spanyolországba, feltehetően Sevillába. Alvarado Hallert a spanyol érdekek védelmére fogadta fel, és felajánlotta neki, hogy fizeti az utazása és az ellátása költségeit a helyzet megoldása érdekében (Lucena). Csak megjegyzésként említem, hogy mint láttuk, a portugálok részéről hasonló feladatra alkalmazták a másik, szaktudásáról elismert magyar tudóst, a már feljebb említett Szentmártonyi Ignácot, akit Szluha János kísért el, így Szentmártonyi vette át Haller helyét. Érdekes kérdés lenne azt is megvizsgálni, hogy miért pont két magyart szerződtek ilyen bizalmi pozícióba. Elméletem szerint, két érv is szól e két tudós mellett. Egyik, mert a nagyszombati egyetem messze híres volt a tudományos eredményeiről és minőségi szakembereiről. Másik érv pedig éppen a nemzetiségi hovatartozás, ami olyan sokáig megakadályozta a 'német-ajkúak' alkalmazását. Mivel a középeurópai tudósok nem voltak sem spanyolok, sem portugálok, így éppen a nemzetiségük biztosította a politikai pártatlanságukat.

Bár a kihajózás 1753. karácsonyára volt tervezve, a tényleges hajóraszállás csak 1754. február 15-én történt meg. Az amerikai partokon lévő Cumanába (ma Venezuela) április 11-én érkeztek meg.¹² Mind a két dátum Löffling 1754. április 18-án kelt leveléből származik, amit már Cumanából írt.

Amerikába érkezve Iturriaga teljesen rosszul mérte fel a politikai helyzetet és a hatalmi pozíciókat, egy arrogáns és Európa-centrikus nézőpontból állt hozzá a problémákhoz, és meg sem próbált a gyarmati szervekkel egyezkedni. Trinidad (ma Trinidad és Tobago) egy fontos geopolitikai pozícióban volt ebben az időben, mert egy köztes megálló volt Európa és a trópusi missziós célok között, ahonnan indulva több fáradságos szárazföldi útvonalat lehetett elkerülni, az Orinoco területén. Az expedíció már Trinidadban is sok időt vesztegetett el, ahol a tovább utazásra kellett várakozniuk. A gyarmati hatóságokkal kialakult konfliktusok és a diplomácia hiánya ebben az igen kényes ügyben egyre csak hátráltatták a tényleges munkát. Minden elvárás ellenére a jezsuita missziókkal sem sikerült jó kapcsolatot kiépíteni, bár a kezdeti kooperáció sikeres volt, a bizalmatlanság légköre lengte be a kapcsolatot, Haller közvetítése ellenére. Talán, Haller korai halála is megakadályozta őket abban, hogy a munka érdemi részében jobban együttműködheszenek.

Ehhez jött hozzá még a trópusi lázakhoz nem szokott hivatalnokok és tudósok gyakori megbetegedése, mely végül az expedíció több fontos tagjának a halálához vezetett. Az amerikai partokra érkezés után viszonylag rövid idő alatt, az első évben, mind a négy kozmográfus meghalt, ami arra kényszerítette Iturriagát, hogy másokkal helyettesítse őket újabb időveszteséget okozva.

Az utazás további lefolyását szintén Linné adatai alapján tudni. Cumanában körülbelül négy hónapot vesztegeltek, míg a csapat egy része 1754. augusztusában útnak nem

12 Cumana ma a Sucre tartomány fővárosa, Venezuelában, és egyike a spanyolok által legrégebben alapított településeknek. Az utazás adatait Linné írta meg az *Iter Hispanicum* munkája előszavában, Löffling érdemeit méltatva. Mindezeket az adatokat Löffling és a másokkal való levelezése alapján adta meg. Löffling utazása, az expedícióban való részvétele és tudományos eredményei magában is egy egész könyvet érdemelnek meg. Ez az előszó, és néhány levél Löfflingtől Rydén könyvének a végén az adalékok között lett publikálva.

indult Guayanaváros felé, lehajózva Trinidad szigetén túl az Orinoco deltájáig, és onnan fel Guayanavárosig (Löffling). A Cumanában maradtak is különváltak, a botanikai részleg nyugatnak indult, Nueva Barcelonába és a *Piritu* misszióig (ma Puerto Piritu) ment, a többiek pedig amíg a tovább utazásra vártak, a város környékét térképezték fel. A munka eredményeként a cumanai földrajzi adatokat nagy pontossággal mérték fel, mint azt Alvarado biztos későbbi jelentése bizonyítja (Lucena).

Azonban mindezek az együttes tényezők miatt Haller másféléves tartózkodása alatt az expedícióban alig történt érdemi munka, sőt még a spanyolok és portugálok által megállapított közös találkozó helyéig sem jutottak el. Mint Babarczy (2012:211) megjegyezte, bár a spanyol csapat megérkezett Cumanába, de „a demarkációs megbízottak kijelölt találkozóhelyére, a Rio Negro mentén fekvő Mariuába (ma Barcelos település) azonban soha nem jutott el.”

A helyzet azonban a portugál oldalon sem állt sokkal jobban, a belső konfliktusok és késlekedések miatt szintén nem tudtak 1753–1754 előtt a munkának nekifogni. A tényleges tevékenységek pár év múlva meg is szakadtak, a portugál oldalon a jezsuiták kiutasítása jóval hamarabb elérte őket, mint a spanyol gyarmatokon.

Haller Ferenc halálának dátuma, helye és oka is nagy különbségekkel jelenik meg mind a külföldi, mind a magyar szakirodalomban az eddig említett okoknak köszönhetően. Haller munkásságának ’titkossága’ még a halálára is rányomta a bélyegét. Huonder, Sierra, és a magyarok részéről Reisz 1760-ra teszik a halálát; és a neve is egészen 1765-ig szerepelt osztrák Katalógusban a misszionáriusok listáján, Quitoban, mivel halálának híre nem érte el európai társait. Lukács – és feltételezem rá támaszkodva Babarczy is – a tanulmányában 1768-at feltételez, ami a kiutasítással lenne összefüggésben. Lukács egy ottani katalógus adataira támaszkodva adta meg az 1768-as dátumot. Magnus Mörner, svéd történész is hozzájárult ehhez az elmélethez, mivel azt állította, hogy Haller Ferenc nem halt meg Venezuelában, hanem csak később Quitoban, ahol tovább dolgozott, mivel talált ott egy hasonló nevű jezsuitát, akivel összetévesztette (Rydén).

Másik széles körben elterjedt népszerű elmélet szerint – melyet Ács, Gergely (1973), Szabó L. (1982) képviselnek, és őket másolva Voigt is –, Hallert Ecuadorban a Chollo indiánok ölték meg hittérítő munkája során, bár a források említése nélkül nem tudtam beazonosítani, hogy ki volt és hol élt ez a népcsoport.¹³ Szabó már nem is említi Ecuador, feltételezem azért, mert az információkat nem tartotta kielégítőnek. A harmadik változat, a Magyar Katolikus Lexikon, az előzőnek egy módosítása, és szintén Ecuador jelzi helyként és az 1777-es évet, ami már a kiutasítás után van, ezáltal lehetetlen lenne.

A legújabb kutatások tanúsága szerint Haller Ferenc 1755. májusában (Perera) vagy június 24-én (Fajardo, Blažeković, Atehortúa) halt meg, a határexpedíció egyik állomáshelyén, valahol Trinidad szigete (ma Trinidad és Tobago) és Guayanaváros között. Halála oka egy trópusi lázas betegség volt, ami az egész expedíciót fenyegette, a trópusokhoz

13 Ez a kifejezés több teljesen különböző jelentést hordozhat. Egyrészt, az érdi Földrajzi Múzeumban Balázs Dénes a *Noanama* indiáncsoportot *Chollo* néven is jelezte, akik a mai Kolumbiában élnek, Balázson kívül a más megadott etnonímiák a *Chanco*, *Chocó*, *Waunana*. Másik lehetőség az, hogy talán az általában elterjedt elnevezésre utal, amellyel az andoki zónában az ottéló népcsoportokat hívták, akik már asszimilálódtak vagy a *mestizokra* Ennek neve *cholo*, mely széles körben elterjedt az andoki zónában, sőt még Mexikóban is, így a jelentése is regionálisan változik. Általában a már európai ruhát viselő, de indián eredetű emberekre vonatkozik. Harmadik lehetőség, hogy a *colla/kolla* kifejezést akarta írni, ami röviden az andoki népcsoportok általános megnevezése a trópusi népcsoportokkal ellentétben.

nem szokott embereknek nem volt semmi rezisztenciája ezekkel a betegségekkel szemben. 1755. januárjáig az expedíció egy része eljutott a kapucinus misszióba Caroníba. Itt halt meg több fontos tagja is az expedíciónak, ebben a hónapban Antonio de Urrutia biztos és a csillagász Francisco Guillen (Atehortúa). Ennek ellenére az expedíció folytatta az útját. A leírás szerint úgy tűnik, hogy Haller Ferenc is addigra többször belázasodott, míg az utolsó alkalommal nem élte túl.

„1755. májusában a három Trinidadban épített hajó megérkezett az Orinocoba, melyeknek a Guayanavárosban tárolt összes ingóságot kellett felvinniük a folyón. A tél ismét beállt, a vizek emelkedni kezdtek, és az expedíció többi része még nem érte el a várost, ami előrevetítette az expedíció újabb leállását. 1755. júniusában újabb emberi veszteség történt. A csillagászat szakértője, a horvát jezsuita Haller Xavér Ferenc volt az, aki egy lázas betegségben halt meg.” (PERERA 2015:50).

39 éves volt.

Az expedíció súlyos veszteséget szenvedett Haller Ferenc halálával, mert nemcsak térképészeti képességeit értékelték magasan, hanem Peter Löffling, az expedíció botanikusa úgy számított rá, mint jövőbeli igen fontos munkatársára a térség növényzetének tudományos leírásában és a növények begyűjtésében. Löffling 1754. április 18-án kelt levelében így írt Haller Ferencről: „Foglalkozását tekintve csillagász; de nagyon érdekli a botanika iránt, ezért elkezdtem neki órákat adni. Előfordulhat, hogy hasznos lesz a tudományok előrehaladásában, ha úgy dönt, hogy Quitoban telepedik le, ahogy azt tervezi.” (RYDÉN 1957:229). Löffling maga is hamarosan, 1756-ban váltólázban legyengülve meghalt. Munkáját a ferences Antonio Caulín folytatta, hogy régió növényi erőforrásai kiaknázására koncentráljon, leginkább a kakaóbabra és a fahéjra.

Azonban a történet ezzel nem ért véget. Az évtized végére a nemzetközi politikai események következtében az expedíció eredményeit egy irattárba zárták, és az 1750-es Megállapodást semmisnek nyilvánították, így az érte hozott áldozatok feleslegesnek bizonyultak.

Ami Haller Ferenc írott munkásságát illeti, nem tudunk írott művéről. Bár tudományos feljegyzéseket, méréseket és rajzokat biztosan készített, hiszen a több hónapos várakozás ideje alatt az expedíció térképészei *in situ* dolgoztak, ezek a titkosítás miatt az expedíció adattárában maradhattak, vagy nem az ő neve alatt lettek jegyezve. Ramos könyvében számos dokumentum, rajz és térkép van felsorolva, azonban egyik sem Haller munkájaként van bejegyezve.

Amennyiben levelezett volna társaival, azokból sem tudunk ismertről. Talán az *Indipatae* levele megvan a Társaság levéltárában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ács Tivadar: *Délamerikai magyar utazók a XVII. és a XVIII. században*. In: Földgömb, 2:67–74, 3:113–117, 4:150–153. 1938: Budapest.
- Akik elvándoroltak. Kapisztrán Nyomda. 1940: Vác.
- ATEHORTÚA, Carlos M.: *Caminos de agua, ciudades itinerantes y capillas portátiles: poblamiento en el río Orinoco a través del siglo XVIII*. Egyetemi szakdolgozat, Universidad de Antioquia. 2016: Medellín.

- ALBERT Dávid: *400 éves a székhelyudvarhelyi Tamási Áron Gimnázium*. ed. Tamási Áron Gimnázium. 1993: Székelyudvarhely.
- BABARCZI, Dóra: *Magyar jezsuiták Brazíliában a 18. század közepén*. Doktori értekezés, SZTE. 2012: Szeged.
- BLAŽEKOVIĆ, Milan: *Francisco Javier Haller*. In: Los croatas en América del Sur a mediados del siglo XVIII. IN: *Studia Croatica*, 29/109. Abril-Junio 1988: Buenos Aires.
- La presencia de los croatas en la america colonial*. In: *Studia Croatica*, 33/122–123. Enero–Diciembre 1992: Buenos Aires.
- BOGLÁR Lajos: *XVIII. századi magyar utazók Dél-Amerikában*. In: *Ethnographia*, 63: 449–461. 1952: Budapest.
- The Ethnographic Legacy of Eighteenth-Century Hungarian Travellers*. In: *Acta Ethnographica*, 313–357. 1955: Budapest.
- Catalogus Personarum, & Officiorum Provinciae Austriae Societatis Jesu* I–III. (CPO)
- FAJARDO, José del Rey SJ: *Los Jesuitas en Venezuela: Las misiones germen de la nacionalidad*. ed. Universidad Católica Andrés Bello, Pontificia Universidad Javeriana. 2007a: Caracas–Bogotá.
- Los jesuitas alemanes en el Nuevo Reino de Granada*. In: Kohut, K. – Torales, M. C. (eds): *Desde los confines de los imperios ibéricos*. 16:541–605. ed. Iberoamericana–Vervuert. 2007b: Frankfurt.
- El Tratado de Límites de 1750 y el ocaso de la acción jesuítica en la Orinoquia*. IN: *IHS. Antiguos jesuitas en Iberoamérica* 2/2: 25–56. 2014.
- „Haller József levelei” 1775. augusztus 31. In: GYÉL, A jezsuita rend működésével és felosztásával kapcsolatos iratok, V. 1., 3. doboz, A jezsuita intézmények átszervezésével kapcsolatos iratok (1773–1778).
- GERGELY Pál: *Székhely világjárók*. 9–13, 1940: Budapest.
- Hrvatski biografski leksikon* (HBL): Haller Josef. 2021.
- HUONDER, Anton: *Deutsche Jesuitenmissionäre des 17. und 18. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Missionsgeschichte und zur deutschen Biographie* (Ergänzungshefte zu den „Stimmen aus Maria-Laach” 74) Br.: Herder. 1899: Freiburg.
- LACZA Tihamér: *Magyar jezsuiták Latin-Amerikában II*. In: *Fórum Társadalomtudományi Szemle* II/1–2. 2000.
- LUCENA GIRALDO, Manuel: *Laboratorio tropical: la expedición de límites al Orinoco, 1750–1767*. Editorial CSIC – CSIC Press, 1993.
- LUKÁCS, László: *Catalogus Generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551–1773)* I ed. Institutum Historicum Societatis Iesu. 1987: Roma.
- Magyar Katolikus Lexikon: Haller József, Haller Xavér Ferenc*. 1980–2013.
- Magyar utazók lexikona: Haller József*. szerk. Balázs Dénes, Panoráma sorozat. 1993: Budapest.
- MAINKA, Peter Johann: *Historiografia alemã sobre a Companhia de Jesus. Pesquisas recentes sobre os jesuítas e a sua atuação nas Américas portuguesa e espanhola*. In: *Diálogos* 15/1:199–229. ed. Universidade Estadual de Maringá, Brasil. enero-abril, 2011: Maringá.
- MEIER, Johannes – NEBGEN, Christoph: *Jesuiten aus Zentraleuropa in Portugiesisch- und Spanisch-Amerika*. Ein bio-bibliographisches Handbuch 3: Neugranada (1618–1771). 2008: Münster.

- MIKLÓSI László: *Katolikus magyar hithirdetők a honalapítástól napjainkig*. Stephaneum Nyomda R.T. 1934, Budapest.
- O'NEILL, Charles – DOMÍNGUEZ, Joaquín: *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús II:1450*. ed. Univ. Pontifica Comillas. 2001: Madrid.
- PERERA, Miguel Angel: *El Orinoco domeñado, frontera y límite: Guayana siglo XVIII: ecología cultural y antropología histórica de una colonización breve e inconclusa, 1704–1817*. 2006: Caracas.
- La expedición de límites de 1750 en la Guayana española: los logros de una tarea que nunca comenzó*. In: *Procesos: revista ecuatoriana de historia* 41:35–61. 2015: Caracas.
- RÁKÓCZI, István: *Kémek vagy atyák? Magyarázó észrevételek Szentmártonyi Ignác S.J. tudományos jelentőségéhez*. In: *Anyországok és (volt) gyarmataik* 2/98–104. 2006.
- RAMOS PÉREZ, Demetrio: *El Tratado de límites de 1750 y la expedición de Iturriaga al Orinoco*. ed. Instituto J. S. Elcano de Geografía. 1946: Madrid.
- REISZ, Elemér: *A Jézustársaság és a világmisszió*. 19–29. Katolikus Missziók, 1942: Budapest. Rydén, Stig: *Pedro Loeffling en Venezuela, 1754–1756*. ed. Insula. 1957: Madrid.
- SIERRA, Vicente D.: *Los Jesuitas Germanos en la conquista espiritual de Hispano-América, Siglo XVII-XVIII*. 1944: Buenos Aires.
- SOMMERVOGEL, Charles DE BACKER, Aloïs: *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus. IV. 1895*: Bruxelles–Paris.
- SZABÓ András Péter: *A magyar Hallerek nemzetségek könyve: Egy különleges forrás keletkezésének társadalomtörténeti háttere*. In: *Századok* 142/4: 897–942. 2008.
- SZABÓ, László: *Magyar múlt Dél-Amerikában (1519–1900)*. 41–92, 1982: Budapest.
- SZABÓ, Tibor: *Kolozsvári egyetemi Almanach 1581–1919 I. rész: A Kolozsvári Báthory Egyetem jezsuita és piarista korszaka 1581 – 1872*. Kézirat. 1996: Szeged.
- SZINNYEI, József id.: *Haller József*. In: *Magyar írók élete és munkái I–XIV. Hornyánszky Kiadó, Budapest, 1891–1914. Utánnymomat I–XIV., 1980–1981: Budapest*.
- SZLUHA János: *„A kegyes Isten kedvezéséből...” Szluha János Nepomuk SJ brazíliai misszionárius levelei (1752–1755)*. A leveleket fordította és rendezte Babarczy Dóra. Jezsuita Kiadó. 2018: Budapest.
- TEMESVÁRY János: *Adalékok az erdélyi jezsuita rendházak eltörlésének történetéhez*. ed. Jézus Társasága. 1935: Budapest.
- TÖTÖSY DE ZEPETNEK, Steven: *Nobilitas hungariae / A magyar történelmi nemesség családneveinek listája*. Purdue University Press, version 2023.12.12.
- VARGA, Júlia: *Katolikus közép- és felsőoktatás Erdélyben a 17. századtól a 19. század közepéig* 2007: Budapest.
- VITNYÉDI, István: *Az Újvilág magyar jezsuita hithirdetői*. 1942.
- VOIGT, Vilmos: *A magyarok és a tolerancia Latin-Amerikában a 18. század végéig*. In: *A Kriza János Néprajzi Társaság évkönyve* 2/300–310. Gloria Kiadó. 1994: Budapest.
- WITTMAN, Tibor: *En torno a los misioneros de Hungría en América Española (siglo 18.)*. In: *Jahrbuch für Geschichte von Staat, Wirtschaft und Gesellschaft Lateinamerikas*, 150–157. 1969: Wien.

HENRIETTE STIERLIN SZABÓ

THE MYSTERY OF THE TWO HALLER FATHERS: THE MISSIONARY. FROM TRANSYLVANIA
AND MURE RIVER TO ORINOCO.

This article is part of the book written about the Jesuit Missionaries of the Hungarian Kingdom in Spanish-America in the 17th and 18th centuries. It solves the mystery of two Jesuits, who were treated as one for a long time, causing a significant mix-up in the studies. The travels and work of the missionary Francis Haller SJ are an important part of the Latin- American history. The article is completed with the following one by Daniel Siptár about Joseph Haller SJ.

EL MISTERIO DE LOS DOS PADRES HALLER: EL MISIONERO. DESDE TRANSILVANIA
Y DEL RÍO MURE HASTA EL ORINOCO.

Este artículo es parte de un libro sobre los misioneros jesuitas del Reino Húngaro en la América española en los siglos 17 y 18. Se trata de resolver el misterio involucrando dos jesuitas, los cuales fueron tratados como uno por largo tiempo, causando significante confusión sobre el personaje en los estudios. El viaje y trabajo del misionero jesuita Francisco Haller es parte importante de la historia latinoamericana. El artículo es complementado por el siguiente escrito por Daniel Siptár sobre Josef Haller.

Cum nulli adhuc Diaconi adscriptus sim, ut volun-
 tati Sacrae Suae Majestatis satisfacerem pro Dia-
 co: Transilvanienſi Excellentiſſimo Illuſtriſſimo ac
 Reverendiſſimo Domino Comiti Ladislao Kolonik
 Episcopo Transilvaniae me offero demitſteq; rogo
 ut me huic Diaconi adſcribere dignetur. Ro
 Réten 3ma Auguſti 1775.

P. Joſeph Haller.
[Signature]

7.

Excellentiſſime, Illuſtriſſime ac Reverendiſ-
 ſime Domine Dni Praeſul Dni mihi plurimum
 venerande!

Epiſtolam Excellenſiae Voeſtrae ad me datam ſum,
 ma cum reverentia propius acci: ſum autem
 ex eadem intellexerim Sacrae Suae Majestatis
 eſſe voluntatem, ut ſupreſſa ſcribitis leu-
 membra de certa Diaconi adſcribere vellet, ea
 de causa, ut voluntati Suae Sacrae Majeſta-
 tis obſequerem, cum nulli adhuc Diaconi
 adſcriptus ſim, pro Diaconi Transilvanienſi
 me offero demitſteq; Excellentiſſimam Voſtram
 rogo, ut me huic Diaconi adſcribere dignetur.
 His me gravis & favoribus humillime com-
 mandans, maneo. Réten 3ma Auguſti 1775.

Excelliſſi Illuſtriſſi ac Reverendiſſi Dni Dni Praeſulis
 Humillimus Servus
 P. Joſeph Haller.
[Signature]

Haller József eredeti, Rétenben kelt levelei a Gyulafehérvári Érseki Levéltárban
 – Vass Csongor jóvoltából.

SIPTÁR DÁNIEL

A KÉT HALLER JÓZSEF*

Történeti szakirodalmunkban sok helyen összekeveredik két jezsuita, a misszionárius Haller Ferenc, valamint az Erdélyben működő Haller József alakja, számtalan félreértésre és pontatlanságra okot adva. Tovább nehezíti ugyanakkor a helyzetet, hogy Haller Józsefből (pontosabban Josephus Hallerből) is kettő volt egyidejűleg a Jézus Társasága osztrák rendtartományán belül, akik ráadásul egy évig együtt szolgáltak a bécsi Theresianumban, így még a rendtörténészek számára sem feltétlenül egyszerű elkülöníteni a két jezsuita életrajzi adatait.¹ Az alábbiakban egy-két új forrás² bevonásával röviden felvázolom az „idősebb” és a „fiatalabb” Josephus Haller SJ életrajzát, hogy a jövőben a keveredés elkerülhetővé váljon. Egyúttal igyekszem felhívni a figyelmet a jezsuita források egyik-másik sajátosságára, hogy más rendtagok biográfiáinak pontatlanságaira, illetve azok okaira is fény derüljön.

JOSEPHUS HALLER SENIOR

Az erdélyi jezsuita Haller József a Haller család kapjoni ágából származott, Haller Ferenc báró és Korda Klára Zsuzsanna fiaként³ 1726. március 8-án született.⁴ Születési helyeként a Torda vármegyei Idecs⁵ települést tartja számon a jezsuita hagyomány.⁶ A szintén származási helyeként feltüntetett „Kaplonyensis” szó, amelyet a noviciátus anyakönyvében olvashatunk,⁷ utalhat pusztán a család kapjoni ágára, de akár a konkrét

* A cikk Stierlin Szabó Henriette tanulmányával együtt jelenik meg, az abban Haller Józsefről írtak kiegészítése érdekében íródott.

1 Ld. elsősorban LUKÁCS, Ladislaus: *Catalogus Generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551–1773)* I–III. Romae, 1987–88. (A továbbiakban: LUKÁCS, i. m.) I. 500–501., ahol a két egymás után szereplő életrajzi szócikk adatai összekeveredtek.

2 Elsősorban a „fiatalabb” Josephus Haller elogiuma jelent újdonságot a jezsuiták ausztriai rendtartományának 1766. évi jelentésében: Österreichisches Nationalbibliothek, Cod. 12160. 66v (online elérhető: https://digital.onb.ac.at/RepViewer/viewer.faces?doc=DOD_60402, a letöltés ideje: 2024.09.13.)

3 SZÁDE CZKY Lajos: *A Haller grófok nemzetség-könyve. II. A család története*. In: Turul 4 (1886) 49–72. 63., 72.

4 LUKÁCS, i. m. I. 500.

5 Alsóidecs, Felsőidecs, Oroszidecs és Idecspatak egyaránt viseli ezt a nevet a mai Maros megyében (Ideciu de Jos, Ideciu de Sus, Deleni és Idicel, Románia).

6 SOMMERVOGEL, Carlos: *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. Tome IV. Bruxelles-Paris, 1893. 48.

7 *A trencsényi jezsuita noviciátus anyakönyve*. Bevezette és közrebocsátotta PETRUCH Antal. Budapest, 1942. (Kiadványok Jézustársasága magyarországi történetéhez. Források 6.) 138.

születési helye is. Utóbbi esetben József a kapjoni (ma Coplean, Románia) Haller-kas-télyban születhetett. A kolozsvári jezsuita gimnáziumban végezte el a két legfelső, azaz a poétikai és retorikai osztályt az 1740/41-es és az 1741/42-es tanévben,⁸ majd megkezdte volna az itteni akadémia filozófiai kurzusának első (logikai) osztályát is, de még ennek a tanévnek a kezdetén, 1742. október 31-én belépett a Jézus Társaságába. A trencsényi novíciátusban töltötte novíciusidejének két évét 1742 őszétől 1744 nyaráig. Az itteni anyakönyv szerint a jóerkölcshű, születésétől fogva katolikus fiú a latinon kívül magyarul és románul, illetve valamennyire németül is tudott.⁹ A következő tanévben, 1744/45-ben a stájerországi Leoben jezsuita kollégiumában a speciális jezsuita „tanárképzést”, az ún. repetenciát végezte, azaz a gimnáziumi tananyagot ismételte.¹⁰

Itt szükséges megjegyezni, hogy a jezsuita éves katalógusok, amelyekből a következő adatok nagy része származik,¹¹ minden évre vonatkozóan megadják, hogy egy-egy rendtag melyik jezsuita intézményben milyen funkciót töltött be. Am ezek az eredetileg évente összeállított katalógusok a rajtuk szereplő év előtti esztendő végén készültek, és általában a fennálló helyzetet rögzítették a következő évre vonatkozóan, vagyis az adott személy állomáshelye és feladata szinte minden esetben a címben megadott évszám előtti év végén, valamint a megadott év elején volt az, ami a katalógusban szerepel. Ennek az évnek a folyamán át is helyezhették, de ezt már csak a következő évi katalógus rögzítette.¹² Haller Józsefet ennek megfelelően 1743-ban és 1744-ben találjuk meg a trencsényi novíciusok között felsorolva, ám valójában már 1742-ben megkezdte a novíciátust, és 1744 derekán be is fejezte. 1745-ben pedig leobeni repetensként találkozunk vele, de ő itt az 1744/45-ös tanévet töltötte, és még 1745 második felében megkezdte grazi filozófiai tanulmányait. A három filozófiai osztályt (logika, fizika, metafizika) 1745–48 között végezte el, majd 1748 őszétől két évig Kolozsváron a gimnáziumban tanított (előbb a principia, majd a grammatica osztályban).¹³ A jezsuita képzés során ez a filozófiai és teológiai tanulmányok közötti „tanítási gyakorlat” a magisztrérium, amikor az illető rendtag magisteri címmel egy-egy jezsuita közép fokú iskola bizonyos osztályaiban tanítja az oda járó diákokat.¹⁴ Hallert Kolozsvárról Budára helyezték a magisztrérium folytatására,

8 VARGA Júlia: *A kolozsvári jezsuita gimnázium és akadémia hallgatósága 1641–1773 (1784)*. Budapest, 2007. (Felsőoktatástörténeti kiadványok. Új sorozat 6.) 207. Ebben a két évben az iskolai kongregációnak is tagja volt, amelyben az assistens tisztséget viselte. Fiatalabb fiútestvérei szintén ide jártak gimnáziumba: Uo. 219. (Antal), 235. (Ferenc). Vö. SZÁDECZKY, i. m. 72.

9 *A trencsényi*, i. m. 138.

10 LUKÁCS, Ladislaus: *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S.I.* I–XI. Romae, 1978–1995. (A továbbiakban: *Catalogi*, i. m.) VIII. 693. A repetensképzésre legújabbban ld. Szádóczi Vera megjelenés előtt álló tanulmányát: SZÁDOCZKI Vera: *Repetitio est mater studiorum. Repetensképzés a 18. századi jezsuitáknál*. In: Fazekas István – Siptár Dániel – Tóth Gergely szerk.: *Jezsuiták 1773 előtt és után. Tanulmányok a Jézus Társasága feloszlásának 250. és Pray György születésének 300. évfordulója alkalmából*. Budapest, 2025.

11 Nyomtatásban megjelentek Lukács László szerkesztésében: *Catalogi*, i. m.

12 Általában ez okozza a jezsuiták életrajzaiban előforduló egyéves pontatlanságokat: a biográfiák összeállítói automatikusan csak a katalóguson feltüntetett éveket szokták megadni az illető személy állomáshelyeihez. Ld. pl. Haller József esetében FABRITIUS, Karl: *Namen und Verwendung der Jesuiten, welche von 1730–1773 in den siebenbürgischen Ordenshäusern wirkten*. In: Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde 11 (1873) 2. Heft, 167–252. 190.

13 *Catalogi*, i. m. VIII. 580., 643., 693., 751., 814., IX. 15., 74., 139.

14 A jezsuita képzés menetére röviden ld. KÁDÁR Zsófia: *Jezsuiták Nyugat-Magyarországon a 17. században. A pozsonyi, győri, soproni kollégiumok*. Budapest, 2020. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések) 128–130.

ahol az 1750/51-es tanévben a syntaxis osztályban tanított, miközben a diákság ünnepnapra buzdításait tartotta, valamint nevelőtanára (prefektusa) volt a budai jezsuita akadémia filozófiahallgatói és a gimnázium felső osztályainak tanulói azon részének, akik a konviktusban laktak.¹⁵ Ezt követően pedig két tanévet (1751/52 és 1752/53) Bécsben töltött, ahol matematikai repetens volt, vagyis előjárói ekkor még matematikatanárnak vagy természettudósnak szánták.¹⁶

1753-ban megkezdte négyéves teológiai tanulmányait Nagyszombatban. Az első tanévében rögtön további feladattal is felruházták: a helyi felső gimnáziumi osztályok bentlakó tanulóinak prefektusa lett az egyik nagyszombati szemináriumban (az ún. Marianumban). A következő évben csak a tanulmányaira kellett koncentrálnia, de a harmadik és negyedik tanévében (1755–57 között) újra tisztséget kapott: a nagyszombati jezsuita könyvtár vezetőjének segítője volt. Utolsó évét megelőzően, 1756-ban szentelték pápá.¹⁷ Miután 1757-ben elvégezte a teológiát, a következő tanévre is Nagyszombatban maradt, a nemesi konviktus egyik prefektusa lett, majd 1758–59 folyamán elvégezte a harmadik próbációját (a jezsuiták speciális negyedik fogadalmának letételét megelőző harmadik próbaidőt és az ezzel járó missziós gyakorlatot¹⁸) Egerben. Innen került Bécsbe a Theresianum prefektusának.¹⁹

Az 1746-ban alapított, Mária Teréziáról elnevezett bécsi Theresianum egyedülálló intézménye volt az osztrák jezsuita rendtartománynak. Nemesi akadémia lévén nem a hagyományos filozófiai-teológiai képzést nyújtotta, mint a többi felsőoktatási intézmény, hanem modern diszciplínák játszották a főszerepet (pl. természettudományok, államtudományok, mérnöktudományok, élő nyelvek). A Theresianum átfogta a közép- és felsőoktatást, a felsoroltakon kívül hagyományos gimnáziumi osztályai és filozófiai tárgyai is voltak.²⁰ A nagyszámú bentlakó diákra 1759/60-ban huszonek jezsuita nevelőtanár felügyelt, köztük Haller József, aki épp ebben a tanévben, 1760. február 2-án Bécsben tette le negyedik fogadalmát.²¹ A következő tanévben továbbra is prefektus maradt, ám az itteni grammatica osztály tanárát ekkor ugyanúgy hívták, mint őt: 1760–61 folyamán mindkét Josephus Haller nevű jezsuita a bécsi Theresianumban szolgált.²²

Míg azonban az alább részletesebben tárgyalt osztrák névrokona az 1761/62-es tanévre is itt maradt,²³ az erdélyi Haller József 1761-ben szűkebb pátriájába térhetett. Megkapta ugyanis a lehetőséget, hogy a székelyudvarhelyi jezsuita rezidencia előjárója, egy-

15 *Catalogi*, i. m. IX. 201.

16 Uo. 311., 379. Lukács László névtárában az életrajznak ezen a pontján keveredett teljesen össze a két Haller József életrajza: LUKÁCS, i. m. I. 500–501. A később Dél-Amerikába határmegállapító expedícióba küldött Haller Ferenc SJ is végzett matematikai repetenciát (Grazban 1741/42-ben, majd Bécsben 1742/43-ban), sőt ő azután valóban tanította is ezt a tárgyat (Laibachban, a mai Ljubljánában 1748–50 között) – ez is hozzájárulhatott az ő kettejük összekeveréséhez. LUKÁCS, i. m. I. 500.

17 *Catalogi*, i. m. IX. 441., 511., 581., 650.

18 Erre összefoglalóan ld. KÁDÁR Zsófia: *A rekatolizáció ismeretlen munkái. Tercia próbációs jezsuiták Nyugat-Magyarországon a 17. században*. In: Arató György – Nemes Gábor – Vajk Ádám szerk.: *Primus inter omnes. Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára*. Győr, 2016. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások) 475–493. 475–476.

19 *Catalogi*, i. m. IX. 720., 754., 876.

20 Erre újabban nagyon röviden ld. KÁDÁR Zsófia – KÖKÉNYESI Zsolt: *Konviktus és nemesi akadémia*. In: Szokol Réka – Szőnyi Szilárd szerk.: *Jezsuiták Magyarországon. A kezdetektől napjainkig*. Budapest, 2021. 194–195.

21 LUKÁCS, i. m. I. 500.

22 *Catalogi*, i. m. X. 51.

23 Uo. 124. és ld. alább.

ben a helyi plébánia vezetője legyen. Az udvarhelyi jezsuiták ekkor nyolcan szolgáltak a városban, a plébánián kívül teljes, hatosztályos gimnáziumot és szemináriumot (azaz a gimnáziumhoz tartozó internátust) működtettek, de gondjaikra volt bízva a helyi elemi iskola, valamint a kórházban és börtönben lévő híveket is ők részesítették lelkipásztori ellátásban. Haller József 1765-ig vezette a közösséget.²⁴ Innen Kolozsvárra helyezték, saját gimnáziumi tanulmányai, valamint „tanítási gyakorlata” helyszínére, ahol a szeminárium és a nemesi konviktus, azaz mindkét itteni bentlakásos intézmény vezetője (régense) lett öt évre.²⁵ Ezt követően 1770–72 között két évet Kassán töltött, ahol a jezsuita kollégium minisztere (a rendház fenntartásáért, működtetéséért felelős helyettes vezető) lett, egyben a templomot és a könyvtárt, valamint az egészségügyi viszonyokat felügyelte, sőt hitoktatást is végzett.²⁶ 1772-ben pedig visszatért Székelyudvarhelyre, ahol ezúttal nem a legfőbb előljáró, hanem az iskola igazgatója és egyben a (világi diákoknak helyet adó) szeminárium régense lett.²⁷ Itt érte a Jézus Társasága pápa általi feloszlatásának híre 1773 őszén.

XIV. Kelemen *Dominus ac Redemptor* kezdetű feloszlató brevije, valamint Mária Teréziának az ezt kihirdető rendelete a rendtagok további sorsára nézve is rendelkezett. A pappá szentelt és fogadalmat tett, ám még aktív korú és egészséges exjezsuiták, mint amilyen Haller József is volt, a pápa szándéka szerint választhattak, hogy másik szerzetesrendbe lépnek, vagy a világi papság kötelékében folytatják a szolgálatukat. Mivel azonban közel volt a novemberi tanévkezdés ideje, Mária Terézia az iskolákban dolgozó jezsuitáknak előírta, hogy átmenetileg rendjük megszűnése ellenére is folytassák az addigi tevékenységüket. A világi ifjúságot befogadó konviktusok vezetőit a rendelet külön is kiemelte.²⁸ Valószínű tehát, hogy Haller József legalább a következő tanévre a székelyudvarhelyi gimnázium és szeminárium (ebben az értelemben konviktus) igazgatója maradt.²⁹ Biztosan tudjuk azonban, hogy 1775. augusztus 31-én már a Székelyudvarhely

24 Uo. 138., 210–211., 283., 356. Ld. még DERZSY András: *A székelyudvarhelyi Szent Miklós római katolikus plébánia rövid története a kezdetektől napjainkig*. Székelyudvarhely, 2014.; ALBERT Dávid: *400 éves a székelyudvarhelyi Tamási Áron gimnázium*. Székelyudvarhely, 1993. 15–46.; HERMANN Gusztáv: *Székelyudvarhely művelődéstörténete*. Bukarest, 1993. 37–42.

25 *Catalogi*, i. m. X. 372., 444., 516., 588.; XI. 8. A szeminárium a szegény diákok számára ingyen biztosította a lakhatást és étkezést, a konviktus diákjainak többsége fizetett a bentlakásért, vagy azt alapítvány fedezte számára. De utóbbi intézményben helyezték el a jezsuiták a papnövendékeket is. VARGA, i. m. 36–38.

26 *Catalogi*, i. m. X. 75., 147.

27 Uo. 279. A szemináriumra ld. ALBERT, i. m. 29–32.

28 A pápai breve, valamint a Magyar Királyság és kapcsolt részei számára Bécsben, 1773. szeptember 20-án kiadott rendelet nem sokkal később nyomtatásban is megjelent: *Merkur von Ungarn oder Litterarzeitung für das Königreich Ungarn und dessen Kronländer* 2 (1787) 2. Heft, 165–190., 3. Heft 191–194., illetve 3. Heft, 203–217. A konviktusok régenseire vonatkozó bekezdések: uo. 212. Mária Terézia rendeletének két nappal korábban kelt német változata (gróf Esterházy Ferenc kancellárnak címezve): FINÁCZY Ernő: *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában*. II. kötet. 1773–1780. 434–444. Ld. még uo. 84–86.; MUSZKA Erzsébet: *A nagyszombati jezsuita kollégium leltára, 1773*. In: Haiman György – Muszka Erzsébet – Borsa Gedeon: *A nagyszombati jezsuita kollégium és az egyetemi nyomda leltára, 1773*. Budapest, 1997. (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 16.) 5–112. 7–10. A pápai breve magyar fordítása: *A Jézus Társaság feloszlatása (1759–1773)*. Ford. és bev. BABARCI Dóra. Szeged, 2006. (Documenta Historica 76.) 31–51.

29 Az Albert Dávidnál szereplő igazgatói névsor pontatlan, legtöbb esetben a rezidencia előljáróinak és nem az iskola igazgatóinak neveit tartalmazza. A két tisztséget ugyan általában azonos személy viselte, de korántsem mindig. Többek között az 1760-as és 70-es évekből több igazgató neve – de több előljáróé is, köztük Haller Józsefé mindkét tisztsége tekintetében – kimaradt az említett névsorból. ALBERT, i. m. 25–26.

és Nagyszeben között félúton található Réten faluban (ma Retiş, Románia) végzett lelkipásztori szolgálatot. Itt kapta meg ugyanis Kollonich László erdélyi püspök levelét, amelyben ő az uralkodó rendeletére hivatkozva felszólította, hogy mivel exjezsuitaként még egyik egyházmegyéhez sem tartozik, az egyikhez mindenképp csatlakozzon. Erre válaszul Haller József felvételét kérte az erdélyi egyházmegye világi papjai közé, és élete végéig mint ilyen tevékenykedett.³⁰ Bizonyára nem kötötte le azonban minden energiáját a lelkipásztori szolgálat, mivel 1777-ben írt egy 148 oldalas értekezést Voltaire filozófiájáról *Animadversiones in novam philosophiam Volteri profugi Galli et a vera religione abominandi apostatae* címmel, amelyben a francia gondolkodóval és a kor tévedéseivel szemben foglalt állást, ez azonban végül kéziratban maradt.³¹ Haller József a Nagyszeben közelében fekvő Farkastelkén (ma Lupu, Románia), talán egy következő lelkipásztori állomáshelyén halt meg 1778. január 15-én.³²

JOSEPHUS HALLER JUNIOR

A „fiatalabb” atya, az osztrák Joseph Haller a felső-ausztriai Steyr városban született 1731. február 19-én. Linzben elvégezte a hároméves filozófiai tanulmányokat, és csak ezt követően lépett a jezsuita rendbe 1749. október 17-én. 1749–51 között két évet a bécsi noviciátusban töltött, majd – mivel a hagyományos jezsuita képzésben következő filozófiai kurzust már nem kellett közbeiktatni – rögtön a magisztrérium fázisa következett a formációjában. Ezt ő is középiskolai tanítással töltötte: a jezsuita gimnáziumok alsó három (parva, principia, grammatica) osztályát Kremsben tanította három egymást követő tanévben (1751 őszétől 1754 nyaráig, az utolsó tanévben egyben a helyi szeminárium vezetőjének munkatársa is volt), majd a syntaxis osztályát átugorva a legfelső két osztályt (poetica, rhetorica) Passauban oktatta 1754–56 között. Ugyanitt az 1755/56-os tanév során emellett a gimnazisták Mária-kongregációját vezette. A magisztrérium után a teológiai tanulmányait Bécsben végezte 1756-tól. A harmadik évfolyamon (1758/59) ő volt a kánonjog bidellusa (összekötő a tanár és a diákok között), majd szokás szerint a negyedik évfolyam előtt (1759-ben) pappá szentelték. Miután 1760-ban elvégezte a teológia negyedik évét is, a bécsi Theresianumba került, ahol előbb az 1760/61-es tanévben a grammatica osztály tanára volt és vasárnapi szónok. Ekkor dolgozott együtt a prefektusként szolgáló idősebb Haller Józseffel. A következő tanévben pedig ő maga lett a bentlakó diákok egyik prefektusa, miután névrokona távozott. 1762/63 során a harmadik probációját a stájerországi Judenburgban végezte, majd visszakerült a Theresianumba az 1763/64-es tanévre ismét prefektusnak. 1764 nyarán Linzbe helyezték ünnepi szónoknak, ahol Nagyboldogasszony ünnepén, augusztus 15-én letette a negyedik fogadalmát. Még ebben az évben azonban Passauba került, ahol a következő két évben szintén ünnepi szónokként szolgált és lelkészkedett, valamint az Agonia-társulatot vezette és a rendházi közösségnek tartott buzdításokat. Itt halt meg fiatalon 1766. október 5-én, miu-

30 *Adalékok az erdélyi jezsuita rendházak eltörlésének történetéhez*. Közli TEMESVÁRY János. Budapest, 1935. (Kiadványok Jézus-Társasága magyarországi történetéhez. Források 2.) 13., ahol a csatlakozást kérő két levele nyomtatásban közölve olvasható.

31 Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár, Jesuitica (Paintner-gyűjtemény) 118 I 37. Vö. SOMMERVOGEL, i. m. 48.

32 *Adalékok*, i. m. 36.; VARGA, i. m. 207.; LUKÁCS, i. m. I. 500.

tán egy haldoklótól hazatérve belázasodott és négy hét türelemmel viselt szenvedés után csendesen elaludt. A közkedvelt atya temetésén sok hívő is megjelent.³³

DÁNIEL SIPTÁR

THE TWO JOSEPH HALLERS

Two 18th-century Jesuits of the Austrian Province of the Society of Jesus have often been confused even by scholars resulting in mistakes and inaccuracies in academic as well as informative literature. They are Ferenc Haller SJ missionary and mathematician (1716–1755) and the Transylvanian József Haller SJ (1726–1778), who became a secular priest of the Gyulafehérvár Diocese after the suppression of the Society of Jesus. What makes the problem more complicated is that there was another Joseph Haller SJ working in the same decades, an Austrian priest who served in the Jesuit Houses of the Habsburg Hereditary Lands in his regrettably short life (1731–1766). As the two Joseph Hallers spent a school year together as teachers in the Theresian Academy, Vienna's elite Jesuit boarding school, even Jesuit historian Ladislaus Lukács SJ mixed up their biographical data in his catalogue of the Jesuits of the Austrian Province. In this paper the short biographies of the 'older' and 'younger' Joseph Hallers are outlined using some new sources so that mistakes could be avoided in the future. At the same time, it tries to raise awareness of some specialities of certain types of Jesuit historical sources in order to shed light on the reasons for inaccuracies in other Jesuits' biographies.

33 Az életrajz két fő forrása a 2. jegyzetben hivatkozott elogium, valamint az éves katalógusok: *Catalogi*, i. m. IX–X. passim, és LUKÁCS, i. m. I. 501.

NÉMETH LÁSZLÓ IMRE

A FIRENZEI MAGYAR KATOLIKUS KÖZÖSSÉG TÖRTÉNETE
1974–2020

Hálás szívvel ajánlom Ruppert József piarista atyának,
firenzei magyar lelkésznek

Olaszországi magyar közösségek történetének bemutatását a firenzei magyar közösség vázlatos történetével folytatom.¹ Főlelkészi működésem alatt, 1998–2020 között, rendszeresen nem miséztem ebben a közösségben és ezért történetével ezekben az években részletesen nem foglalkoztam.² Lelkipásztoruk 1999–2012 között Ruppert József piarista tanár volt,³ aki felkérésemre saját működési idejéről készített egy leírást.⁴ Elődje Kovach Angelus kapucinus atya, olaszországi magyar főlelkész munkáját folytatta, akinek életrajzát korábban már közzétettem.⁵ Firenzében végzett lelkipásztori munkájának történetéhez a fő forrás irathagyatéka, elsősorban lelkipásztori értesítője, az Üzenet,⁶ amely az Olaszországi Magyar Katolikus Misszió (a továbbiakban: OMKM) levéltárában található.⁷ Értékes forrás továbbá a firenzei közösség oszlopos tagjának, Vito Plataniának 2008. május 31-én írt hat oldalas levele: *Adalékok Angelus atya tevékenységéhez*.⁸ Ruppert atya működéséhez az őáltala készített íráson túl felhasználtam

- 1 NÉMETH László Imre: *A római magyarok lelkipásztori ellátásnak története 1945–2011*, in: *Uő: Magyarokról Itáliában 1924–2014*, Budapest 2020, 11–115, Uő.: *A milánói magyar katolikus közösség története (1924–1974)*, in: *Uő: Magyarokról...* i. m. 191–206, Uő: *Szétszórva egységben, Magyarok Itáliában 1974–2020*, Budapest 2021, Uő: *A római magyar közösség lelkipásztori ellátásának vázlatos története 2011–2020*, in: MEV 33 (2022) 1–4/242–28, Uő: *Milánó, Bologna, Szicília és Loreto magyar katolikus közösségeinek története 2009–2020*, in: MEV 35 (2024) 1–2/85–21.
- 2 Rövid tájékoztató a firenzei magyar közösségről NÉMETH: *Szétszórva...* i. m. 117.
- 3 Életrajza LÉH István Sch.P. – KOLTAI András: *A Magyar Piarista Rendtartomány történeti névtára 1666–1997* (METEM Könyvek 21.) Budapest 1998, 325, kiegészítés a római évekről NÉMETH László Imre: *A római Szent István Alapítvány 50 éve*, Budapest 2015, 27–28 és 82. Interjúk: Arcélek, Ruppert József piarista, Duna TV, Budapest 2008, OMKM CD 28; Ruppert József aranymisés, Vatikáni Rádió 2018, OMKM CD 81.
- 4 Elektromos formában a szerző birtokában.
- 5 NÉMETH László Imre: *Adalékok a római magyar lelkipásztorkodás történetéhez. Harmadik rész: 1973–1999*, in: MEV 28 (2016) 1–4/154–193. Átdolgozott utóközlése in: NÉMETH: *Magyarokról...* i. m. 65–96.
- 6 NÉMETH: *Magyarokról...* i. m. 70. Az Üzenet példányai OMKM 34: 1973–1978, OMKM 35: 1979–1984, OMKM 36: 1985–1996, elektromos formában OMKM CD 2.
- 7 A levéltár leírása NÉMETH László Imre: *Az Olaszországi Magyar Katolikus Misszió Levéltára (1952–2006)*, in: Uő.: *Magyarokról...* i. m. 139–145. A levéltár 2001-ben Esztergomba, a Prímási Levéltárba került.
- 8 Vito Platania levele a továbbiakban: Vito Platania 2008. A levél elektromos formában a szerző birtokában.

lelkipásztori értesítőit, feljegyzéseit, és levelezését, amelyeket az OMKM levéltára őriz.⁹ A közösség lelkipásztori ellátását 2012-től Mons. Kovács Gergely folytatta 2019-ig.¹⁰ Működésére vonatkozó iratok az OMKM levéltárába találhatóak,¹¹ értékes forrás továbbá erről az 2011–2020 között vezetett *Historia Domus*.¹² 2020 első félévében a járvány után az első szentmisét az akkor Rómában élő Jávorka Lajos, Kalocsa–Kecskeméti Főegyház-megye atya mutatta be,¹³ aki vállalta, hogy folytatja Kovács Gergely atya munkáját. Az általa tartott szentmiséről beszámolót készített.¹⁴ A firenzei közösség történetének leírása az általa 2020-ban első alkalommal bemutatott szentmisével zárul. A közösség történetét a tanulmány végén fényképek egészítik ki, illetve a jegyzetekben utalások jelölik a már nyomtatásban megjelent fényképeket.¹⁵ Végezetül megköszönöm Ruppert József piarista atyának és Kovács Gergely gyulafehérvári érseknek e tanulmány átnézését, javítását és kiegészítését, valamint Ács Máriának, a firenzei magyar közösség szervezőjének értékes észrevételeit és kiegészítéseit, aki 1968-tól él Firenzében és 1991-től vett részt aktívan a közösség életében.¹⁶

KOVACH ANGELUS ATYA MŰKÖDÉSE 1974–1996

Kovach Tibor Angelus kapucinus atya 1973-ben lett római magyar lelkész. Lelkipásztori értesítőjében, az Üzenetben 1974 közepén arról tájékoztatta a római magyar közösség híveit, hogy júniusban Rómában nem tart szentmisét, mert nagyobb városok, köztük Firenze magyar kolóniájával próbálja meg felvenni a kapcsolatot.¹⁷

Mielőtt erről szót ejtenénk érdemes említést tenni a Firenzében élő magyarokról. A II. világháború előtt a magyar emigráció harmadik hullámában¹⁸ sok zsidó származású magyar fogorvos érkezett Firenzébe, akik az 1934. évi magyarországi numerus clausus törvény miatt Magyarországon nem tudták tanulmányaikat folytatni.¹⁹ A háború végén a hadifogolytáborokból szabadult magyarok egy része nem tért haza, feltehető, hogy közülük is voltak olyanok, akik Firenzében vagy a környékén telepedtek le.²⁰ A firenzei magyar kolónia létszáma a háború után lényegesen megnövekedett, akik között jelentős személyiségek is voltak. Vito Platania feljegyzései szerint említünk meg közülük

9 Levéltári anyaga Ruppert József Firenze levelezés 2000–2009, OMKM 87, és Ruppert József Firenze levelezés 2010–2012, OMKM 88.

10 Gyulafehérvári érsek 2019-től. Életrajza NÉMETH: *A római ...* i. m. 40–41 és 85. A Gyulafehérvári Főegyház-megye érseke <https://ersekseg.ro/hu/node/81> (letöltés: 2024.09.03.).

11 Kovács Gergely Firenze levelezés 2012–2019, OMKM 89.

12 *Historia Domus* 2011–2016 OMKM 69, elektromos formában OMKM CD 63, *Historia Domus* 2017–2020, OMKM 83 és 90 (2020), elektromos formában OMKM CD 91.

13 *Jávorka Lajos atya 70 éves lett!* <https://trinitas.hu/2023/07/29/javorka-lajos-70-eves-lett/> (letöltés: 2023.10.05.).

14 Elektromos formában a szerző birtokában.

15 Angelus idejéből OMKM M 10.4., 1999 után OMKM CD 39: Főlelkészség fotók 1999–2013/Firenze 2010–2013; OMKM CD 86 Főlelkészség/3 Főlelkészség fotók 2018/Firenze 2018; OMKM CD 90b Főlelkészség 2019/Firenze 2019; OMKM CD 95b Főlelkészség 2020/3. Főlelkészség fotók I. 2020/Firenze 2020 és Ruppert József magán gyűjteménye.

16 NÉMETH: *Szétszórva ...* i. m. 117.

17 Üzenet 1974. július–augusztus.

18 NóvÉ Béla: *Magyar emigrációtörténeti kézikönyv*, Budapest 2023, 20–21.

19 A fogorvosokról Vito Platania 2008: Juhász, Vadas, Vadász, László, Schvéd, Jónás, Lusztig, Herskovics.

20 NóvÉ, 21.

néhányat ábécé sorrendben:²¹ Burmeister Teleki Katalin, Csehfalvi Márta, Hosszúhetényi Péter, Kállay Miklós volt miniszterelnök,²² aki a Palazzo Pittiben lakott, Kiss Judit, Kuhajda András, Medici Mária, Nagy Ernő, a Hotel Excelsior fogadófonőke, Örley Schmidt Erzsébet grófnő, Pálincás László egyetemi tanár,²³ Révai Edit, Dr. Siklóssy István ügyvéd.²⁴ Ezekben az években az „Ahogy lehet. A menekült magyarság lapja” c. havi folyóirat igyekezett informálni őket.²⁵ A lap 1949–1967 között Párizsban jelent meg. Firenzében kezdetben Vito Platania terjesztette, amely munkát később átvett tőle a Rómában élő Békés Gellért bencés szerzetes.²⁶ Az ötvenes évek elején érkeztek Firenzébe Magyarországról Luigi Bernardinelli és Carlo Camporese, akik a belváros közepén, a Via Calzaiuoli és a Via del Corso sarkán nyitottak egy nagyon jól működő bárt „Bar Haiti” néven, amely sokáig a firenzei magyarok szervezetlen találkahelye lett.²⁷ A bár tulajdonosai Magyarországon, Orosházán libatenyésztéssel foglalkoztak és libamájat exportáltak Olaszországba. A háború után minden vagyonukat elkobozták, ezért települtek vissza hazájukba. A firenzei magyar közösség tagjai közül a legtöbben a magyar emigráció ötödik hullámában érkezett, elsősorban az 1956-os forradalom után, illetve a hatvanas évek vége felé.²⁸ Az 1956-ban Olaszországba érkezett menekültek többsége kivándorolt a tengeren túlra, vagy Ausztráliába,²⁹ de voltak, akik maradtak, köztük Gudics József szobrász, aki 1973-ban hunyt el és az 1958-tól Milánóban élő Oláh György és a testvére.³⁰ Gudics felesége másodszor is magyar férfihez, Horváth István ’56-os magyar mérnökhöz ment feleségül. Vito Platania szerint sok 56-os azért hagyta el várost, „mert a kommunista Firenze gyűlölte őket, ellenforradalmároknak és népellenes árulóknak tartották őket.”³¹

Amikor Angelus atya 1974 május elején eljutott Firenzébe, több, mint negyven magyart talált, akiket összeírt és elkezdte küldeni nekik az Üzenetet,³² amelynek postázását

21 Vito Platania 2008. Perneszi Siklóssy István 1904-ben született Budapesten, a budai Várban lakott. Jogot tanult. 1938-ban Firenzében kötött házasságot Murányi Bobival. 1948-ban hagyta el végleg Magyarországot. <https://www.kieselbach.hu/alkotas/parkban-1933-korul-hu-52079> (letöltés: 2024.08.29.).

22 KERTÉSZ Tünde Fruzsina: Kállay Miklós az amerikai emigrációt megelőző éveit Olaszországban 1945–1953 között báró Bakách-Bessenyei Györggyel való levelezésének tükrében, in: Történeti tanulmányok 28. kötet (2020) 239–251.

23 Pálincás László (Budapest, 1910. június 10. – Firenze, 1974. július 15.) nyelvész, irodalomtörténész, műfordító, NAGY Csaba: *A magyar emigráns irodalom lexikon*, Budapest 2000, 766; <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/p-77238/palincas-laszlo-77296/> (letöltés: 2023.07.24.).

24 Vito Platania 2008.

25 NAGY, 11–12. BORBÁNDI, 147.

26 Vito Platania 2008. Békés Gellértől NAGY, 81–82; NÉMETH: *A római ...* i. m. 32–33.

27 Vito Platania 2008.

28 NÓVÉ, 23–24.

29 1956-os olaszországi menekültekről WALCZ, Amarylisz: *La rivoluzione ungherese del 1956 e l'Italia*. Roma, 2001.

30 SÜLYÖK Miklós: *Egy magyar egzisztencialista művész: Gudics József élete és művészete*, in: uő (Szerk.): *Gudics*, Róma, 2005, 5.

31 Vito Platania visszaemlékezése Kovach Angelus atyára: Ami az Új Üzenet sorozatból kimaradt: 1. rész, in: ÚÚ Róma 2012 különszám, 6–7. továbbiakban: Vito Platania 2012.

32 Üzenet 1974. június. A felkeresett magyarokról füzetekben vezetett listát. A „Firenze” feliratú füzetében a következő városokban élő magyarokról gyűjtötte az adatokat: Firenze, Arezzo, Livorno, Lucca, Pisa, Pistoia, Siena. OMKM M 6.5. A füzetben huszonegy oldalon vannak felsorolva a Firenzében élők nevei. Van egy másik füzet is, amelyben firenzei nevek szerepelnek. Bologna, Firenze, Milánó, Parma, Genova felirattal OMKM M 6.8. Ez utóbbi lehet a korábbi.

ban fő segítségével a húga, Kovács Adél volt, aki 1974-ben érkezett Rómába.³³ Angelus Firenzében megismerkedett Don Luigi Stefano dalmát származású, alpinista pappal, a Santa Maria della Misericordia kápolna (Piazza del Duomo 20.) igazgatójával, aki az 1274-ben alapított Arciconfraternità della Misericordia di Firenze káplánja is volt.³⁴ Ő készségesnek mutatkozott arra, hogy kápolnájában évente háromszor–négyyszer helyet adjon a magyar szentmiséknek. Angelus az első szentmisét 1974 októberére tervezte,³⁵ de a posta késlekedése miatt csak a következő hónapban tudta azt megtartani.³⁶ Don Luigi Stefano, aki nagy tisztelője volt Mindszenty bíborosnak, 1974. november 17-én 9.30-kor szeretettel fogadta a közösséget.³⁷ Tudott volt róla, hogy 1956-ban több magyarnak, köztük az Oláh testvérpárnak is segített az emigrálásban és ezért tiszteletbeli magyarnak nevezték.³⁸ Angelus örömmel számolt be értesítőjében arról, hogy az első firenzei magyar szentmisén hozzávetőlegesen 50-en vettek részt, köztük 15–20 fiatal magyar feleség is Firenze környékéről.³⁹ Firenzében Angelus atya ugyan úgy mint más városokban, a kapucinus rendházban szállt meg, a Via dei Cappuccini 1. szám alatt.⁴⁰ 1974. novemberétől az Üzenetben a római magyar szentmisék mellett abécé sorrendben elkezdte közölni más városokban, köztük a Firenzében tartott magyar szentmisék híreit is. A szervezésben a már említettek közül Pálinkás László és Dr. Siklóssy István voltak a segítségére,⁴¹ akiknek az első két évi működése végén az Üzenetben köszönetét fejezte ki.⁴² Pálinkás László a II. világháború alatt érkezett Firenzébe. 1942–1943-ban nyelvi lektorként dolgozott a firenzei egyetemen, majd 1947-től magyar nyelvet, irodalmat és finnugor filológiát tanított. 1952-ben megalapította a Corvin Mátyás Társaságot⁴³ és 1952–1955 között szerkesztette a Corvina c. folyóiratot. Az első szentmise megtartásakor azonban már nem élt. Angelus feltehetően akkor találkozott vele, amikor 1974 tavaszán a városba érkezett, hogy felkutassa az ott élő magyarokat. Személye nem volt ismeretlen neki, mert a Corvina folyóirat ügyében még az ötvenes évek közepén leveleztek egymással,⁴⁴ és a Corvinát Angelus atya elő is fizette.⁴⁵ Régi levelező partnerként üdvözölhették egymást. Vito Platania, aki 1948 óta élt Firenzében, 1975.

33 NÉMETH: *Magyarokról* ... i. m. 72.

34 <https://www.misericordia.firenze.it/home/Storia> (letöltés: 2023.07.23.).

35 Üzenet 1974. szeptember.

36 Üzenet 1974. október.

37 Üzenet 1974. november. 1913-ban született Zarában, 1981-ben hunyt el Firenzében. A Misericordia di Firenze káplánja volt. Firenzében a via delle Ochen lakott, ahol emléktáblát helyeztek el. Halálának negyvenedik évfordulóján kezdeményezték, hogy utcát vagy teret nevezzenek el róla. <https://www.comune.fi.it/comunicati-stampa/fratelli-ditalia-ha-commemorato-don-luigi-stefani-nel-40deg-anniversario-della> (letöltés: 2023.07.21.).

38 Ács Mária is az ő ajánlásával talált munkát 1968-ban. Ács Mária e-mailje Németh Lászlónak 2023. október 9.

39 Üzenet 1974. december.

40 Üzenet 1974. november. Vito Platania szerint a Via Montughin lévő kapucinus rendházban szállt meg. Vito Platania 2012, 7.

41 Siklóssy István levele Kovács Angelusnak, Firenze, 1976. január 20. OMKM 37.59.

42 Üzenet 1975. december.

43 NÉMETH László Imre: *A Korvin Mátyás Társaság és a „Corvina” története 1951–1955, Pálinkás László emlékére, halálának ötvenedik évfordulója alkalmából*, in: MEV 35 (2024) 3–4/56–81.

44 Pálinkás László Kovács Angelusnak, Firenze, 1955. október 25. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár Fond 383/234/1.

45 Pálinkás László Kovács Angelusnak, Firenze, 1956. május 6. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár Fond 383/234/2. A befizetés, 20 USD, 12.500,-lira, fel van tüntetve a Corvina 1955. évi pénztárkönyvébe: 1955. november 2-i dátummal. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár Fond 383/1192/2 füzet.

január 14-én írt levelében ajánlotta fel Angelusnak atyának a segítségét. Apja olasz volt, az édesanyja, magyar, Magyarországon nevelkedett, magyar érzelmű volt.⁴⁶ Jól ismerhette Pálincás Lászlót, mert az ötvenes években az általa újraindított Corvina c. folyóiratban⁴⁷ megjelent egy írása,⁴⁸ és néhány ismertetése.⁴⁹ Angelus első firenzei szentmiséjén fedezte fel, hogy Firenzében élnek magyarok is, örömet fejezte ki, hogy létrejön a magyar kolónia és egy csekket küldött a missziós munka támogatására. Angelus az indulás éve után a következő magyar szentmisét 1975. február 9-én tartotta.⁵⁰ Ekkor öt új névvel gyarapodott a címtára. A szentmise után a Piazza della Repubblica közelében lévő Gilli kávézóba (Caffè Gilli, Via Roma 1.) mentek kávéra, ami a közösség törzshelye lett.⁵¹ Az első években sikerült megtartani a tervezett évi négy szentmisét, a névtárba pedig 53 család címe gyűlt össze, akik rendszeresen kapták az Üzenetet.⁵² 1976-ban az első szentmisét rendkívüli módon a Chiesa di Orsanmichelben (Via de' Calzaiuoli) tartották.⁵³ Az év végén, 1976. december 19-én első alkalommal énekeltek a szentmise végén karácsonyi énekeket és ez volt az utolsó alkalom, hogy abban a templomban tartották a szentmisét, ahol az első.⁵⁴ A 9.30 óra kezdés sokaknak korai volt, ezért Angelus atya másik miséző helyet keresett.⁵⁵ 1977-ben már a Santa Maria in Campo templomban, a via del Proconsole elején, tartotta a szentmisét 10 órától.⁵⁶ Ez a templom, amelynek története a XI. századig nyúlik vissza, Firenze közepén egész különleges módon, a fiesolei egyházmegyéhez tartozott. Az ősi templomot az 1300-as években nagyobbították meg és 1585-ben szentelték fel újra.⁵⁷ Az 1977. június 12-én itt tartott szentmise után rendeztek pikniket/majálist, amiről majd még részletesebben lesz szó.⁵⁸ Az 1977. évi őszi szentmise, amely október 16-ra volt meghirdetve, elmaradt.⁵⁹ Angelus atya egyre több városba jutott el és ezért a korábban meglátogatott közösségekbe, így Firenzébe se jutott el olyan gyakran, mint az előző években. 1977–1988 között évente csak három szentmisét tartott. Az Üzenetben egy megjegyzése arra utal, hogy a közösségben voltak, akik az évi négy szentmisét egyébként is soknak tartották.⁶⁰ A

46 Siklóssy István levele Kovach Angelusnak, Firenze, 1976. január 20. OMKM 37.59.

47 RUZICKA Paolo: *Storia e sentimenti di una rivista: «Corvina» (1921-1955)*, in: Rivista Studi Ungheresi 4 (1989) 111–114.

48 PLATANIA Vito, *La formazione storica del diritto ungherese* in: Corvina Serie III, Anno II. Vol. II. Luglio–Dicembre 1953, 93–96.

49 Alábbi művekről írt ismertetést: PÁSZTOR Lajos: *La confederazione danubiana nel pensiero degli italiani ed ungheresi nel Risorgimento*, in: Corvina, Serie III, Anno I. Vol. II. luglio-dicembre 1952, 192–193; FEJTŐ Ferenc: *Storia delle Democrazie Popolari*, in: Corvina Serie III. Anno IV. Vol. I. gennaio-giugno 1955, 55–56; MIHÁLYI Imre Gilbert: *Schetsen over de betrekkingen tussen Nederland en Hongarije*, in: Corvina Serie III, Anno IV. Vol. II. luglio–dicembre 1955, 132.

50 Üzenet 1975. február.

51 Üzenet 1975. március; Vito Platania 2008.

52 Üzenet 1975. december.

53 Angelus 1976. március 22-én Vito Plataniának küldött levelező lapjában írtak szerint egy alkalommal az Orsanmichelben tartották a szentmisét, ennek azonban az Üzenetben nincs nyoma. Angelus azt írta neki: ”hívd fel most Mons. Cellait, aki ideadta nekünk Orsanmichelet a múltkor.” Vito Platania 2008.

54 Üzenet 1976. december. Vito Platania szerint csak három alkalommal tartottak szentmisét ebben a templomban. Vito Platania 2012, 7.

55 Vito Platania szerint új templomot azért kellett keresni, mert a változott az általuk látogatott templom miserendje. Vito Platania 2012, 7.

56 Üzenet 1977. január.

57 https://it.wikipedia.org/wiki/Chiesa_di_Santa_Maria_in_Campo (letöltés: 2023.07.23.).

58 Üzenet 1977. május.

59 Üzenet 1977. október.

60 Üzenet 1980. december.

májusi szentmisék végén Angelus atya rendszerint megáldotta a gyerekeket.⁶¹ 1989. február 12-én még megtartotta az évi első szentmisét,⁶² az év azonban nagy fordulatot hozott, mert áprilisban agyvérzést kapott,⁶³ ezért a következő magyar szentmisét Firenzében csak 1990. február 4-ére hirdette meg,⁶⁴ de a vasutassztrájk miatt az is elmaradt.⁶⁵ A rendszeretlenebbül megjelenő Üzenetben írtak szerint 1990–1992 között csak egy-egy szentmisét tudott tartani Firenzében. Az 1990. évi utolsó üzenetben 1991 januárjára hirdette meg a szentmisét, de az 1991. évi egyetlen Üzenetben a tervbe vett szentmisék között Firenze nem szerepel. Lehet, hogy nem tartotta meg. Egészségi állapota miatt a korábban évtizedekig tartott rendet, azaz az évi három szentmisét többé már nem tudta megtartani, évente csak egy-két szentmise bemutatását tervezte. 1994-ben és 1995-ben csak az év elején jutott el Firenzébe, karácsony ünnepére mindkét évben a firenzei hívek küldtek neki jókívánságot.⁶⁶ 1994. május 7-én, a szentmise előtti napon a kapucinus rendházban megkeresztelte Vito Platania unokáját, Francescót.⁶⁷ Angelus 1995-ben ünnepelte pappászentelésének 60. évfordulóját, amely alkalomból firenzei hívei szintén közösen köszöntötték.⁶⁸ Ezekben az években Angelus atya jó kapcsolatba került Szörényi László nagykövettel, aki 1991 és 1995 között töltötte be ezt a tiszteletet.⁶⁹ Ellátogatott Firenzébe is, ahol részt vett egy ebéden, amelyen Angelus atya is ott volt. Az ebédet a Firenzétől kb. 50 km-re lévő Vinciben, Leonardo da Vinci szülőfalujában, a Gina nevű szálloda éttermében (Via Lamporecchiana, 27/29)⁷⁰ tartották, pontosan nem tudni mikor. Az 1996. évi októberi Üzenet volt az utolsó, amit Angelus küldött, ebben még jelezte, hogy Firenzében novemberben mond szentmisét, amelyet azonban már nem tartott meg, így a 1996. március 10-én tartott szentmise volt az utolsó, amit Firenzében mondott.⁷¹ 1997-ben egészségi állapota miatt már nem vállalkozhatott utazásra. Az év végén Rómában beköltözött a kapucinus rend öregotthonába,⁷² kapcsolata azonban nem szűnt meg a firenzeiekkel. Telefonon tartotta velük a kapcsolatot, a firenzeiek pedig olykor (karácsony, újév, gyémántmise, magyar találkozó stb.) képeslapot küldtek neki,⁷³ illetve meglátogatták, amiről majd még lesz szó.

61 Üzenet 1979. május.

62 Üzenet 1989. január.

63 NÉMETH: *Magyarokról* ... i. m. 88.

64 Üzenet 1990. január.

65 Üzenet 1990. február–március.

66 OMKM 37.152 és 170.

67 Vitp Platania 2012, 7.

68 Üzenet 1996. január, NÉMETH: *Magyarokról* ... i. m. 90–91, firenzeiek köszöntése Firenze 1995. augusztus 20. OMKM 37.164.

69 Szörényi László 1991. október 23-tól 1995. július 31-ig szolgált nagykövetként Rómában. Visszaemlékezései SZÖRÉNYI László: *Éljen Kun Béla! Suzy nimfomán*, Budapest 2012. Angelus kapcsolata Szörényi Lászlóval lásd NÉMETH: *Magyarokról* ... i. m. 93.

70 Vito Platania 2012, 7. A szálloda honlapja <https://www.allhotel.it/firenze/vinci/hotel/gina.htm> (letöltés: 2023.10.05.).

71 Üzenet 1996. január.

72 NÉMETH: *Magyarokról* ... i. m. 93.

73 OMKM 37.152, 164, 170, 192 stb.

PIKNIKEK ÉS MAGYAR TALÁLKOZÓK A FIRENZEI MAGYAR KÖZÖSSÉGBEN

A firenzei magyar közösség hagyományos évi programja volt a tavasszal, májusban vagy júniusban a szentmise után tartott piknik, majális. Ezeknek pontos története a múlt homályába vész. Az Üzenetben írtak szerint első alkalommal 1977. június 12-én, Szentkereszty Andrásék kertjében rendezték meg a Via del Poggio Imperiale 46 sz. alatt.⁷⁴ Ezzel szemben Vito Platania szerint az 1972-től a Firenzében élő Zwack Péter kertjében tartották az első pikniket, a fiesolei dombok alján 1976-ban,⁷⁵ amelyet az 1976. márciusában tartott szentmisén határoztak el Angelus atyával együtt, amelyen részt vett Zwack Péter is. Szentkeresztyék kertjében szerinte csak 1980-tól rendeztek pikniket. Valószínű, hogy az 1976-ban rendezett összejövetel indította Angelust arra, hogy a következő évben az Üzenetben meghirdesse, és ezért Vito Platania információja feltehetően helyes, a folytatásra, hogy csak 1980-tól rendeztek pikniket Szentkeresztyék kertjében, már rosszul emlékezett. Annyi bizonyos, hogy az 1977-ben jól sikerült piknik után azt évente megtartották azzal a céllal, hogy „ez a találkozó a kölcsönös megértés, az esetleges kisebb súrlódások és félreértések elsimulása és a szívből fakadó igazi magyar jókedv jegyében jöjjön létre.”⁷⁶ 1979 májusában a pikniken részt vett Csukássy Lóránt (1926-)⁷⁷ Franciaországból, az Ahogy Lehet c. lap alapítója, és Kalkó László mérnök Németországból, akik Budapesten együtt jártak az Eötvös Gimnáziumba.⁷⁸ A pikniket 1982. júniusától új helyen, a Via Benedetto da Foiano, 21. szám alatt tartották, ahová Szentkereszty Andrásék elköltöztek.⁷⁹ Sokan voltak a szentmisén, a kis templomot megtöltötték és a pikniken is sokan voltak, a firenzeiekén kívül jöttek Arezzóból, Sienából és Perugiából is.⁸⁰ Ausztráliából is volt egy házaspár és Török József állatorvos Villachból.⁸¹ Az 1983. évi pikniken sok fénykép készült.⁸² A következő évben, 1984-ben, Angelus atya hírül adta, hogy a piknik elmaradt, mert a házigazda elköltözött Firenzéből.⁸³ A fejlemények alapján a hír hallatán Bucciardini Mario és a felesége Horváth Margó felajánlották, hogy náluk meg lehet rendezni a pikniket, a Via delle Ginestre 35. szám alatt. Angelus atya erről külön értesítést küldött.⁸⁴ A visszaemlékezések szerint a házigazdák mindig kitettek magukért, szeretettel látták vendégül a résztvevőket.⁸⁵ Angelus atya minden bizonytalansággal örült annak, hogy a hagyomány nem szakadt meg. A következő években 1989-ig biztosan Horváth Margóéknál tartották ezt a hagyományos programot, amely váratlanul szakadt meg és senki nem tudta, hogy miért. Angelus atya ezekre mindig várt magyarokat más városokból is. 1989. májusára is meghirdette a szentmisével együtt a szokásos

74 Üzenet 1977. május.

75 Vito Platania 2008. *Angelus* címlistájában a címe: Viale Augusti Righi, 160.

76 Üzenet 1978. május.

77 NAGY, 173. Látható a pikniken készített fényképen, amely minősége elég gyenge OMKM M 10,4,4.

78 Vito Platania 2008. Sok fénykép készült az 1980. május 11-én tartott pikniken is. OMKM M 10,4,9–24.

79 Üzenet 1982. május. A pikniken készített fényképek OMKM M 10,4,25–52.

80 Üzenet 1982. augusztus.

81 Vito Platania 2008. Fényképe OMKM M 10,4,52.

82 Fényképek OMKM M 10,39–56.

83 Üzenet 1984. május.

84 Az értesítés az 1984. évi májusi Üzenet után található, dátum nincs rajta. Nem kizárt, hogy a májusi vagy a júniusi Üzenettel együtt postázhatta.

85 Kerekes Zsuzsa e-mailje Ruppert Józsefnek, 2006. március 30. OMKM 87, 6/2006. A férj 2006-ban hunyt el.

pikniket,⁸⁶ de már említett betegsége miatt mindkettő elmaradt. Felépülése után 1992-ben az Üzenet szerint megtartották a pikniket, 1993-ban tervezte, de az Üzenetre nagy betűvel rágépelte, hogy elmarad.⁸⁷ A tavaszi, nyár eleji pikniket a firenzeiek később is megtartották, amikor Angelus atya már nem tudott azon részt venni.⁸⁸

A rendszeressé vált magyar szentmisék és a pikniken kívül más alkalmakkor is találkoztak a firenzei magyarok. Vito Platania feljegyzései örökítették meg, hogy olykor szerveztek magyar vacsorát vagy ebédet,⁸⁹ Sodi Ágnes 1980-ban Mikulást szervezett, majd rendszeresen magyar ebédeket,⁹⁰ az utóbbi években a Mandarino nevű olcsóbb kínai vendéglőben. Egy ilyen tavaszi ebédre küldött üdvözlő lap fennmaradt Angelus irathagyatékában, amely 1997. április 6-án kelt.⁹¹ Olykor összegyűltek egy italra (rinfresco) a Grilli bárba.⁹² Vito maga is próbálkozott magyar asztaltársaságot összehozni a Via Tornabuoni egyik kisvendéglőjében, de kevés sikerrel. Ács Mária visszaemlékezése szerint a közösség baráti csoportokra esett szét.⁹³ Felvetették Magyar Club alapításának gondolatát, de a magyar egyesület csak sok évtizeddel később alakult meg, amiről majd később lesz még szó.

FIRENZEI HÍREK AZ ÜZENETBEN

Angelus az Üzenetben beszámolt a születésekről, keresztelezésekről és az elhalálozásokról, ezek között a firenzeiekéről is. Innen tudható, hogy 1979. szeptember 8-án Firenzében a kapucinusok templomában ő maga keresztelte meg Wittek Mária és Chiaruggi Dario lányát, Catherinát.⁹⁴ Hírt adott a nemzetközi híró Michelangelo szakértő, Tolnay Károly haláláról is, aki 81 éves korában 1981. január 17-én hunyt el.⁹⁵ Évtizedeken keresztül a Casa Buonarrotti igazgatója volt. Mons Luigi Stefani haláláról is beszámolt, aki 1981. október 7-én 68 éves korában hunyt el.⁹⁶ Köszönetét fejezte ki neki azért, hogy templomában tarthatta az első firenzei magyar szentmisét.

Az anyakönyvi hírek mellett hírt adott a magyar közösségek tagjainak kiemelkedő teljesítményeiről. Gratulált Szentkereszty Erzsébetnek, akinek Párizsban 1980-ban megjelent francia nyelvű írása, *L'Europe des Poètes, Anthologie multilingue* címmel.⁹⁷ A terjedelmes műben 317 költő Európáról írt költeményeit gyűjtötte össze. A szerző Budapesten született 1905-ben, 1956-ban emigrált Belgiumba, majd 1965-től élt Olaszország-

86 Üzenet 1989. május.

87 Üzenet 1993. 171. sorszáma.

88 Egy ilyen pikniken 1999 júliusában részt vett Angelus atya utóda, Németh László főlelkész is.

89 1981 márciusában a Piazzale Michelangelon, a Cerane., 1987. március 4. Celestino vendéglő, 1990. március 18., Mandarino, kínai vendéglő 1992. március 7., Montecchióban Sodi Ágnes szervezésében 1994. május 25. Ezt követően évente négy-öt alkalommal szerveztek ebédeket.

90 1982. június 9., november 10., 1984. január 16., 1985. március 8., 1990. december 15., 1994. március 16. Látható a piknikeken készített fényképeken 1979. május 13-án OMKM M 10,4,4, és 1982. június 6-án OMKM M 10,4,48.

91 OMKM 37.192.

92 1981 novemberében és 1982 márciusában.

93 Ács Mária e-mailje Németh Lászlónak, 2023. október 9.

94 Üzenet 1979. október.

95 Üzenet 1981. március. NAGY, 967–968.

96 Üzenet 1981. november.

97 Üzenet 1980. december. Teljes neve Szentkereszty de Zágon Elizabéth, NAGY, 1041.

ban és Franciaországban. Angelus 1982-ben megemlékezett Sümegh Zsuzsa az Ottetto vocale del Maggio Musicale Fiorentino első szopránjáról.⁹⁸ Ugyanebben az évben felhívta a figyelmet Dr. Febboné. szül. Bíró Zsuzsanna kiállítására, amelyet Lovak címmel 1982. december 18. és 1993. január 7. között rendeztek meg a firenzei Kent Galériában.⁹⁹ Végül 1984-ben hírt adott arról, hogy 1984. február 4-én nyílik meg a Via del Gelsomino 21. szám alatt Brenner Edit naiv festő kiállítása.¹⁰⁰

Angelus atya és a firenzei magyarok kapcsolat nem szakadt meg azzal, hogy már nem tudott misézni menni hozzájuk. Erről a kapcsolatról a továbbiakban lesz még szó.

FIRENZEI MAGYAR SZENTMISÉK 1974–1996

Capella Santa Maria della Misericordia

1974. november 17.

1975. február 9., április 13., szeptember 28., december 14.

Chiesa di Orsanmichel

1976. március 14.

Capella Santa Maria della Misericordia

1976. június 6., szeptember 19., december 19.

Chiesa Santa Maria in Campo

1977. március 13., június 2., november 6.

1978. február 5., május 14., szeptember 17.

1979. január 14., május 13., szeptember 9.

1980. január 13., május 11., szeptember 14.

1981. február 8., június 7., október 11.

1982. március 7., június 6., november 14.

1983. március 13., június 5., december 10.

1984. március 4., június 10., október 14.

1985. február 3., június 9., november 10.

1986. január 12., június 10., november 9.

1987. február 8., május 10., november 8.

1988. február 14., május 8., december 4.

1989. február 12.

1990. május 6.

1991. január 13.

1992. június 14.

1993. április 19., szeptember 5.

1994. május 8.

1995. január 8.,¹⁰¹ április 9.

1996. március 10.

98 Üzenet 1982. december. Fényképe látható az 1979. május 13-i pikniken készített fényképen OMKM M 10,4,2.

99 Üzenet 1983. január.

100 Üzenet 1984. január.

101 Az 1995. évi Üzenetben nem szerepel

RUPPERT JÓZSEF ATYA MŰKÖDÉSE 1999–2012

Ruppert József piarista tanárt, a kecskeméti piarista gimnázium igazgatóját 1991-ben választották meg a Piarista Rend római központi vezetőségébe a generális asszisztensé-nek. Feladata volt a Kelet-Közép-európai, majd később még az itáliai piarista rendházak, iskolák és intézmények támogatása, segítése, ellenőrzése is. Rómában lakott a rendi köz-pontban, a Piazza de' Massimi 4. sz. alatti rendházban. 1998 januárjában felkereste egy egyetemista, Maurizio Tani és kérte, segítsen egyetemi dolgozatához forrásokat találni a rend levéltárában és könyvtárában. Látogatása végén Ruppert atya megkérdezte a fia-talembert, hogy miért éppen a magyar piarista anyag érdekli. Azt válaszolta azért, mert ő magyar. A társalgás olasz nyelven folyt, mert az egyetemista fiatalember azt gondolta a Ruppert vezetéknev alapján, hogy vendéglátója német. A látogatás napján már este ér-kezett telefon Maurizio édesanyjától, Tani Ihar Máriától, a firenzei magyar közösség ne-vében, amelyben kérte, hogy Ruppert atya folytassa Angelus atya munkáját és mondjon az ottani magyar közösségnek magyar nyelvű szentmiséket. Ruppert atya arra gondolt, hogy ez csak pár alkalom lesz, de 13 év lett belőle...

Az első szentmise

Firenzében a magyaroknak az első szentmisét Ruppert atya 1998. február elsején mu-tatta be. A helyiek a szentmise szervezésekor rögtön egy nehézséggel találták magukat szemben. A templomba, ahol Angelus atya misézett, nem mehettek, mert megjelent egy püspöki rendelet, amely szerint minden idegen nyelvű szentmisét egy, a püspök által ki-jelölt templomban kell tartani.¹⁰² A firenzei magyar szentmise szervezői ezt a templomot azonban nem tartották alkalmasnak. Így arra kértek engedélyt, hogy a központhoz közeli Dante templomban tarthassák a szentmisét. Dante háza a firenzei dómhoz közel, a Via Dante Alighieri utcában található. A költő szülőházában ma Dante emlékmúzeum van. Ezzel szemben található az ún. Chiesa di Dante,¹⁰³ amely a helyi hagyomány szerint a család temploma volt. Dante az elmondások szerint itt találkozott először Beatricével. A templomban található is egy freskó, amely Dante és Beatrice első találkozását ábrá-zolja, és amely Beatrice halálának 700. évfordulóján készült. Ez a kis, szűk és aránylag sötét templom adott helyet az első szentmisének. A résztvevők hatan-heten voltak. Utána ebédre invitálták Ruppert atyát abba a kínai étterembe, ahová korábban is jártak ebédel-ni, amelyről már volt szó. Az itt készült fényképen Ruppert atya körül hatan vannak. Az ebéd alatt beszéltek a magyar szentmisék folytatásának lehetőségéről és szervezéséről. Elmondták, azért mennek kínai étterembe, mert ez a legolcsóbb és sokuknak anyagi gon-dot jelentene egy drágább étteremben a számla kifizetése. Ruppert atya jó lélekkel vállal-ta a szentmisék végzését és a tovább lépéshez két javaslatot is tett, amelyeket a közösség elfogadott és amelyeknek megvalósításához azonnal neki is láttak.

102 Firenze püspöke 1983–2001 között Silvano Piovanelli bíboros volt. <https://www.storiadifirenze.org/?cronologia=vescovi-e-arcivescovi-di-firenze> (letöltés 2023.10.11.).

103 <https://www.hotelbrunelleschi.it/blog/la-chiesa-di-dante-e-beatrice/> (letöltés: 2023.10.05.).

A szentmisék új helyszíne

Firenzében van a Suore Calasanziane, a piarista nővérek anyaháza a Via Faenzán, közel a pályaudvarhoz és a távolsági autóbusz állomásához. Ruppert atya jól ismerte a nővéreket, mert ő volt az alapítójuk, Boldog Celestina Donati (1848-1925) boldoggá avatásának ügyintézője (posztulátora).¹⁰⁴ A piarista nővérek örömmel megengedték, hogy a magyarok szentmiséjét évente négyszer tágas kápolnájukban tartsák és azt is felajánlották, hogy a ház földszintjén lévő nagyobb teremben a szentmise előtt és utána gyülekezzenek, találkoztartsanak, beszélgessenek, és még együtt étkezzenek is. Néhány asszony ugyanis vállalta, hogy otthon megfőzi az ebédet és azt hozzák el, ennek költségeit pedig a résztvevők összeadják, ami természetesen senki pénztárcáját nem terhelte túl. Kisebb zökkenőkkel ez a módszer az évek során igen jól bevált.

A nővérek kápolnájában 1998. július 7-én tartották az első magyar szentmisét. Ez a helyszín választás annyira sikeres volt, hogy mind a mai napig, a kivételtől eltekintve, ebben a kápolnában vannak a firenzei magyar szentmisék évente négyszer. Ruppert atya második szentmiséjére már lényegesen többen jöttek. A „kemény mag” főleg firenzei vagy Firenze környéki ideházasodott magyar asszonyokból állt, akik néha a férjüket vagy gyermeküket is elhozták, illetve a fiatalabb korosztályból olyanok, akik Firenzében tanultak vagy egy-két évre vállaltak ott munkát. A résztvevők száma általában 20–30 körül mozgott. Ruppert atya legtöbbször vonattal érkezett Firenzébe. A szentmise előtt volt lehetőség vele beszélgetni, egyeztetni, és szentgyónást végezni, ami miatt a kezdési 10 órás időpontot egyre későbbre, majd 1999 decemberétől már biztosan 12 órára tették.¹⁰⁵ A szentmise után rendezték meg a már említett módon az ebédet, amelyen szintén volt lehetőség beszélgetésre, kapcsolat építésre. Ruppert atya általában délután visszautazott Rómába, vagy tovább utazott teljesítve asszisztensi küldetését. Az első találkozáskor világossá tette, hogy nem fogad el semmi tiszteletdíjat ezért a szolgálatért, útiköltségét azonban mindig megtérítették. Az évi négy szentmise időpontját igyekezett úgy meghatározni, hogy az egyik nagyböjtre essen, a második nyár elejére, a harmadik szeptember végére, a negyedik pedig adventre. Nagyon nehéz lenne megítélni, hogy a résztvevők indítéka a magyar ismerősökkel való találkozás, a beszélgetés igénye, a magyaros ebéd vagy a szentmisén való részvétel volt-e. Többen közülük komoly vallásos életet éltek, de voltak olyanok is, akik csak az ebédre jöttek. A szentmisére Ruppert atya mindig készített éneklapot, amely vallásos szövegeket és imákat is tartalmazott. A résztvevők szívesen bekapcsolódtak az éneklésbe, de ha a szentmise közben adódott egy kis csend, azonnal elkezdtek suttogni, beszélgetni... Néha megjelent egy-egy olyan hívő (zarándok), aki szívesen vezette az éneket, ez nagy segítség volt, de sajnos ez csak ritkán fordult elő.

104 XVI. Benedek pápa 2008. március 30-án avatta boldoggá https://piarista.hu/marcius_18_boldog_celestina_donati_emleknapija/ (letöltés: 2023.10.05.); RUPPERT József (Szerk.): *Boldog Celestina Donati és a piarista nővérek*, Róma, Postulazione Generale, 2008; GONZÁLEZ, Dionisio Cueva: *Boldog Celestina Donati, Az elhagyott gyermekek anyja, Celestina anyának és a piarista nővéreknek csodálattal és hálával* (Piarista füzetek 18.) A fordítást az eredetivel egybevetette, kiegészítette és jegyzetekkel ellátta Ruppert József piarista Budapest, Piarista Rend Magyar Tartománya, 2012.

105 Egészen kis ÜZENET (1) Róma, 1999. november.

Firenzei lelkipásztori értesítő

Ruppert atya úgy gondolta, hogy egyrészt hasznos lenne a szentmisék időpontjáról kellő időben levélben értesíteni a Firenzében és a környékén élő magyarokat, másrészt a szentmisék közti időben is jó lenne valamilyen módon kapcsolatban maradni a hívekkel, gondolatot, hirdetést, információt küldeni nekik, erősíteni magyarságukat, vallásosságukat, összetartozásukat. Angelus atya Üzenet c. értesítője után utódként, Németh László Angelus atya áldásával és jóváhagyásával *Új Üzenet* néven küldtem értesítőt.¹⁰⁶ Az első száma 2001. március 25-én jelent meg. Ennek hivatalos megindításáig a hirdetéseket 1999 szeptemberétől *Amíg nincs Új Üzenet* címmel küldtem a híveknek oda, ahová misézni indultam. Ruppert atya innen kapott ötletet és bátorságot, hogy készítsen egy hasonló értesítőt a firenzei híveknek, amelyhez megkérte és megkapta beleegyezésemet. Átérezve azonban a maga egyszerűségét, ennek az „*Egészen kis ÜZENET*” címet adta.¹⁰⁷ Az első számot 1999 novemberében küldte postán eleinte kb. 20 címre. A későbbi számokat általában egy hónappal a szentmise tervezett időpontja előtt adta postára. Az utolsó, 56. szám 2012 áprilisában készült. Eleinte egy oldalas volt, majd két oldalassá bővült. Kezdődött a meghívással, a szentmise idejének és helyének közlésével. Utána egyházi, vallásos témák következtek, események, hírek, imák, versek stb. Megőrizve Angelus atya jó szokását a végén mindig volt egy „Mosolyogjunk” rovat, valamilyen kedves tréfa vagy vicc. A 2009 karácsonyára küldött számot közösen írtuk alá.¹⁰⁸

Ahogy az internet használata terjedni kezdett és egyre többen rendelkeztek már e-mail címmel, az újság terjesztése lassanként a borítékos postai küldésről áttért az elektromos küldésre. Sőt még egy újabb kezdeményezést is lehetővé tett: megindulhatott az „*Egészen kis elektronikus ÜZENET*” küldése, amelyet a szentmisék közti időben csak az e-mail címmel rendelkezők kaptak.¹⁰⁹ Egyházi, magyarországi vallási híreket, aktualitásokat, lelki olvasmányokat, verseket, imákat tartalmazott.¹¹⁰ 2004. január 8-án indult útjára az első szám, 2021 áprilisában az utolsó. Évente átlagban harminc küldemény ment el, a 9 év alatt összesen 269.

106 NÉMETH: *Magyarokról* ... i. m. 100.

107 Történetét olykor leírta *Egészen kis ÜZENET* (16) Róma, 2003. szeptember

108 *Egészen kis ÜZENET* (45) Róma, 2009. december.

109 Az *Új Üzenet* 1999–2003 kötetében: 1999 (1), 2000 (2–5), 2001 (6–9), 2002 (10–13), 2003 (14–17), az *Új Üzenet* 2004–2006 kötetében, 2004 (18–21), 2005 (22–25), 2006 (26–30), az *Új Üzenet* 2007–2010 kötetében: 2007 (31–34), 2008 (35–39), 2009 (40–45), 2010 (46–49), az *Új Üzenet* 2011–2013 kötetében: 2011 (50–54), 2012 (55–56). 2011-ben 120 címre mentek az értesítők *Egészen kis ÜZENET* (53) Róma, 2011. szeptember.

110 *Egészen kis elektromos ÜZENET*-ek listája *Új Üzenet* 2004–2006: 2004-ben 21, 2005-ben 16, 2006-ban 24. Az első elektromos üzenet megtalálható a kötet végén. *Új Üzenet* 2007–2010: 2007-ben 36, 2008-ban 30, 2009-ben 31, 2010-ben 46. *Új Üzenet* 2011–2013: 2011-ben 45, 2012-ben 20.

Misézők, programok, kezdeményezések, karitatív akciók

Néhány alkalommal Ruppert atya meghívására vendég miséző is tartott szentmisét Firenzében, a magyar közösségben: Ternyák Csaba c. érsek, a papi kongregáció titkára 2001. december 16-án,¹¹¹ főlelkésként pedig 2012. március 11-én.¹¹² A szentmiséről írt beszámoló tanúsága szerint ezen a szentmisén Dankó István rogacionista atya koncelebrált, és részt vett rajta Győriványi Gábor Magyarország szentszéki nagykövete is.¹¹³

A firenzei Tiszteletbeli Konzul, Prof. Ungár Ferenc¹¹⁴ támogatásával 1999-ben alakult meg a Toszkánai Olasz-Magyar Kulturális Egyesület. A firenzei Tanácstól kedvező feltételek mellett a város központjában kaptak egy kis helyiséget székhelyül (Via Palazzuolo, 8. 50123 Firenze), ahol elhelyezték a kb. 1 000 kötetes – jórészt magyar írok műveit tartalmazó – könyvtárukat.¹¹⁵ A szentmisére járók közül is többen beléptek. Az Egészen kis ÜZENET 2001-ben adott hírt először az egyesületről, amely azzal a céllal jött létre, hogy minél szélesebb körben népszerűsítsék Magyarországot, és annak kultúráját, a Firenzében és környékén élő magyaroknak pedig biztos támpontot nyújtsanak.¹¹⁶ Az Egyesület és a firenzei magyar szentmisék hívő közössége egymás kölcsönös tiszteletben tartásával közös rendezvényeket nem tartott, aminek vallási és politikai okai is voltak. Egy alkalommal összehoztak ugyan egy Mikulás összejövetelt a szentmise utánra, amelyre sok kisgyermeket is elhoztak, de amíg a szentmise tartott azok, akik a Mikulásra érkeztek, megették az ebédet... Az Egyesület első hírlevele 2008 áprilisában jelent meg. Ekkor a tisztségviselők az alábbi személyek voltak: elnök - Ács Mária, szervezők – Kerekes Erzsébet, Musztrai Zsuzsa, Nagy Reneta, Szabó Marianna.

A szentmiséken és az értesítőkből rendszeresen megemlékeztek a magyar nemzeti ünnepekről és a fontosabb évfordulókról. A lelkipásztori értesítőben ennek először 2001-ben van nyoma.¹¹⁷ 2011-ben az őszi szentmisét a forradalom évfordulóján, október 23-án tartották.¹¹⁸ 2004-ben az Egészen kis Üzenetben megjelenet hír szerint a Toscaniai Olasz-Magyar Kulturális Egyesület március 15-e alkalmából megemlékezést szervezett a firenzei Cimitero degli Allori temetőbe Kossuth Lajos legidősebb fia feleségének sírházhoz, ahol a szép síremléken Kossuth neve olvasható.¹¹⁹ A híradás a programról úgy ír, mint aminek már több éves hagyománya van. Ruppert atya visszaemlékezése azt is

111 Egészen kis ÜZENET (9), Róma, 2001. november 28. Ternyák Csaba 1997–2007 között volt a papi kongregáció titkára, 2007-ben XVI. Benedek pápa egri érseknek nevezte ki. <https://eger.egyhazmegye.hu/hitelet/pap/ternyak-csaba> (letöltés: 2024.09.02.).

112 Egészen kis ÜZENET (55), Róma, 2012. február.

113 Új Üzenet Roma, 2012. március 25. Győriványi Gábor 2010–2015 között volt szentszéki nagykövet, Új Üzenet, Róma, 2015. szeptember 27. *Győriványi Gábor leköszönő szentszéki nagykövet búcsúlatogatást tett Ferenc pápánál*, in: Magyar Kurír, 2015. augusztus 12.

114 Ungár Ferenc 1956-ban a forradalom után emigrált. Rómában, a Via Cestarin létesített egyházi kollégiumban lakott. NÉMETH: *Magyarokról* ... i. m. 34. A rendszerváltás után nevezték ki firenzei magyar konzulnak, majd főkonzulnak. <https://roma.mfa.gov.hu/hun/page/tiszteletbeli-magyar-konzulatusok> (letöltés: 2024.09.02.).

115 OMKM CD 37 Főlelkészség 1999–2013/Főlelkészség 2008/Firenze 2008/Hírlevél 01.

116 Egészen kis ÜZENET (8) Róma, 2001. szeptember.

117 Egészen kis ÜZENET (7) Róma, 2001. március 9. Egy alkalommal az értesítő az ünnep alkalmából egy román kislány leveléből idézett. Egészen kis ÜZENET (46) Róma, 2009. március.

118 Egészen kis Üzenet (53) Róma, 2011. szeptember.

119 Ezt a hírt első alkalommal lásd. Egészen kis Üzenet (18) Róma, 2004. február.

megörökítette, hogy egy alkalommal végig látogatták a Firenzéhez közel lakók hozzátartozóinak sírjait is.

A piarista nővérek kápolnájában tartott szentmiséken a firenzei magyarok megismeretek két fiatal magyar piarista nővért, Kürti Bokor Juditot és Vörös Tündét, akik a kétezres évek elején végezték ott a noviciátusukat. A két nővér a noviciátus elvégzése után, 2002 nyarától kezdve egy olasz nővérral együtt Erdélyben, Bőjte Csaba által Déván alapított rendházban 34 elhagyott leánykáról gondoskodott.¹²⁰ A firenzeiek távörökbefogadással segítették őket, amelyet a közösségben Makár Anna Zsuzsa szervezett.¹²¹ 2002 óta rendszeresen négy gyerek neveltetési költségeire gyűjtöttek. A közösségből erre a célra 16-18-an adakoztak, de voltak rendkívüli adakozók is, akik alkalmilag támogatták ezt a kezdeményezést.¹²²

Először 2005-ben merült fel a gondolat, hogy meglátogatják őket Déván.¹²³ Erre évekkel később, 2010-ben került sor, de már Nagykárolyban.¹²⁴ A nővérek ugyanis 2004-ben Ruppert atya hatékony közreműködésének köszönhetően itt telepedtek le, ahol komoly piarista múlttal rendelkező gimnázium működött, és 2005-ben kezdték meg a gyerekek gondozását.¹²⁵ Három firenzei „szent asszony,” Melai Kárpáti Vera, Donnini Kerekes Zsóka és Ács Mária 2010. június 23-án útra kelt Ruppert atya kocsijában, hogy Nagykárolyban meglátogassák Judit és Tünde piarista nővéreket és átadják az ott létrehozott házuknak a firenzei magyar közösség adományát (cukorkák, kávé, kakaó, kis ollók, ragasztó, fonalak, színes kartongöngyöleg, színes bőr darabok és bőrök göngyölegben, gyöngyök). Ennek történetét Ács Mária írta meg *Útinapló, Egy régóta tervezett utazás rövid története, 2010. június 23-26.* címmel.¹²⁶

A firenzei küldöttség az első éjszakát Budapesten töltötte, majd másnap indultak tovább. A határon átlépve érkeztek Nagykárolyba, amely a határtól 10-15 km-re fekszik. 18 lány és a két nővér fogadta őket. Nagy volt az öröm. Az útibeszámoló így mutatja be a nővérek házát (a régi piarista rendházat):

„A ház egyemeletes, és ami már belépéskor szembeötlik, az a sok növény és virág a folyosókon, lépcsőkön. Mindenütt rend és tisztaság. A kislányok jól öltözöttek, mosolygósak és vidámak. A földszinten 3 hálószoza: 2 négyágyas és egy Judit nővére, fürdőszoba, konyha ebédlővel; az első emelet hasonló beosztású – persze konyha nélkül – de van még ott két szoba, ahol könyvek, TV és egy napig mi hárman voltunk. A lányok szobáiban mindenkinek íróasztal, szobánként egy számítógép, babák és peluchok hadserege.”

A látogatás alkalmával a Firenzéből érkezett vendégek megtekintették a közelben lévő, Kalazanci Szent Józsefről – a piarista rend alapítójáról – elnevezett magyar iskolát és egy másik, felújítandó, négy épületből álló komplexumot is.

A firenzeiek volt lelkipásztorokról, Angelus atyáról se feledkeztek meg. 1999. november 14-én egy firenzei kis delegáció Ruppert atya vezetésével Rómában a Szent Ist-

120 Egészen kis ÜZENET (13) Róma, 2002. november. A sírfeliratot lásd BANFI, Florio: *Magyar emlékek Itáliában*, Bővített, átdolgozott kiadás. Szerk. Kovács Zsuzsa és SÁRKÖZY Péter, Szeged 2005, 129.

121 Adozione a distanza – Táv-örökbefogadás, in: Egészen kis ÜZENET (13) Róma, 2002. november.

122 Panchettiné Makár Anna Zsuzsanna levele 2005.11.22. OMKM CD 37 Főlelkészség 1999–2013/Főlelkészség 2005/Firenze 2005/Déva.

123 Egészen kis ÜZENET (24) Róma, 2005. augusztus.

124 Látogatás a piarista nővéreknél Nagykárolyban in: Egészen kis ÜZENET (48) Róma, 2010. szeptember.

125 https://kronikaonline.ro/eklezsia/gyermekotthont_es_napkozit_mukodtetnek_a_nagykarolyi_piarista_noverek (letöltés: 2024.09.02.).

126 OMKM CD 37 Főlelkészség 1999–2013/Főlelkészség 2010/Firenze 2010/Nagykároly utazás.

ván Házban találkozott Angelus atyával. Halálának tizedik évfordulóján tartott római zárándoklapon is néhányan részt vettek,¹²⁷ illetve amikor sort került földi maradványainak áthelyezésére a közös magyar sírba, adományaikkal ehhez is hozzájárultak.¹²⁸

Végezetül meg kell említeni, hogy Ruppert atya firenzei magyar lelkészként több alkalommal (2002, 2004, 2006-2009, 2011) részt vett a Nyugat Európai Magyar Papi Konferenciákon,¹²⁹ és azokon beszámolt a firenzei magyar közösség életéről. A 2004-ben tartott beszámolója megjelent a Magyar Katolikus Delegatura által kiadott *Ismertetőben*.¹³⁰ Utolsó lelkipásztori értesítőjében már hírt adott arról, hogy utóda a Rómában élő Mons. Kovács Gergely atya lesz,¹³¹ akinek működésével folytatjuk a firenzei magyar közösség történetét.

FIRENZEI MAGYAR SZENTMISÉK A PIARISTA NŐVÉREK KÁPOLNÁJÁBAN (VIA FAENZA)
1998–2012

- 1998. február 1., június 7., október 4., december 20.
- 1999. március 7., június 6., szeptember 26., december 19.
- 2000. március 19., június 18., szeptember 17., december 10.
- 2001. február 18., május 27., október 7., december 16.
- 2002. február 17., június 2., szeptember 29., december 15.
- 2003. március 2., június 1., október 15., december 14.
- 2004. március 21., június 6., október 3., december 5.
- 2005. február 20., május 22., szeptember 11., december 11.
- 2006. március 5., május 21., október 8., december 3.
- 2007. március 18., május 20., szeptember 23., december 16.
- 2008. március 2., május 18., szeptember 21., december 7.
- 2009. március 15., május 24., szeptember 27., december 13.
- 2010. március 14., május 23., október 3., december 12.
- 2011. február 27., május 22., október 23., december 11.
- 2012. március 11.

MONS. KOVÁCS GERGELY ATYA MŰKÖDÉSE 2012–2019

A firenzei magyar szentmisék megtartására, Ruppert atya távozását követően Mons. Kovács Gergely gyulafehérvári főegyházmegyes atyát kértem fel, aki a Kultúra Pápai Tanácsában irodavezetőként dolgozott, és a Szent István Házban lakott. Készséggel vállalkozott. 2012. február 10-én felkereste Ruppert atyát, tanácsait kérte, megbeszélte vele a 2012. évi szentmisék időpontjait és átvett két irattartót, amelyekbe Ruppert atya a firenzei közösségre vonatkozó iratokat gyűjtötte.¹³² Hálás volt elődjének, amelyet 2012

127 NÉMETH: *Magyarokról* ... i. m. 94–95.

128 NÉMETH: *Magyarokról* ... i. m. 96.

129 NÉMETH: *Magyarokról* ... i. m. 111. *Gyűjtés Angelus Pater földi maradványainak áthelyezésére*, in: Egészen kis ÜZENET (55) Róma, 2012. február.

130 *Ismertető* 7. 2004. szeptember 8, Magyar Katolikus Delegatura, München, 34.

131 Egészen kis ÜZENET (56) Róma, 2012. április.

132 Kovács Gergely e-mailje Ruppert Józsefnek Róma, 2012. február 11. OMKM 88. 9/2012.

év végén így fejezett ki neki:¹³³ „Jóska bátyám, én személyesen köszönetet mondok mindazért, amit hosszú éveken át tettél a firenzei magyar közösség körében: Gyümölcseit én ízlelgetem. Igyekszem, hogy ne menjen kárba...”. Ruppert atyával való találkozása után megegyezett velem abban, hogy a szentmisékről az értesítések az Új Üzenetben jelennek meg a továbbiakban, mert elfoglaltságai miatt nem tudta vállalni, hogy folytassa az Egészen kis ÜZENET szerkesztését és küldését.¹³⁴ A változásról az Új Üzenet április hó végi száma adott hírt, jelezve azt is, hogy az új lelkész az első szentmisét Firenzében május 20-án fogja tartani.¹³⁵ Minden fennakadás nélkül folytatódott tehát az évi négy firenzei szentmise megtartása. Az időpontokat Kovács Gergely atya egyeztetette a helybeliekkel, azokat közölte és így bekerültek az Új Üzenetbe. 2012 év végén első alkalommal, majd aztán minden évben a karácsonyi Új Üzenet száma közös aláírással jelent meg.¹³⁶ A szentmiséket mindig Gergely atya mondta, kivéve egyet: 2018. április 18-án Opra István gyulafehérvári főegyházmegyei atya volt a főcelebráns, Kovács Gergely atya pedig koncelebrált.¹³⁷ A szentmisékről Gergely atya általában mindig hosszabb-rövidebb tájékoztatót küldött.¹³⁸ Ezek alapján a résztvevők létszáma 20-40 között mozgott. A szentmisét követő ebédek bőségesek voltak és a hangulat mindig jó volt. Ekkor már ezeket az ebédeket hívták pikniknek.¹³⁹ 2018. április 18-án a szentmise után vendéglőbe mentek ebédelni.¹⁴⁰ 2012. december 16-án a szentmisén ismerkedett meg Gergely atya a tiszteletbeli magyar főkonzullal Ungár Ferencel.¹⁴¹ A szentmisén olykor Rómából voltak vendégek:

2015. május 31-én Győriványi Gábor szentszéki nagykövet és Heintz Tamás, az olaszországi magyar nagykövetség nemzetpolitikai kérdésekért felelős munkatársa,

2016. március 13-án pedig Komlóssy Gyöngyi római magyar konzul,

2017. március 19-én és 2017. június 4-én pedig Enrica Carioni, a Velar kiadó munkatársa,¹⁴² akivel Gergely atya kiadta Márton Áron olasz és magyar életrajzát.¹⁴³

Kiemelkedő esemény volt a firenzei szentmisék sorában a szécsényi Erkel Ferenc Vegyeskar közreműködése a firenzei magyar szentmisén 2019. szeptember 22-én. Toscaniai körútjukról írt beszámolóiból az is kiderült, hogy hogyan került erre sor:

„A vegyeskar, immáron harmadszor térhetett vissza Itália földjére. Két éve a milánói, bergamoi magyar miséket tették még szebbé. Tavaly a római Szent Péter Bazilika magyar kápolnájában lévő misét és a belvárosi Santa Maria del Suffragio templomban

133 Kovács Gergely e-mailje Ruppert Józsefnek Róma, 2012. december 17. OMKM 89.

134 Dokumentációjában 2012-ből két e-mailben küldött értesítés található 2012. június 9. és ugyanaz 11-i dátummal is, valamint 2012. augusztus 19.

135 Új Üzenet, 2012. április 29. A szentmise utáni ebédre Kovács Gergely három fényképet küldött.

136 Új Üzenet, 2012. karácsony.

137 HD 2018. április 18. Opra István életrajza <https://ersekseg.ro/hu/papiadatlap/453> (letöltés: 2024.09.03.).

138 A beszámolók megtalálhatók a HD-ben és az OMKM CD tárában, illetve röviden az Új Üzenetben a havi beszámolóiban.

139 *A piknik jövőbeni megszervezése*, ACIUTOSCANA körlevél, Firenze 2012. november 28. CD37 Főlelkésség 1999-2013/1 Főlelkésség levelezés 1999-2013/Főlelkésség2012/Firenze 2012/Firenze levelezés2012

140 Historia Domus, 2018. április 18.

141 Kovács Gergely beszámoló dec, Róma, 2012. december 17. OMKM CD 37 Főlelkésség 1999–2013/1. Főlelkésség levelezés 1999–2013/Firenze 2012/

142 Kovács Gergely e-mailje Németh Lászlónak Róma, 2017. március 19. OMKM CD 78a Főlelkésség 2017/1. Főlelkésség levelezés, városok 2017/Firenze 2017/FI 2017 jan–júl.

143 VIRTH László: *Il vescovo Áron Márton*, „L'integerrimo servo del Signore” és Uő: *Márton Áron püspök. „Az Úr legigazabb szolgálója”* (Szerk: Kovács Gergely), Ed. Velar 2016.

megrendezett Kovács Gergely atya ezüstmiséjét tették még meghittebbé. Nagy megtiszteltetés volt számukra, hogy a Pápával személyesen is találkozhattak a pápai audiencián.

Idén szeptemberében Toscanába utaztak, ahol a firenzei piarista apácák kápolnájában tartott magyar misén énekelhették el egyházi dallamaikat. A misét Kovács Gergely atya celebrálta. A kórus Gounod C-dúr miséjének tételeit, Caccini Ave Mariáját és Halmos László egyházi dallamait adta elő. Szólót énekelt: Párizs Judit. A misén kántori szolgálót látott el Svélec Gyula énekes. Vezényelt: Lévárdi Beáta. A misét megtisztelte Prof. Ungár Ferenc tiszteletbeli magyar konzul is. A kórus útjának megszervezésében nagy segítséget nyújtott a kórus egyik Firenzében élő magyar támogatója is, Ács Mária asszony. A kórust a mise után egy kiváló, eredeti olasz étteremben látták vendégül.

Az öt napos koncertkörút során Trieszt Marimare kastélyát, Bologna templomait, Siena dómját, San Gimignano tornyait, Firenze csodálatos épületeit, Prato templomát és nevezetességeit is megcsodálhatták a kórus tagjai és kísérői. Énekelhettek a bolognai Neptun kút mellett és a firenzei Ponte Vecchio-n, az Öreghídon is

Egy nagyon szép, és élményekkel teli kirándulással gazdagodott az egész kórus. A koncerten megjelent magyar hívőktől meghívást kaptak a jövőre megrendezésre kerülő pisai barokk fesztiválra is.”

Firenzében a március környékén tartott szentmiséken mindig megemlékeztek a nemzeti ünnepről, és olykor a közösség elhunyt tagjairól. 2012. december 16-án Horváth Lászlóról. Gergely atya erről a beszámolójában ezt írta: „Az özvegy, Judit, szép gondolatokat fogalmazott meg írásban s adott ide, amit felolvastam a szentmise elején. Bemásolom szó szerint: «Horváth László kolozsvári születésű hegedűművész 2012. november 21-én, 83 éves korában hirtelen elhunyt. A kolozsvári Filharmónia, majd a firenzei Orchestra Regionale Toscana zenekarának a koncertmestere volt. A zene világában élte le egész életét. Pihenjen békében, emléke legyen áldott. Búcsúznak tőle szeretettel, barátai, volt kollégái és ez a kis magyar közösség, ahová olyan nagy szeretettel jött mindig»”. 2016. augusztus 27-én hunyt el Vito Platania, akiről a 2016. szeptember 18-i szentmisén emlékeztek meg.

Az olaszországi magyar közösség szervezőinek rendszeres éves találkozóit 2012-ben szerveztem meg először.¹⁴⁴ Ezeken részt vett Kovács Gergely atya is. 2013-ban pl. a résztvevőknek Márton Áron boldoggá avatásáról tartott vetített képes előadást. Firenzéből a közösség képviselőjében majd minden alkalommal Ács Mária vett részt,¹⁴⁵ aki Kovács Gergely atya működési idejében is a firenzei magyar közösség szervezője volt.

Az Egyesület Kovács Gergely atya működési ideje alatt is folytatta áldásos működését, számos programjai közül megemlítjük az október 23-i nemzeti ünnep alkalmából évente szervezett megemlékezést a Via della Rivoluzione Ungherese 1956 utca táblájánál¹⁴⁶ és a december elején rendszeresen Ponte Greveben tartott Mikulás ünnepet.¹⁴⁷

144 NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 113–115.

145 2012–2013 és 2015-ben Németh: *Szétszórva* ... i. m. 116, fényképe 128, 2017–2018 és 2020-ban NÉMETH László Imre: „Egyházi tagjai vagyunk,” *Az Olaszországi Magyar Katolikus Misszió világi munkatársainak római találkozói 2017–2020*, Páty 2020, 3. magánkiadás pdf formátumban, és itt a kötetben.

146 Lásd pl. a 2013-as értesítést: 1956. október 23. koszorúzás helyes dátuma ACIUTOSCANA kör-email, Firenze 2013. október 13. OMKM CD37 Főlelkézség 1999–2013/1 Főlelkézség levelezés 1999–2013/ Főlelkézség2013/Firenze 2013/Firenze Associazione 2013

147 Lásd pl. Meghívó-Mikulás2012 OMKM CD37 Főlelkézség 1999–2013/1 Főlelkézség levelezés 1999 2013/Főlelkézség2012/Firenze 2012/Firenze levelezés2012

Végül meg kell említeni, hogy Kovács Gergely atya még Ruppert József atya firenzei működési ideje alatt két alkalommal is (2009, 2011) részt vett az Európai Magyar Papi Konferenciákon.¹⁴⁸

Firenzei magyarok részvétele a közös olaszországi eseményeken

Kovács Gergely atya működési ideje alatt több olyan esemény volt Olaszország más városaiban, amelyen a firenzei magyar közösség tagjai is részt vettek, illetve képviseltették magukat.

Elsőként kell megemlíteni a 2013. augusztus 11-én, Padovában, a Szent István magyar király tiszteletére szentelt templomban tartott szentmisét,¹⁴⁹ amelyre Áder János köztársasági elnök látogatása adott alkalmat. Erre a rendkívüli szentmisére a helybeli közösség tagjain kívül számos más városból, Padova környékéről, Bolognából, Milánóból és Firenzéből is eljöttek jó néhányan.¹⁵⁰ A szentmisét én mutattam be, utána a templomban készült csoportkép.

Az olaszországi magyar közösségeknek első alkalommal 2015-ben szerveztem közös zárandoklatot Torinóba, a torinói Lepel kiállítására.¹⁵¹ Ezen néhányan Firenzéből is részt vettek. 2017-től aztán minden évben volt országos zárandoklat a magyar közösségeknek. Először Tolentinóba, december 9-10-én, amelynek részletes története már írásban megjelent.¹⁵² A firenzeieket a zárandoklatról Ács Mária tájékoztatta:¹⁵³

„Mivel gondolom, kevesen ismeritek részletesen a történetét – én sem tudtam sokat az eseményről – röviden megírom, miről is van szó.

Tolentino Marche tartományban található, 20.000 lakosú kis város. A 2016. október 30-i földrengés komoly károkat okozott a Sacro Cuore templomban is. A kis templom Jézus Szívéből elnevezett harmadrend laikus tagjainak tulajdonát képezi, ezért állami támogatásban nem részesül. A harmadrend laikus priora, Andrea Carradori, látván a súlyos helyzetet levelet írt a magyar Miniszterelnöknek segítséget kérve a templom helyreállításához, tekintettel Magyarország szerepére Európa keresztény gyökereinek megőrzésében. Orbán Viktor válaszolt Carradorinek biztosítva őt, hogy kérését a magyar Kormány elé terjeszti. Decemberi ülésén a Kormány megszavazott 480.000,00 Eurót, mely összeget 2017. januárjában eljuttatott Tolentinóba, ahol a Műemlék Felügyelettel és a plébánossal egyetértve megindultak a munkálatok.

Érdekességgént megemlítem, hogy itt található Boldog Habsburg Károly ereklyéje, melyet Szent II. János Pál pápa ajándékozott a templomnak. A templom harangjának neve: Regina d'Ungheria.”

148 Németh: *Magyarokról* ... i. m. 111.

149 A templom leírása MONZANI, Egidio (a cura di): *Collaborando con Dio ... per 25 anni, Parrocchia Santo Stefano Re d'Ungheria – Padova 1965–1990*, Padova 1990.

150 Historia Domus, 2013. augusztus 11, és Új Üzenet, 2013. szeptember 29. Beszámoló az eseményről *Magyar szentmisét tartottak Padovában*, in: MK 2013. augusztus 12; *Olaszország*, in: Magyar Hírlap, 2013. augusztus 12.

151 NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 135.

152 NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 137–138.

153 Ács Mária levele Németh Lászlónak Firenze, 2017. október 3. OMKM CD 78a Főlelkészség 2017/1.Főlelkészség levelezés, városok 2017/Firenze 2017/FI 2017 aug–dec.

A következő évben, 2018. március 9-11 között Bolognában volt az országos találkozók, amelyen Ács Mária vezetésével Firenzéből heten vettek részt.¹⁵⁴ 2019-ben pedig a milánói magyar közösség hetvenéves jubileuma alkalmából március 1-3 között tartott zárandoklaton is képviseltette magát a firenzei magyar közösség.¹⁵⁵

A világi munkatársaknak nyolcadik alkalommal, 2019. szeptember 27-29 között megrendezett találkozóján,¹⁵⁶ fogalmazódott meg, hogy a következő évben az országos zárandoklat Firenzében legyen.¹⁵⁷ Ezt az októberi Új Üzenetben jelent meg 2020. március 21-22 re. Mellékelve volt a jelentkezési lap.¹⁵⁸ Elindult a szervezés. Cserháti Ferenc, Esztergom-budapesti segédpüspök, a külföldi magyarok püspöke,¹⁵⁹ vállalta, hogy eljön és vezeti a koncelebrációs szentmisét. Az október 23-i nemzeti ünnep alkalmából a római megemlékezésen részt vett Ungár Ferenc, firenzei magyar tb. főkonzul, aki felkérést kapott arra, hogy segítse a kezdeményezést.¹⁶⁰ Balogh Szilvia és Polonyi Ildikó, a bolognai magyar közösség szervezői,¹⁶¹ akik vállalták az országos zárandoklat megszervezését, december 15-én részt vettek a firenzei magyar szentmisén, helyszíni szemlét tartottak, majd kiválasztották és lefoglalták az éttermet a március 22-re tervezett vasárnapi szentmisét követő ebédre.¹⁶² Ezt követően lett nyilvános az e-mailt cím (firenzeizarandoklat2020@gmail.com), amelyre a jelentkezéseket lehetett küldeni.¹⁶³ A következő év eseményei, azonban áthúzták a tervet.

A 2019. év vége váratlan fordulatot hozott. Kovács Gergely atyát december 24-én Ferenc pápa gyulafehérvári érseknek nevezte ki,¹⁶⁴ és ezzel a firenzei magyar közösség lelkipásztori ellátásában lezárult egy újabb fejezet.

FIRENZEI MAGYAR SZENTMISÉK A PIARISTA NŐVÉREK KÁPOLNÁJÁBAN (VIA FAENZA) 2012–2019

- 2012. május 20., szeptember 23., december 16.
- 2013. március 10., május 26., szeptember 22., december 15.
- 2014. március 9., június 1., szeptember 21., november 30.
- 2015. március 8., május 31., szeptember 20., december 13.
- 2016. március 13., június 12., szeptember 18., december 11.
- 2017. március 19., június 4., szeptember 17., december 17.
- 2018. április 8., június 17., szeptember 23., december 2.
- 2019. március 10., június 2., szeptember 22., december 15.

154 NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 138–140.

155 NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 140–143.

156 *Az olaszországi magyar közösségek világi munkatársai találkoztak Rómában.* Magyar Kurír, 2019. október 2.

157 Historia Domus, 2019. szeptember 28.

158 Új Üzenet, 2019. október 27.

159 *Elhunyt Cserháti Ferenc püspök.* Magyar Kurír, 2023. július 22.

160 Új Üzenet, 2019. október 22.

161 NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 116–117.

162 Az étterem fényképe NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 157.

163 Új Üzenet, 2020. január 26.

164 *Kovács Gergelyt gyulafehérvári érsekké nevezte ki Ferenc pápa,* in: MK 2019. december 24.

JÁVORKA LAJOS ATYA MŰKÖDÉSE – 2020

A firenzei magyar közösség további lelkipásztori ellátására Jávorka Lajos Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye atyát kértem fel, aki ezekben az években a Focolare-mozgalom egyik római házában teljesített szolgálatot és tagja volt a római magyar papi közösségnek is.¹⁶⁵ Firenze és környéke nem volt ismeretlen neki, mert korábban Firenze közelében, a Focolare-mozgalom olaszországi központjában, Loppianóban szolgált. A felkérést, amire a Szent István Házban 2020. január 15-én tett tisztelgő látogatása adott alkalmat, készséggel fogadta arra az időre, amíg Rómában lesz.¹⁶⁶ 2020. március 22-re hirdettük meg az év első firenzei szentmiséjét, összhangban a már meghirdetett zárandoklattal.¹⁶⁷ Azt terveztük, hogy Kovács Gergely atya fogja ezt bemutatni, ekkor köszön el a firenzei magyaroktól és ezen mutatom be őt.¹⁶⁸ Ruppert atya részvételére is számítottunk. A Covid járvány miatt azonban ez a szép terv füstbe ment. Hosszú ideig tartó bezártság következett. A MKPK rászorulóknak segély folyósított, mely keretből firenzei magyarok is kaptak, akik felkutatásában Ács Mária segített.¹⁶⁹ A római Szent István Házból online közvetített szentmiséket a firenzei közösség tagjai is nézték.¹⁷⁰ A zárlat feloldását követően vált lehetővé ismét szentmise tartása. Az erre vonatkozó szigorú szabályok miatt a piarista nővérek még nem tették lehetővé a magyar szentmise megtartását a templomukban, ezért Ács Mária más miséző helyet keresett. A szentmisét június 14-én vasárnap 12 órakor a Chiesa Santa Maria Novelle egyik kápolnájában tarthatta meg Jávorka Lajos atya,¹⁷¹ amelyről így számolt be:¹⁷²

Körülbelül húszan voltunk a tegnapi szentmisén Firenzében a Santa Maria Novella kápolnájában. Előzőleg egyeztettem Máriával és a domonkos atyával. Ének vezetésére megkértem Csányi Alízt, aki korábban járt a magyar misékre, de elmaradt. Nekem olasz tanárom volt a Centro La Pirában, és rendszeresen énekel az egyik templomi kórusban. Szentmise előtt is kezdtünk ismerkedni a testvérekkel, de utána volt jobban lehetőség. A templom mellett kicsit összesereglettünk, mondtam még néhány szót magamról, mindenkiel váltottam pár jó szót és készítettünk képet. ... Köszönöm a bizalmat!

Jávorka atya folytatta a közösség lelkipásztori ellátását, de miután főlelkészi működésem 2020 nyarán megszakadt, itt befejezem a firenzei magyar közösség történetének bemutatását.

165 Új Üzenet, 2020. január 26.

166 Historia Domus 2020. január 15.

167 uo.

168 Új Üzenet, 2020. február 23.

169 Segélyezettek névsora OMKM CD 95a Főlelkészség 2020/1 Főlelkészség városok, levelezés 2020/2020 levelezés/2020 segélyek/segélyt kaptak.

170 Új Üzenet, 2020. március 29.

171 Új Üzenet, 2020. május 31.

172 Jávorka Lajos e-mailje Németh Lászlónak, Róma, 2023. június 15. OMKM CD 95a Főlelkészség 2020/1Főlelkészség városok, levelezés 2020/Firenze 2020/FI június 2020.

LÁSZLÓ IMRE NÉMETH

OUTLINE HISTORY OF THE HUNGARIAN CATHOLIC COMMUNITY IN FLORENCE 1974–2020

Capuchin Father Angelus Kovach (1911-2001) began pastoral care for Hungarians who emigrated in and around Florence after the Second World War and from communism. He presented Holy Mass in Florence several times a year, visited families and sent the Message (“Üzenet”), his pastoral notice to his followers. He said his first Holy Mass in 1974 in Florence and his last one in 1996. During its pastoral service picnics were organized in the spring after the Holy Masses, which became a regular program for the Hungarian community in Florence. In the first years in Péter Zwack’s garden. Due to the health condition of Father Angelus, after 1996 the Holy Masses in Hungarian were suspended for a few years. In 1997, the people of Florence asked Piarist Father József Ruppert, assistant to the General of the Piarist Order, to say Holy Masses in Hungarian for them. This was done for the first time in 1998. After that, Father Ruppert helped the community to hold the Holy Mass four times a year in a new suitable place in the chapel of the Piarist sisters in Florence, and after the Mass was held the traditional “picnic”. He then sent them notices with the title Very Small Message (“Egészen kis Üzenet”), and then, with the spread of the use of electronic mail. During its operation, the Hungarian community in Florence provided regular assistance to the social work of the Hungarian Piarist Sisters living in Transylvania (Déva, Nagykároly). Father Ruppert celebrated his last Mass in 2012. From autumn 2012 the service was taken over by Mons. Gergely Kovács, who between 2012 and 2019, his continued the work of Father Ruppert, holding Mass four times a year. Mons. Kovács was appointed Archbishop of Gyulafehérvár by Pope Francis in 2019. From 2020, Father Lajos Jávorka undertook to continue the pastoral care of the community.

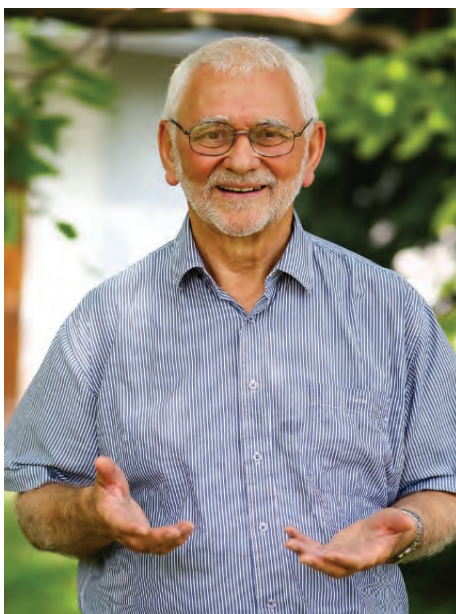
1. Kovach Tibor Angelus OFMCap 1974–1996

2. Ruppert József Sch.P. 1998–2012

3. Mons. Kovács Gergely 2012-2019

4. Jávorka Lajos 2020

5. Chiesa Santa Maria in Campo
Firenze, Via del Proconsole 16.

6. Angelus atya szentmiséje 1994-ben

7. Hívek a firenzei magyar szentmisén 1994-ben

8. Firenzei piknik, 1983

9. Firenzei piknik. A szemüveges férfi Vito Platania, 1983

10. Ünnepi ebéd Szörényi László nagykövét részvételével Vinciben, 1991–1995 között, a nagykövettel szemben háttal Angelus atya

11. Ünnepi ebéd Vinciben, 1991–1995 között

*12. Piarista nővérek kápolnája,
Firenze, Via Faenza 62.*

13. Ruppert József atya adventi szentmisét mond a piarista nővérek kápolnájában, 2005. december 11.

14. Ruppert József atya a kínai étteremben első firenzei magyar szentmiséje után, tőle balra, Ihar Mária, jobbra Annus Erzsébet, álló sor balról jobbra: Ács Mária, Kerkés Erzsébet, ? Irina, 1998. február 1.

15. Firenzeiek találkozója Angelus atyával a Szent István Házban. Balról jobbra: Ihar Mária, Angelus atya, Kerekes Erzsébet, Rigó Éva, hátsó sorban balról jobbra Németh László, Ruppert József atyák, Róma, 1999. november 14.

16. Március 15-i megemlékezés Kossuth Lajos legidősebb fia feleségének sírjánál. Balról jobbra: Musztrai Zsuzsa, Ács Mária, Ruppert József, ismeretlen hölgy, Kerekes Erzsébet, Firenze, Cimiteri degli Allori

*17. Látogatás a piarista nővéreknél,
Kürti-Bokor Judit nővér, Ács Mária, Vörös Tünde nővér, Melai Vera, Kerekes Erzsébet,
Nagykároly, 2010. június 25.*

18. Firenzei magyar közösség a szentmise után, 2006. március 5.

19. Csoportkép firenzei magyar szentmise után, 2005. május 22.

20. Mons. Kovács Gergely adventi szentmisét mutat be, 2019. december 15.

21. Csoportkép a szécsényi Erkel Ferenc kórossal, 2019. szeptember 22.

22. „Piknik”, 2019. március 10.

24. Csoportkép Jávorka Lajos atyával, 2020. június 14.

FR. VARGA KAMILL OFM

A KATOLIKUS AGRÁRIFJÚSÁGI LEGÉNYEGYELETEK ORSZÁGOS TESTÜLETE (KALOT) GYÖNGYÖSI CSOPORTJA

A KALOT ORSZÁGOS TÖRTÉNETE

A KALOT, vagyis a Katolikus Agrárfjúsági Legényegyesületek Országos Titkársága néven alakult 1935 szeptemberében. 1938 októberétől Katolikus Agrárfjúsági Legényegyesületek Országos Testülete néven folytatta tevékenységét. Ebben a szervezetben a földműves és földmunkás ifjakat kívánták összefogni, vallásfelekezetre, vagyoni helyzetre, illetve nemzetiségre való tekintet nélkül.

„Célja a *krisztusibb ember, a műveltebb falu, az életerős nép és önérzetes magyar* érdekében az agrárfjúság szellemi, anyagi támogatása, összefogása és érdekvédelme.”¹ Alapítója Kerkai Jenő² volt, akihez később csatlakozott rendtársa, Nagy Töhötöm,³ valamint Farkas György⁴ és – titkári minőségben – Ugrin József.⁵ Elveik kidolgozásához felhasználták a pápák szociális enciklikáit, különös tekintettel XI. Piusz pápa 1931. május 15-én megjelent *Quadragesimo anno* szociális körlevelét. Az elnevezés arra utal, hogy XIII. Leó pápa 40 évvel korábban adta ki a *Rerum novarum* kezdetű, társadalmi és gazdasági kérdésekkel foglalkozó enciklikáját. XI. Piusz az azóta eltelt időre, társadalmi változásokra kívánt reagálni (monopolkapitalizmus, gazdasági világválság, dolgozók elszegényedése, totális állameszme térhódítása).

Kerkai Jenő jezsuita atya támaszkodott a nemzetközi mintákra és a hazai kezdeményezésekre, kivált a munkásifjúság körében népszerű, komoly múltra visszanyúló katolikus legényegyletek tapasztalataira. Felhasználta azokat a tapasztalatokat is, amelyeket a

1 *Magyar Katolikus Lexikon: KALOT.*

2 Kerkai (Czinder) Jenő (Kerkaújfalú, 1904. november 9.–Pannonhalma, 1970. november 8.) jezsuita, a KALOT mozgalom alapítója. Édesapja vízimolnár volt, édesanyja Németh Irén. Zalaegerszegen érettségizett, majd 1924-ben belépett a jezsuita rendbe, tanulmányait Szegeden majd Innsbruckban végezte, ahol filozófiai doktorátust szerzett. 1934-ben szentelték pappá. Erősen foglalkoztatták a szociális kérdések, különösen az agrárfjúság helyzete.

3 Nagy Töhötöm (Bozítópuszta, 1908. június 23. – Budapest, 1979. február 21.) jezsuita szerzetes, a KALOT mozgalom alapítója, 1946-ban laicizált, Argentínában telepedett le, szabadkőművesként a Kosuth páholy tagja, közíró.

4 Farkas György (Mogyoród, 1908. április 23.–Gödöllő, 1991. május 21.) jogász, a KALOT ügyvezető igazgatója, 1947-től a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője.

5 Ugrin József (Endrőd, 1910. február 18.–Budapest, 1993. március 14.) a KALOT titkára, 1947-től a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője, színész.

szegedi reformklubokban halmozódtak fel, ilyen klub volt például az 1925-ben alapított Bartha Miklós Társaság, az 1929-ben alapított Wesselényi Reform Klub, a Bethlen Gábor Kör, vagy az 1930-ban alapított Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma, ahol társadalmi vitákat folytattak.

Kerkai első lépései még szerények: 1935-ben 20 fiatal részére indított egy bentlakásos tanfolyamot, képzést. 1936 januárjában jelent meg először a KALOT lapja *Dolgozó Ifjúság* címen (népszerű nevén: DöFi), ezt követte 1937 januárjában a *KALOT Műsor-központ* című kiadvány, amelyben közérthető előadási darabokat ajánlottak a közösségek vezetőinek. 1937-től jelent meg a Forrástár, 1940-től pedig a *Dolgozó Fiatalok Vezetői Forrástára*. Ezzel egy időben rendszeresen ajánlottak, vagy maguk is kiadtak könyveket és játékokat, a helyi csoportok sikeres működését támogatandó.

1937. augusztus 2–5. között tartották meg Szegeden az első vezetői kongresszust, melyen 250 tanító és pap vett részt. 1938. május 29-én Budapesten rendezték meg első nagygyűlésüket, melyen már 25 ezer fiatal vett részt. Ebben az évben 1000 körüli volt a helyi csoportok száma, 60 ezer fölött volt a hivatalos taglétszám, illetve számontartottak kb. 180 ezer főt, akik pártolótagként működtek együtt a fiatalság nevelésében. 1939-ben megalakult a szlovák és a ruszin egyesület is. Az agrárfiúk sikere ösztönzően hatott a falusi lányok megszervezésére is: a Katolikus Lánykörök Országos Szövetsége, a KALÁSZ testvérszervezetnek tekinthető, 1935-ben alakult meg Lutzenbacher Rita és Stettner Andrea vezetésével, melynek célja a falusi lányok felkészítése a családanyai hivatásra, alapvetően a keresztény-nemzeti szellemű nevelés által.

A KALOT mozgalom eszmeiségét és gyakorlati működését négy rövid és frappáns jelszó határozta meg, amelyekről Bálint József egy fiataloknak szóló kiadványában így fogalmazott (erősen hangsúlyozva, hogy nem nélkülük, és nem helyettük akarja a célokat megvalósítani): „Krisztusibb embert, Műveltebb falut, Életerős népet és Önérzetes Magyar akarunk. A célja, hogy veled megvalósítsa.”⁶ „Az első jelszó az örök emberi és keresztény értékeket képviseli. Krisztus testvéri szeretetre, őszinteségre és békés lelkiültre hajló ember példája. A KALOT programja Krisztus követését erkölcsi közügynek tekinti, mert a kereszténységben fedezi föl a hatni képes népmentő és társadalomépítő erőt.”⁷ A „Műveltebb falut!” mondattal a paraszti kultúra értékeire kívánták felhívni a figyelmet, a társadalom figyelmét is, de maguknak a fiataloknak a figyelmét is (néha saját értékeinket nehezebben vesszük észre!), továbbá növelni a megbecsülésüket. A műveltség minden kincsét hozzáférhetővé akarták tenni a falu számára, a tanulás igényének felkeltése által. Fontosnak tartották azt is, hogy a fiatalok a „szakmájukhoz szükséges” szakműveltséget is megszerezzék, mert ezt elengedhetetlenül szükségesnek látták a paraszti társadalom felemelkedéséhez.

„Önérzetes magyart!” jelmondatba a KALOT azt a szándékot sűrítette, hogy felébressze a parasztság társadalmi és nemzeti öntudatát, amely egyszerre keresztény és nemzeti... A nemzeti öntudatot ugyanakkor élesen elhatárolta a túlfűtött nacionalizmustól, mint a vér és a faj esztelen hódolatának forrásától.”⁸ Végül az „Életerős népet” jelszóval az egészségtelen birtokviszonyokra utaltak, amiért egy átfogó birtokreformban is gondolkodtak. De ezt nem pusztán mechanikusan, „papíron” kívánták orvosolni, hanem olyan rendezés által, ahol az új kisbirtokosok érdekeinek védelme is biztosított. Az egy-

6 BÁLINT József: *Mi a KALOT?* Budapest, 1946. Kiadja a KALOT Mozgalom Országos Központja. 8. o.

7 BALOGH Margit: *A KALOT története, 1935–1946*. In: Történelmi Szemle, 1994. 3–4. sz. 286.

8 BALOGH: *A KALOT története*, i. m., 287.

házi birtokviszonyok megreformálása által is kivitelezhetőnek látták ezt, ami bizonyos püspökök rosszallását váltotta ki.

A KALOT mozgalom pár esztendő alatt, akár egy üstökös, az ország legerősebb katolikus mozgalmává nőtt. Szervezeti fejlődését, tízéves működését és a politikai változásokból eredő kényszerű felszámolását már feldolgozta Balogh Margit, de az ő 1998-ban megjelent monográfiája⁹ óta is számos értékes tanulmány született új források feltárásával.¹⁰ A rendszerváltozást követően sorra jelentek meg a hajdani KALOT-íjak visszaemlékezései is.¹¹ A testvérszervezetként jellemzett KALÁSZ története sem ismeretlen,¹² bár közelebről sem került olyan reflektorfénybe, mint a KALOT. Dolgozatunkban ezért mellőzzük a KALOT mozgalom átfogó történetét, az ismert tényeket, ehelyett Heves vármegyére koncentrálunk és arra vállalkozunk, hogy egy helyi, jelesül a gyöngyösi csoport működését tegyük nagytárrá.

A KALOT ÉS KALÁSZ HEVES VÁRMEGYÉBEN

Kerkai Jenő és munkatársai igyekeztek mindenkivel megismertetni tevékenységüket, főleg a sajtón keresztül és a seregszemlék alkalmával. Megyénkben is egyre másra alakultak a helyi csoportok. A *Hevesvármegye* című folyóirat 1939-ben már így számol be a szervezet elterjedéséről: „A dicsérendő mozgalom, amely távol áll a napi politikától, egyre erősebb tempóban tör előre Hevesmegyében is. Eddig Tarnaörs, Erdőtelek, Tiszaörs, Besenyőtelek, Csány, Ecséd, Gyöngyös város, Pásztó, Heves, Hort, Kál, Kompolt, Tiszaigar, Verpelét, Feldebrő, Szűcs, Egercsehi, Felsőtárkány, Tarnalelesz, Terpes, Gyöngyöshalász, Felnémet községekben alakult meg és működik eredményesen a KALOT.”¹³

Gyöngyöshalászon

Szomszédunkban Katolikus Agrárfőnöki Szent Imre legényegylet néven alakult meg 1937-ben Melczér Sándor plébános elnöksége alatt, fővédnöke báró Lindelof Henrikné volt. Aktív munkát fejtett ki Miklós Gáspár igazgató-tanító és különösen Csomós János kántor-tanító. „A Legényegylet izmos fejlődéséről tesz tanúságot az a tény, hogy február 8–13. között Ugrin József Kalot titkár vezetésével nagy sikerű tanfolyamot is tudott már rendezni. A tanfolyamon felmerült a nélkülözhetetlen kultúrház építésének az ügye is és egyhangúlag elhatározták, hogy a működő előadásokból megtakarított jövedelmüket e kultúrház alapfalaikhoz szükséges kőanyag megvásárlására fordítják. A tagok önkéntes munkavállalásával biztosították a falazathoz szükséges vályog kitermelését, a módosabb

9 BALOGH Margit: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*. Budapest, 1998.

10 Legújabb kiadvány: *A legnagyobb magyar szociális szervező. Kerkai Jenő SJ életműve*. Szerk.: KORONKAI Zoltán és SZIGETI Szabolcs. JTMR Faludi Ferenc Jezsuita Akadémia – Jezsuita Kiadó, Budapest, 2023.

11 Így elsőként: FARKAS György: *A KALOT-mozgalom és népfőiskolái*, Érdi Polgárok Népfőiskolája, Érd, 1992.

12 BALOGH Margit: *A KALÁSZ mozgalom krónikája*. Vigilia 52 (1987) 6. 432–437. Interneten: https://epa.oszk.hu/02900/02970/00562/pdf/EPA02970_vigilia_1987_06_432-437.pdf

13 Hevesvármegye, 1939. július 15. 5. o.

tagok pedig igaerejük önkéntes felajánlásával a kő és vályog fuvarozását vállalták el.”¹⁴ Egy tanulmány szerint a közösség helyi csoportjának megalapításában kimagasló érdem illeti Csomós tanítót: „... a legényegylet megalapításával a fiatalokat ki akarta vezetni az elszigeteltségükből, életük sikeres megoldásához kívánt segítséget nyújtani, közös művelődés és önszegélyezés megszervezésével... Meg volt győződve arról, hogy a társadalmi bajokat csak a keresztény elvekhez való visszatérés által lehet enyhíteni és megoldani.”¹⁵

Hevesen

A Hevesi Katolikus Agrárfiújsági Legényegylet 1938. október 10-én alakult meg, melynek az első esztendőben 60 tagja volt. Az egyesület népszínműveket is előadott, kultúrdélutánokat, agrárfiújsági napokat, aratási ünnepeket szervezett. „Heves és környéke fiataljai számára a legemlékezetesebb napot 1941. június 8-án Boconádon rendezték, ahol megjelent és beszédet mondott Kerkai Jenő, a Kalot országos testületének alapítója. Ezen a napon Heves, Erdőtelek, Tarnaméra, Zaránk, Erk, Tarnaörs és a vendéglátó boconádi földműves ifjak tartottak összefüvetelt. Különös érdeklődéssel fogadták a KALOT alapítójának megjelenését.”¹⁶

A KALÁSZ Hevesen

A Hevesi Katolikus Agrár Leányok Általános Szövetsége 1941. szeptember 3-án alakult meg 60 fővel. 1944-ben Szent Margitot választották védőszentjükné. Megszüntetésére 1948-ban került sor.

Leánynap Egerben: 1941. június 12-én a lányok részére tartottak, jól kidolgozott programmal, seregszemléttel, amint arról a Hevesvármegye újságban olvashatunk: „A Kalász Katolikus Leányifjúsági Szervezetek 1200 tagja vett részt vasárnap az Egerben rendezett Leánynapon. Valóban, mint mezei virágok üde bokrétaí tették színessé, élénkké és derűssé egy szép napra az ősi várost. Ízléses magyar ruhákban, régi népviseletük szebbnél-szebb remekeiben jöttek a leánynapra Heves, Borsod, Szabolcs, Jászság, Hajdúság vidékeinek leányai. Egyforma ruhában jöttek közöttük vezetők, s a tanítónők is. Egyforma ruhában és testvériesen együtt menetelt a színpompás sorokban falusi parasztlány és méltóságos úri kisasszony.”¹⁷

A gyöngyösi kolostor háztörténete többször beszámol arról, hogy a ferences testvérek lelkigyakorlatot tartottak a Kalász valamelyik csoportjának. Pl. 1944-ben így: „P. Marcellin Nagyfügeden a Kalász-leányoknak és iskolásoknak tartott triduumot.”¹⁸

„Ecséd és Rózsaszentmárton községek KALOT-szervezetei módját ejtették, hogy az erdélyi bevonulásról készített gyönyörű „Kelet-felé” című filmet bemutassák. Hogy ez

14 Gyöngyöshalászon a Katolikus Agrárfiújsági Szent Imre Legényegylet... In: Hevesvármegye, 1939. február 18. 7. o.

15 MADÁR Tiborné CSOMÓS Judit: „Emlékezet tollhegyre!” *Akikre büszkék vagyunk. A család példamutató tagjának története.* Csomós János. Kézirat, Nagykovács, 2020. 4.o. Internetről letöltve: 2024. március 28.

16 VÖRÖS Dezső: *Képek a hevesi KALOT és KALÁSZ történetéből.* In: Honismeret, 2011.3. 35. o.

17 1200 Kalász-leány vett részt az egri Leány-napon. In: Hevesvármegye, 1941. június 14. 3. o.

18 Historia Domus Gyöngyösiensis 1934. 1944. február 23-án.

milyen hálás és fontos feladat, legjobban az bizonyítja, hogy Ecséden nyolcszor kellett leforgatni a filmet.”¹⁹ Sajnos a megalakulásukról nem írt a *Hevesvármegye*, de még a *Gyöngyösi Katolikus Tudósító* sem.

A KALOT GYÖNGYÖSI CSOPORTJA

Előzménye: a gyöngyösi Katolikus Legényegylet

A mozgalom támaszkodott az Adolf Kolping által alapított Katolikus Legényegyletek szervezetére. Ez nem volt ismeretlen Gyöngyösön sem. Az első magyar legényegylet 1856. szeptember 8-án alakult meg Pesten, melyet hamarosan követtek az újabb helyszínek: Pozsony, Óbuda, Temesvár, Sopron, Esztergom, Vác, Gyulafehérvár, Székesfehérvár, Veszprém, Kismarton, Győr, Pécs, majd 1865. július 7-én Bányász Sándor felsővárosi káplán vezetésével Gyöngyös. Székházuk a Török Ignác utcában álló sarki épület volt, melyet a helybeliek ma is „a Kolping” néven emlegetnek: „Nehezen megy a munka, nincs állandó helyiség... Az alapító addig fáradozott, míg eszméjének megnyerte Zbiskó Károly egri főegyházmegyei nyugalmazott áldozópapot, aki annyira megkedvelte azután ezt az eszmét, az ifjúság gondozását, hogy saját tulajdonát képező 1159. sz. házat a Katolikus Legényegyletnek engedte át.”²⁰ A gyöngyösi csoport tagsága egy évtized alatt 217 főre emelkedett, hamarosan létrehozta első könyvtárát, 1870-ben önképzőkörét. A ’80-as években már külön alsóvárosi és felsővárosi legényegylet is működött, melyet 1885-ben egyesítettek: a „központi” legényegyletet létrehozva. 1890-ben színikört is alapítottak, mely évente 4 alkalommal tartott színelőadást. Több táncrendezvényt is szerveztek, melynek bevételéből szépítették házukat, fejlesztették könyvtárukat. A millenniumi emlékvé rendezvényein is közreműködtek, ezért elnyerték „Az ezeréves Magyarországot ünneplő Katolikus Legényegylet negyvenéves fennállásának emlékére” feliratú emlékérmét. A század elején énekkart és zenekart is szerveztek. Több jótékonyági hangversenyt is tartottak: a tűzkárosultak javára, a szegény gyermekek megsegítésére, az idősök téli tüzelőjére, az árva gyerekek támogatására, rokkantak ellátására, később hadiözvegyek-hadiárvák támogatására. Jól működött a közösség sportköre is. Sajnos az I. világháború idején 152 személyt elvitték katonának (204 főből). A Tanácsköztársaság idején is szünetelt az egyleti tevékenység, de 1919. szeptember 15-én már újjáalakult a zenei életük a „Gyöngyösi Katolikus Legényegyleti Dalárda” néven. 1921. november 20-án elkészült a bővített és felújított székházuk. 1925. július 5-én megünnepelték a közösség megalakulásának 60. évfordulóját, amikor zászlót is készíttettek, melyet Kriston Endre püspök áldott meg. Az ünnepségen részt vettek más legényegyletek képviselői is: Eger, Balassagyarmat, Kőszeg, Győr, Mezőkövesd, Budapest, Újpest, Dunaföldvár, Jászberény, Szentendre. 1926. szeptember 1-jén indult útjára a Gyöngyösi Katolikus Leánykör. A legényegylet tagjai megalapították a 783. sz. Gyöngyösi István Öregcserekészcsapatot. Összefogtak a leánykörrel, a Szent Zita Körrel, valamint a Kat. Dolgozó Lányok Gyöngyösi Egyesületével is.

¹⁹ In: *Hevesvármegye*, 1941. január 29. 4. o.

²⁰ URBÁN Gyula: *A Gyöngyösi Katolikus Legényegylet története*. In: Razus József: *A gyöngyösi céhek, ipartársulatok és a gyöngyösi ipartestület 25 éves története*, 1928. 148. o.

„1938. szeptember 4-én a gyöngyösi iparos legényegylet meghívására a Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Tanácsa (KALOT) tagokat toborzott. Eredménye a KALOT Gyöngyösi Szervezetének megalakulása. E csoport szintén helyet kapott a legényegyleti székházban. A december 14–18-ig tartott országos KALOT-vezetőképző tanfolyamot az iparos és agrár egyesület már együtt szervezte.”²¹ A világháború idején a legényegyleti tagokat jelentős számban besorozták, sőt 1944-ben tevékenységüket szüneteltetni is kellett. A front idején könyvtárunk eltűnt, épületük megsérült. A szocialisták „reakciónak” bélyegezték őket, így a KALOT-tal, valamint a Keresztény Demokratikus Ifjúsági Munkaközösséggel (KEDIM) együtt megszüntetésükre törekedtek, ezért a katolikus legényegyletek a KALOT-tal együtt a Független Kiszgazda, Földmunkás és Polgári Párthoz, illetve annak ifjúsági szervezetéhez csatlakoztak. Végül 1946. július 25-i hatállyal a belügyminiszter 286524/1946. sz. rendeletével feloszlatta, a székházat állami tulajdonná nyilvánította. „Gyöngyösi Katolikus Legényegyletet... feloszlatom. Felhívom Heves vm. Alispánját és a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága Vezetőjét, hogy a Gyöngyösi Katolikus Legényegyletet a nyilvántartásból törölje. Felhívom Somogy vm. Alispánját, hogy a feloszlátott egyesület vagyontárgyainak feltárba vételéről, pénzkészletének és iratainak megőrzéséről gondoskodják.”²² Talán tévedésből szerepel Somogy vármegye alispánja az iratban, hiszen a levél Egerben található! Bár egy ideig még az FKGP égisze alatt működhettek, de Kiss Szaléz meggyilkolása, illetve a ferencesek elhurcolása után munkájukat be kellett fejezni, szervezetüket betiltotta a belügyminiszter. A belügyminiszteri rendelet szerint a székházat Károlyi János színházigazgatónak adták bérletbe 1947. október 17-től.²³

A KALOT MEGALAKULÁSA GYÖNGYÖS VÁROSÁBAN

1938. szeptember 4-én az akkor már Gyöngyöshalászon működő, KALOT fiatalok, egyenruhában, énekelve, árvalányhajás kalappal, rézfokossal, nemzeti színű zászlóval végigvonulnak Gyöngyös utcáin. Nyilván nagy feltűnést keltve. A *Gyöngyösi Katolikus Tudósító* november 9-én rövid cikkben emlékezik meg az eseményről, s elmondja, hogy az Alsóvárosban és Felsővárosban jól működő agrárifjúsági egyesületeknek kapcsolódniuk kellene az új közösséghez, ezért november 17–21-ig egy háromnapos, bentlakásos, vezetőképző tanfolyamot hirdettek meg.²⁴ A következő cikk pedig arról tanúskodik, hogy a Legényegyletben lesz a tanfolyam december 14–18-ig, melyet Ugrin József fog vezetni. Vajon az elsőre nem volt jelentkező? Vagy ez már a második? Az azonban kitűnik, hogy a legényegyletre kívántak támaszkodni, azt mintegy továbbfejleszteni.²⁵

Szabó Lipót ferences hívott össze egy megbeszélést a plébániára 1939. január 16-án, mely a Gyöngyös-Alsóvárosi KALOT alakuló gyűlése volt, itt jelen volt Péro Sándor

21 Dr. MISÓCZKI Lajos: *A Gyöngyösi Katolikus Legényegylet – Kolping Család 1865-1995*. In: Hevesi Napló 1996. 1.sz. 30. o.

22 dr. Szebenyi Endre 286.524/1946.IV/3. sz. levele, 1946. július 19-én. HU MNL HVL IV-404. 2384/1941. Az alispán iratai.

23 Dr. Halász György miniszteri osztálytanácsos 448.861/IV/3/1947. sz. Budapesten, 1947. október 1-jén kelt levele. HU MNL HVL IV-404. 2384/1941. Az alispán iratai.

24 *Agrárifjúsági mozgalom*. In: Gyöngyösi Katolikus Tudósító, 1938. november, 9. o.

25 *A Katolikus Agrárifjúsági Legényegylet (Kalot)*. In: Gyöngyösi Katolikus Tudósító, 1938. december, 9. o.

felsővárosi hitoktató is. Az ülésen elfogadták a KALOT alapszabályát, kimondták a Titkársághoz való csatlakozást, és megválasztották a vezetőséget.

„Egyházi elnök: P. Luptovics Kolos O.F.M. adminisztrátor.

Egyházi elnök helyettese: P. Szabó Lipót O.F.M. áll. hitoktató.

Világi elnök:

Ifjúsági elnök: Takács József

Titkár: id. Jáger Ferenc

Pénztáros: Halmoczky Lajos

Gondnok: Németh József

Háznagy: Nagy Imre

Pénztári ellenőrök: Bezzeg János és Janotik Jenő

Választmányi tagok: Nagy Ferenc, Mádi János, Pécsi József és Ráffi János.”²⁶Érdekes, hogy az alapító-pártoló tagok (30 fő) és az alapító-rendes tagok (17 fő) majdnem kizárólag a Püspöki utcában laktak, mindannyian földművesek, mind középkorúak, ketten 1887-es születésűek, tehát 52 évesek. A pénztáros, Halmoczky Lajos foglalkozása magántisztviselő, Ráffi András pedig ny. honvéd altiszt.

Vajon a felsővárosi káplán azért jött el, mert a Szent Bertalan Plébánián is működött volna egy másik KALOT-csoport? Vagy azért, hogy később a felsővárosi agrárfjúság is csatlakozzon? A felsővárosi KALOT-ról sajnos nem került elő levéltári dokumentum.

A KALOT helyi tevékenysége

Mátravidéki Szőlősgazdák Értékesítő Szövetkezete

Gyöngyös városának igen jelentős része foglalkozott szőlőtermesztéssel, és bor előállításával, így nem is csoda, hogy 1939. március 5-én a Szentkorona Ház Cecília termében a KALOT fiatalok szövetkezet megalakításába kezdtek a káplán vezetésével, aki a gyümölcspiacon tapasztalható visszaessék miatt egy gyümölcserékésítő szövetkezet felállítását kezdeményezte. A felszólalók között jelen volt Szabó Gyula faiskola tulajdonos és borkereskedő, aki a szövetkezet előnyeit igyekezett felsorolni. Kiss József a visszaessékákat az „egyéni spekuláció túlkapásaiként” értelmezte, mely szerinte a szervezetlenségéből is adódhatott.²⁷ Míg az első találkozó csak az érdeklődés felkeltésére szolgált, addig a második találkozó alkalmával már a konkrét célokat, lépéseket is megfogalmaztak: „...a Mátravidéki Szőlősgazdák Szövetkezetének szervezőbizottsága múlt vasárnap alapszabály-ismertető értekezletet tartott Buday Ferenc elnökle alatt, melyen mintegy 300 gazda vett részt. Az alapszabályokat dr. Hideghy Béla ismertette, hozzászóltak Petró Sándor, Zilahy Lajos, Kiss József, Gyöngyösi András és Pátzay György. A múlt számunkban közölt 1500 P üzletrész előjegyzés a hét folyamán 7500 P-re emelkedett, az érdeklődés, különösen gyümölcstermelő körökben, egyre fokozódik és valamennyi felszólaló egyértelműleg állapította meg, hogy erre, a tisztán gazdakezekben létesülő, értékesítő szövetkezetre halaszthatatlan szükség van. A szövetkezeti eszme iránti áldozatkészség és rendíthetetlen bizalom gyönyörű példaként ez eddigi jegyzések két szélső határértékét hozzuk fel példaként: Kéves József érettségizett kiskazda, aki mind-

²⁶ Jegyzőkönyv. HU MNL-HML IV-414/4.123. Heves Vármegye egyesületeinek iratai.

²⁷ *Gazdaszövetkezet a gyöngyösi KALOT kebelében.* In: Hevesvármegye, 1939. március 11. 4. o.

össze 12 hold szőlőjén gazdálkodik, 3000 pengő üzletrészt jegyzett és Herneczky János, aki igen szerény körülmények között élő napszámos-törpebirtokos, talán családjától elvont 20 pengő üzletrészt jegyzésével csatlakozott a szövetkezethez, mert megértette az idők hívó szavát, a gazdák és munkások összetartozandóságának felismerésében a maga erejéhez mért vállalással sietett magyar fajtája iránti kötelességének eleget tenni. Az eddig aláírt, tehát végleges jegyzők a következők: Kiss József, Szabó Gyula, Péro Sándor, Zilahy Lajos, Csépany Ferenc, id. Bognár János. A további jegyzők névsorát a következő számunkban közli a vezetőség.”²⁸ A KALOT folyóiratokat járátva megtartották a heti összejöveteleket, képzéseket. Ezzel párhuzamosan bekapcsolódtak a Gyöngyösi járás többi egyletének munkájába is. Így például 1939. szeptember 10-én a Gyöngyöshalászon megrendezett legénynapon is részt vettek. Az esemény szentmisével kezdődött, majd seregszemlével folytatódott, melynek szónoka P. Kerkai Jenő volt. A délután folyamán díszfelvonulást is tartottak lovasbandériumokkal, gyöngyös bokréttákkal, valamint az évszakokat megszemélyesítő allegorikus szereplőkkel.

A közösség tagjai zászlójuk alatt részt vettek a különböző egyházi szertartásokon, körmeneteken, így az Úrnapija méltó megünneplése is fontos volt számukra. Az újságban 1942-ben is megírják, hogy a Legényegylet tagjai és a KALOT tagjai testületileg vettek részt más közösségekkel együtt: „A díszszázad délceg katonáit büszkeséggel néztük. A társulatok zászlóik alatt vonultak ki. A Dolgozó Lányok, Legényegylet, Kalot, Leventék stb. is testületileg jelentek meg. A Levente-zenekar egyházi énekeket játszott.”²⁹

A ferences rendház előljárói igyekeztek felkészíteni a növendékeket a KALOT mozgalomban való közreműködésre, egyházi segítségre. Ezért 1941. december 11-én meghívják a rendházba Kerkai Jenőt, hogy első kézből hallhassák a lelkesítő szavakat: „A mai kor a népiség jegyében áll. A mostani világalakító erők letről indultak és totális érvényre törnek. Az agrár mozgalom indulása, szervezése ezen a nyomon hódította meg fél milliónyi táborát. Igen nagy az örömünk, hogy egészen közletről ismerhettük meg a KALOT hatalmas munkáját és célját: a krisztusibb, dolgozó, szociális embert.”³⁰ Vajon más programja is volt az atyának a városban, vagy csak hozzánk jött? Sajnos a Ház történet csak egy sorban emlékezik meg az előadásról. Annyit azonban megtudunk belőle, hogy Akadémia néven előadássorozatot szerveztek, melynek 3. előadója volt Kerkai.³¹

Természetesen nem minden eseményről számolt be a sajtó, mondván ilyen kisvárosban mindenki-mindent tud, vagy a háború miatt többen távol voltak, így a közösségi élet szünetelt. 1943-ban megtudjuk, hogy összejöveteleit a Szentkorona Házban tartja, s felsorolja a tisztségviselőket is: „Egyházi Elnöke Pártos Péter káplán. Ügyvezető elnök és lelke Hablicsek József. A tisztikar tagjai: Alelnök: Juhász József, vigalmi elnök: Kiss Lajos, pénztáros: Csépany Pál, titkár: Kozmári László, jegyző: Szalmási Ferenc, zászlótartó: Munkácsi József, háznagy: Szaniszló Sándor, pénztári ellenőrök: Pampuk János, Szabó Sándor, rendezők: Csépany József, Munkácsi Antal, Munkácsi Ferenc, Baranyi János.”³² Később, Pártos Péter Jászfényszaruba való helyezése után, Nemes János volt mezőkövesdi káplán veszi át helyét a KALOT élén.³³ A tagtoborzásra az is kiváló alka-

28 A gyöngyösi KALOT kebelében megalakult. In: Hevesvármegye, 1939. március 25. 6. o.

29 Úrnapi körmenet. In: Hevesvármegye, 1941. június 14. 3. o.

30 A gyöngyösi ferences növendékek életének krónikája. In: Magyar Umbria, 1942. 1. sz. 32. o.

31 Historia Domus Gyöngyösiensis 1934. 1941. december 11.

32 A KALOT. In: Gyöngyösi Katolikus Tudósító, 1943. március, 6. o.

33 Személyi hírek. In: Gyöngyösi Katolikus Tudósító, 1943. április 5.

lom volt, amikor március 14-én a 9 órai szentmise keretében ünnepélyes tagfelvételt tartottak, ekkor 30 új tag nyert felvételt.

A tagok aktívan kivették részüket a város, illetve a plébánia életében. Meghallgatták azt a jótékonyági orgona és énekhangversenyt is, amely április 18-án zajlott Szalay Lajos egri székesegyházi karnagy és orgonaművész közreműködésével a Szent Bertalan-templomban. Ez alkalommal templomi szolgálatot is elláttak, valamint később 100 pengővel támogatták az Erzsébet templom tatarozását.

1943. november 28-án tisztújító közgyűlést tartottak, a vezetők részben megmaradtak, de új tisztségek is megjelentek: „Elnök: Hablicsek József; alelnök: Bardóczi Antal; vigalmi elnök: Kiss Lajos; pénztáros: Bardóczi György; zászlótartó: Palócz Sándor; jegyző: Csépany József; titkár: Kozmári László; háznagy: Bakocs Sándor; rádiókezelő: Csépany Lajos; pénztári ellenőrök: Istvánffy György és Gallusz Bertalan.”³⁴ Ez a híradás volt az, amely felkeltette gyanúmat, hogy a Szent Bertalan Plébánián is létezett egy külön közösség. A tagok nem ismeretesek az alsóvárosi KALOT tagnévsorából. Ráadásul a nevek között több olyan is szerepel, akiknek leszármazottja ma is aktív tagja a Felsővárosnak. 1944. február 13-án legénynapot tartottak, mely alkalomból a templomi ünnepségen megáldották az egyet zászlóját is, amit Egyed Andrásné zászlóánya vett pártfogásba. Az ünnep szónoka Nagy Töhötöm jezsuita atya volt, de jelen volt Egerből Rakolczay Gábor tanfelügyelő, a KALOT egyházmegyei igazgatója. Ünnepi beszédet Makrányi Gyula polgármester mondott.³⁵ Az ünnepen részt vettek a rendház növendékei is: „Növendékeink a KALOT ünnepélyen szerepelnek szavalókórussal és énekszámmal.”³⁶

KISS SZALÉZ SZEMÉLYE, GYÖNGYÖSRE ÉRKEZÉSE ÉS ITTENI TEVÉKENYSÉGE

Kiss László néven, 1904. július 27-én született Szegeden. 1920-ban lépett be a ferences rendbe, ekkor kapja a Szaléz nevet. 1928-ban tett örökfogadalmat, és még ebben az évben pappá szentelték. Szolgált Jászberényben, Salgótarjánban, New Brunswick-on, Debrecenben. Debreceni plébánossága idején többször behívatta, mint „zsidóbérencet” Beregffy Károly a város katonai parancsnoka: „ha nem fejezi be a tengelyhatalmak elleni agitálást, akkor Dachau lesz a vége!” A tartomány kimenekítette Debrecenből: 1944. június 23-tól Gyöngyösön a növendékek magisztere. „Megjön az új Magiszter P. Szaléz volt debreceni házfőnök-plébános. Szeretettel és örömmel fogadja az egész familia.” – írja a Háztörténet.³⁷

A KEDIM megalapítása

P. Buczkó Atanáz egy 2000-ben Kiss Szalézról írt visszaemlékezésében azt írta, hogy *külső nyomásra* alakította meg a KEDIM-et: „1944-ben érkezett Gyöngyösre. A magyarság mellett síkra szállt. Szuggesztív hatású szónok volt. Új lendületet kapott a KALOT,

34 A Kalot. In: Gyöngyösi Katolikus Tudósító, 1944. január, 7. o.

35 Legénynapunk. In: Gyöngyösi Katolikus Tudósító, 1944. március, 6. o.

36 Historia Domus Gyöngyösiensis 1934. 1944. február 13.

37 Historia Domus Gyöngyösiensis 1934. 1944. június 23.

cserkészek, leánykör, Mária Társulat, és *külső nyomásra* megszervezte a KEDIM-et. Ebben a munkaközösségbe tömörítette az ifjúsági egyesületeket.”³⁸ Vajon miért „külső nyomásra”, azaz kényszer hatása alatt? A baloldali pártok megegyeztek abban, hogy az ifjúságot közösen készítik fel az átalakulásra, így létrehozták 1944 decemberében a MaDISz-t, vagyis a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetséget, amely a párton kívüli, 15 évesnél idősebb fiatalokat volt hívatva összefogni. Mivel kezdettől a kommunisták befolyása alá került, így minden párt igyekezett létrehozni a saját ifjúsági, utánpótlást biztosító táborát. A Szociáldemokrata Párt 1945 márciusában megalapította a Szocialista Ifjúsági Mozgalmat. Nagy Sándor tanulmányában így fogalmaz: „Az SZDP vezetősége tehát a párt utánpótlásának biztosítására hozza létre, külön ifjúsági szervezetét. A demokratikus ifjúsági szervezettől, a MADISZ-tól félti az ifjúságot...”³⁹ A párt megtiltotta fiataljainak a MaDISz-ban való tevékenységet, egyébként megyénkben kb. 40 ilyen helyi szervezet működött. A Nemzeti Parasztpárt megalapította a Népi Ifjúsági Szövetséget. A Független Kisgazdapárt létrehozta a Független Ifjúsági Szövetséget. A FISZ-nek a jobbmódú településeken, és járási székhelyeken voltak helyi bázisai. Nagy Sándor így folytatja írását: „Az egyház és a KALOT vezetői azonban a Kisgazda Párt ifjúsági szervezetét megbízhatóbb keretnek tekintették a MADISZ-nál. A gyöngyösi KALOT-ot, mivel annak idején a Levente Egyesülettel szorosan együttműködött, a betiltás veszélye fenyegette. Ezért a vezetők egy ügyes sakkhúzással a Kisgazda Párt szárnyai alá mentették szervezetüket. Ennek alapján a KALOT gyöngyösi szervezete márciusban már a Kisgazda Párt helyiségében tartotta meg tisztújító közgyűlését. A gyűlést Nemes János r. kat. lelkész nyitotta meg, és a következőket mondotta: „Hálatelt szívvel mondunk köszönetet a Független Kisgazda Pártnak, hogy otthont, védelmet ad az ifjúságnak. Az apák szárnyaik alá vették gyermekeiket.”⁴⁰ Bár nyilvánvaló, hogy Nagy Sándor a baloldali szemszögből elemezte a gyöngyösi KALOT létrejöttét, a benne foglalt adatok mégis részben valóságok lehetnek. Mindenki látta, hogy a kiépülő szocialista diktatúra az emberi életre, családokra, közösségekre végveszélyt jelent. Bármit, és bárkit képesek elpusztítani.

Miután látszott, hogy a baloldal maga alá akarja gyűrní az ifjúságot, a Kisgazdapárt ifjúsági szervezetnek a FISZ-nek a védnöksége alatt megalapítja a KEDIM-et, vagyis a Keresztény Demokratikus Ifjúsági Munkaközösséget. Kiss Szaléz ebben az időben aktív tagja volt az FKGP ifjúsági tagozatának.

A KEDIM 1945. április 23. és augusztus 5. közötti működéséről 12 fennmaradt jegyzőkönyv tanúskodik. Ebben az időben a következő katolikus közösségek voltak városunkban: „Ha már most magunk elé fordítjuk figyelmünket, nem nehéz bevallanunk, hogy városunkban sok a szétforgácsolt ifjúsági erőcsoport, – egyesíteniünk kell azokat, hogy a ránk váró feladatokat derekasan elvégezhessük. Kimondottan katolikus és valláserkölcsei alapon működő egyesületeink a következők: Ifjú Cserkészek, Iparos Cserkészek, Katolikus Legényegylet, KALOT, Középiskolai Mária Kongregáció, Ifjúsági Énekkar, Kalász, D.L., Tisztviselőnők Köre, Leánykör, Mária Lányok.”⁴¹ Kiss Szaléz 1945. április 23-ára a katolikus kultúrházba összehívta az egyházi közösségek vezetőit egy megbeszélésre, melyen a Független Kisgazdapárt ifjúsági szervezetét és

38 P. BUCZKÓ Lajos Atanáz: *P. Kiss Szaléz OFM*. 2000. október 1. Kézirat, Magyar Ferences Levéltár.

39 NAGY Sándor: *A demokratikus pártok és az egyház által szervezett ifjúsági szervezetek tevékenysége 1945–1946*. In: Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Tud. Közleményei. 1970. 358. o.

40 I. m. 364–365. o.

41 Kiss Szaléz beszédének részlete. In: KEDIM jegyzőkönyv, 1945. április 23. Magyar Ferences Levéltár.

a KALOT-ot Nemes Sándor káplán képviselte. Ezen meghatározták az alapítandó szervezet céljait, struktúráját, illetve elhatározták, hogy a kijelölt képviselők elkészítik az alapszabály tervezetét, melyet május 5-én, a tagság részvételével fogadnak el. A bizottságba a következő személyeket hívták meg: „1. P. Kiss Szalézt, 2. az értelmiségi ifjúság részéről Macher Lászlót, 3. a Polgári Demokrata Párt ifjúsági szervezete részéről dr. Libisch Károlyt, 4. az állami gimnázium ifjúsága részéről Demény N. tanárt, 6. a polgári fiúiskola részéről Kecskés N. tanárt, 7. a női kereskedelmi szaktanfolyam ifjúsága részéről Szalmási Annát, 8. a tisztviselők csoportja részéről Fekete Matild szociális nővért, 9. A Katolikus Leánykör részéről Vass Máriát, 10. a Katolikus Legényegylet részéről Csiba Pált küldötte ki, akik f. hó 24-én d.u. 6 órakor megtartandó összejövetelükön meg tárgyalják és megszövegezik a KEDIM alapszabályát.”⁴² Az alakuló közgyűlésen Kiss András javaslatára a KALOT köszöntést veszi át a közösség: „Kiss András legvégül kéri, hogy gyűléseinket kezdjük és fejezzük be imával és használja a KEDIM a KALOT köszöntést: ADJON ISTEN-t. Kész örömmel járult ehhez mindenki, s ima után erőteljes Adjon Isten-nel ért véget első közös gyűlésünk.”⁴³

Május 6-án így állt össze a KEDIM vezetősége:

Diszelnök és lelkivezető:	P. Kiss Szaléz,
Elnök és társelnök:	Macher László, Novotny Zita,
Jegyző:	Makkos Edith és Szalmási Anna,
Titkár:	Antal Klára és Kiss András
Pénztáros:	Makovinyi Mária és Kiss László
Ellenőrök:	Kelemen Irma és Szabó Ottó
Rendezők:	Komann Ödön, Hámori László
	Molnár Béla, Vagányi László
	Guba Katalin, Mihályfalvy Ágnes
	Kovács Klári, Zombory Anna

Rendszeresen tartottak fiatalokat érdeklő témákban előadásokat, vitadélelőtt formájában: 1945. május 13. P. Lukács Pelbárt: A kereszténység lényegéről és az ezzel a kérdéssel kapcsolatos komoly problémákról és a kereszténységet ért mesterkélt, divatos vádakról; 1945. május 20. Hontert Rezső: A kereszténység és az ifjúság... Az előadás a mai világnézeti harcokról szólt; 1945. május 26. Benei Sándorné: A szeretet lényegéről; 1945. június 3. Szalai Lajos: „gazdasági tárgyú előadás”; 1945. június 17. Bán Imre: A magyar férfiideál; 1945. július 1. Porgesz Elemér dr: Az élet titka; 1945. július 29. dr. Porgesz Elemérné: Az élet elindul. Valamikor Kiss Szaléznek is kellett beszélnie, mert a Fiatal Magyarok c. újság júniusi számában az ő gondolatai találhatók „Amerikai demokrácia” címmel. Erről márpedig mindenképpen kellett beszélnie, hiszen a baloldali állandóan demokráciát emlegetett, de véres diktatúrát vezetett be.

1945 augusztusából maradt fenn az utolsó KEDIM jegyzőkönyv. A későbbi összejöveteleik témája ismeretlen.

A kultúrház ifjúsági kaszinóként is működött, mert a tagok minden nap bejárhattak oda. Azt senki nem ellenőrizte, hogy van-e valamelyik csoportban érvényes tagsági igazolványa. Az egyes csoportok havonta tartottak színielőadást, előzetes beosztás szerint. Ugyanakkor önálló sportéletet nem folytattak, hanem erősen ajánlották Gyöngyös város-

⁴² KEDIM jegyzőkönyv, 1945. április 23.

⁴³ KEDIM jegyzőkönyv, 1945. május 6.

ának sportéletébe való bekapcsolódást. Bár időnként elmentek közös kirándulásra. Egy-mást meghívták a saját otthonukba, a jobb megismerés céljából, ezt „vándorvasárnap”-nak nevezték. A baloldali pártok programjának ellensúlyozására keresztény szellemben ünnepelték meg a szabadságharcnak, március idusának az ünnepét. Közösén vettek részt szentmiséken, járultak a szentségekhez, mely reggelivel volt egybekötve. Szorgalmazták, hogy városunk fiataljai valamelyik tagegyesületbe nyerjenek felvételt. Kimondták az egyesület négy sarkalatos tételét: kereszténység, demokrácia, ifjúság, munkaközösség. A közösség mintegy csúcsszerv kívánt lenni, a tagegyesületek autonómiájának tiszteletben tartásával. Mint ahogy azt már Debrecenben Szaléz és a többi rendtársak megvalósították: Szívesen ünnepeltek, dolgoztak együtt a református testvérekkel. Gondolkoztak valamilyen sajtótermék megjelentetésén is, ezért Macher László felajánlotta a „*Fiatal Magyarok*” című városi-ifjúsági folyóiratot a közösség céljaira.

Május 20-án és 21-én a Cserkészek rendeztek előadást a katonák javára, 27-én a Lánykör megtartotta az Anyák és Leányok napját szintén egy előadással, melyen a Mária Társulat is közreműködött, június 10-én, a KALOT rendezte meg az Apák és Fiúk Napját. A jegyzőkönyvben így olvassuk: „1945. június 10-én a KALOT rendezi meg az Apák és Fiúk Napját bensőséges ünnep keretében. A KALOT gondoskodik arról, hogy amíg a nagyteremben tart a tánciskola, tehát május végéig, addig ő rendez szűkebb körű ifjúsági táncot emeleti termében.”⁴⁴ A KALOT-ra bízták a májusi tánciskola megszervezését, hogy „a fiatalság rendesen megtanuljon táncolni”. Itt jegyzem meg, hogy Szaléz debreceni plébános korában Krupa Kolumbán atyának vásárolt egy tangóharmonikát, s a táncórákat maga Szaléz tartotta. Szaléz itt is besegített? Az egyik jegyzőkönyvben megemlíti, hogy az elmúlt négy alkalommal a Berczi-zenekar ügyesen és szorgalmasan működik. Gondolom, hogy a tánciskolában, s nem a „szűkebb körű táncon”. Május 13-án már megnyílt a közösség könyvtára 100 könyvvel, melyet maga Szaléz atya szerzett, így mindjárt négy könyvtárost is megválasztottak: 1. Révfalvy Klára, 2. Papp Katalin, 3. Pócs Ferenc és 4. Bogdány Tibor.

A jegyzőkönyv egy szomorú halálesetről is tanúskodik: „A gyűlést P. Kiss Szaléz ügyvezető-elnök nyitja meg és megfahatottsággal jelenti be, hogy a KEDIM-nek gyásza van. Egy szerencsétlen robbanás folytán két kiváló tagunk: Kádár András és Lengyel Lajos, cserkészi kötelességük teljesítése közben hősi halált haltak. Kéri a közgyűlést, hogy felállva, meghajtott fejjel adja meg nekik azt a néma tisztelgést, amit a hősöknek adni szoktak.”⁴⁵ Egy másik bejegyzés szerint megverték a MADISZ-t: „A KEDIM egyik tagegyesülete pingpong verseny tartott a MADISZ-szal, az eredmény 2:4 volt a mi javunkra.”⁴⁶

Országos és helyi támadások Kiss Szaléz, a KALOT és KEDIM ellen

Miért éppen Gyöngyösön indult meg a támadás az egyház ifjúsági szervezetei ellen? Sereg József azon sopánkodik, hogy a helyi ferencesek igen széles körű agitativ tevékenységet folytattak a városban, sőt a környéken is, mellyel nem tudtak versenyezni.⁴⁷

⁴⁴ KEDIM jegyzőkönyv, 1945. május 5.

⁴⁵ KEDIM jegyzőkönyv 1945. július 22.

⁴⁶ I. m. 245. o.

⁴⁷ SEREG József: *Forradalmak a Mátra alján. Harcba a fasisztákkal a dolgozó nép felszabadításáért*. In: Hevesi Szemle 2. 1974/4.sz. 35. o.

Szaléz atya valóban kivette a részét a „széles körű agitatív tevékenységből: „Gyöngyös, Kalász-vezetők lelkigyakorlata: 1945. július 20–22.; Fr. Kóczán Attila lelkigyakorlata: 1945. VIII. 8–13.; Rev. Nagy János papi lelkigyakorlat: 1945. VIII. 16–18.; Gyöngyös: 1945. X. 3–6.; Nagyfüged, Kalász lelkigyakorlat: 1945. december 4–8.; Visznek: Kalot lelkigyakorlat és tanfolyam: 1945. december 19–22.; Gyöngyös: KEDIM világnézeti kurzusa: 1946.01.05–06, 01.09; Adácsi Ifjúsági Napok: 1946. I. 17–21.; Gyöngyös: Leányok lelkigyakorlata: 1946. március 6–10.; Zaránk: Kismissió: 1946. III. 10–14.”⁴⁸ A rendház Háztörténete megjegyzi, hogy a nagyfügedi Kalásznak P. Vértés Honor is tartott négynapos lelkigyakorlatot 1942. december 8-tól.⁴⁹ A *Historia Domus* minden alkalommal jelzi, hogy a rendház tagjai merre tartottak lelkigyakorlatot, triduumot, gyóntatást, búcsút, előadást, vagy végeztek valamilyen kisegítést. 1945. február 18-án a Gyöngyösi Újvilág már ezt követelte: „Gyöngyös város valamennyi egyesületében rövidesen meg kell indulnia egy tisztulási folyamatra... elsősorban az Iparosok Dalkörében a kat. Legényegyletben, a Kaszinóban, a Gazdakörben a két földműves ifjúsági egyesületben és a többi kisebb egyesületben is. Gyökeres rendszerváltoztatást kell végrehajtani.”⁵⁰ Az MKP helyi vezetői „1945. május 27-én bejelentették a demokratikus politikai fórumok előtt, hogy a legényegyletet, a KALOT-ot és cserkészcsoportokat megszüntnek tekintik.”⁵¹ Gyöngyös Megyei város Nemzeti Bizottsága az Alispáni Hivatalnak küldött levelében javasolta az KALOT gyöngyösi csoportjának feloszlását.⁵² Dr. Barna Sándor polgármester novemberben már Kiss Szaléz nevét is megemlíti: „Tudomásom szerint a gyöngyösi Kalot nem folytat politikai működést és ezt a mellékelt alapszabály is igazolja. Ettől eltekintve P. Kiss Szaléz a Kalot vezetője politikai tevékenysége függetlenül ítélhető meg az egyesület működésétől.”⁵³ A *Gyöngyösi Néplap* a harcos szocialisták lapja volt a diktatúra kiépítésének éveiben. Majzik Sándor tollából cikk jelent meg: „Itt valami van!” címmel. Majzik elvtárs magát demokratikusnak gondolja, Kiss Szalézt pedig politikai agitációval vádolja, reakciónak nevezi, sőt báránybőrbe bújtatott farkasnak is.⁵⁴ Kiss Szaléz a *Gyöngyös és Vidéke* lapban 1946. március 17-én (2.o.) Egyszeri válasz címen jelentet meg egy feleletet, melyben kitér az alábbi vádakra: hordóhangú demagóg, sovíniszta, és pap-politikusként bepiszkolja a ruháját.

1945. május 5-én a harcos szocialista dr. Márai János, aki szerkesztőként is dolgozott, „Felelős szerkesztőnk válasza P. Kiss Szaléznek” címen válaszolt. Durva támadásnak tekintti Szaléz sorait, és a leghatározottabban tiltakozik. „Mindezekon kívül elmulasztották a tiltakozást minden olyan kurzus tevékenységgel szemben, amely nemzetünknek fájdalom- és szégyenbélyege maradt. Emeltek-e szót, amikor Somogyit és Bacsót elhurcolták, Schönherzet és Rózsát felakasztották, dörögtek-e a papi szószékről, amikor az internálótáborokban a szociáldemokratákkal és kommunistákkal megbotránkoztató módon kegyetlenül bántak, vagy amikor Siófokon és Orgoványon hónapokon keresztül gyilkoltak

48 fr. VARGA Kamill OFM: *Élni Krisztust, megdicsőíteni életével az evangéliumot*. I rész. Kiss Szaléz élete, Kézirat, Szeged, 2012. 24.o.

49 *Historia Domus Gyöngyösiensis* 1934. 1942. december 8.

50 Idézi: MISÓCZKI Lajos: *Gyöngyös város közművelődése 1944–1948*. In: Archivum, A Heves Megyei Levéltár Közleményei 1979. 8. 97. o.

51 MISÓCZKI László (sic!): *Gyöngyösi hitélet*. In: Heves Megyei Hírlap, 1994. április 16–17. 8. o.

52 353/1945. sz. 1945. szeptember 18-án kelt levél. HU MNL HVL IV-404. 2384/1941. Az alispán iratai.

53 dr. Barna Sándor 9046/ki.1945. sz. 1945. november 27-én kelt levele. HU MNL HVL IV-404. 2384/1941. Az alispán iratai.

54 Gyöngyösi Néplap, 1946. március 3. 3. o.

Európa színe előtt ártatlan embereket a hatalom által legalizált gyilkos különítmények. Ugyanúgy hallgattak, mint ahogy hallgattak egy évvel ezelőtt, amikor elindultak a halálvonatok! Most az uszító cikkekről beszélek.”⁵⁵ Kiss Szaléz jól össze tudta hasonlítani a nemzeti szocialista és a szovjet típusú szocialista államtípusok ismerveit: „A pap politikus is csak akkor fáj a más véleményen levőknek, ha nem velük van a pap. Így volt ez a hitlerizmus korában is. Ha egy pap azt fújta, ami nekik tetszik, akkor azonnal kiváló egyházi férfiú lett, aki nagyszerű rátermettséggel képes szolgálni Istennek és hazájának is.”⁵⁶ A *Szabad Nép* 1946 májusában már arra hívta fel a figyelmet, hogy Mester-Macher László, aki egyébként a Kisgazdapárt gyöngyösi titkára volt, ekkor Antal Józseftől, a párt budapesti központjából kapta a lőszereket, a szovjet katonák elleni támadáshoz. A cikkíró szerint a KALOT-ban, a Független Ifjúságban toboroztak az összeesküvők. Mesternek még a következő kijelentéseket tulajdonították: „Elmondta, hogy a páter nagy örömmel fogadta a sikerült merényleteket és gyilkosságokat, de ugyanakkor figyelmeztette őket: »a sikertől ne kapassák el magukat és óvatosan működjenek tovább!« A gyilkosságok végrehajtó vezére Kizmann közigazdászhallgató volt. Őt így „nyugtatta meg” a gyilkosságok előtt a páter: »Ha te ellenségednek tartod az oroszokat, és ha meg is gyilkolod őket, ez nem számít bűnnek, mert az ellenség megölése nem ugyanazt jelenti, mint más embertársad életének kioltása«. Mester-Macher Lászlót bízta meg a páter a vidéki szervezés egy részével. Erre azt az utasítást adta, hogy a vidéki Kalot-gyűléseken keresse ki erre a célra a megbízhatókat.”⁵⁷ Visznek neve többször is előkerül a KALOT története folyamán. Valószínű, hogy jól szervezett, aktív csoport működött ott. Feltételezhetően 1945. július 8-án is valamilyen rendezvény volt, talán éppen tagtoborzás. Kiss Szaléz ide később is visszajött, ugyanis listájában szerepel: KALOT lelkigyakorlat és tanfolyam: 1945. december 19–22-én is.

Ránk maradt egy tanúvallomási jegyzőkönyv, melynek alanya Varga Gizella KALÁSZ vezető, tanítónő volt. Őt kérdezték a településen elhangzott Szaléz beszéde miatt. „P. Kiss Szaléz az egyházat összehasonlította az Észak-Amerikában hatalmas hatalagban egyesülő Erie és Ontario tóval, mely hatalmas hullámokkal csapkodja a közötté lévő sziklát. Az egyházat is 2000 év óta állandóan csapkodják az erkölcstelenek és hitetlenek támadásai, de minden támadás ellenére az egyház sziklaszilárdan áll, és visszaveri a támadást mindenki szemből, aki lábbal tiporja az isteni törvényeket. És ha az egyházra és miránk, mert mi vagyunk az egyház, azt mondják, hogy reakciósnak vagyunk, azért, mert harcolunk mindennel, ami bűn, ami erkölcstelen, amely nem tartja tiszteltben más véres munkájának a szerzeményét, akik meghamisítják az igazságot, ezekkel szemben vállaljuk a reakciót, mert féljük a tiszta magyar életet, őseink tisztelét a becsülettel szemben, és akarjuk az igazságot, mely nélkül a magyar nép életét egy másik ezer éven át tovább vinni, megtartani lehetetlen.

Kalász lányok és Kalász fiúk – folytatta beszédét P. Kiss Szaléz –, ha tirátok is azt mondják, hogy reakciósnak vagytok, azok, akik nem helyesen értelmezik a reakció szót, amely erőt, bátorságot, visszahatást jelent mindennel szemben, ami a magyar értékeket, a magyar erkölcsöt, a magyar becsületet megcsúfolni akarja, azokkal szemben nektek is harcolnotok kell, és tiszta életetekkel, becsületes munkátokkal és magyar igazságérze-

55 In: Gyöngyösi Néplap, 1946. május 6. 4. o.

56 In: Gyöngyös és Vidéke; 1946. március 17. 2. o.

57 *Háborúra spekuláltak a fasiszta terrorszervezetek budapesti és vidéki vezetői.* In: *Szabad Nép*, 1946. május 5. 1. o.

tetekkel kell megmutatnotok, hogy jobban szolgáljátok a demokratikus Magyarország érdekeit, mint azok, akik csak mondják, hogy mit kell tenni, de nem tesznek semmit a hazáért, mert országunkat csak becsületes, kitartó munkával, a családi élet tisztaságának helyreállításával és mindennél uralkodó igazságossággal tudjuk kiemelni abból a nyomorúságos állapotból, amelybe sok évek bűne, könnyelműsége nemtörődömsége vezette.”⁵⁸ Szaléz mondanivalója nem tetszhetett a kiküldött állambiztonsági szerveknek, jelentés készülhetett róla. Olyannyira, hogy a tartományfőnök és az Egri Érseki Hivatal is bevonódott az ügybe. Kiss Szaléz beszámolt a vikárius provinciálisnak, melyet később továbbítottak az érsekség felé? Már arra sem emlékszem, hogy hogyan került hozzám a levél: „Varga Gizikét jól ismerem, s mindent elkövettem, hogy az ő munkássága független lehessen az enyémtől. Talán mindössze háromszor voltam vele ifjúsági gyűlésen. Tőle függetlenül Visznenek, Zaránkon, Nagyfűgeden tartottam népes Kalász lelkipraktóriumot...Gizikét nem énmiattam figyelték, hanem saját beszédei és nem egyszerű szélsőséges kijelentései miatt. Mostani tragédiáját pedig az iparos tanonc lányok rendes óráján elmondottaknak köszönheti. ...ifjúsággal sohasem politizáltam, legföljebb a közélet azon kérdéseit tárgyaltuk meg nyilvánosan vagy szigorúan szeminárium-szerűen, amelyek elengedhetetlenek voltak a mai zűrzavarban.... Sohasem politizáltattam a KALÁSZT, vagy bármely ifjúsági csoportunkat. Nem fogom cselekedni a jövőben sem. A KALÁSZ hölgy vezetőitől elég sok véleménykülönbség választ el, s ezért nagyon szerényen húzódtam meg ott, ahol ők már működtek vagy működni óhajtottak. Gizikét sajnálom, de sorsában semmi részem nincs. Érte többet tettem, hogy kimentsem, mint bárki is gondolja.”⁵⁹ A Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1946. július 24-én kelt jegyzőkönyvében is megtalálható Gyöngyös, Szaléz, illetve a KALOT tevékenysége elleni felszólalás, melyet Vlagyimir Petrovics Szvirodov tábornok adott elő, aki ekkor elnökhelyettes volt:

„Ismerettem a fasiszta szervezetek magyarországi terrorista tevékenységének tényeit. 1945 szeptemberétől Gyöngyösön, Egerben és Hatvanban illegális szervezetek működtek, amelyek feladatuk tűzték ki a Vörös Hadsereg katonáinak meggyilkolását. Ezek a szervezetek meggyilkolták a Vörös Hadsereg öt katonáját. A magyar rendőrség ezektől a szervezetektől a következő fegyvereket kobozta el: 4 golyószórót, 17 puskát, 3 géppisztolyt, 19 revolvert, 35 kézigényűt, 20 kg robbanóanyagot. Ezeknek a szervezeteknek a vezetői katolikus papok voltak. Ez kétségtelenül a KEDIM és a KALOT szervezetek titkos, fasiszta tevékenysége.”⁶⁰ 1946 júniusában a MaDisz leánykongresszusán Szenes Piroska követelte a gyöngyösi KALOT feloszlását, miután kitörő tapssal és lábdobogással üdvözölték Rákosi Mátyás és Rákosi Mátyásné a konferencián, valamint mindkettőjüket elárastották virágcsokrokkal, pedig az újságíró szerint nem is tudták, hogy meg fognak jelenni az összejövetelen:

„Szenes Piroska a gyöngyösi ifjúság küldötte emelkedik szólásra: – A Népi Ifjúsági Szövetség, a SzIT, a SzIM és a MaDisz közös értekezleten elhatározták, feliratban kéri a belügyminisztert a gyöngyösi KALOT, Független Ifjúság és a Katolikus Legényegylet azonnali feloszlására. Határozatban követelték az összeesküvők azonnali statárium elé állítását... Szenes Piroska szavait ezúttal nem éljenzés – fújolás szakítja félbe és ötszáz

58 Varga Gizella tanítónő tanúvallomása. Jegyzőkönyv készült 1945. augusztus 18-án az államrendőrség gyöngyösi kirendeltségének bünygyi osztályán.

59 Gyöngyös, 1946. április 22. Egri Érseki Levéltár 1939/1946.

60 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára V-113398. sz. vizsgálati dosszié: Kiss Szaléz ügyében.

fiatal lány ajkáról hangzik a kiáltás! – Vesszen Kiss Szaléz!”⁶¹ Rajk László belügyminiszter gondoskodott a KEDIM feloszlatásáról: „Tudomásomra jutott, hogy Gyöngyösi Keresztény Demokratikus Ifjúsági Munkaközösség (Kedim) egyesületi név alatt Gyöngyös megyei városban egyesület működik, anélkül, hogy alapszabályát az 1938. XVII. tc. 7. §-ának értelmében láttamoztam volna. Ezért az 1938. XVII. tc. 2. §-a illetve a 3. §-ában foglaltak szerint az egyesületet, mint tilos egyesületet, azonnali hatállyal feloszlatom.”⁶² Az irat még az alispánnak feladatául adja a vagyon zárolását, illetve a leltár elkészítését is. 1946. május 3-án és augusztus 8-án Rajk László újabb leveleket küld, melyben hiányolja, hogy nem tettek eleget a felszólításnak. Dr. Barna Sándornak, Gyöngyös polgármesterének levele szerint azonban megtörtént az esemény: „Tisztelettel jelentem, hogy a KEDIM gyöngyösi egyesület ingó vagyonát a gyöngyösi rendőrkapitányság belügyminiszteri rendeletre felleltározta és a leltárt, valamint a jegyzőkönyvet belügyminiszter Úrhoz mintegy 10 nappal ezelőtt felterjesztette Bánkuty rendőrőrnagy közlése szerint.”⁶³ A gyöngyösi KEDIM feloszlata napra egyezik az országos sajtó szenzációs híradásával: 1946. május 3-án tudósítottak először arról, hogy „újabb nagyméretű fasiszta terrorcsapatot” tettek ártalmatlanná.⁶⁴ A központi sajtótájékoztató nyomán született újságcikkek négy merényletről tudósítottak, amelyeket 1945–1946 folyamán követtek el Gyöngyösön és környékén szovjet tiszték ellen, valamint három támadást különböző rendőrbiztoságok ellen.⁶⁵ A szálak Kiss Szalézhoz és a gyöngyösi KEDIM-hez vezetnek... A Háztörténet írója így emlékezett meg az eseményekről: „A gimnazista felsősök és az FMG-nek tart lelkigyakorlatot P. Szaléz. Beszédei végén sokszor citálják a rendőrségre, s letartóztatással fenyegetik. A politikai rendőrség letartóztatta P. Kiss Szalézt állítólagos összeesküvés gyanúja miatt. Azonnal Budapestre az Andrássy út 60.-ba szállították több diákkal egyetemben.”⁶⁶ A KEDIM belügyminiszteri feloszlata tehát egyenes következménye volt a Kiss Szaléz nevéhez kötött szovjetellenes „összeesküvésnek”. Az 1946 októberében Sopronkőhidán kivégzett ferences szerzetes drámája túlmutat szervezettörténeti elemzésünkön. Emléke azonban olyannyira élő, hogy folyamatban van Kiss Szaléz boldogga avatása.

FÜGGELÉK

Jegyzőkönyv a Katolikus Agrárfjúsági Legényegylet alakuló közgyűléséről⁶⁷

Felvétetett Gyöngyösön, 1939. év január hó 16-án, a Katolikus Agrárfjúsági Legényegylet alakuló közgyűléséről, a Gyöngyös alsóvárosi plébánia alakulataként.

Jelen vannak: P. Szabó Lipót ferences hitoktató, Főtisztelendő Péro Sándor hitoktató, Buday Ferenc, Kovács János, Jáger Ferenc, Bezzeg János, Pongrácz Imre, Janotik Jenő, Fodor János, Varga János, Németh József, Halmoczky Lajos Ráffi Jenő, Fodor János,

61 In: Szabad Nép, 1946. június 2. 5. o.

62 Rajk László Budapestén, 1946. május 3-án kelt levele. HU MNL-HML IV-404. 2943/47. Az alispán iratai.

63 A 8.003/a.1946.sz. levél 1946. június 22-én. HU MNL-HML IV-404.2943/1947 Az alispán iratai.

64 Új Szó, 1946. május 3.; Szabad Nép, 1946. május 3., Világ, 1946. május 3.

65 BALOGH Margit: *P. Kiss Szaléz szovjetellenes „összeesküvése”*. In: História, 1999. 3. sz. 20–23. o.

66 *Historia Domus Gyöngyösiensis 1934.*; Bejegyzés 1946. április 26. és 29.-nél.

67 HU MNL-HML IV-414/4.123. Heves Vármegye egyesületeinek iratai.

Varga János, Németh József, Halmoczky Lajos, Ráffi József, Fehér István, Tóth Ferenc, Ifj. Németh József, Takács József, Mádi János, Nagy Ferenc, id. Tóth János, Bezzeg István, Rohánczki József, Németh Lajos, Takács János, Fehér Imre, Csi...a Ferenc, Bodor István, Csiba József, Németh János, Javasz János, Takács Imre I., Takács Imre II., Bezzeg Pál, Szalai Imre, Nagy Imre, ifj. Tóth János, Pászti József, Gyöngyösi András, Borosi János, Tóth Sándor, Purucki József, Borosi István, ifj. Jáger Ferenc, Horneczki János, Pécsi József, Balog János, Barta József.

A plébános helyettese, P. Szabó Lipót az alakuló közgyűlést megnyitja, s a jegyzőkönyv vezetésére ifj. Jáger Ferenc alapító tagot kéri fel. Utána megjelöli az alakuló közgyűlés tárgysorozatát:

a./ A Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Titkársága által kibocsájtott blanketta-alapszabályzat elfogadása;

b./ A blanketta alapszabály szerinti alakulás és a Titkársághoz való csatlakozás kimondása;

c./ A vezetőség/ tisztikar, választmány, számvizsgáló bizottság:/ megválasztása.

Az elnöklő hitoktató felolvassa egész terjedelmében a blanketta-alapszabályzatot, majd pár szóval rávilágít arra, hogy mennyire szükséges az alapszabály intézkedése a földműves ifjúság szempontjából; majd felkéri az alakuló közgyűlést, hogy a blanketta alapszabályzatot fogadja el és a szerinte való alakulást és csatlakozást mondja ki. Az alakuló közgyűlés egyhangú határozattal az alapszabályt elfogadja s szerinte való alakulást, valamint a Titkársághoz való csatlakozást kijelenti.

Ezután az elnöklő P. Szabó Lipót elrendeli a vezetőség alapszabályszerű megválasztását, s így az egylet tisztikara a következőképpen alakult:

Egyházi elnök: P. Luptovics Kolos O.F.M. Adminisztrátor

Egyházi elnök helyettese: P. Szabó Lipót O.F.M. áll. hitoktató

Világi elnök:

Ifjúsági elnök: Takács József

Titkár: id. Jáger Ferenc

Pénztáros: Halmoczky Lajos

Gondnok: Németh József

Háznagy: Nagy Imre

Pénztári ellenőrök: Bezzeg János és Janotik Jenő

Választmányi tagok: Nagy Ferenc, Mádi János, Pécsi József és Ráffi János

Az elnöklő felelős megbízott úr szeretettel köszönti a vezetőség választmányi tagját; komoly, megértő munkára serkenti őket, majd Főtisztelendő Péro Sándor hitoktató javaslatát terjeszti elő a megjelenteknek, miként lehetne a felvidéki „Kalot” szervezettell kapcsolatot felvenni.

Az alakuló közgyűlést az elnök bezárta.

K.m.f.

Jáger Ferenc jegyző, P. Luptovics Kolos ofm egyházi elnök. Hitelesítők: P. Szabó Lipót, Németh János, Németh József

Alapító Pártoló tagok nevei és adatai

	Név	Foglalkozása	Lakhely	Születési év	Szülők neve
1	Buday Ferenc	Szőlőbirtokos	Gyöngyös Püspöki u.2.	1887.X.7.	+Buday Ferenc és +Goda Rozália
2	Liptai András	Földmíves	Gy. Miklós u. 13.	1900.IV.15.	+Liptai András és Nagy Anna
3	Németh József	Gazdálkodó	Gy. Püspöki u. 15.	1889.XI.12.	Német János és Dér Borbála
4	Bognár Sándor	Földmíves	Gy. Pesti u. 35.	1890.XII.8.	Bognár János és Nagy Júlia
5	Baranyi István	Földmíves	Gy. Pesti u. 31.	1912.VIII.18.	Gallusz Bertalan és Szaniszló Anna
6	Idb. Bezzeg János	Földmíves	Gy. Püspöki u. 36.	1892.VII.11.	Bezzeg István és Nagy Mária
7	Kovács István	Földmíves	Gy. Püspöki u. 38.	1887.XII.5.	Kovács István és Réz Borbála
8.	Takács József	Földmíves	Gy. Püspöki u. 25.	1912.II.13.	Takács János és Kis Teréz
9.	Mádi András	Földmíves	Gy. Püspöki u. 30.	1892.X.30.	Mádi András és Tuza Erzsébet
10.	Besze József	Földmíves	Gy. Pesti u. 29.	1894.IX.15.	+Besze József és Szakmári Teréz
11.	Kiss János	Földmíves	Gy. Pesti u. 24.	1913.VI.4.	Kiss József és Reviczky Júlia
12.	Pécsi József	Földmíves	Gy. Püspöki u. 77.	1910.III.18.	Pécsi Károly és Bezzeg Mária
13.	Kiss József	Földmíves	Gy. Püspöki u. 85.	1906.II.24.	Kiss József és Reviczky Júlia
14.	Fehér István	Földmíves	Gy. Püspöki u. 23.	1913.I.2.	+Fehér István és Vágó Anna
15.	Fehér János	Földmíves	Gy. Püspöki u. 69.	1899.XI.2.	Fehér István és Krakoczky Mária
16.	Forgács Ferenc	Földmíves	Gy. Püspöki u. 32.	1895.XI.20.	Id. Forgács Alajos és Gombár Mária
17.	Nagy János	Földmíves	Gy. Püspöki u. 26.	1904.VII.28.	Nagy János és Reviczky Mária
18.	Reviczky Antal	Földmíves	Gy. Püspöki u. 26.	1906.VI.13.	Reviczky Antal és Nagy Erzsébet
19.	Nagy Mihály	Földmíves	Gy. Püspöki u. 18.	1901.IX.16.	+Nagy Ferenc és Bognár Mária
20.	Nagy József	Földmíves	Gy. Püspöki u. 6.	1912.IV.14.	+Nagy Sándor és Patócs Mária
21.	Kiss István	Földmíves	Gy. Püspöki u. 81.	1909.VII.9.	Kiss József és Reviczky Júlia
22.	Fehér Mihály	Földmíves	Gy. Püspöki u. 11.	1903.	Fehér István és Krakoczky Mária
23.	Hornoczky János	Földmíves	Gy. Püspöki u. 36.	1900.I.31.	Hornoczky István és Bezzeg Erzsébet
24.	Nagy János	Földmíves	Gy. Püspöki u. 71.	1894.XI.10.	Nagy András és Tuza Anna
25.	Nagy Imre	Földmíves	Gy. Püspöki u. 57.	1906.IX.5.	Nagy János és Reviczky Mária
26.	Tóth János	Földmíves	Gy. Püspöki u. 57.	1912.X.4.	Tóth János és Mádi Júlia
27.	Bezzeg János	Földmíves	Gy. Püspöki u. 43.	1912.III.1.	Bezzeg János és Csomós Anna
28.	Idb. Takács Ferenc	Földmíves	Gy. Püspöki u. 29.	1898.X.20.	Takács János és Kiss Teréz
29.	Nagy Pál	Földmíves	Gy. Püspöki u. 27.	1913.V.4.	Nagy János és Nagy Rozália
30.	Nagy Ferenc	Földmíves	Gy. Püspöki u. 27.	1900.XII.18.	Nagy János és Nagy Rozália

Vallására nézve valamennyi római katolikus.

A 10.145-1/1940.III.a. számú határozattal 30 fillér illeték visszatérítettett.
Eger, 1940. december 31.

m. kir. pénzügyi titkár

Alapító Rendes tagok nevei és adatai:

	Név	Foglalkozás	Lakhely	Születési év	Szülők neve
1	Tóth József	Földmíves	Gyöngyös	1917.I.6.	Tóth János és Mádi Júlia
2	Bodor István	Földmíves	Gy. Püspöki u. 14.	1918.	+Bodor János és Szabó Erzsébet
3	Ifj. Mádi János	Földmíves	Gy. Pesti u. 81.	1921.V.26.	Mádi János és Bezzeg Mária
4	Ifj. Forgács Lajos	Földmíves	Gy. Pesti u. 67.	1921.I.6.	Forgács Alajos és Reviczky Erzsébet
5	Berzéki István	Földmíves	Gy. Püspöki u. 91.	1921.V.28.	Berzéki Ferenc és Bezzeg Mária
6	Fehér Imre	Földmíves	Gy. Püspöki u. 23.	1921.VI.21.	+Fehér István és Vágó Anna
7	Nagy János	Földmíves	Gy. Püspöki u. 85.	1923.VIII.8.	Nagy Ferenc és Nagy Mária
8	Nagy István	Földmíves	Gy. Püspöki u. 84.	1922.XII.19.	+Nagy János és Nagy Erzsébet
9	Pataki András	Földmíves	Gy. Püspöki u. 87.	1920.VIII.1.	Pataki Ferenc és Nagy Mária
10	Nádudvari János	Földmíves	Gy. Püspöki u. 38.	1919.XII.1.	Nádudvari József és Koresog Teréz
11	Bezzeg István	Földmíves	Gy. Püspöki u. 36.	1920.IV.22.	Bezzeg János és Forgács Mária
12	Németh János	Földmíves	Gy. Püspöki u. 15.	1920.V.15.	Németh József és Molnár Erzsébet
13	Ifj. Takács Ferenc	Földmíves	Gy. Püspöki u. 29.	1921.XI.11.	Takács Imre és Molnár Teréz
14	Németh Lajos	Földmíves	Gy. Püspöki u. 15.	1922.II.19.	Németh József és Molnár Erzsébet
15	Ifj. Lehotai József	Földmíves	Gy. Püspöki u.	1921.XI.13.	Lehotai József és Bodor Júlia
16	Ifj. Bezzeg János	Földmíves	Gy. Pesti u. 95.	1920.IV.7.	Bezzeg János és Gombár Erzsébet
17	Nagy Imre	Földmíves	Gy. Püspöki u. 20.	1921.VI.25.	Nagy Kálmán és Forgács Mária

A vezetőség névjegyzéke:

Egyházi elnök: Ft. P. Luptovics Kolos – Gyöngyös, Ferences rendház. Ferences áldozópap, rk. Mezőcsát (Csanád m.) 1894. ápr. 10. Szülők: +L. Mátyás és +Lovász Mária
 Egyházi elnök helyettese: Ft. P. Szabó Lipót – Gyöngyös, Ferences rendház. Ferences áldozópap, rk. Kispeszt (Pest m.) 1909. márc. 29. Szülők: id. Sz. János és Szabó Mária
 Világi elnök:

Ifjúsági elnök: Takács József Gyöngyös, Gyöngyös Püspöki u. 25. földmíves, rk. Gyöngyös 1912. febr. 13. Szülők: T. János és Kis Teréz

Titkár: Idb. Jáger Ferenc – Gyöngyös, Jeruzsálem u. 30. földmíves, rk. Gyöngyös, 1919. március 9. Szülők: J. József és Rabb Anna

Jegyző: ifj. Jáger Ferenc – Gyöngyös, Domb u. 7. földmíves, rk. Gyöngyös, 1920. február 22. Szülők: J. Lajos és Vojcsik Erzsébet

Pénztáros: Halmóczky Lajos – Gyöngyös, Zöldfa u. 16. magántisztviselő, rk. Gyöngyös, 1898. július 22. Szülők: H. Mihály és Máthé Emília.

Gondnok: Németh József Gyöngyös, Püspöki u. 15. földmíves, rk. Gyöngyös, 1889. november 12. Szülők: +N. János és Dér Borbála

Háznagy: Nagy Imre Gyöngyös – Püspöki u. 57. földmíves, rk. 1921.június 25. Szülők: N. Kálmán és Forgács Mária

Pénztári ellenőr: Bezzeg János Gyöngyös, Püspöki u. 43. földmíves, Gyöngyös, 1912. március 1. Szülők: Bezzeg János és Csomós Anna

Pénztári ellenőr: Janotik Jenő Gyöngyös, Batthyányi tér 22. földmíves, rk. Gyöngyös, 1921. július 27. Szülők: Janotik Antal Mátyás és Farkas Morvai Anna

Választmányi tag: Ráffi András Gyöngyös, Kossuth u. 12. ny. honvéd altiszt rk. Gyula, 1898. szeptember 7. Szülők: R. András és Felföldi Rozália

Választmányi tag: ifj. Mádi János Gyöngyös, Pesti u. 81. földmíves, rk. Gyöngyös, 1921. május 26. Szülők: Mádi János és Bezzeg Mária

Választmányi tag: Pécsi József Gyöngyös, Püspöki u. 77. földmíves, rk. Gyöngyös, 1910. március 18. Szülők: Pécsi Károly és Bezzeg Mária

KEDIM jegyzőkönyvek

A KEDIM jegyzőkönyveket a következő szakdolgozatban olvastam:

Páter Kiss Szaléz élete és az 1946-os gyöngyösi koncepció per, Témavezető: Dr. L. Nagy Zsuzsa egyetemi tanár, Készítette: Patócs Róbert KLTE-BTK történelem-politológia tanár V. évf. Debrecen, 1997. Függelék, oldalszám nélkül, fénymásolat.

Az eredeti jegyzőkönyvekről pedig fr. Kálmán Peregrin ofm a következőket közölte: „Mester (Macher) László (1925-201?) 1945-től a Kisgazda Párt gyöngyösi titkára, a Kiss Szaléz-perben tartóztatták le, a szovjet hadbíróság 1946. szeptember 14-én 10 év kényszermunkatáborra ítélte. A Szverlovsk mellett táborokba hurcolták, 1953. november 26-án tért haza. A KEDIM-gyűlések jegyzőkönyvét ő adta át nekem 2010 júliusában, mint Kiss Szaléz ifjúsági mozgalmának egykori vezető tagja. Az írógéppel készített példányt az MFKL-ben adtam le, ahol azóta lappang.” Jelenleg feldolgozás alatt vannak.

Jegyzőkönyv /1945.04.23./

Készült Gyöngyösön, 1945. évi április hó 23.-án d.u. 5 órakor, a Katolikus Kultúrház tanácstermében, a Keresztény Demokratikus Ifjúság Munkaközössége /KEDIM/ alakuló közgyűléséről.

P. Kiss Szaléz üdvözlí a megjelenteket. A jegyzőkönyv vezetésére felkéri Makkos Editet. Utána megkezdí előadását, melyet alapvető fontossága miatt szinte egészében megörökítünk:

„A pusztulás és háború réme száguldott keresztül hazánkon és városunkon. A legváltóságosabb időn már túl jutottunk, sőt az építés munkája is elkezdődött. Az új építők közül azonban hiányzik az ezeréves magyar kereszténység a maga szervezetségével. Egyesek szorgalmasan végzik a munkájukat, de a keresztény közösség még hiányzik. Ugyan miért? Ne kerülgessük a dolgot, hanem egyenes becsületességgel állapítsuk meg, hogy rendkívül nagy az „átállás” a közelmúlttal szemben s amint a kereszténység mert „nem korszerű” lenni az elmúlt időben, nem siet ma akkorát „hazudni” vagy szerényebben kifejezni magunkat „állítani”, amekkorára szükség lenne, hogy a Keresztény korszerűség és ne holmi reakció lenne. Áll ez különösen világnézetünk „öregjeire”, akik már sok mindent megértek és sokféle-képen igyekeztek az elmúlt évtizedekben szolgálni a magyar fennmaradást. Az ő szervezetségük, munkakészségük nem annyira fontos, mint a keresztény magyar ifjúság. Keresztény magyar jövő, a keresztény magyar ifjúságé. Keresztény magyar jövő, a keresztény magyar ifjúságban rejlik, rajtuk múlik, ma jobban mint bármelyik megelőző ifjúságon. S ma ha nem üzünk strucc-politikát, nem dugjuk a fejünket a valóságok szemlélete előtt a homokba, könnyen megállapíthatjuk, hogy ifjúságunk nagyszámú és jó szellemű egyesületeinek ellenére is: kedélytelen, idegesen sze-

szélyes, fázik a komoly munkától, kritikátlanul hányódik az otthon és az utca, az iskola és a külső élet ezernyi újszerűsége és élménye között. Ösztönszerűen érzi, hogy valami visszatérhetetlenül elmúlt s itt dübörög valami, de nem érti, hogy mi az, pedig sejti, érte is és miatta is történik.

Az új idők sejtése nemcsak az ifjúságot izgatja, hanem sokkal jobban azok felelősséget viselő vezetőit: a szülőket, a nevelőket és a papságot, – mindenek fölött azokat a tiszta fejű és éles szemű ifjúsági vezetőket, akikre az isteni Gondviselés kisebb nagyobb ifjúsági csoportot bízott. Mindegyikünk lelkében hangzik a sürgetés:

– Tened és cselekedned kell értünk!

– Igen, de mit? – szól a lelkiismeret visszhangja.

– Mit?

–Először is kézbe kellene tartanom a rámbízottakat egyenként és összesen. Nem és nem sikerül. A fele, a harmada sem jár gyűlésekre.

– Talán a gyűléseinket kellene mozgalmasabbá és időszerűvé tenni. -

– De hogyan? Nincs elég jó és szellemes előadó. Tagjaink közül is kevesen tudnak a kíséző műsorban részt venni. Megy mindez egyszer-kétszer, utána minden visszaesik. Nincs kitartás.

– Kevés a szórakozás is. A szülők és a keresztény társadalom részéről erős a tiltakozás a túlzott sporttal, a ki nem elégíthető táncszenveddéllyel és a véget érni nem akaró játékkal és kimaradással szemben. Pedig ha ezekre nem figyelünk is, mennyi probléma előtt állok, ha ezeket egészséges mértékben biztosítani akarnám. Nincs alkalmas helyünk s nem olcsó multság ez. Aztán ki győzi ezt idővel hétről-hétre a mai nehéz és rohanással, gonddal teljes időben.

– Végül és nem utoljára, hogy érvényesül ezekben a kereszténység és az új követelmény, a demokrácia? Ifjúságom és az egész ifjúság elfordulóban van a kereszténységtől. Valami törést érez magában a kereszténységgel szemben, mintha csődöt mondott volna. A demokrácia viszont ismeretlen előtte. Annnyiféle képen hallja magyarázni, hogy alig vesz ki belőle valamit. Holmi egyformaságot ért alatta. Pedig egészséges ösztöne idegenkedik a nivótlan egyformaságtól, ő akar valami és valaki lenni. Szaporíthatnánk a szót, színezhetnénk továbbá a helyzetképet, de elégedjünk meg ennyivel. Minket ugysem a diagnózis érdekel, hanem a kór s a baj leküzdése hozott össze.

Azt keressük: mi a teendő, hogy ifjúságunk életképes legyen, méltó a hithez, magyarságához. Valljuk be és ismerjük fel fenntartás nélkül.

1. Keresztények vagyunk s azok is akarunk maradni, ha lehet. Hát lehet. Sőt most lehet igazán! A kereszténység nem került csődbe, semmit sem veszített értékéből, tekintélye akkora mint soha, egyetlen nagy hatalom sem negligálhatja könnyelműen. Ha valahol baj van a kereszténység körül, az onnét származik, hogy a kereszténység nem tan, nem dogmák rendszere, hanem következetes élet. Élet a javából, amely nem lehet félig keresztény, hanem vagy egészen keresztény, vagy keresztény pogányság csupán. Végre meg kellene már értenünk, hogy egyetlen társadalmi réteg, egyetlen párt sem válik értektelenné azáltal, mert tagjai közül többen, kevesebben elárulták az eszmét és súlyosan vétkeztek ellene. Ilyen esetekben nem a társadalmi réteg, vagy a párt mondott csődöt, hanem a hozzájuk tartozó ember. Keresztény férfiak és nők, öregek és fiatalok kerülhettek szembe a keresztény étellel, de maga a kereszténység soha. Eszméi szerint mindenkor és ma is milliók éltek és élnek. Mi is azok szerint akarunk élni. Bátran, büszkén, mert nincs szebb és eszményibb élet ennél.

2. A kereszténység nem ellenkezik a demokráciával. Sőt, komoly erkölcsi tartalom és keresztény szellem nélkül a demokrácia csak ál-demokrácia, demagógia vagy zsarnokság lehet, semmiképpen sem egyforma jogokkal és érvényesülési lehetőségekkel teljes élet. Mi nem félünk a demokrácia teljes érvényesülésétől, szívvel és lélekkel szolgáljuk azt, a magunk és közösségeink életében.

3. Ifjúsunkat, elhivatottságunkat elvitatni nem hagyjuk. Zajlik, noha velünk is a mai élet. Mi nem rohanunk az árral, hanem megfeszített munkával medret vájunk az árnak és alakító erőként használjuk fel a benne kifejlődő és szunnyadó erőket. Nekünk az a küldetésünk, hogy meghódítsuk és uralkodjunk a teremtett világon. Így sem a testünkben, se a lelkünkben nem idegeskedünk, semmitől nem félünk, hanem az életet a maga adottságaival és járulékaival szemléljük. Ezt a józan szemléletet megtetezzük keresztény bölcsességgel, s „egy bajból senki kedvéért nem csinálunk kettőt”, – ha az élet új hatalmasságai „munkánkat lebecsülik, érdemül elég nekünk a lelkiismeretünk tiszta bizonyossága”, – számunkra egy a fontos, hogy „életünk mindig teljes élet” legyen.

4. Munkaközösséget akarunk: Józanul megfogjuk egymás kezét, mert mi is tudjuk, hogy egységben az erő. Nem kicsinyeskedünk. Túl akarunk jutni a föltétlen érvényesülés pogány törtetésén. Nem uralkodni akarunk, hanem Krisztus szellemében szolgálni. Szolgálni Istennek, hazánknak és önnön jobb sorsunknak. Akik mindezeket elismerik és büszkén vallják, azok nemcsak korban, hanem lélekben is fiatalok, számukra ezek az igazságok új örömök és új eredmények forrásai.

Ha már most magunk elé fordítjuk figyelmünket, nem nehéz bevallanunk, hogy városunkban sok a szétforgácsolt ifjúsági erőcsoport, – egyesítenünk kell azokat, hogy a ránk váró feladatokat derekasán elvégezhessük. Kimondottan katolikus és valláserkölcsi alapon működő egyesületeink a következők:

Ifjú Cserkészek, Iparos Cserkészek, Katolikus Legényegylet, KALOT, Középiskolai Mária Kongregáció, Ifjúsági Énekkar, Kalász, D.L., Tisztviselőnők Köre, Leánykör, Mária Lányok. Továbbá föltétlenül keresztény szellemű a Kisgazdapárt és a Polgári Demokrata Párt ifjúsága is.

Ha ezekhez hozzá vesszük a gimnázium, a női kereskedelmit, a gazdasági iskola, valamint a fiú- és lány polgári iskola 14-ik életévüket betöltő keresztény ifjúságát, akkor jó félezer lélek áll előttünk, akiknek életereje és munkássága a szervezetlenség folytán nem érvényesül.

Ezt az ifjúsági erőt és munkásságot lesz hivatva egyesíteni és szolgálni városunkban a Keresztény Demokratikus Ifjúság Munkaközössége, röviden a KEDIM.

Mit akar a KEDIM? Semmi egyebet, mint városunk katolikus egyesületekbe tömörített ifjúságát, közös, bennünket egyformán érdeklő céljaink szolgálatába állítani, és pedig szervezeten.

A KEDIM a legteljesebb autonómia és a legodaadóbb kooperáció elvén épülne fel. Egyetlen hozzánk csatlakozott tagegyesület sem adja fel egyéni, sajátos célját, azt, amiért létesült. Viszont sajátos célján túl készséggel áll azoknak a közös céloknak a szolgálatában is, amelyeknek elérése mindannyiunk közös érdeke. Melyek ezek a közös célok és érdekek?

Egészséges test.

Harmonikus életszerv, – remekmű,
egyéni és közös játék, – öröm,
egyéni és közös munka, – haszon,
Szentlélek temploma, – eszményi.

Tisza erkölcs.

A kötelező és a helyes megismerése, – igaz
 a hasznos és a kíváncsi követése, – jó
 a nemes és a pótolhatatlan biztosítása, – szép,
 az örök és az isteni birtoklása, – tökéletes.

Keresztény élet.

Emberi jóság, – szeretet
 európai kultúra, – műveltség
 keresztény hősiesség, apostolság
 kegyelmi gazdagság, hódítás.

Magyar boldogság.

Isten népe vagyunk, – céltudatos élet,
 Európa védője, – vitézi szellem,
 Mária országa, lovagi szellem,
 Krisztus birodalma, – élet-szolgalat.

Miképen szolgálhatjuk ezeket a közös célokat?

1. Mindennap nyitva álló Ifjúsági Kaszinóval. Kultúrházunk reggeltől estig tagegyesületeink és tagjai számára nyitva lesz. Benne az egyéni és közös szórakozás és önművelés sok eszköze.

2. Hetente egy-egy ismeretterjesztő és céljaink elérésére segítő előadás az összes tagegyesületek részére. Így rengeteg időt és előadót lehet megtakarítani. Ezeknek az előadásoknak még az is fontos jellege lesz, hogy az ifjúság maga is beleszól, kérdez, vitázik a felvetett kérdések felett.

3. Tánckurzus és sportélet. GYSE

4. Havonként egy díszelőadás a Kultúrházban. Minden alkalommal egy vagy több tagegyesület munkája révén. A többi a látogatottságról gondoskodik.

5. Vándorvasárnapok. A tagegyesületek legalább havonta egyszer felváltva meghívják egymást, azaz egy a többit. Így mindenkit saját otthonában ismerünk meg. Egyesületi otthonra gondolunk, ahol ki-ki a maga sajátos egyleti életét éli.

6. Évenként megüljük az anyák, az apák, a leányok és a fiúk napját, közösen, szívesen-kedvesen.

7. Ugyancsak minden évben gondoskodunk a keresztény szellemű Március Idusának, a munka napjának, Szent István napjának megünnepléséről.

8. Egy-egy alkalommal közösen teszünk hitvallást, lelki napokat tartunk, szentségekhez járulunk és szeretet-reggelin veszünk részt.

Mi tehát a feladatunk:

1. Mondjuk ki a KEDIM megalakulásának szükségességét.
2. Gondoskodjunk ifjúságunknak akármelyik katolikus vallásos egyesületbe való tömörüléséről.
3. Az alapszabályok kidolgozására válasszunk vezetőkből és vezetettekből egy bizottságot.
4. Mikor találkozunk legközelebb a részletesebb és a nagyobb számú ifjúság előtti programadás és ismertetés véget?”

1. P. Kiss Szaléz végül felteszi a kérdést: Van-e Gyöngyösön csak egy olyan ifjúsági egyesület is, amely egyedül minden téren tökéletes eredményt érhet el, s amelynek nincs szüksége a többi egyesületekkel való közös munkára, ha feladatát meg akarja oldani? Nemleges válasz után a közgyűlés szükségesnek tartja Gyöngyösön lévő keresztény szellemű ifjúsági egyesületek egybefogását, – az egyes tagegyesületek önállóságának meghagyásával, – s egyhangúlag kimondja a Keresztény Demokratikus Ifjúsági Munkaközössége /KEDIM/ megalakulását.

2. A Keresztény Demokratikus Ifjúsági Munkaközössége /KEDIM/ négy sarkalatos tétele tehát:

1. kereszténység
2. demokrácia
3. ifjúság
4. munkaközösség.

Célunk:

1. egészséges test
2. tiszta erkölcs
3. keresztény élet
4. boldog magyarság.

Hogy a keresztény ifjúságot összetarthassuk, fontos, hogy minden egyes ifjú, vagy leány, 14 évtől kedve tartozzék a KEDIM valamelyik tagegyesületéhez. A KEDIM keretében belül azután az egyes tagegyesületek teljes és szoros együttműködése, a közös munka és a közös szórakozás végre összehozza a keresztény értelmiségi ifjúságot az iparos és kereskedő ifjúsággal, a diákságot a föld egyszerű fiaival.

Azután a közgyűlés megválasztotta az alapszabályok összeállítására kiküldött bizottságot, melybe 1. P. Kiss Szalézt, 2. az értelmiségi ifjúság részéről Macher Lászlót, 3. a Polgári Demokrata Párt ifjúsági szervezete részéről dr. Libisch Károlyt, 4. az állami gimnázium ifjúsága részéről Demény N. tanárt, 6. a polgári fiúiskola részéről Kecskés N. tanárt, 7. a női kereskedelmi szaktanfolyam ifjúsága részéről Szalmási Annát, 8. a tisztviselőnők csoportja részéről Fekete Matild szociális nővért, 9. A Katolikus Leánykör részéről Vass Máriát, 10. a Katolikus Legényegylet részéről Csiba Pált küldötte ki, akik f. hó 24-én d.u. 6 órakor megtartandó összejövetelükön megtárgyalják és megszövegezik a KEDIM alapszabályát.

Majd a közgyűlés megállapítja, hogy a legközelebbi összejövetelt, – melyen már a tagegyesületek lehetőleg teljes létszámban vesznek részt, – mához egy hétre, vagyis f. hó 30.-án d.u. ½ 6 órára tűzzük ki, a Katolikus Kultúrház nagytermébe.

Nemes Sándor káplán, a Független Kisgazdapárt ifjúsági szervezete és a KALOT egyházi elnöke, felszólalásában kéri, hogy a f. hó 30.-án tartandó gyűlés anyagát most döntse el a közgyűlés, hogy az előadók kellően felkészülhessenek rá.

P. Kiss Szaléz válaszában kifejtette, hogy a gyűlésen elhangzottak megismétlése kell, hogy kitégye, mivel a várhatóan sokkal nagyobb számú hallgatóság előtt újból ismertetni kell a KEDIM célját és lényegét. A legközelebbi gyűlésre majd egy előadás-sorozat tervezetét fogja előterjeszteni, mert fontos, hogy a célul kitűzött fogalmak ne csak szavak legyenek, de tényleg élő valóságot jelentsenek ifjúságunk lelkében. Elgondolása szerint hozzáértők tárgyalnák az egyes fogalmak mélységeit és tulajdonképpeni értelmét, úgy hogy az ifjúság mindehöz hozzászóljon és megmutassa mire, hogyan reagál.

Baán Imre gimn. tanár felvilágosítást kért atekintetben, hogy a KEDIM csupán katolikus csúcsegysülést jelent-e.

P. Kiss Szaléz válaszában kifejezetten hangsúlyozza, hogy a KEDIM nem keresztény vallás, hanem az egyetemes magyarság keresztény szellemű ifjúsági egyesületeinek, – így katolikusoknak, reformátusoknak egyaránt, – országos csúcsegyesületévé kell válnia.

Macher László, az ifjúság kiküldötte, felajánlja a „Fiatalkor Magyarok” című ifjúsági folyóiratot a KEDIM céljaira.

A közgyűlés köszönettel elfogadja.

P. Kiss Szaléz hálás szavaival ért véget az emelkedett szellemű közgyűlés.

Kmft.

Makkos Edit

jegyzőkönyvvezető

Hitelesítjük:

P. Kiss Szaléz, ofm.

Jegyzőkönyv /1945.05.05./

Készült Gyöngyösön, 1945. évi május hó 5-én d.u. 6 órakor, a Katolikus Kultúrház tanácstermében, a Keresztény Demokratikus Ifjúság Munkaközössége /KEDIM/ közgyűléséről:

Jelen vannak: a KALOT, a Cserkészek, a Leánykör és Mária Társulat tisztikara és tagjainak jórésze.

P. Kiss Szaléz üdvözlí a megjelenteket. Ismerteti a KEDIM céljait a négy alapigazság: katolicitás, demokrácia, ifjúság és munkaközösség, valamint a négy közös cél szellemében: egészséges test, tiszta erkölcs, keresztény élet és boldoga magyarság.

Az alapigazságok teljesen aktuálisak, a célok viszont elengedhetetlenül fontosak mindannyiunk szempontjából. Tagegyesületeinkkel külön-külön nem bírjuk ezeket az égető kérdéseket tisztázni, ezért fontos a munkaközösség, amely nem akar semmi mást mint:

1. hetenkint egy közös előadást az összes tagok részére,
2. biztosítani minden nap olyan szórakozási lehetőséget, amelyenről a tagegyesületek naponta gondoskodni nem tudnának,
3. összhangba hozni, elősegíteni egymás előadásainak sikerét, s az előadások idejében jóelőre megegyezni, hogy a KULTÚRHÁZ fennakadás nélkül tudja teljesíteni vállalt kötelezettségeit a Kisgazda Párt-tal szemben is, de saját ifjúságunkkal szemben is,
4. vasárnapi közös szórakozásról gondoskodni tánc, kirándulás, szűkebb körű módok, önképzőkori munkás és egyebek révén.

Mind a négy egyesületi ifjúsága kész örömmel csatlakozik a munkaközösséghez. Vass Mária tanácsolja, hogy közös kultúrelőadásunkat, amelynek keretében mindig egy-egy szakelőadó világítja meg a bennünket érdeklő kérdéseket, tartunk mindig vasárnap délelőtt 10 órakor a nagymise után. Erre az időre összejöhet ifjúságunk minden rétege. A javaslatot több hozzászólás után elfogadta a közgyűlés. Macher László fontosnak tartja, hogy a vasárnapi előadásokhoz nyugodtan hozzászólhasson az ifjúság. Tehát nem elvont előadásokat kívánunk, hanem bennünket érintő kérdések őszinte, teljes nyílt tisztázását. P. Kiss Szaléz örömmel vette az indítványt és kérte az ifjúságot, hogy ironnal, papírral kezében jelenjen meg vasárnaponként az előadásokon, hogy az előadás befejeztével kezdetét vehesse a hozzászólások megvitatása. Molnár László szeretné, ha már most meg-

egyeznénk a közeljövőben tartandó előadásaink időpontjában. Ez több hozzászólás után így alakul:

1945. május 20. és 21-én a Cserkészek rendeznek előadást sebesült katonáink javára.

1945. május 27-én a Leánykör tart nagyszabású előadást Anyák és Leányok Napjával kapcsolatban. Az előadás sikeréhez nagyban hozzájárul a Mária Társulat is egy színdarab előadásával.

1945. június 10-én a KALOT rendezi meg az Apák és Fiúk Napját bensőséges ünnep keretében. A KALOT gondoskodik arról, hogy amíg a nagyteremben tart a tánciskola, tehát május végéig, addig ő rendez szűkebb körű ifjúsági táncot emeleti termében.

Május végétől a KEDIM keretében nyílik meg egy új tánciskola, hogy ifjúságunk megtanuljon táncolni és alkalmas legyen a már táncos ifjúságnak is szórakozni.

Novotny Zita indítványozta, hogy a plébániai KEDIM válassza meg a maga tisztikarát a holnapi első közös gyűlésen. Mindenki helyesléssel fogadja az indítványt. Ezzel a gyűlésünk véget is ért.

Kmf.

Kiss Szaléz ofm
díszelnök

Macher László elnök, Novotny Zita társelnök, Makkos Edith jegyző,
Hitelesítjük: Molnár – Kovács

Jegyzőkönyv /1945. 05. 06/

Készült Gyöngyösön, 1945. évi május hó 6-án, a Katolikus Kultúrház nagytermében, de. 10 órakor, a Keresztény Demokratikus Ifjúsági Munkaközössége (KEDIM) gyűlésén.

P. Kiss Szaléz lelkes szavakkal köszönti az ifjúságot. Különös örömének ad kifejezést, hogy ilyen nagy számban, közel 150-en jelentek meg. Fájlalja, hogy első gyűlést rövidre kell fogni, de magasabb érdek, a Kiszgazda Párt népgyűlése miatt ezt ma meg kell cselekednünk. Kijelenti, hogy mai gyűlésünknek legfőbb tárgya a KEDIM tisztikarának a megválasztása. A nyilvánosan megejtett szavazás hosszas tárgyalás után a következőket tüntette ki bizalmával:

Díszelnök és lelkivezető:	P. Kiss Szaléz,
Elnök és társelnök:	Macher László, Novotny Zita,
Jegyző:	Makkos Edith és Szalmási Anna,
Titkár:	Antal Klára és Kiss András
Pénztáros:	Makovinyi Mária és Kiss László
Ellenőrök:	Kelemen Irma és Szabó Ottó
Rendezők:	Komann Ödön, Hámori László Molnár Béla, Vagányi László Guba Katalin, Mihályfalvy Ágnes Kovács Klári, Zombory Anna

A KEDIM ellenőrző és vezérlő bizottságát alkotják a tagegyesületek elnökei és két-két kiküldött tag. A bizottság fontos ügyben bármikor összehívható. Egyébként

negyedévenkét tart a jegyzőkönyv, pénztárnapló ellenőrzése, a történetek és a hallottak alapján közös megbeszélést. A bizottság elé tartozik a KEDIM keretében előforduló összes kifogásolható események, személyek megvitatása. Ha KEDIM kizár valakit a közös megmozdulásokból, ez maga után vonja, hogy az illetőt a maga egyesülete is törli a tagok sorából.

Végül meghívja az ifjúságot a Páter a délutáni tánccal egybekötött szórakozásra. Legyen jelen mindenki, aki szeret, vagy szeretne táncolni.

Kiss András legvégül kéri, hogy gyűléseinket kezdjük és fejezzük be imával és használja a KEDIM a KALOT köszöntést: ADJON ISTEN-t. Kész örömmel járult ehhez mindenki, s ima után erőteljes Adjon Isten-nel ért véget első közös gyűlésünk.

Kmft.

P. Kiss Szaléz ofm díszelnök, Macher László elnök, Novotny Zita társelnök, Makkos Edith jegyző, Hitelesítők aláírása.

Meghívó

a Keresztény Demokratikus Ifjúsági Munkaközösség

1945. május 13-án vasárnap, d.e. 10 h-kor tartandó ismeretterjesztő kulturdélelőttjére.

Műsor

Az ismeretterjesztő kultúrelőadás főelőadója:

P. Lukács Pelbárt, aki

A KERSZTÉNYSÉG LÉNYEGÉRŐL ÉS

az ezzel a kérdéssel kapcsolatot komoly problémákról és a keresztyénységet ért mesterként, divatos vádakról tart előadást.

A kulturdélelőtt keretén belül örömmel fogadunk komoly és értékes hozzászólásokat, tovább készséggel helyt adunk minden időszerű probléma megvitatásának.

Adjon Isten!

P. Kiss Szaléz, ofm díszelnök

Antal Klára ifj. titkár, Macher László ifj. elnök

Jegyzőkönyv, /1945.05.13./

Készült Gyöngyösön, 1945. évi május 13.-án d.e. 10 órakor, a Katolikus Kultúrház nagytermében, a Keresztény Demokratikus Ifjúság Munkaközössége /KEDIM/ közgyűlésén.

Jelen vannak a Kalot, a Cserkészek, a Leánykör és a Mária Leányok tisztikara és tagja, kb. kétszázan.

Macher László ifjúsági elnök üdvözli néhány szóval a megjelenteket és azt az öröndetes bejelentést teszi, hogy a KEDIM könyvtára is már megalakult. P. Kiss Szaléz díszelnök nagylelkűsége eddig 100 kötet könyvet juttatott a KEDIM-nek, s bízunk abban, hogy tagjaink adománya révén is néhány kötethez hozzájutunk majd.

Így tehát felmerült a szükségessége annak, hogy már az előző gyűlésünkön megválasztott tisztikart kibővítsük négy könyvtárossal, akik a most megejtett választás útján: 1. Révfalvy Klára, 2. Papp Katalin, 3. Pócs Ferenc és 4. Bogdány Tibor lettek.

Utána az ifjúsági elnök felkéri a mai gyűlés előadóját, P. Lukács Pelbártot, hogy az előadást megkezdje. A Pater nagy figyelemmel kísért értékes előadásának a lényege a következő volt:

„A kereszténység nemcsak tudományos hit- és erkölcsrendszer, hanem világnézet is, az Evangélium örök elveinek szellemében. Ezért hitrendszere a Szentháromság titkán épül föl, erkölcs-rendszerével együtt és így az önszeretet, felebaráti szeretet és istenszeretet kellő megvilágításba kerül.

A kereszténység:

1. a teljesség világnézete. Sohasem a részletek megoldásán fáradozik, hanem a részleteket a nagy egészbe illeszti bele. Ezért nemzetek fölött áll az Egyház.

2. Mint az igazság teljes egészének egyedüli birtokosa, /mert az Egyház a csalatkozhatatlan kősziklán, Péteren épült,/ az igazságot mindig középuton keresi és ott meg is találja. A keresztény szabadsága nem alárendelt, hanem mellérendelt minkét félnél.

3. Ez a Krisztusország ma is megtalálja a maga helyét, mint eddig is: vezeti az emberket az örök üdvösségre és ezt a szerepét jobban be tudja tölteni ma, mint valaha.”

P. Lukács Pelbárt előadásának befejezése után felszólította az ifjúságot, hogy az előadás kapcsán kiben-kiben felmerült kérdéseket nyilvánosan, vita útján tisztázzuk. Mint-hogy azonban ifjúságunk eddig még nem volt ránevelve arra, hogy ilyen komoly tárgynál is véleményt, egyéni felfogást, értelmezését nyilvánítsa, az élénk vita nem alakult ki. Néhány kisebb hozzászólásra P. Lukács Pelbárt beszédéhez hasonló értékes válaszokat adott.

Macher László meleg szavakkal mondott köszönetet kedves előadónknak, s átadta a szót Novotny Zita társelnöknek, aki a következőket mondta: „Köszönet a bizalomért, mellyel megválasztottak a KEDIM leánycsoportjának elnökéül. Mi nem állunk szemben velük harcos politikával, mert mi s is harcos tagjai akarunk lenni, sőt vagyunk is a demokráciának. Csak a mi utunkat Krisztus mutatja. A Gondviselés örökös felettünk, ezért tudunk működni és fogunk is tovább dolgozni, becsületes összetartozással és a keresztényi erkölcs tiszta eszményével. Már béke van és ebben a békében, mikor ébredünk a sok szenvedésből, a sok borzalomból, munkánkat nem ott folytathatjuk, ahol abbahagytuk. A mi munkánk építés és az alap, melyre építeni kezdünk: a magyar fiatalság. Rátok számítunk, együtt dolgozunk, munkás és tanult dolgozó és diák, mert csak így tudjuk mindnyájunk legszebb álmát, a magyar boldogságot megvalósítani.”

Végül Macher László bejelenti, hogy a jövő vasárnap tartandó gyűlésünkön Hortert Rezső gimn. tanár úr tart előadást: „Kereszténység és az ifjúság” címmel.

A KEDIM köszöntésével: „Adjon Isten”-nel gyűlésünk véget ért.

Kmft.

P. Kiss Szaléz ofm, díszelnök

Macher László elnök, Novotny Zita társelnök, Makkos Edith jegyző, Hitelesítjük: Pölhe Tibor, Kiss András

Meghívó

a Keresztény Demokratikus Ifjúsági Munkaközössége 1945 május hó 20-án Vasárnap, d.e. 10 h-kor tartandó ismeretterjesztő kultúrdélelőttjére.

Műsor

Az ismeretterjesztő kultúrdélelőtt főelőadója:

Hontert Rezső

okl. középiskolai tanár, aki

A KERSZTÉNYSÉG ÉS AZ IFJÚSÁG

örökké időszerű és lényegében nagyszerű kapcsolatáról a fiatal lelkek krisztusi tartalmáról. Az előadás tárgyalja a mai világnézeti harcok középpontjában álló ifjúság komoly és nehéz problémáját, kérdéseinek megoldását krisztusi szellemben Isten, a Haza és a Család javára.

A kultúrdélelőtt keretén belül örömmel fogadunk komoly és értékes hozzászólásokat, tovább készséggel helyt adunk minden időszerű probléma megvitatásának.

Adjon Isten!

P. Kiss Szaléz, ofm díszelnök

Kiss András titkár, Antal Klára titkárnő, Macher László ifj. elnök Novotny Zita társelnök

Jegyzőkönyv /1945.05.20./

Készült Gyöngyösön, 1945. május 20.-án délelőtt 10 órakor a Katolikus Kultúrház nagytermében, a Keresztény Demokratikus Ifjúság Munkaközössége /KEDIM/ közgyűlésén.

Jelen vannak a KEDIM tageszerveleteinek tagjai és tisztikara, kb. 300 személlyel.

Macher László ifjúsági elnök üdvözlő szavai után kijelöli a jegyzőkönyvek hitelesítőit, utána jegyző felolvassa az előző gyűlés jegyzőkönyvét, melyet a közgyűlés helyesnek talált.

A jegyzőkönyv felolvasása után – az ifjúsági elnök felkérésére – Hontert Rezső gimn. tanár úr, gyűlésünk mai előadója megkezdte előadását.

Az előadó Krisztus és a kereszténység fogalmai közül Krisztusnak, az Isten-embernek, a tökéletes embernek és a tökéletes férfiideálnak az alakját akarja az ifjúság elé eszménykép gyanánt állítani. Célunk nem lehet más e földön, mint Krisztus akaratának a teljesítése. Az ifjúság ma válaszüton áll, a világnézeti harcok keresztútján. Vele-e vagy ellene? Krisztus hívja az ifjúságot. Nehéz úton akarja vezetni, de olyan úton, amely az örök élet felé vezet. Használja föl tehát az ifjúság minden képességét a krisztusi útmutatás alapján Isten, a Haza és a Család javára. Krisztus példáján elindulva az ifjúság igénytelenséggel és munkával kell, hogy szolgálja feladatát. Saját világának a megteremtése, jövőjének a kialakulása és élete folytonosságának biztosítása az ifjúságon áll vagy bukik. A jelent: „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat” alapján kell kialakítani, mert ezt követve örök béke lesz. A jövő a jelentős függ. Földi életünk és az örök élet elválasztha-

atlan összefüggésben állnak. A harmadik kérdés döntő tényezője a tiszta ifjúság és a házasság örök és elválaszthatatlan volta.

Az ifjúságnak ezen az úton járni kétségtelenül nehéz. Krisztust is megkísértette a Sátán, de Krisztus ellenállott. Legyőzte az anyagot, a dicsőséget és hatalmat, s alázattal és szelídséggel szolgálta feladatát. Ezt kell tennie az ifjúságnak is. Végül Krisztus mindenekfelett szeretetét adta az emberiségnek, oltáriszentségi életével orvosságot nyújtott minden megnyugvást kereső léleknek. A mai ifjúság baj- és gondterhelt, keresse tehát Krisztust, mert Krisztus mindenkié, szociális különbség nélkül.

A termet zsúfolásig megtöltő ifjúság feszült figyelemmel kísérte az előadó minden szavát, amit az utána következett érdekes hozzászólások is tanúsítanak. Így pl.

1. Miért nem tartja fontosnak a mai korszellem Krisztus és az ifjúság kapcsolatát?
2. Szabad-e arra gondolni a családalapításnál, hogy 5-6 gyerek legyen, amikor nehéz a megélhetés?
3. Ha a pénz Krisztussal ellentétes, akkor lehetne-e azt csinálni, hogy kiküszöbölnénk a gazdasági életből?
4. Példákból tudjuk, hogy a munkások és mások között van bizonyos engesztelhetetlen ellentét, még akkor is, amikor a munkás keres többet, miért van ez?
5. Mit csináljon az a leány, akiért nem jön el a mesebeli királyfi?

A feltett kérdésekre előadónk adta meg a választ, majd Macher Lászlónak volt néhány hozzáfűzni valója: „Igenis küzdenünk kell a földi jövőért is. Az alkalmak és lehetőségek ésszerű meglátása sokszor tehetségeknek a megfordítója vagy elindítója volt, tehát nemcsak a lelki jövő biztosítása kell, hogy célunk legyen. Azonkívül néhány szót még Krisztus és az ifjúság kapcsolatáról, – folytatta Macher László-. Vannak bizonyos eszméáramlatok, amelyek – bár Krisztus tanait nem vallják, – kisajátítják Őt maguknak propaganda célokra, hogy így tévesszék meg a Krisztust követőket is. Az ifjúság csodálkozva kérdezi tehát: „Hogyan, hát Krisztus átfesthető zöldre, sárgára, vagy vörösre is, ahogyan éppen időszerű?” – Vigyázzunk, hogy megmaradjunk a középután, az igazság útján, minden propagandától mentesen.

Utána P. Kiss Szaléz díszelnök kért szót, hogy a házasság kérdéséhez hozzászólhasson: A családnak van egy fölséges alapelve- mondotta a Pater- azt nemcsak eltartani kell, az eltartja önmagát. Ne avatkozzam bele a természet, a természetes rendjébe, akkor a család megadja az életerőket és energiákat. Csak az a fontos, hogy egészségesen, terheltség nélkül menjen a házasságba és azt tegye, amit Isten kíván tőle. Vegye tudomásul minden férfi és nő: ők ketten nem elégségesek ahhoz, hogy gyermek legyen, ahhoz több kell, ahhoz Isten kell, Aki azt mondja: „Akarom, hogy ember szülessék!”

Hozzászólott a Páter a pénzről folytatott vitához is: „A szocializmusnak az az elve, hogy le kell kapcsolni a pénzt. Idáig ment az ember kiábrándulása. De nem lehet igaza annak sem, aki azt mondja, hogy a tulajdon az államé lesz. Az állam is egy-két embernek a kezében van összetartva. A helyzetnek egyetlen megoldása az, hogy az anyagiakat, a pénzt kell megreformálni és akkor a munkának örök ideálja lesz Krisztus, mert Ő az egyetlen, aki tisztulást hoz erkölcsi és családi vonatkozásban.”

Díszelnökünk hozzászólása után még egy kérdés következett: 7. Milyen okok miatt vezették be a polgári házasságot. A feleletet P. Kiss Szaléz adta meg, majd válaszolt a közben felszólalt egyik MADISZ-tagnak is, aki kijelentette, hogy várják a KEDIM csatlakozását hozzájuk. Válasza az volt a MADISZ részére, hogyha az olyan lenne, amilyennek lennie kell, akkor az ifjúságot aligha lehetne onnan visszatartani. De aki elhiszi azt,

hogy Isten van, Krisztust bebizonyíthatólag az élet alapjának vallja, annak nem kétséges, hogy akik Krisztust akarják, azok nem a DISZ-ben fogják megtalálni, hanem minálunk.

Még felhívja a Pater a következőkre az ifjúság figyelmét: Ma délután a Cserkészek rendeznek előadást a katonák javára. A jövő vasárnap Anyák Napja. A fiatalság meg ne feledkezzék arról, hogy édesanyjának adjon valami keveset és finomat. A leánycsoport Anyák Napját rendez, legyen itt valamennyi KEDIM-tag. A tánciskolában részt vehetnek a középiskolás tanulók is, kérjük a jelentkezők összeírását. Szombaton délutánonként a fiúk részére önképzőkört tartunk, kérjük agrár-testvéreinket is minél nagyobb számban jöjjenek és hozzák az ő egészséges, természetes eszüket.

Végül Macher László bejelenti, hogy a könyvtár újabb 20 kötettel gyarapodott. A leányok könyvtárnapja szerda, a fiúké a szombat lesz. Utána néhány szóval köszönetet mond kedves előadónknak és a gyűlést bezárja.

P. Kiss Szaléz ofm, díszelnök

Macher László elnök, Novotny Zita társelnök, Szatmári Anna jegyző, Hitelesítjük: Guba Katalin, Bogdány Tibor

Jegyzőkönyv /1945.05.26/

Készült Gyöngyösön, 1945. évi május hó 26.-án d.e. 10 órakor, a Katolikus Kultúrház nagytermében, a Keresztény Demokratikus Ifjúság Munkaközössége /KEDIM/ közgyűléséről. Jelen vannak a tagok és a tisztikar részéről mintegy háromszázhuszan. Novotny Zita társelnök üdvözlő szavaival megnyitja a gyűlést, majd a jegyző felolvassa a legutóbbi jegyzőkönyvet, melynek hitelesítésére elnök felkéri Guba Katalin és Bogdány Tibor tagokat. A hitelesítők kijelölése után Benei Sándorné – gyűlésünk előadója – a szeretet lényegéről tart felolvasást:

„Az emberi lélek legszélesebb skálájú érzése a szeretet. Ízesítő só, melegítő nap, világosító fény. A szeretet napjának első sugara önmagunkra esik. Az önszeretet azonban félig még ösztönérzés, mely könnyen az önzés és a hiúság mezszyéjére térhet. A helyes önszeretet határa ott van, ahol a másét nem bántom, s a magam érdekeit nem helyezem szembe mások érdekeivel. Ez a helyes önszeretet már tulajdonképpen passzív felebaráti szeretet is. Nem ad, csak nem vesz el. A fiatalság azonban nem tűr semmi passzivitást, mert nem elégíti ki a benne feszülő energiákat. Neki aktív felebaráti szeretet kell, mely segít, gyógyít, enyhít. Az Úr parancsot is adott a felebaráti szeretetre. Soha nagyobb szükség nem volt rá, hogy ezt a parancsot teljesítsük, mint ma. Az egyes társadalmi rétegek súlyos bajai a felebaráti szeretet hiánya miatt adódtak. A szocializmus igyekszik ezeket orvosolni. Tehát a szocializmus kiegyenlítődést jelent az emberszeretet jegyében. Midőn embertársainkat, magyar testvéreinket szeretjük, akkor szeretjük tulajdonképpen a nemzetünket is. Az új Magyarország demokratikus alapon épül, a demokrácia gyökerei pedig szintén a szeretet talajába nyúlnak.- Szeretjük otthonunkat is, mert a világ nagy, a szív kicsiny. Innen van, hogy a szívet nem a nagy világ boldogítja, hanem egy kis szeglet, ahol szeretetre talál. Az otthon varázsa ül minden megszokott bútordarabon. A legönzetlenebb szeretet forrása azonban az édesanya szívéből fakad. Mérheterlen türelem, gond és aggodás között telnek napjai gyermeke életének első pillanatától fogva. Ezért a szeretetért földi jutalom nem képes fizetni, csak az isteni gazdagság. – A Teremtő bölcsessége az ember mellé segítőtársat, élettársat rendelt, hogy szent tervét az ő szándékai szerint vigye keresztül. Az élettársakat a legerősebb kötelékkel – a szerelem erejével

– kötötte össze, s részesévé tette a teremtés misztériumának, midőn új embernek adnak életet. A házasságra azonban készülni kell, erkölcsi tőkét kell gyűjteni, mert a boldogságért fizetni kell. – Ha az emberi szív szeretetének széles skálájú dallama felhangzik lelkünkben, akkor megtanultuk a szeretet napjának ez a ragyogása az Isten arca fényességének kisugárzása bennünk. Szeretni Őt az élet végső célja és értelme. Csak az él boldogul és lelkesen, aki forrón és igazán szeret.”

Az előadást követően igen élénk vita fejlődött ki, s az ifjúság részéről a következő hozzászólások hangzottak el:

1. Ha szeretet van, miért van háború?
2. Mindenkit egyformán kell szeretni?
3. Miért van az, hogy mindenki most a felebaráti szeretetet hirdeti és most találkozunk vele a legritkábban?
4. Miért lesz tisztább az eljövendő világ, amikor az ifjúságtól el akarják ragadni Krisztust és az ifjúságot Krisztustól?
5. Mi az oka annak, hogy az apa és a fiú között a szeretet ellenére is komoly ellentétek támadnak?
6. Tudásunk és látókörünk kibővítése részben önszeretet. Az-e akkor is, ha azt valaki azért teszi, mert valamikor tudását a köz céljaira akarja bocsájtani?
7. Mik a szerelem indítóokai?
8. Mikor keresse az ifjúság az élettársát?
9. Van-e leküzdhetetlen ellenszenv?
10. Fiú és lány között lehet-e barátság?

Az ifjúság részéről feltett egyes kérdésekre előadónk adta meg a felvilágosító válaszokat, végül P. Kiss Szaléz díszelnökünk foglalta össze rövid beszédben a gyűlés folyamán felmerült problémákra vonatkozó válaszát, a következők szerint:

„Isten a szeretet. Dante úgy próbálja körvonalazni Istent a Divina Comedia-ban, hogy hatalmas, fölséges urnához hasonlítja, melyben buzog a benne levő tartalom. Ez a benne levő tartalom kiömlik az urnából a forrás közben és valahányszor kiömlik, az új világban és a nagy Mindenségben egy új fölséges csoda jelenik meg. Ez nem más, mint az önmagába szerelmes Istennek bemutatkozása a Világmindenségben. Mindent az Isten teremtetett és minden teremtmény az Isten szerelmének a gyümölcse. A szeretet nagy adottsága lényegében az Isten adottsága, Aki maga a Szeretet, de minden teremtetett lényben is benne van a szeretet. Annak kell valami személyes találkozás azzal, aki önmaga a Szeretet: az Istennel. Szeretet nincs Isten nélkül. Azért csonka minden humanizmus, minden altruizmus, amely tisztán emberi szeretetre akar felépíteni valamit. A szeretethez maga Isten kell. Nagyon hálás vagyok Előadónak azért, hogy mélyen és határozottan mutatott rá arra, hogy a szeretet természetes érzelem. A szeretethez, hogy az magasabbrándú legyen, kell a kegyelem. Mi indítja meg az embert a szeretetnél? Mindig a jó. Én nem akarhatok semmit, ha az bizonyos szempontból nekem nem jó. Még a bűnben is benne van a jó, amelyik elindítja akaratainkat. Itt jön a szeretet legnagyobb értelmessége és józansága, hogy magasabb rendű legyen a jó, amely megindít engem. A szerelemre vonatkozólag is ugyanez áll. A szerelemhez két egymásnak való élet egybeillesztésének, egybekapcsolásának nagy csodája. A legnagyobb baj, hogy a szerelem sokak szemében csak kívánság, a kéznek, a testnek a játéka. A szerelem játékoságát kell mélyen és komolyan kialakítani, s a szerelemnél akkor nem játékról van már szó, hanem értékelésről, ahol a józan becslés jut szóhoz, ahol a fiatal emberi szív nem csupán játékszer kíván lenni

egymás szemében. Itt jön a barátság értéke. A szerelem kizárja akkor, amikor valakinek Herczeg Ferenc-i ideálja van, amikor a barátság csak viszony, szemtelen, frivol kapcsolat, amely csupán az állatnak az ösztönössége. Ez nem barátság! A barátság két szívnek az érzéktől mentes szellemi kapcsolata, amelyben ember az emberrel találkozik. Barátságos, kedves lehetek mindenkivel szemben, de a szívem csak egyszer szólalhat meg, amikor azzal találkozik, aki az övé és akinek ő is élete másik felét teszi. A szerelemet csak egyszer lehet elrontani az életben. Utolsó ember az, aki megengedi, hogy az élete másik felét kitevő férfin vagy nőn kívül számára más is lehet. Az az Isten legfölségesebb gondolata, hogy az egymásnak rendelt emberek a házasságban meg tudják hasítani az eget és lehozzák az Istent, hogy új életet adjanak. De ha kizárják az örök Istent, az a komédia káromkodás a házassággal. Nem lehet játszani a szerelemmel, egy társadalmi rendnek nem lehet az alapja az, ahol az Istennek háttérbe kell vonulnia. A házasságban azért megengedett minden, mert ott van a harmadik, aki jönni fog. Ott lebeg felettük az életet fakasztó Isten, a Szeretet. Itt van a mélység és a tartalom! S aki ezt átérzi, az lát nő és férfit oltáron és piedesztálon, s ha valaki lelép onnét, a szeretetből szeretkezés lesz csupán és kivész belőle az Isten. A természet és a kegyelem örökké szemben állnak egymással. A házasságban is van valami, ami szeretné széttörni a kötelékeket. Jön egy pillanat, amikor – ha nincs ott a kegyelem és nincs ott az Isten, – a szerelemből gyűlölet lesz. Olyankor csak Isten képes a kihűlő emberi szívet új erővel és új áramlattal megtölteni. Szeretni csak egyszer lehet igazán és aki ezt elrontotta, az mindent elrontott az életben a maga számára.”

Felszólalt azután az Országos Független Kiszármazás és Polgári Párt Budapestről kiküldött szervezője is, aki megköszönte a Páternek azt a komoly munkát, amit vezetésével itt, a KEDIM-ben végez a magyar fiatalság, s amit más városban eddig nem tapasztalt. Kéri a Pátert, vezesse tovább ifjúságát a megkezdett úton, az Istenbe vetett remény és a szeretet útján, s reméli, hogy akkor felépíthetjük a romokban heverő Magyarországot.

Novotny Zita társelnök köszönő szavai után a gyűlés véget ért.

Kmft.

Adjon Isten!

P. Kiss Szaléz ofm, díszelnök, Makkos Edith jegyző, Macher László elnök, Novotny Zita társelnök, Hitelesítjük: Kiss László, Pócs Ferenc.

Jegyzőkönyv /1945.06.03/

Készült Gyöngyösön, 1945. évi június hó 3.-án, d.e. 10 órakor, a Katolikus Kultúrház nagytermében, a Keresztény Demokratikus Ifjúság Munkaközössége /KEDIM/ közgyűléséről. Jelen vannak a tagok és a tisztikar részéről mintegy háromszázan. Macher László megnyitó szavai után Szalai Lajos sz. elektromérnök gazdasági tárgyú előadását megkezdi:

„Az újonnan meginduló gazdasági élet tisztaságának és erkölcsi kifogástalanságának legfőbb követelménye az, hogy fogalom eszközét, a pénzt tisztítsuk meg a múltban ráragadt szennytől, tisztán a kereskedelmi hivatásának hagyjuk élni. Bár ez legfőbb követelmény, mégsem látszik olyanak a megindulás, hogy ez a céljai közé tartozna. A múlt gazdaság élet hibáin okulva és jó tulajdonságait megtartva, mint tapasztalattal rendelke-

zők indítsuk meg az élet új irányú útján ahelyett, semhogy a múltat semmibe sem véve, őszinte mitsem tudással tévelyegjünk el az élet zezzugos utain. Sokkal nagyvonalúbbak és egyéni érdektől mentesnek kell lennie ennek az új életnek, mert ha tovább is így folytatjuk, soha sem fogunk normálisan fejlett életszínvonalat és jóléti fokot elérni. A politikai döntéstől függően Kelet vagy Nyugat felé kell orientálódni a magyar gazdasági életnek. Egyenlőre úgy kell készülni, és erőinket összegyűjteni, hogy bármelyik irányzat esetén a lehetőséget a legjobban ki tudjuk aknázni. Meg kell fogni a külföldről felénk nyúló segítő kezét /érdekeltség vállalás/, mert ilyen összeomlás felépítéséhez erőink ha nem is kevesek, de az idő, amíg ezt végrehajtának, hosszú lenne. A hazai lehetőségek teljes kiaknázása kell ahhoz, hogy ebből a mélypontból újra kiemelkedjünk. De ehhez mindenki munkája kell, mindenkinek szilárdan kell állnia azon a helyen, ahová az új élet állította.”

Az ifjúság részéről több érdekes hozzászólás volt, amelyekre előadónk adta meg a választ, az alábbiak szerint.

1. Hogyan lehetséges összhangba hozni az ipar és a mezőgazdaság termelését, mikor Magyarország mezőgazdasági állam?

Azt a megállapítást, – volt az előadó válasza- hogy hazánk mezőgazdasági állam, kétségbe vonom, mert ipara van olyan fejlett, mint a környező államokban. A mezőgazdaság és ipar összetetalálkozását egyébként a mezőgazdasági gépek gyártásával gondolom el, mert ha iparunk ellátja mezőgazdaságunkat a szükséges gépekkel, vagyis, ha ebből a szempontból önellátóak vagyunk, mezőgazdasági termékeinket is olcsóbban állítjuk elő.

2. Hogyan fogja Magyarország megállni helyét ebben a súlyos gazdasági életben?

Számolnunk kell azzal, hogy akár Kelettel, akár Nyugattal kell kapcsolódnunk, minél többet termeljünk ki magunkból, minél többet építsünk saját erőnkből, gazdasági életünket a lehető legbiztosabb alapokra fektessük, s akkor nyugodtan tárgyalhatunk bármelyik külföldi állammal. Tehát előbb saját erőinket használjuk ki teljesen, de természetesen elfogadjuk a külföldi által esetleg nyújtandó segítséget is.

3. Miért nem szociális a munkáspolitikánk?

A munkaeszközök állandó fejlődés alatt állanak, s ugyanúgy igyekeztek a munkás teljesítményét is jobban kihasználni, amivel a gyárak több keresete jár. Az igények is folyton emelkedtek, s a gyárak csak fokozatosan tudtak haladni a szociális tevékenységgel. Ez mind lassú fejlődés eredménye, s a még mutatkozó hiányok mind pótolhatók, mert az igényeknek mindig utána jár azok kielégítése. A gyárakat viszont nem lehetne arra kényszeríteni, hogy tőkéjük feláldozásával fejtsenek ki szociális tevékenységet, mert akkor a termelés megakad. Csakis arról a tőkefeleslegről lehet szó, amit mint nyereséget könyvel el.

4. Magyarország mezőgazdasági állam és nem áll ipari termelésünk arányban mezőgazdaságunkkal, mint a környező országokban. A kormány ebben a tekintetben hogyan fog intézkedni?

A háború következtében nem várható jelen pillanatban, hogy iparunk csak elővegye raktárából a szükséges gépeket, egyenlőre csak előkészületekről lehet szó, de mezőgazdaság gépeink termelése máris megerősödött. Sajnos, tőke kevés áll a mezőgazdaság rendelkezésére.

5. Minőségi termelésre kell törekednünk, amihez több tőke kell, s az, hogy megfelelő piac megfelelő időben álljon rendelkezésre. Hogyan fogjuk megszerezni a külföldi piacokat, amikor éppen csak vagyunk?

A mintagazdaságok, amelyeket egyrészt az állam és egyrészt a magánosak tartottak fenn, jónak bizonyultak. Az ilyen gazdaságnak lehetősége van arra, hogy minél modernebb eszközöket alkalmazva, minél többet és jobbat termeljen, hogy a külföldi piacon is megállja a helyét. A kisbirtokok feladata azután, hogy a mintagazdaságok kísérleti eredményeit megfigyelve, azokat saját termelésükben is hasznosítsák. Tehát igenis törekednünk kell a minőségi termelésre. A kérdés másik részére válaszolva Előadó közli, hogy a kormányzat intézkedései folytán vasúti kocsikat és teherautókat bocsájtottak a kereskedelem rendelkezésére, hogy a mezőgazdasági vérkeringés helyreálljon. Az állam vállalja a kockázatot arra az esetre, ha az árú útközben elveszne. Ennél többet jelen körülmények között a kormány nem tehet.

6. Magyarországon lehet-e a gépekkel való termelésre áttérni?

Az ország területe, amit be tudunk vetni mezőgazdasági termelésünkben, még nem érte el a 100 %-ot, még rengeteg megjavítható föld állna rendelkezésünkre, csak tőke kell hozzá. Foglalkoztatni tudunk gépek mellett is megfelelő munkásmennyiséget, ha a termelést kiterjesztjük nagyobb területre. Ezt bizonyítja a gyáripár. Az első varrógépeket pl. össze akarták törni, mondván, hogy elveszi a munkás kenyerét. Ma általánosan használják és mégis megélnék a szabók, csak sokkal jobban és gyorsabban dolgoznak.

7. Hogyan fogják letörni a mai magas árakat?

Amennyiben megoldják devalváció nélkül, úgy az nagyon komoly újítás lesz, mert ez eddig nem sikerült. Talán megoldják úgy, hogy az árakat nyomják le, csupán a keresetet hozzák az árakkal összhangba, s akkor csak annyi történik, hogy több pénz lesz forgalomban, de az egyensúly önmagától helyreáll a gazdasági életben.

Majd P. Szaléz intézett kérdéseket az Előadóhoz:

8. Lehet-e gazdasági függetlenségről beszélni egy kis államnak hatalmas, szervezett gazdasági államoknak a szomszédságában? Ha van, magyar szempontból mi a kívánatosabb, a szocializálódás, vagy az idegen tőke elfogadása?

A kérdés olyan nehéz, – mondotta válaszában az Előadó, – hogy ennek a megoldása az ország gazdasági jövőjét dönti el. A múltban arra törekedtünk, hogy mindent, amit építünk a saját erőnkől építsük. A saját véleményem szerint sokkal egészségesebbnek tartok beilleszkedést egy nagyobb gépezetbe, pl. egy világkonzernbe, mert akkor válságokat nem tartok valószínűnek. Ha ez létrejön, nem jelenti egyúttal az állami monopolisztikus jövedelmek megvételét, hanem csak bérbevételét, ami viszont a tőkebefektetés kamata lenne. Ez rendkívül előnyös lenne azzal a feltétellel, ha megoldanák, hogy nálunk munkanélküliség, munkásfölösleg ne legyen, mindenkinek a mindennapi kenyeret a kezébe tudják adni.

9. Meghagyjuk-e függetlenül a nagyipart, vagy pedig az állam ezeket a gazdasági factorokat szocializálja és magának sajátítja ki?

Ez a kérdés is elvi kérdés, mert azt tekintjük, hogy individualizmus, vagy kollektívizmus legyen. Bibizonyosodott, hogy akkor a legkollektívebb a termelés, ha a munkás kedvvel dolgozik, vagyis ha látja munkája eredményét, magát a produktumot. Ezt nyilván a szabad nagyiparban találjuk meg. – A kollektív rendszerben az ember csak egy szám, ott a munkás a produktumot nem látja. Így pedig munkakedve alább fog hagyni. A jövő berendezése szempontjából inkább megfelelőnek tartom külföldi érdekeltségek igénybe vételét, de úgy, hogy az ország keresse meg rajta mindazt, amit megkeresne egy nemzeti gazdaságon, s amit ezen felül a külföldi érdekeltség keres, az a nemzetet ne érdekelje.

Utána P. Szaléz röviden foglalkozott azzal a véleménnyel, mintha a kereszténység nem volna hivatott és fölkészült a gazdasági hatalom átvételére. Ennek megdöntésére példaként hozta fel a kisszámú holland katolikusságot, akik kényszerült helyzetükből adódóan megteremtették a gyarmati kereskedelmet és így a politikai életet is irányítani tudják. Végül a Pater köszönő szavai és néhány közlemény /Apák Napja ünnepével, „Fiatalkor Magyarok” c. lap megjelenésével kapcsolatban,/ kihirdetése után gyűlésünk véget ért.

Kmft.

Adjon Isten!

P. Kiss Szaléz ofm, díszelnök, Makkos Edith jegyző, Macher László elnök, Novotny Zita társelnök, Hitelesítjük: Baráth Ilona, Szabó Gyula.

Jegyzőkönyv /1945.05.17/

Készült Gyöngyösön, 1945. évi június hó 17.-én d.e. 10 órakor, a Katolikus Kultúrház nagytermében, a Keresztény Demokratikus Ifjúság Munkaközössége /KEDIM/ közgyűléséről. Macher László ifjúsági elnök megnyitja a gyűlést, majd a jegyzőkönyv felolvasása után felkéri Bán Imre gimn. tanár urat, hogy előadását megkezdje.

Az előadás tárgya a magyar férfiideál volt, amit Előadónk irodalmunkból merített példák nyomán rajzolt meg, s eredményként elének állította azt az ideált, amelyet a magyar ifjúságunknak önmagában kell kialakítania. Beszédének lényege a következő volt:

„Minden kornak meg van a maga férfiideálja, s ez szinte nemzetközinek látszik. Így van a régi görög, antik ideál, az „egészséges testben egészséges lélek” elvének alapján. A középkor férfiideáljai a lovagok voltak, mint volt Bouillon Gottfried. A renaissance férfiideálja a sokoldalú ember, mint voltak Lionardo, Raffael, Michael Angaló stb. A barokk-kor férfiideálját a hősi lendület, a fékezett szenvedélyek jellemezték, míg a felvilágosodás korának férfiideálja tettekre törő, művelt serény és hasznos állampolgár volt. Azonban a nemzetközi vonások ellenére is van jellegzetesen magyar-francia- finn- stb. férfiideál. Keressünk ki néhány magyar jellemvonást, s bizonyára bennük találjuk meg a magyar férfiideált. Példáinkat vegyük az irodalomból, amely a nemzeti lélek legszebb tükre. Válasszuk először a katonás lelket és magatartást. A magyarságot katonává tette a sorsa, az örökös reánkényszerített harc. Jó katona, de a harc nem életeleme. A magyar férfiideál második jellemvonása az emberi méltóság tisztelete. A magyar nem gyűlölködő fajta, ellenfélnek is emberséges. A magyar jellem további vonása az egyéniség tisztelete, a függetlenség érzése és a szabadságszeretet. Nézzük meg Toldit: nyers, de hűséges, szótartó, egyenes és minden színlelésre képtelen. A magyar ember szemérmes, érzéseit nem szolgáltatja ki. – A magyar a józan mértéktartás népe. Ez volt a magyar politikai génusz nagy erőssége évezredek keresztül egészen Teleky Pálig, s ez nyilvánul meg a magyar paraszt józanságában is. Az igazi magyarban feltűnik a nemzeti érzés ereje. Nem sovíniszta, – de nemzeti érzésekhez szívósan ragaszkodik. Utoljára nézzük a magyar jellemben az istenhit vonását. A magyar nem elsődlegesen vallásos kedély, mégis nagy szellemeink mindenike az abszolút istenhit vallója volt.

Néhány rövid vonással megrajzoltam a magyar férfiideált, vonásait a népjellemből merítve, de ebből hiányoznak még a magyar hibák. Széchenyi a hiúság, önáltatás, szalmatűz, restség, gyűlölködés fogalmi körei szerint csoportosítja őket, de ezek fejtegetése most nem feladatunk. Befejezésül vegyük Szekfü Gyula mondását: „A demokrácia je-

lentsé a legjobbak uralmát.” Szeretnők, ha a magyar demokráciában a legjobb magyar erők virágoznának ki.”

Az előadás befejezése után szokatlanul élénk vita következett, mely bár némileg el is tért kissé a tárgytól, de sok olyan kérdést igyekezett tisztázni, amely ma igen foglalkoztatja az ifjúságot is. Az első felszólaló díszelnökünk, P. Kiss Szaléz volt, aki a következő kérdést vetette fel:

1. A férfiideál, mint ilyen, van-e annyira időnek, népítéletnek, vagy a divat veszélyének kitéve, hogy ha a ma feleli azt a Holnap eldobja?

Előadónk határozott válasza volt, hogy nem. Hangsúlyozta, hogy ő a magyar irodalom nagyjaitól, nagy gondolkodóktól vette a példákat, s a magyar férfiideált Kukorica Jancsiból, Toldi Miklósból, Bánk Bánból gyúrta össze. Ez az ideál, vagyis a szókimondó, kemény, a szíve gyökeréig egészséges magyar minden idők magyarjának ideálja lehet és lesz.

Az ifjúság részéről is több hozzászólás volt:

2. Lehet-e napjainkban költői ideálról beszélni, amikor a világ nagyon anyagiassá?

Amit elképzelünk a magyarról, azt legnagyobb íróink munkáiból vett példákban találom meg, ha a lényegre keresem. És a szellemi értékek mindig fölül állnak az anyagiaknak.

3. A harcot szereti a magyar ember, kell is szeretnie, hiszen az élet is állandó harc.

A harcot szeretheti, – válaszolt az Előadó, – hogy katonáskodva szeretne harcolni, mert a magyar nem szükségképpen vérontó fajta. A harc számára mindig áldozatvállalás volt, hiszen hány idegen érdekért kellett küzdenie.

4. Ady Endre miért követendő férfiideál, amikor erkölcsi élete ismeretes?

Ady nem ideál, csak nagy tanulság. Ő maga tárja oda bűnös életét tanulságul, siratván eltékozolt kincseit.

Majd ifj. Antal József Lajos szólalt fel: „A magyar férfiideálnak egyik lényeges kelte a szociális igazságérzet. Szerintem helyesen teszik ma a pártok vagy alakulatok, ha a férfiideál keresése közben eljutnak Dózsa Györgyig, felemelik a történelmi feledésből, mert hajlandó volt odáig menni, hogy a megnyűzott parasztokért közdött.”

P. Szaléz választ reá: „Gondoljunk vissza pl. Dolfusra, az osztrák nép kancellárjára, akit népe ideálként tartott a maga szeméi előtt. Majd jött az új rendszer, megfogta ennek az embernek a porát, és szétszórta, gyilkosának pedig szobrot emelet. Most pedig ledöntötték ezt a szobrot. Azt kérdezzük, hogy a férfiideál a maga mivoltában állandóan változik, vagy pedig erkölcsi hatalom, ami meg nem mérhető? Ugyanígy meg kell gondolnunk, hogy Dózsa Györgyöt állítsuk-e férfiideálnak, aki szerintem lehet nemzeti paraszthős, de mint embernek, mint jellemnek a teljes képét még nem ismerjük eléggé, ezt az oknyomozó történelem lesz hivatva kideríteni. De magát a lázadást, a rombolást oda tudom-e állítani a követendő férfiideál közé? Minket csak az érdekel, van-e magyar férfiideál, amely egy magyar eszmét a magyar állam fennmaradásának szolgálatába tud állítani.

5. Az utolsó nagy magyar, gr. Teleky Pál ugyanabba a hibába esett, amibe annak idején Széchenyi is: előre látta a nemzetet fenyegető tragédiát és megijedt, eldobta életét.

P. Szaléz felelt reá: Széchenyinnél és Telekynél éppen annyira ködös a halálának az utolsó mikéntje, mit Dózsánál, vagy Zrínyinnél az ideál mikéntje. Telekynél és Széchenyinnél nem az utolsó aktusukat látjuk ideálisnak, hogy öngyilkosok lettek, hanem azt a mérhetetlen titáni küzdelmet, amellyel mindig építeni, és sohasem rombolni akartak. Építették ezt az országot és nem forradalmasították. Mi 200 esztendőnként felporzszeljük

országunkat és újjáépítjük és mindig hátramaradunk a többi nemzettől, mert nincs férfi-ideál, nincs jellem, nincs következetesség. Ha Széchenyi és Teleky öngyilkosságba menekültek, akkor ezzel utolsó felkiáltójelnek, és szétloccsanó agyvelőnek tiltakozunk az ellen, ami következik.”

A Pater szavai után Hontert Rezső gimn. tanár szólott hozzá a Dózsa Györgyről folytatott vitához: „A Dózsa György-mozgalom egy korlátozott, önző társadalmi osztály hibája miatt alakult ki. Ez a társadalmi osztály a magyar nemesség volt, amely arra törekedett, hogy a szabadságszerető magyar parasztot elnyomja. 1514-ben a magyarság hatalmas jövő előtt, az „Élet kapujában” állt. Amikor Bakócz Tamás hazajött Rómából, hogy minden magyar fogjon fegyvert a török ellen, a magyar parasztság hajlandó volt küzdeni és csak annyit kért a kiváltságos osztálytól, hogy adják meg emberi jogait és ők megmentik a hazát. És itt volt a történelmi pillanat elmulasztása, mert a magyar főnemesség nem volt hajlandó ezt megadni. És a parasztság, amikor látta, hogy nem kap megértést, Rákoson a fegyverhez nyúlt. A nemesség azt akarta, hogy az emberi jogok elismerése nélkül tegyék le a fegyvert, s amikor nem tették, az otthon maradt családtagokon álltak bosszút. Megértem a jobbagyságot, hogy ezek után fegyverével bűnöst, nem bűnöst úgy büntetett, ahogyan a nép szokott ítélni akkor, amikor számára nincs más út, csak ez. És amikor leverték a Dózsa-lázadást, kimondták, hogy örök szolgaságra vettessék a magyar paraszt. Ez történelmünk legirtózatosabb hibája, mert ettől kezdve a magyar parasztnak mindegy volt, hogy a török jön-e, vagy a földesura.”

Antal Lajos folytatta: „Itt lényegében le kell szögeznünk, hogy a lázadás a mai időkben teljesen eltűnt. Ez a történelmi pillanat lett volna 1514 s ebben az esetben a magyar forradalom építő lett volna. Akik a forradalom nélkül is tudtak rombolni, az a nemesség volt. A parasztság próbálta megmenteni a magyar nemzetet. Ha férfiideált keresünk, akkor megtaláljuk az erkölcsi ideált is Dózsa Györgyben, mert évszázados bűnök jóvátételére jött. – De van egy jogi törvény is, amely szerint a forradalom mindig rossz, de ha győz, akkor az idő szentesíti.” „A magyar problémákat nekünk tisztázni kötelességünk, -vette át a szót P. Kiss Szaléz. – Legyünk igazságosak. A magyar nemességnek soha nem volt a magyar történelemben olyan kielégíthetetlen gögű vezére, mint Bakócz Tamás, aki paraszti sorból származott, de túlságosan gyorsan emelkedett fel. Sorstragédiánk, hogy éppen akkor kellett egy szörnyű, egy oda nem való vezér, amikor tényleg itt volt a történelmi pillanat. És a parasztság nem tudott kitermelni magából még egy vezért, hogy szembeállítsa vele, hanem a nemességből származó Dózsát választotta vezérévé. Igazságtalannak tartom tehát, hogy az egész nemesi osztályt odaállítsuk az ítélet padjára. De eltértünk a tárgytól. Az én kérdésem az volt, hogy a mai magyar ifjúságnak lehet-e Dózsa György férfiideálja. Ahhoz, hogy a magyar parasztot felemeljük, hosszú tanulás és tanítás szükséges, nem pedig forradalom. Magyarország jövője attól függ, hogy a magyar örök ideálokat minden pillanatnyi politikai változástól függetlenül hogyan látja meg az örök férfiben és hogyan valósítja meg. A magyar alap természeténél fogva nem politikus, nem a pillanatot nézi, hanem előre néz és ha közben elsodródik is, a maga elpusztulásában is szolgálja a nemzet örök élniakarását.

Utójára ismét előadónk szólalt fel és hangsúlyozta, hogy az ő célja nem az volt, hogy a tárgytól eltérő vitát eredményezzen, csupán az irodalom remekiből vett eszközökkel akarta megfesteni hallgatói előtt az ideális és ízig-vérig jellegzetesen magyar férfit, mint a mai ifjúság által követendő példát.

A Pater köszönő szavai és néhány a KEDIM pénzügyi helyzetére vonatkozó bejelentés után a gyűlés véget ért.

Kmft.

Adjon Isten!

P. Kiss Szaléz ofm, díszelnök, Macher László, elnök, Novotny Zita társelnök, Makkos Edith jegyző, Hitelesítjük: Szalai Magdolna, Perlaki Sándor

Jegyzőkönyv /1945.07.01/

Készült Gyöngyösön, 1945. évi július hó 1-jén d.e. 10 órakor, a Katolikus Kultúrház nagytermében, a Keresztény Demokratikus Ifjúság Munkaközössége /KEDIM/ közgyűléséről.

P. Kiss Szaléz díszelnök üdvözli a megjelenteket, a jegyzőkönyv felolvasását elhalasztja a gyűlés végére, s utána ismerteti a KEDIM alapszabályait, ami végre elkészült, s amelynek 1 példányát jelen jegyzőkönyvhöz mellékel.

Az alapszabály ismertetése után a Pater kéri a megjelenteket, hogy ha valami kifogásuk van a tisztikar ellen, akkor most másikat választhatnak. A tagok ezt tudomásul veszik, de bizalmukkal ismét csak a régi tisztikart tüntették ki, Kelemen Irma ellenőr kivételével, aki önként lemondott, mivel állandó lakhelye nem Gyöngyös és így nem lehet jelen a gyűléseken. Helyette Csima Margitot választották meg.

Utána a Pater ismerteti a pénzügyi helyzetet. A KEDIM javára adományoztak:

Leánykőr 1400.-P

Szabó Gyula 100.-P

Bogdány Lajos. 640.-P

Fischer József 2000.-P

Németh Lajos 2000.-P

Oszvald Géza 2000.-P

Tóth Béla 1000.-P

Nemzeti Hitel 2000.-P

M. Gazdák Hitel 2000.-P

Andrássy és V. 1000.-P

dr. Tímár József 1000.-P

Földi Gyula 1000.-P

Összesen 16.140.-P, melyért hálás köszönetet mondunk. Ugyancsak jegyzőkönyvileg mondunk meleg köszönetet Szalay Lajos sz. elektromérnök úrnak, aki a zongora kijavítását vállalta magára.

A Berczi-zenekar ügyesen és szorgalmasan működik, melyet négy eseti szereplésük eredménye mutat. Pártoló tagokként, – mondotta többek között a Pater, – bejelentem azokat, aki adományoztak a KEDIM részére. Utána a jegyzőkönyv felolvasására felkéri Macher Lászlót, s a jegyzőkönyv felolvasása után bejelenti, hogy a jövő vasárnap tartandó gyűlésünkön Porgesz Elemér doktor úr tart előadást az „Élet titka” címmel.

Többek között kéri a tagokat, hogy a jövő vasárnap a gyűlésen mindenki jelen legyen. KEDIM köszöntésével: „Adjon Isten”-nel gyűlésünk véget ért.

Kmft.

P. Kiss Szaléz díszelnök, Macher László elnök, Novotny Zita társelnök, Makkos Edith jegyző, Hitelesítjük: Varga Gizella, Csima Margit

A KEDIM alapszabálya /1945.07.01/

A Gyöngyösi Keresztény Demokratikus Ifjúsági Munkaközösség Alapszabálya

A munkaközösség neve:

Gyöngyösi Keresztény Demokratikus Ifjúsági Munkaközösség (KEDIM), mely lényegében azonos az Actio Catholica keretében országosan előírt és működő Magyar Ifjúsági Katolikus Akcióval (MIKA).

A munkaközösség székhelye és működési területe:

Az Actio Catholica szellemében az egyházközség, illetve a plébánia területén működik a KEDIM. A mi egyházközségünk székhelye így Gyöngyös városa, és szorosán vett területe az Alsóvárosi Ferences Plébánia területe. Ez a működési terület kibővíülhet az egész városra, amint elvben már meg is van, de törvényszerűsítéséhez szükséges a Felsővárosi Plébánia egyházközségi tanácsának a hozzájárulása.

A munkaközösség pecsétje:

Kör alakú, kívül a munkaközösség nevével, belül az alapítási évszám és a kereszt.

A munkaközösség célja:

A plébánia, illetve a város területén működő összes ifjúsági egyesületek és szervezetek egységes irányítása legfőbb céljaink elérése végett. Ezek céljaink:

- a./ Egészséges test.
- b./ Tiszta erkölcs.
- c./ Keresztény élet.
- d./ Magyar boldogság.

Négyes célunkat a következők szerint kívánjuk elérni:

- a./ Keresztények vagyunk és akarunk lenni.
- b./ Igényünk a legteljesebb demokrácia.
- c./ Életet alakító ifjúsági elhivatottságunkat nyíltan megvalljuk.
- d./ Egységesen, munkaközösségben dolgozunk és alkotunk.

A kitűzött célokat szolgálják:

- a./ Állandóan nyitva levő központi ház, Ifjúsági Kaszinó, melyben az egyéni és a közösségi szórakozás és önénevelés sok-sok eszköze megtalálható.
- b./ Heti ismeretterjesztő előadások, melyeken lehetőleg összes tagjaikkal vesznek részt a tagegyesületeink. Így ifjúságunk vallásos, kulturális, szociális, demokratikus és nemzeti nevelését egységesíthetjük céljaink és alapelveink szellemében.
- c./ Havonként ismétlődő díszelőadások, melyeket esetenként a KEDIM egy, vagy több tagtestülete rendez. Az előadás előkészítésében részt nem vevő egyesületek a látogatottságról és a nézőtéri rendre figyelnek, illetve gondoskodnak. Így megszlik a kulturális és a progatív munka, s biztosítva van a hozzánk illő rend és fegyelem. Az előadás jövedelmén a tagegyesületek megegyezés alapján osztózkodnak.
- d./ Tánckurzus és sportélet; a modern és a magyar táncművészet erkölcsös és biztos elsajátítása érdekében a KEDIM évenként esetleg többször is rendez tánckurzust tagjai és esetleg más érdeklődők számára. Kimondott sportéletet nem él munkaközösségünk, ezt bőségesen és választékosan biztosítják városunk sport egyesülete és a pártok sportcsoportjai. Mi csupán a ping-pongot, a turisztikát és a szórakoztató kirándulást szorgalmazzuk.

- e./ Vándorvasárnapok. Munkaközösségünk tagegyesületei időnként meghívják egymást saját otthonukba, hogy egymás életrendjét, helyét, valamint a vendéglátó egyesület minden tagját jobban megismerjék és megszeressék. A vándorvasárnapok nagyban előmozdítják ifjúságunk demokratikus lelkiületének és életfelfogásának gyakorlati érvényesülését. Először szűk keretben, hogy aztán az élet minden vonalán érvényesülhessen. A vándorvasárnapokon nem az eszem-iszom, a hajrá szórakozás a fontos, hanem a családias és minden ízében magyar demokrácia meggyökereztetése. egy-egy vándorvasárnapnak felejtethetlenné kell lennie.
- f./ Évenként megüljük és fényesen, színesen megünnepeljük az édesanyák és nagylányok, az édesapák és nagyfiúk napját, valamint a magyar szabadság, az alkotó munka és az ország alapító Szent István király ünnepét. Rendkívüli alkalmakat szívesen használjuk fel arra, hogy egy-egy kérdéssel és eseménnyel kapcsolatban a magunk meggyőződését és véleményét megismertessük másokkal is.
- g./ Évenként egyszer-kétszer közös hitvallást teszünk, lelkinapokat tartunk, közösen járulunk szentségekhez és közös szeretet lakomán, agapén veszünk részt.

A munkaközösség vagyona és kezelése:

Bevételeinket és kiadásainkat pontosan vezeti a pénztáros, akit munkájában segítenek és ellenőriznek a megválasztott ellenőrök. Bevételeink forrásai: tagdíjak a tagegyesületek részéről, adományok, előadásokon és társösszejöveleteken befolyt összegek. Kiadásainkat a szokásos egyleti kiadások képezik, melyekhez hozzájárulnak új beszerzéseink. A KEDIM vagyónáról és tárgyairól pontos leltárt tartozik a pénztáros vezetni. A könyvtárosok a könyvtár jóvedelmével a pénztárosnak tartoznak elszámolni, hasonlóképpen neki jelentik az új könyvbeszerzéseket is a pontos leltárvezetés végett.

A munkaközösség tagjai:

Rendes és pártoló tagok lehetnek munkaközösségünk tagjai. Rendes tagok csak egyesületek lehetnek, melyek testületileg csatlakoznak az egyházközség ifjúsági csúcsszervezetéhez, a KEDIM-hez. Pártoló tag lehet minden egyházközségünkhöz tartozó férfi vagy nő, aki ifjúságunk keresztény és demokratikus összmun-káját értékeli és kész azt anyagilag és szellemileg támogatni. Az igazgató tanács egyhangú döntése alapján másvallásúak és társadalmi vagy gazdasági szervezetek is lehetnek munkaközösségünk pártoló tagjai.

A rendes tagként szereplő tagegyesületek jogai:

- a./ Részt vehetnek heti rendszeres ismeretterjesztő előadásainkon.
- b./ Tagjaik egyenkint is bejárhatnak a KATOLIKUS KULTÚRHÁZNAK a KEDIM részére átengedett termeibe szórakozás végett.
- c./ Előzetes megbeszélés alapján a havi díszelőadások bármelyikét választhatják a magukénak, melynek sikerében szívesen segíti őket a KEDIM többi tagszervezete.
- d./ A KEDIM igazgatótanácsában részt vesznek saját előjáróságuk egy kiküldött által.
- e./ A tagegyesülete minden tagja jogosult a KEDIM tisztviselőinek megválasztására az évi közgyűlésen.

A pártoló tagok jogai:

- a./ Bármikor részt vehetnek a munkaközösség heti vagy havi előadásain.
- b./ Szabadon bejárhatnak az ifjúság napközbeni szórakozási helyeire, hogy ifjúságunkkal érintkezhessenek és maguk is szórakozhassanak.

- c./ Bármikor beadvánnyal fordulhatnak a KEDIM igazgató tanácsához ifjúságunkat elmarasztaló vagy előmenetelüket előmozdító ügyben.

A munkaközösség intéző szervei:

A közgyűlés, az igazgató tanács és tisztikar együttesen alkotják a KEDIM irányító szervezetét.

a./ Közgyűlés. A KEDIM tagegyesületeinek összes tagjaiból és a pártoló tagokból tevődik össze. Lehet rendes vagy rendkívüli közgyűlés. Rendes közgyűlést évenként egyszer tart az az egyházközség ifjúsági csúcsszervezete, s azon választják meg egyszerű szótöbbséggel a KEDIM tisztviselőit. Fontos ügyben bármelyik tagegyesület vagy pártoló tag összehívhatja a rendkívüli közgyűlést a KEDIM igazgató tanácsa által. Az ügyvezető egyházi elnök saját hatáskörében is összehívhatja a rendes és pártló tagokat rendkívüli közgyűlésre. Közgyűlés jellege lehet minden vasárnapi vagy heti közös összejövetelnek is, s ha a szükség úgy kívánja, gyorsan intézhetnek el nagy horderejű ügyeket.

b./ Igazgató tanács. Az igazgató tanácsnak hivatalból tagjai a KEDIM közgyűlésen megválasztott tisztviselői, valamint az Egyházközség kulturális és hitbuzgalmi szakosztályának egy-egy kiküldöttje. Tagjai még azok, akiket mint rendes tisztviselőit kiküldenek a KEDIM tagegyesületi, így a tagegyesületek elnökei, titkárai, jegyzői, pénztárosai, és egy-egy választott tag. Az igazgató tanács dönt teljes joggal a KEDIM-et érintő minden szervezeti, kulturális vagy fegyelmi ügyben. Az igazgató tanács havonként, hosszabb, vagy rövidebb időközönként tartja gyűléseit, melyről a KEDIM jegyzője készít pontos jegyzőkönyvet.

c./ Tisztikar: ügyvezető egyházi elnök, ifjúsági elnök, társelnök, jegyző, titkár, pénztáros, ellenőrök, könyvtárosok. Kötelességeiket hivatásuk eléggé jelzi, körlírára nem szorul. Ők biztosítják a KEDIM anyagi, szellemi és kegyelmi megerősödését. Mindannyiuk lelke és vezérlő szelleme az ügyvezető egyházi elnök, akit az ifjúság az évi közgyűlésen kér fel magasztos és fárasztó tisztjére. Az ügyvezető egyházi elnököt a plébános erősíti meg.

Tiltó rendelkezések:

a./ Szigorúan tilos a KEDIM termeiben mindennemű szerencsejáték vagy nyerésszedő kártyajáték.

b./ Tilos minden durvaság vagy tettlegesség.

c./ Nagyon szigorúan tilos mindenféle nevetlen beszéd, tréfa vagy cselekedet.

d./ Tilos minden anyagi kártevés is jóvátétel terhe mellett.

Bárki vét a tiltó rendelkezések ellen, azonnal jelenteni kell az ügyvezető egyházi elnöknek, aki vagy a saját hatáskörében, vagy az igazgató tanácsban oldja meg a kérdéses ügyet. A fő nem a bejelentés, vagy pláne az árulkodás, hanem a KEDIM céljainak zavartalan szolgálata és jó hírnevének föltétlen megőrzése.

Végző utasítások:

a./ Az egyházközségi tanács bármikor megváltoztathatja a KEDIM nevét, s választhatja az országosan elfogadott MIKA elnevezést.

b./ Ha a KEDIM bármi okból megszűnnék, akkor az egyházközségi tanács rendelkezik a KEDIM leltárilag kezelt vagyonával és pénzével, amely értékét csak egyházközségi célokra fordíthatnak az egyházközségi tanács tagjai.

c./ A KEDIM alapszabályait az egyházközségi tanács hagyja jóvá és hivatott azon a KEDIM közgyűléseknek, igazgató tanácsnak javaslata alapján jogérvényesen változtatni.

Gyöngyösi Keresztény Demokratikus Ifjúsági Munkaközösségének alapszabályait egyöntetűen elfogadta a munkaközösség közgyűlése:

Gyöngyös, 1945. július 1.
P. Kiss Szaléz ofm egyházi elnök
Macher László ifjúsági elnök
Novotny Zita társelnök
Makkos Edith jegyző

A jelen alapszabályt jóváhagyta a Gyöngyösi Felsővárosi és Alsóvárosi Plébánia együttes egyházközségi tanácsa, és a két plébánia összes katolikus ifjúsági egyesületeit összefogó csúcsszervezet egyedül érvényes alapszabálynak ismerte el

Gyöngyös, 1945. július 1.
P. Karácsonyi Aladár egyházi elnök, alsóvárosi plébánia
alsóvárosi világi elnök
felsővárosi plébános
felsővárosi világi elnök
jegyző

Jegyzőkönyv /1945.07.15/

Készült Gyöngyösön, 1945. évi július hó 15-én d.e. 10 órakor, a Katolikus Kultúrház nagytermében, a Keresztény Demokratikus Ifjúság Munkaközössége /KEDIM/ közgyűléséről.

P. Kiss Szaléz egyházi elnök üdvözlő szavai után Macher László elnök felkéri a jegyzőt a múlt heti jegyzőkönyv felolvasására. A Páter hozzáfűzi a jegyzőkönyvhöz, hogy KEDIM alapszabályát, amit a múlt közgyűlés elfogadott, - az egyházközségek által azzal a kikötéssel hagyták jóvá, hogy mivel a KEDIM életéért a felelősséget az egyházközségek viselik anyagi ügyek ellenőrzése is az egyházközségi tanácshoz tartozik. Utána a gyűlés előadója, Porgesz Elemér doktor Úr megkezdí előadását: „Az élet titka” címmel:

„Mi az élet? Ezt a titkot a materialista és vitalista életszemlélet egyaránt igyekszik megfejteni. A materializmus, az anyagelvűség szemszögéből minden valóság csak anyag, vagy annak működő erői. Így tehát az emberi gondolkodás is. Csak egyetlen valóságot ismer és ez: az anyag. Ez a felfogás a renaissancel kezdődik, s ez az ész forradalmának korszakával kezdődik, s ez az ész forradalmának korszaka. E kor meggyőződése az ösnemzés tana, amit Spallanzani döntött meg egyszerű kísérleteivel. A kémiai tudomány fejlődésével azután ismét megerősödött a materialista felfogás, egészen a rádium felfedezéséig. És akkor rövid egymásutánban három csattanós arculcsapás érte az anyag szerelmeseit: 1. a rádium felfedezése, 2. a quantum teoria, és 3. Einstein relativitási törvénye. A Curie-házaspár talált egy anyagot, a rádiumot, ami nem bizonyult abszolútnak, vagyis az Isten helyébe tett anyag szétesett és széthullott vele együtt a materializmus is. Később azután Eddington és Hons-szel a vezető tudósok a világ alapjául a tudatot állapították meg, a tudatot ismerték el egyetlen abszolútnak. Mi tehát az élet? Az élet nem fogalom, nem megfogható, hanem egy természetfölötti valóság. Mit jelent ez? Az anyag, mint olyan nincs, az egyetlen valóság a tudat. Mi az élet? Én vagyok. Ez az egyetlen biz-

tos, amit tudunk. Az élet titka nem az anyagban van, hanem ebben a kéttagú mondatban. Mit jelent az, hogy én vagyok? Az egyik valóság a tudat, a másik a factor, ami az „én” mélyén van, a boldogság utáni vágy. Mi az élet titka? Ez kifejezhetetlen, csak annyit tudok, hogy ahol élet van, ott tudat van, és ahol élet van, ott boldogságra való törekvés van. A tudat nem különálló valami; van egy világ-tudat, amelynek az egyes ember csak egy kis részecskéje. Krisztussal valamennyien egyek vagyunk, Ő az egyetemes világ-tudat, amelynek az ember a része. Az élet legnagyobb titka tehát Isten, Aki az életet adja, Akitől az életünket nyerjük, mert az Ő ereje és akarata teremtette meg az anyagot, nála nélkül semmi sem lett. „Az élet Istennél volt és minden Isten által lett.” A rendkívüli értékes és tudományosan felépített, nagy figyelemmel végighallgatott előadásért Macher László mondott köszönetet, majd P. Szaléz szólt hozzá röviden a tárgyhöz és összefoglalta még egyszer az előadás lényegét, kihangsúlyozva, hogy létünk nem más, mint az Isten boldogságának a kiömlése, kiáradása. Utána néhány közlemény bejelentése után gyűlésünk véget ért.

Kmft.

P. Kiss Szaléz ofm, díszelnök, Macher László elnök, Novotny Zita társelnök, Makkos Edith jegyző, Hitelesítjük: Kiss Klára, K. Gyula,

Jegyzőkönyv /1945.07.22./

Készült 1945. évi július hó 22.-én, Gyöngyösön, a Katolikus Kultúrház nagytermében, a Keresztény Demokratikus Ifjúság Munkaközössége /KEDIM/ közgyűléséről.

A gyűlést P. Kiss Szaléz ügyvezető-elnök nyitja meg és meghatottsággal jelenti be, hogy a KEDIM-nek gyászja van. Egy szerencsétlen robbanás folytán két kiváló tagunk: Kádár András és Lengyel Lajos, cserkészi kötelességük teljesítése közben hősi halált haltak. Kéri a közgyűlést, hogy felállva, meghajtott fejjel adja meg nekik azt a néma tisztelgést, amit a hősöknek adni szoktak. – Utána kéri, hogy holnap reggel valamennyi itt jelenlevő vegyen részt a gyászmisén és a KEDIM közösen imádkozzék két elhunyt tagjának lelkiüdvéért.

Majd a közgyűlés nevében meleg szeretettel köszönti a közöttünk megjelenő dr. László Ákos patert, aki „Az emberi test és lélek” címen előadását megkezdi:

„Vannak az emberi életnek, – amely örök fáklyaként világít a földön, – mindig olyan kérdései, amelyek az értelem területéről már csaknem kiesnek, amelyek azonban, mert kérdőjelek, mindig fognak égni. Fogalmunk sincs az élet eredetéről, Isten és a világ, test és lélek lényegéről. A test és a lélek előttünk áll milliónyi formában, annyira egyszerűnek látjuk növekedését és működését, mert benne vagyunk és benne élünk, azonban megérteni nem tudjuk. A lényegyet tisztán csak ésszel igen nehéz megkeresni és megtalálni. A tudomány nézetei: vagy egyetlen egy elvet vet fel, amely mindenneknek az alkotója; ez az egyelvűség, amely szerint a világ összes tárgyai, személyei tisztán csak anyagból, vagy pedig tisztán csak szellemből volnának összetéve, vagy pedig egyetlen egy istenségnek a megnyilvánulásai. Ha anyagelvűség: materializmus, ha a lelket veszi: animizmus, ha az egy istent veszi: panteizmus a neve. Ez a monista felfogás tehát az egész világegyetemet úgy veszi, mint önmagától levő isteni lényt. A másik felfogás: a két vagy többelvűség. A dualizmus szerint van egy abszolút alkotó, tiszta szellem és mindaz, ami a világnak tárgya, az csak teremtménye annak az egy alkotónak. Tehát a világ dolgai Isten kezéből jött teremtmények, amelyek nagy része teremtett anyag, de található bennük szellem is. Ez

az anyag pedig sohasem egyenértékű a szellemmel. A nagy probléma: tényleg az egyelvűség érvényes-e, hogy a kettősség. A kételvűség az ősi. Pl. a fétizmus, amely bizonyos tárgyaknak tulajdonított olyan értékeket, amelyek szerint azokban szellem van. Ebből az ősi félelemből alakultak ki a legősibb vallási szertartások. Náluk kimutatható a dualizmus. S akkor megjelenik Bethlehemben valaki, Aki azt tanítja, hogy a lélek a valóság, a test csak szolgálja és ezt vérével pecsételi.

A 18. században azonban megint felüti fejét az egyelvűség, az ősnemzés tana, s a monizmus legfőbb bástyája lett az újabb kornak. Megteremteni egy olyan embertípust, amely élhet szabadon, mert csak anyag, amely felelősséggel nem tartozik senkinek, Isten nincs, túlvilág nincs, büntetés nincs. A modern lélektan már beszél lélekről, mint egy láthatatlan valamiről, energiáról, amit igyekszik lemérni: az akaratot, emlékezetet, tudato, figyelmet, stb. Lélekről már beszél a tudomány is, csak ezt a lelket nem fogadja el más világból valónak. Ha az élő és élettelenek Urát találják föl olyan teremtményeknél, ahol már lelkeség is van, akkor azt a kinyilatkoztatott Istent fogják meglátni, Aki az emberekhez szól mindazokban az igazságokban, amiket mi keresünk. A lélek az örökkévalóságba való és halhatatlan, a test, a földi élet csak próbatétel, hogy sikerüljön a lelket örökéletűvé tenni.”

Az előadás befejezése után néhány kérdést intézett az ifjúság a Paterhez:

1. Ha a lélek önmagában véve van, tulajdonképpen mikor jön létre? A lelket Isten a fogantatás pillanatában teremti. A lélek ebben a teremtésben kezd létezni és soha többé el nem pusztul. Nem tételezünk fel semmi elsődleges léteezést, csak az Istent, Akiről tudjuk, hogy öröktől fogva levő lény.
2. Ha az emberi lélek halhatatlan, nem-e az Isten lelkének része? Istent mindig külön kell választani attól, ami teremtmény. Ha az emberi lélek halhatatlan is, de nem olyan, mint az isten, mert hiszen az emberi léleknek kezdete van, s nem lehet olyan értékű, mint az Isten, mert hiszen az Istentől függött.
3. Éreznek-e a materialisták lelkiismeret-furdalás? Nem meggyőződés vezeti a materialistákat sokszor, hanem az a tudat, hogy ne legyen felelősség. Ha itt meggyőződés van, és ebben meg is tud nyugodni, akkor lelkiismeretfurdalása aligha van. Ha azonban csak annyi a szerepe, hogy az ember számára időlegesen előnyöket biztosítson, akkor az ember felelőssége óriási, mert emberek sorsáért is felelős a magáén kívül.
4. Az Isten megalkotja az emberi lelket és halhatatlanná tesz. Felvetődik a kérdés, hogy az Isten megsemmisíti-e a halhatatlan lelket, ha az ellen szegül? Nem semmisíti meg. A lélekben anyagi, vagy romlandó nincs. Elmúlásról csak akkor lehetne szó, ha Isten külön elhatározással megsemmisít. Ha nagyon súlyos a vétke, akkor a büntetés is lehet örök-értékű, tehát nem kell megsemmisíteni a lelket.

Utána P. Szaléz szólt hozzá röviden a tárgyhöz, mondván: „Az igazságok önmagukban léteznek, tőlünk függetlenül is, de szeretném, ha a materialisták hajlandók lennének arra, hogy a kereszténység igazságai szerint rendezzék be az életüket és akkor mondanának véleményt. E nélkül a gyakorlati átélés nélkül nem lehet ítéletet mondani. A keresztény világnézet nem a kényelem világnézete, hanem a hősiessége. Én parancsolok mindennek, ami bennem anyag, és az Isten parancsol a lelkemnek. Vagyis a test és a lélek, ember és az Isten között ideális harmónia alakul ki.” Majd a Pater néhány szóval meleg köszönetet mond a kedves előadónak és áttért a KEDIM-et érintő közleményekre: „Az érettségizett ifjúságunk által 14.é és 15.-én rendezett est igen jól sikerült. Ebből a jövedelemből felajánlunk tagesyesületünk, a Leánykör könyvtára javára 500 Pengőt. A

„Fiatal Magyarok” bár nem a KEDIM lapja hanem a gyöngyösi ifjúságé, de minthogy közel áll hozzánk és pénztelenül vergődik, ajándékozzunk nekik is 500 Pengőt.

A közgyűlés mindkét indítványt elfogadta. Azonkívül bejelenti az ügyvezető elnök, hogy P. Pelbárt nagylelkűségéből újabb 20 kötettel gyarapodott a KEDIM Könyvtára. Örvendezve vesszük tudomásul, hogy a KEIDM ifjúsága a maga erejéből az emeleti helyiségben milyen barátságos, otthonos szobát rendezett be, nyitott könyvszekrényben a KEDIM könyvtára, mert bízunk a KEDIM-tagok föltétlen becsületességében. A KEDIM egyik tagegyesülete pingpong verseny tartott a MADISZ-szal, az eredmény 2:4 volt a mi javunkra. Bejelenti még a Pater, hogy a következő vasárnapi előadást „az élet elindul” címmel dr. Porgesz Elemérné tartja, majd a KEDIM köszöntésével a gyűlést bezárta.

Kmft.

Adjon Isten!

P. Kiss Szaléz ofm, ügyvezető-elnök, Macher László elnök, Novotny Zita társelnök, Hitelesítjük: Varga Gizella, Csima Margit.

Jegyzőkönyv /1945.07.29./

Készült Gyöngyösön, 1945. évi július hó 29-én d.e. 10 órakor, a Katolikus Kultúrház nagytermében, a Keresztény Demokratikus Ifjúság Munkaközössége /KEDIM/ közgyűlésén.

Novotny Zita társelnök megnyitó szavaiban üdvözlí a megjelenteket, köszönti dr. Porgesz Elemérné úrnőt, mai előadónkat, aki előadását „Az élet elindul” címmel, megkezdí:

„Az élet elindul. Erre a kérdésre felelhetünk testi és lelki alapon. A tudat alattunk van, a lélekben van az ősforrás. Ott képződik ki Isten szándékából mindenek a csírasejtje. Az elhatározás, hogy mi a világra szabaduljunk, megvan az Isten teremő akaratában. A teremteskor benne voltunk az Isten gondolatában, és amikor két fiatal teremtes találkozik az Isten szándékai szerint, akkor az Istentől kölcsönkérí a teremő erőt és maguk is teremővé válnak. Két ember kapcsolatában a legfontosabb az emberi mivoltuk, a testi és lelki kapcsolódásuk harmóniája. S ennek a kapcsolódásnak a végcélja a gyermek.

Tulajdonképen hogyan alakul ki a jövendő élet, hogyan születik a gyermek? – A leánycecsemő magával hozza nemcsak a nemiségét, hanem parányiségában is tökéletes és csodálatos kis lényében magával hozza a jövő élet csíráját is. Az újszülött leánygyermek pici petefészkeben már ott van a petesejt, amely a nemi érés idején válik egyetlen nagy sejté, talán 10-15-szörösévé többi sejtjeinknek. S ebből a petesejtből, – ha találkozik a csírasejttel, – a női szervezet 9-20 hónap alatt, a méhen belül, egy csodálatos lényt képes kialakítani: a gyermeket. Mikor a gyermek megszületik, úgy állunk mellette mi orvosok is, mint egy csodával szemben. Az édesanya pedig úgy érzi, hogy ő kapott valamit, valami nagy dolog ment benne végbe: ő teremtet. – A régiek sokszor mondták a terhes anyára, hogy „áldott”, s az anya tényleg így is érzi. Soha nem olyan szép, harmonikus egy női arc, mint amikor a gyermeke bölcsője fölé hajol. A szülés óráiban ott állunk, s azt mondjuk, hogy a legnagyobb csoda született. Egy egészen tökéletlennek látszó szerv, pl. az emberek szeme, s mégis, mi a tökéletesebb, a fényképezőgép, vagy pedig a szem? Az ember soha semmiben nem tud hasonlót alkotni, mint a gyermek. Ha nehéz néha a fiatal korban a csapongó vágyaknak ellenállni, gondoljak mindig arra, a kis csírára, vagy sejt-re, amit magammal hoztam, mint az utódok ígétét. Nemcsak magamért vagyok felelős,

hanem azokért is, akik életem folytatásai lesznek, hiszen a gyermek sokszor a legtökéletesebben leutánozza szüleit. Ez a hasonlóság meg lehet testi – és lelki- alapon egyaránt. Tudnom kell tehát, hogy az utódokra is kihat amit én csinálok. Kétségtelen, hogy a lélek az első, tehát mindig a lelki szempontokat kell elsőnek tekintenünk, – s kell, hogy a fogantatás pillanatában bennünk születő léleknek tiszta bölcsőt adjunk. Amikor egy bölcsőt tisztán tartottam, sokkal tökéletesebben váltottam valóra Isten akaratát. S a gyermek úgy köt össze Istennel, mint semmi más.

Gyakran halljuk, azt a mondást, hogy a házasságok az égben kötöttek, s hányszor látjuk tényleg, hogy amikor az Isten beleszól az emberi az emberi sorsokba, ott menyinyi a harmónia. Ahol igazi otthon van, ott azt látjuk, hogy a lelki szempont a vezető, a testi szempont magától jön. Amikor a nemi érettséget elérjük, akkor érettek vagyunk a szerelemre és várjuk, hogy eljöjjön hozzánk a tavaszi eső. Bennünk mint erő áll az adottságunk a szerelemre, s ez a szerelmi készség fejlődik, s kell, hogy megtartsuk virágzásunkat addig, amíg eljutunk oda, ahhoz, aki igazi párunk lesz. A szent házasság nem nehéz dolog, ha valaki így gondolkozik, s az a beteljesülés biztonságát viszi magával.”

Előadónk felszólítására az ifjúság részéről több kérdés hangzott el;

1. Mi a gyermektelenség testi és lelki káros hatása? Vannak helyek, hol az egyke, vagy az egyse a divat. Ott az ember legszentebb jogát lopják el, elveszik a magzatját és képesek gyermektelenségbe kergetni. Ez testi-lelki összeomlást eredményez majdnem mindig. Az soha többé töretlen asszonyi test nem lesz. Gondoljunk arra, mi történik akkor, ha egy érett gyümölcsöt vesznek le a fáról? A kezemben marad a gyümölcs önmagától. De ha egy éretlen gyümölcsöt veszek le, akkor szakad vele a levél, a gyöngé gally, s utána életnedv csepeg a fából. A szülés is fájdalmasan nehéz és néha halálos dolog, de mégis rendes élettani folyamat, a vetélésnél viszont hozzá kell érnem a kis bölcsőhöz, tépődik, szakad a méh-nyálkahártya, a megtermékenyült pete ágya. Ez után a test évekig beteg, s a tönkretett asszony többé azután egyáltalán nem képes gyermek a világra hozni. Hogy azután mire válik az a férfi, akinek az otthonában tilalomfa van felállítva? Annak lelkileg is visszahatása van. Az ember éljen nemi életet, de csak akkor, ha már megtalálta a maga párját, addig transzformálja az erőit, nem lesz belőle semmi baj. Ha viszont megvan az élettársa, akkor tilalomfát nem szabad állítani oda.
2. Mi teszi boldogabbá a nőt, ha pillanatnyi örömet kap, vagy pedig, ha tudja, hogy belesimul isten akaratába? A felelőtlen emberek felelőtlen örömei nem hasonlíthatók össze azzal, amikor az önátadásban az Isten akarata benne van.
3. Mikor csinálják a nemi átültetéseket? A nemiség átültetése nem cél. Nagyon ritkán, ha valaki valami véletlen folytán, pl. balesetnél elveszti nemiségét, találkozunk ilyen műtétekkel, de eredményük csak időleges. Férfiaknál fordulnak elő inkább ilyen esetek, s akkor megcsinálják azt, hogy éppen elhalt fiatal férfi ivarmirigyt átültetik. Egyébként a pajzsmirigy működése is összefügg a pete működésével, s ha az egyik kiesik, ott zavarok keletkeznek. – Nőknél méhen kívüli terhesség következtében előfordulhatnak kiesési tünetek, s akkor megkísérlik a petefészkek átültetését.
4. A átültetés után lehet még gyermek? Ilyen szempontból nem szoktunk átültetni, csupán a már előbb említett, más mirigy működésével összefüggő zavarok kiküszöbölése miatt.
5. Mikor szokott bekövetkezni a méhen kívüli terhesség? Amikor a méh nyálkahártyája, amiben a pete megtelepülne, – elroncsolódik, pl. vetélések által, akkor for-

dul elő a méhen kívüli terhesség. Ilyenkor a pete visszahúzódik a petevezetékbe, aminek a fala gyöngébb és nem olyan tágulékony, mint a méh. A méh u.i. 7-45 cm-re képes kitágulni, míg a vékony petevezeték alig tágul. A növekvő magzat megreped, s belevérzik a hasüregbe. Ilyenkor az anya meghal, ha kellő időben orvosi segítséget nem kap.

6. Van-e valamilyen előnye, vagy hátránya mesterséges megtermékenyítésnek? A legtöbb fogamzási gátlást az okozza, hogy bizonyos betegségek következtében nem közlekedik a petesejt, vagy a csírasejt, mert az útja nincs meg. A mesterséges fogamzás inkább állatgyógyászatban gyakori, de ott is a legkevesebb eredménnyel végzik.
7. Hogyan jönnek létre az ikrek? A petesejt egyszer egy hónapban képződik ki, mégpedig egyetlen egy, ami ha nem találkozik a csírasejttel, eltávozik a szervezetből. Ha viszont az egyesülés folytán a méhbe került csírasejttel összetalálkozik, megtelepülnek a méhfal nyálkahártyájában, növekedni kezdenek. Előfordul azonban, hogy véletlenül egy hónapban két petesejt képződik, vagy az előző hónapi ciklusból maradt vissza petesejt, s akkor születnek a két petéjű ikrek, aik lehetnek különmeműek is. Az egynemű ikre egy pete kettéoszlásából születnek.

A vita lezárása után Novotny Zita társelnök mondott köszönetet az érdekes és fontos felvilágosításokat tartalmazó előadásért, majd a gyűlést bezárta.

Kmft.

P. Kiss Szaléz ofm, ügyvezető elnök, Macher László elnök, Novotny Zita társelnök, Makkos Edith jegyző, Hitelesítjük: ifj. Hámosi Lajos, Kósa János

Jegyzőkönyv /1945.08.05/

Készült Gyöngyösön, 1945. évi augusztus hó 5-én, de. 10 órakor, a Katolikus Kultúrház nagytermében, a Keresztény Demokratikus Ifjúság Munkaközössége (KEDIM) közgyűlésén.

P. Szaléz nyitja meg a gyűlést, majd a jegyzőkönyv felolvasása után sajnálkozását fejezi ki, hogy a legutóbbi gyűlésen, s így ily nagyfontosságú és kényes probléma, mint „Az élet elindul” tárgyalásánál nem lehetett jelen, hogy a tárgyhoz illő teljes komolyságot biztosíthatta volna. Ilyen óriási horderejű kérdést – folytatta a Páter – azért iktattunk programba, mert ezen függ egész egyéni, családi és nemzeti létünk tisztasága. Nem idegeskedünk a nagy problémáktól, hanem igyekszünk megvilágítani azokat. Ez az életnek a józan útja.

Majd rátért a Páter arra a tudomására jutott, hogy távolléte alatt bizonyos egységeket terve született meg a gyöngyösi ifjúságban, mire összeállított egy tervezetet a egység megteremtéséhez, s kéri az ifjúság részéről a hozzászólásokat.

A jegyzőkönyvhöz csatolt tervezet felolvasása közben néhány kisebb közbeszólás volt:

Szabó Gyula megjegyezte, hogy véleménye szerint a tervezet annyira nagyvonalú, hogy túl nő Gyöngyös keretein, s országos viszonylatban szeretné keresztülvitelét látni. Azonkívül kérdést intézett a Páterhez, ha már az egységről beszélünk, miért nem közeledik a KEDIM a többi ifjúsági egyesülethez, pl. miért nem látni KEDIM-tagokat a MADISZ-ban?

A Páter válasza az volt, hogy a KEDIM ifjúsága három hónap alatt értékes és komoly iskolán ment keresztül, amit a MADISZ nem mondhatjuk, hogy jóindulatúan figyelt. Mi beleilleszkedtünk az országépítés halálosan komoly munkájába, s ha az eredményt keveslik, jöjjenek ők komolyabb programmal. Amit megállapíthatunk, nincs Gyöngyösön még egy ifjúsági együttes, ahol komolyabban dolgoztak volna hétről-hétre, mint éppen a sokat gáncsolt KEDIM-ben.

Ezeknek az ellentételeknek a kiegyenlítését célozná az ifjúság küzdelmi egysége, amely mellett mindenki megmaradhatna a maga csoportjában, de meglenne a csoportok közötti munkaegység. Éppen azért javasolja a Páter, hogy a tervezet egy-egy példányát küldjük meg a

MADISZ-nak,

SZIM-nek,

Kisgazdapárt Ifjúsági szervezetének,

Nemzeti Parasztpárt Ifjúsági Szervezetének,

Református Egyházköztség ifjúságának,

kérve őket, hogy észrevételeiket velünk közöljék.

A közgyűlés a javaslatot egyhangúlag elfogadja. A Páter intéz még néhány szót az ifjúsághoz, amellyel a gyűlést bezárja:

„Annak a szellemnek, amely a KEDIM-et élteti, annak élnie kell, mert az igazság nem pusztulhat el. Fogjatok kezét, dolgozzatok mindenkivel együtt, aki ebben az országban új életet akar, akkor is ha nem tapsol is nektek a világ.”

Kmft.

Adjon Isten!

P. Kiss Szaléz ofm ügyv. Elnök, Macher László elnök, Novotny Zita társelnök, Hitelesítjük: Libiseh Ottó és id. Kollmann

FR. KAMILL VARGA OFM

THE NATIONAL BOARD OF THE CATHOLIC AGRICULTURAL YOUTH ASSOCIATIONS (KALOT) GYÖNGYÖS GROUP

The National Council of Catholic Agricultural Youth Associations is an agricultural organisation for young people. The present paper describes the activities of the Gyöngyös group in the city of Gyöngyös and gives some insight into their activities in Heves County. How they achieved the objectives of a more Christian man, a more cultured village, a vigorous nation and a self-respecting Hungarian. In the years of the dictatorship, the Franciscan friar Kiss Szaléz founded a youth protection organisation, KEDIM, the Christian Democratic Youth Workers' Association, which, even if it was only for a short period, achieved successes that were a source of irritation to the leadership of the city and the country. Therefore they tried to destroy it as soon as possible. For the first time, the minutes of the meetings of the organisation appear in the appendix to this study.

TEMPFLI IMRE

A MAGYAR KATOLIKUS EMIGRÁCIÓ 1971 ÉS 1984 KÖZÖTT*

1. HELYZETKÉP AZ 1970-ES ÉVEK ELEJÉRŐL

Az 1970-es évek elején a világ magyarsága hozzávetőlegesen 14 millió 500 ezer fő volt. Közülük mintegy 4 millió 600 ezer az anyaország határain kívül lakott. 3 millió 300 ezer az elcsatolt részek területén, 1 millió 300 ezer pedig a szabad világban élt.¹ Ha felekezeti hovatartozásukra vonatkozó pontos adatok nem is állnak rendelkezésünkre, az anyaországi arányokból tudjuk, hogy körülbelül 60–70%-uk, azaz mintegy 910 ezer katolikus lehetett. Ami a lelkipásztorkodásban működő magyar papok számát illeti, arról már biztosabb adataink vannak: az Egyesült Államokban 196, Kanadában 47, Latin-Amerikában 30, Ausztráliában 2, Nyugat-Európában pedig 96 pap és szerzetes szolgálta a híveket.²

A magyar szolgálatban álló lelkipásztoroknak két csoportja volt. Az elsőbe azok tartoztak, akiket egy-egy püspök a területén tartózkodó magyar menekültek lelkipásztorává nevezett ki. Ide tartoztak az időközben létesített magyar intézmények papi vezetői is. Ezek mellett az ún. „*egyházmegyei magyar lelkészek*” mellett azután voltak olyan magyar nyelvű lelkészek, akik a helyi egyházmegye híveinek a szolgálatában álltak ugyan, de emellett, ha úgy tetszik, „*oldallagosan*” besegítettek a magyarok lelkipásztori ellátásába ott, ahol erre szükség volt. Ausztriában pl. mintegy 20 magyar lelkész volt osztrák szolgálatban, Németországban – a háború utáni első években – háromszor annyi.³ Egyedül a nekem is otthont adó Rottenburgi egyházmegye területén a negyvenből 15.⁴

1969-től a magyar papok lelkipásztori működését is a „*Pastoralis migratorum cura*” című motu proprio szabályozta, amelyet VI. Pál pápa (1962–1978) adott ki 1969. au-

* Ez az előadás a Németh László Imre szerkesztette „*Magyar egyházi hírek 1975–1984 ahogy Mester István látta Rómából*” című kötet bemutatóján hangzott el 2024. október 17-én Egerben.

1 „Az 1975-ös adatok szerint a NSzK-ban 23 magyar lelkész működött honfitársai lelki gondozásában.” Vö. BORÓVI József: *A szórványban élő magyar katolikusok lelkigondozásának története*. Szent István Társulat, Budapest 2000, 130. Nyugat-Európa területén 200.000, Észak-, és Dél-Amerika területén 990.000, Ausztráliában 35.000, Afrika és Ázsia területén 25.000 magyar élt. Dr. DÁVID Zoltán: *A magyar diaszpóra*. In: Magyar Hírek 1969. április 19. Hozza: BORÓVI i. m. 152. A katolikus közösségek száma (1983): Egyesült Államokban 51, Kanadában 14. Vö. BORÓVI i. m. 208.

2 Vö. BORÓVI i. m. 194–203, 208.

3 Boróvi József felsorolja, ha nem is minden országban, hogy 1971-ben a nyugat-európai országokban kik voltak ezek a papok. Vö. BORÓVI József i. m. 194–203. Rómában Angelusz atya egyik 1975 februárjában kelt levelében – többek között – arról is írt Mindszenty bíborost, hogy előtte még egyetlen egy magyar pap sem foglalkozott csak a magyar hívekkel. Vö. NÉMETH László Imre: *Angelus atya, az olaszországi magyarok lelkipásztora. 1911–2001*. Róma 2016, 12–13.

4 Vö. BORÓVI i. m. 195.

gusztus 15-én, és amely a „kivándorlók” (vendégmunkások, emigránsok) kérdését a *Püspöki Kongregáció* hatáskörébe utalta.⁵ A Kongregáció aztán hamarosan meg is fogalmazta a vele kapcsolatos normáit és rendelkezéseit. Ezek alapján a kivándorlók lelkigondozásának az ügye többé már nem a római *Zsinati Kongregáció* feladata volt, amely a háború utáni években abban a hitben ringatta magát, hogy a „menekültek” majd hamarosan beolvadnak, hanem annak a főpásztornak, illetve rajta keresztül annak a nemzeti Püspökkari Konferenciának lett a megbízatása, akinek a területére a kivándorlók érkeztek. Ezen túl a befogadó főpásztor kötelessége volt, hogy lelkigondozásuk ügyét megfelelő grémiumokon vagy személyeken keresztül megszervezze.

A rendelkezésnek egy sereg pozitív hozadéka lett. Először is a főpásztorok ún. „személyi plébániákat” (*parociae personalis*) kellett, hogy felállítsanak, ami nekik is, a kivándorlóknak is előnyére szolgált. Így jöttek létre a nemzetiségi (köztük magyar) katolikus missziók (*missio cum cura animarum*) egy-egy meghatározott központtal, illetve hozzá tartozó miséző helyekkel, ahova aztán már nem alkalmasként, mint annak előtte, hanem rendszeresen elmehetett a lelkész. Ettől kezdve nem fordult már elő az, ami pl. Fekete Bertalan Géza OFM (†2006),⁶ a Stuttgarti Magyar Misszó lelkésze, vagy Kőmíves János (†1999)⁷ augsburgi magyar lelkész esetében, hogy 1956-ban illetve 1957-ben felültek a vonatra, végigjárták egyházmegyéik magyar katolikusokat befogadó egyházközségeit, ahol kereszteltek, hitoktattak, eskettek, temettek, és majd csak egy hónap múlva aludhattak újra saját ágyukban...

Továbbá a rendelkezés nemcsak biztonságot, hanem otthont is nyújtott az addig kissé mostohán kezelt „más anyanyelvű papoknak” és híveknek egyaránt. A „külföldi” lelkészek anyagi körülményei is egycsapásra megjavultak. Míg azelőtt nyomorban éltek, csak az Ostpriersterhilfe nevű nemzetközi segélyszervezet, illetve alkalmanként az illető ország Püspökkari Konferenciájának kevés juttatásaiból, ezután a befogadó egyházmegyéktől kaptak rendszeresen őket megillető fizetést.⁸

5 Paulus pp. VI.: *Litterae Apostolica motu proprio datae – Pastoralis migratorum cura, Romae 15. Augustus 1969*. In: Chiesa e mobilità umana, 1971–1978. Hozza CSERHÁTI Ferenc: *Vatikáni megbízottak a külföldi magyar lelkipásztori szolgálatban 1945–2006*, Szent István Társulat, Budapest 2009, 47. BORÓVI József i. m. 122–123.

6 Fekete Géza Bertalan ferences atya 1913. február 28-án született Kisvárdán. 1930-ban belépett a ferences rendbe. 1936-ban szentelték pappá. 1940-ben tábort lelkész volt. 1945-ben Németországba menekült. Magyar Kórházat, magyar közép- és elemi iskolákat alapított. 1956 és 1959 között volt a Stuttgarti Magyar Misszió lelkésze. Utána Simbach-ban telepedett le. 1970-ben kivált a németországi magyar lelkipásztorkodásból, és a ferences apácák által vezetett fogyatékkal élők intézetének lett a lelkésze. 2006. április 12-én hunyt el.

7 Kőmíves János a Sopron vármegyei Hegykőn született 1919. december 10-én. 1944. június 11-én szentelték pappá Szombathelyen. Előbb Belatincon, majd Vasszentmihályon, 1945-től Nemesrempehollóson, utána Pákán, 1947-től pedig Lentiben volt káplán. 1949 és 1951 között Felsőrönökön volt plébános. Innen nyugatra távozott. 1952-től nyugdíjba vonulásáig az augsburgi egyházmegye magyarjainak lelkipásztora volt. 1999. szeptember 7-én hunyt el Augsburgban. Vö. TEMPFLI i. m. 49.

8 BORÓVI József: *Magyar katolikus lelkipásztorok szolgálata Hollandiában 1920–2000*. Budapest 2002, 98. Kovács Angelus atyától is maradt ránk egy ilyen témájú kimutatás. E szerint az Olasz Püspökkari Konferenciától havi 50 ezer, az Ostpriersterhilfétől pedig 60 ezer lírát (azaz összesen 175 dollárt) kapott. Vö. NÉMETH László Imre i. m. 16. Még nagyobb nyomorról számolt be Kótai Zoltán „delegátus” Johann Baptist Sproll Rottenburgi püspöknek 1947 nyarán írt levelében. Vö. TEMPFLI Imre: *A Stuttgarti Magyar Katolikus egyházközség története – Die Geschichte der Ungarischen Katholischen Gemeinde in Stuttgart*. Stuttgart 2012, 30.

Végül a befogadó püspökök – a vendégmunkásokon keresztül, akik hosszabb-rövidebb idő után visszatértek hazájukba –, szorosabb kapcsolatba kerültek azok otthoni főpásztoraival. Így nem csak az ún. főlelkészeket⁹ nevezték ki az ő javaslatukra vagy beleegyezésükkel, de tőlük kértek a hívek nyelvén beszélő papokat is.

A Vatikán, pontosabban a Püspöki Kongregáció, a maga részéről – a nemzeti Püspöki Konferenciák ajánlására – ún. „*delegátusokat*” nevezett ki, akiknek az volt a feladata, hogy népük „*missziós papjait*” az illető országban – a helyi püspökökkel szorosan együttműködve – összefogják, működésüket pedig irányítsák és ellenőrizzék.

Mivel a Nyugaton élő magyarok – hívek és papok egyaránt – nem fogadták el a Magyar Püspöki Kart a magyar katolikus egyház képviselőjének, hisz tudták, hogy tagjai nem szabadok, hanem erős állami befolyás alatt állnak, meg aztán az anyaországi püspökök – a Szent László Társulat¹⁰ működésére hivatkozva – eleinte maguk sem tartották feladatuknak a külföldi magyar hívek lelkipásztori ellátásának az ügyét, a Vatikán a lelkipásztori munka biztosítása és koordinálása érdekében az egész nyugati világ magyar katolikusainak a szentszéki képviselőjét 1967. november 24-én dr. Ádám György (†1978)¹¹ kinevezett európai főlelkészre bízta! Ádám feladata az volt, hogy a befogadó országok püspökeivel, valamint a magyar főlelkészekkel és papokkal együtt megszervezze a hívek lelkipásztori ellátását. Gyakorlata már volt benne, hisz 1960-ban, amikor Zágón József (†1975) prelátus¹² helyébe került, aki magasabb vatikáni beosztást kapott,

9 A „*magyar főlelkészek intézményét*” Zágón József állította fel a Konzisztoriális Kongregáció sürgetésére és az „*Exul Familia*” apostoli konstitúció (1952) értelmében 1961 februárjában azzal a céllal, hogy segítségével az emigráció lelkipásztori problémái könnyebben megoldhatók legyenek. Első tagjai dr. Demel Iván (Ausztria), dr. Ádám György (Németország), dr. Pfeiffer Miklós (Svájc), Lakatos Ferenc (Belgium), dr. Zágón József (Olaszország), Ispánki Béla (Anglia) és Rezek Román OSB (Franciaország) voltak. A konstitúció úgy rendelkezett, hogy a menekülteket befogadó püspökök más anyanyelvű híveik lelkipásztori ellátására nevezzék ki „*misszionáriusokat*”, akik fölül a Kongregáció aztán egy-egy ún. „*Nemzeti Direktort*” – magyar szóhasználattal: főlelkészt nevez ki. Vö. BORÓVI i. m. 108sk. CSERHÁTI Ferenc i. m. 109–110, 118–120. A főlelkészek Zágonnal már 1950-től találkoztak. 1956-ig alkalmanként, 1956-tól évente. Vö. BORÓVI József: *A magyar katolikusok lelkipásztora Nagy-Britanniában*. Budapest 2003, 133.

10 Hitbuzgalmi társulat, amely 1861. május 5-én alakult azzal a céllal, hogy Magyarország és annak keleti határain túl élő szegény, de magyar katolikusokat a katolikus hitnek és a magyarságnak megtartja. Ezt úgy akarta elérni, hogy számukra iskolákat és templomokat épített, illetve a meglevőket fenntartotta, számukra magyar papokat és tanítókat küldött. 1938-tól, a megváltozott politikai helyzet hatására a Társulat tevékenységi körét így fogalmazták újra: a Magyarországon kívüli katolikus magyarok gondozása, vallási életük és anyanyelvük megtartásának istápolása papok küldésével, folyóiratokkal, valamint vallási és szociális intézmények szervezése által. A II. világháborút követő években a Társulat működése fokozatosan ellehetetlenült. Ezért az 1950. december 12-én megtartott évi közgyűlése kimondta az önfeloszlását.

11 Budapesten született 1912. november 24-én. 1937-ben szentelték pappá Bécsben. 1950-ben Németországba távozott, ahol a Müncheni Magyar Karitás és a külföldi magyarok lelkipásztora lett. Rése volt a lindbergi és a bauschlatti, 1956-ban a fürstenriedi és a Burg Kastl-i magyar gimnázium, illetve két internátusának, a müncheni Paulinum magyar diákközhöz, valamint a müncheni, a párizsi, a kölni Magyar Házak megalapításában. Ezen kívül több magyar misszió és világszerte több magyar iskola felállításában. Alapító tagja volt az 1959-ben létrejött Magyar Tudományos Intézetnek és a Haus der Begegnung-nak. Ő kezdeményezte Münchenben a Németországi Magyar Egyesületek Központi Szövetségét, szorgalmazta és támogatta Rómában a Szent István Ház létrehozását. 1952-től németországi főlelkész volt, 1967-től pedig a világ összes magyarjának a szentszéki képviselője. 1955-től ő adta ki a németországi magyarok katolikus lapját, a Pannonia Sacra-t, 1967-től pedig a müncheni Magyar Egyházi Tájékoztatót.

12 Agostyán született 1909. november 2-án. 1935. július 14-én szentelték pappá Győrött. 1943-tól püspöki irodaigazgató. 1946-ban Ausztriába menekült Innsbruckban részt vett a magyar gimnázium internátusának megteremtésében. 1950-ben az emigráns katolikus magyarok apostoli vizitátora, majd 1960-tól a „Legfelsőbb Emigrációs Tanács” titkára lett. 1967-től pedig a Püspöki Kongregáció altitkára volt.

a Szentszék őt nevezte ki az európai katolikus magyar menekültek egyházi igazgatójává, és mint ilyen ő indította meg több nyugati és skandináv államban a menekült lelkész-ségek felállítását.¹³

Ádám, hogy a Nyugat-Európa-szerte dolgozó magyar lelkészeket még szorosabb egységbe vonja (1969-ben még 75 papról volt szó!), lelkész társaival létrehozta a Magyar Papi Szenátust, amely az első külföldi magyar püspök, Irányi László kinevezéséig (1983. május 20.) működött. Noha nem rendelkezett jogi háttérrel, működését azonban az európai országok püspökei számon tartották, és olyannyira nagyra becsülték, hogy több esetben véleményt kértek tőle, sőt több helyen még lelkészi kinevezések ügyében is tárgyaltak vele.¹⁴

2. RÖVID, DE NAGY HORDEREJŰ INTERMEZZÓ

Ilyen helyzetet talált a nyugat-európai katolikus emigrációban Mindszenty József bíboros, aki 1971. szeptember 28-án hagyta el a budapesti amerikai nagykövetséget. A Szentszék nevében vele tárgyaló Zágon József prelátus kísérte őt Rómába. Sőt a majdnem egyhónapig tartó római tartózkodása alatt is Zágon volt a személyi titkára. A bíboros tehát vázlatosan először tőle hallott a magyar katolikus emigráció helyzetéről.¹⁵ A külföldi magyarság „szellemi és vallási életéről” részletesebben azonban Bécsben szerzett tudomást, ahol – mint említi – gyűjteni kezdte az egész világról beérkező beszámolókat, és „a hozzá intézett magánlevelekből, emlékiratokból és a látogatókkal folytatott eszmecserekből” elébe tárult a magyar katolikus emigráció sok öröndetes és vigasztaló vonása, de a számos hiányossága is. Éles szemmel észrevette, hogy noha sok magyar pap szakadt külföldre, még sincs elegendő magyar lelkipásztor, mert – megélhetésüket biztosítandó – „idegen egyházmegyék és intézmények szolgálatába szegődtek”.¹⁶ Ő akarta hát kezébe venni külföldre szakadt hívei pasztorálását két segédpüspök segítségével. A Vatikán azonban nem teljesítette kérését. Ekkor egyedül indult el, hogy magára hagyott, sokat szenvedett híveinek elvigye Krisztus örömhírét, s őket hitükben, magyarságtudatukban és magyar nyelvükben megerősítse. Ezeken a lelkipásztori úton mindenütt¹⁷ „a hitről, a Krisztus-hűségről, az imádságról, a Magyarok Nagyasszony tiszteletéről, a keresztény erkölcsről, a tízparancsolatról, az evangéliumi szeretetről beszélt” nekik.¹⁸

13 KÖZI HORVÁTH József: *Búcsú a főlelkésztől*. In: Életünk X. évfolyam 2. szám, 1978 február, 1. old.

14 Szőke János visszaemlékezései. In: TEMPFLI Imre i. m. 72–75.

15 Vö. NÉMETH László: *Zágon József (1909–1975)*. In: METEM 2012/3–4. szám, 39–78, itt: 69–70.

16 Vö. MINDSZENTY József: *Emlékirataim*, Szent István Társulat, Budapest 1984, 485–486.

17 Első útja 1972 május-júniusában Németországba vezetett (Bamberg, Frankfurt, Burg Kastl). Augusztusban Belgiumban (Brüsszel, Liegè, Tongerlo, Banneux, majd a Németországi Aachen), szeptemberben pedig az ausztriai Mariazellben volt. Októberben Portugáliába (Fatima, Coimbra, Lizsazon, Madeira) látogatott el. Második lelkipásztori útját 1973-ban tette: márciusban Innsbruckban, áprilisban Kölnben, júniusban Augsburgban találkozott több ezer hívővel. Az év második felében még három lelkipásztori út következett: júliusban Anglia, szeptember – októberben Kanada és az Egyesült Államok, november – decemberben pedig Dél-Afrika. 1974-ben egy hosszabb amerikai lelkipásztori út következett (Detroit, Los Angeles, San Francisco, New York, Washington, Cleveland) utána a németországi Stuttgart. Októberben még ellátogatott Ausztráliába is. Utolsó útja 1975 áprilisában Venezuelában és Kolumbiában volt. Vö. MINDSZENTY József i. m. 488–492.

18 MÉSZÁROS István: *„Állok Istenért, egyházért, hazáért”*. Írások Mindszenty bíborosról. METEM, Budapest 2000, 162.

Mindenütt és mindenben a régi munkatársai és a főlelkészek segítették. Érvényes mindannyiukra az, ami egyikük, Ádám György nekrológiájában így olvasható: „*Hány terv s nekiindulás született meg és valósult meg a rövid három év alatt: a magyar menekült-hálózat kiépítése a szórványokon és az összes világrészen. A magyar iskolák, hétvégi iskolák kiépítése mindenhol, nagyobb emigrációs központokban, a tengereken túl is.*”¹⁹

Ugyanakkor P. Szőke János (†2012)²⁰ írta le azt az emelkedett, lelkes, tettekre kész légkört, amely akkor tájt az emigráció missziós papságának soraiban uralkodott: „*A nyugat-európai papság számára nagy erőt jelentett Mindszenty bíboros jelenléte. A rövid öt esztendő alatt a külföldi magyarok lelki pasztorációs munkája a fénykorát élte. Egy testvéri összefogás volt észlelhető, amely a papok munkáját segítette, hogy híveiket megőrizték kereszténynek és magyarnak.*”²¹

Nem csoda, hogy a világ figyelme – a magyar szabadságért és magyar népéért hőiesen küzdő bíboroson keresztül négy felejthetetlen esztendeig – a magyar katolikus emigrációra szegeződött.

3. KÜZDELEM A VATIKÁNNAL, ÉS ÁDÁZ HARC AZ OTTHONI ÁLLAMHATALOMMAL VALAMINT A BÉKEPAPOKKAL.

1975. május 6-án azonban hirtelen kialudt Bécsben a fűresz. Otthon az államhatalom és a békepapság fellélegzett. Abban reménykedtek, hogy a halott, jóhírében kárt szenvedett, a Vatikán és Magyarország közötti megállapodás oltárán feláldozott bíborosról hamarosan mindenki meg fog feledkezni. Azonban tévedtek. Míg otthon valóban nem volt szabad beszélni vagy megemlékezni róla, a nyugati magyar katolikus emigráció – egy kezdeti sokkoló néma csend után – a bíboros életszentségétől, mély lelkiességétől, népe iránti szeretetétől és a kommunizmus elleni töretlen bátorságától lett hangos.²²

Az első, akik eszméltek, a katolikus emigráció „vezérkara” volt. A bíboros temetése után két héttel Ádám György szentszéki magyar delegátus levelet írt a főlelkészeknek,²³ illetve az emigráció katolikus magyarjai apostoli vizitátorának, Dr. Stefan László (†1995) burgenlandi megyéspüspöknek. Levelében először a bíboros „épületes és fel-emelő” máriacelli temetéséről ír, majd arról számol be, hogy „a magyarok reakciója a

19 Vö. H.F. †Dr. Ádám György élete és életműve, 1912–1978. In: Életünk X. évfolyam 2. szám, 1978 február, 2.

20 Szőke János Csorváson született 1927. február 13-án. 1943-ben a szalézi rendbe kérte felvételét. 1954-ben szentelték pappá Torinóban. 1956–57-ben Ausztriában az iselbergi menekült gimnázium igazgatója. 1958-tól svédországi magyar lelkész. 1965-ban Stuttgartban magyar lelkész. 1975-ben Königstein in Taunusban az Ostpriesterhilfe katolikus nemzetközi segélyszervezet osztályvezetője, ezzel egyidőben a Nyugat-Európai Magyar Papi Szenátus vezetőségi tagja, valamint a Szabad Európa Rádió külső munkatársa. 1984-től az emigráns magyarok püspökeinek (Irányi László, majd Miklósházy Attila) Nyugat-Európai általános helynöke. 1994-ben hazatért, ahol a Magyarországi Mindszenty Alapítvány ügyvivője és a bíboros, illetve számos más boldoggá avatási ügy posztulátora. 2012. január 6-án halt meg Budapesten.

21 Vö. TEMPFLI i. m. 79.

22 Vö. MÉSZÁROS i. m. 168–169.

23 Az Oslóban lakó P. Horváth Kálmán SJ felelt Dánia, Izland, Finnország, Norvégia és Svédország magyar papjaiért és híveiért. Dr. Dobai Sándor, aki Liège-ben székelt (1971-ben még P. Varga László SJ atya volt egészen 1973-ig) a belgiumiakért, P. Dr. Ruzsik Vilmos CM (Bondues) a franciaországiakért. Dr. Vecsey József (Bécs) az ausztriaiakért. A szintén Bécsben székelő Valentiny Géza a németországiakért. Msgr. Dr. Ispánky Béla (London) az angliai magyarok főlelkésze volt. Msgr. Dr. Pfeifer Miklós pedig a svájci magyaroké. Vö. BORÓVI i. m. 206–207. CSERHÁTI i. m. 96–97.

halálhíre az volt, hogy elárvultunk; az idegenek pedig úgy reagáltak: irigyeljük a magyarokat, hogy volt és van egy Mindszenty-jük.” Végül a rég esedékes főlelkészi konferenciára hívja meg a főlelkészeket, hogy megbeszéljék a „Mindszenty Primás halála utáni teendőket.”²⁴

A júniusi főlelkészi találkozón aztán két pontban egyeztek meg a résztvevők: egy magyar emigráns püspök kinevezésének szorgalmazásában a Vatikánnál, valamint Mindszenty József bíboros szellemi örökségének megőrzésében és továbbadásában.²⁵

Magyar emigráns (segéd)püspökök gondolatát – mint láttuk – már Mindszenty bíboros is felvetette. Kérését azonban a Szentszék nem teljesítette. Most, halála után alig egy hónappal a főlelkészek az elárvult magyar katolikus emigráció helyzetének jobbítását szintén egy saját püspök kinevezésében látták. Lázas akcióba kezdtek különösen azután, hogy tudomásukra jutott: a Magyar Püspöki Kar saját soraiból szintén püspököt szeretne az emigráció magyar katolikusai számára „ajándékozni”. Ambrus Szaniszló (†1994)²⁶ frankfurti lelkész, az Európai Magyar Papi Szenátus elnöke, valamint P. Szőke János, az Ostpriesterhilfe magyarországi referense, minden emigráns katolikus lelkész²⁷ címére egy levelet írt, amelyben azt tudakolták meg, hogy helyeslik-e a Püspöki Kar kezdeményezését; óhajtják-e, hogy Róma az európai magyar katolikus menekülteknek püspököt adjon; akarják-e, hogy a főlelkészek ez ügyben kérést intézzenek Rómához, illetve javaslatot tegyenek a jövőendő püspök személyét illetően; végül vannak-e olyan alkalmas papi személyek, akiket a címzettek szívesen felterjesztenének Rómához?²⁸

Róma azonban hallgatott. Majd csak azután lépett, amikor dr. Ádám György különleges szentszéki megbízott 1978. január 18-án meghalt. Temetésének előestéjén a nyugat-európai országok magyar főlelkészei, apostoli vizitátorukkal, dr. Stefan László püspökkel öt olyan személyben állapodtak meg, akik közül bárkit szívesen láttak volna a magyar katolikus emigráció élén. A jelölteket aztán Stefan püspök felterjesztette Rómába.²⁹

Az ügyben változást II. János Pál pápa (1978–2005) hozott, aki – a románok, csehek és szlovákok után – Dr. Irányi László Sch.P. (†1987)³⁰ személyében a magyar emigrációnak is püspököt adott. A dolog érdekessége, hogy Borovi József úgy tudja: dr. Lékai László esztergomi apostoli adminisztrátor, a Magyar Püspöki Kar elnöke is püspököt kért a magyar emigráció számára. Ezuttal azonban nem az anyaországi püspökök illetve papok közül terjesztett fel három nevet, hanem az emigráció papjai közül. Nevezetesen: P. Hegyi János jezsuita, P. Szőke János szalézi, és Dr. Irányi László piarista atyákat!³¹

24 Vö. CSERHÁTI i. m. 96–97.

25 Vö. CSERHÁTI i. m. 97. BORÓVI i. m. 131–132.

26 Ambrus Szaniszló 1909. május 6-án született Csikszentmártonban (Erdély). 1934. június 29-én szentelték pappá Gyulafehérváron. Kápláni, majd oroszhegyi plébánosi éveit katonalelkész a 2. Székely Hadosztálynál. A II. világháború után évekig hadifogoly Szovjetunióban, ahonnan Nyugat-Németországba bocsátják el. Itt magyar iskolaszervezőként működik és 1959-ben a magyar gimnázium alapítója Burg Kastl-ban. 1960–62 között káplán Münchenben, majd 1962-től 1982. szeptemberi nyujdíjba vonulásáig katolikus magyar lelkész (plébános) Frankfurt am Mainban. 1994. november 16-án hunyt el.

27 Valószínűleg, de nem biztos. Angelusz atya Rómában nem csak, hogy nem őrzött meg ilyen levelet, de ez ügyben semmiféle feljegyzést nem találni nála. Vö. NÉMETH i. m. 30–31.

28 Vö. BORÓVI i. m. 127–128, 131–132. CSERHÁTI i. m. 52–54, 97–98.

29 Vö. CSERHÁTI i. m. 54.

30 Életrajzát majd vö. CSERHÁTI i. m. 54–56.

31 Vö. BORÓVI i. m. 132–133.

Bárhogyan is volt, a Szentszék végül is Irányi László³² mellett döntött, akit aztán 1983. május 20-án nevezett ki. Püspökké szentelése 1983. július 27-én volt a washingtoni székesegyházban. Akármilyen érdekfeszítő is lenne rövid püspöki tevékenységének taglalása, mivel szorosan nem tartozik témánkhoz, hadd térjek rá itt paptestvérem és egyháztörténész társam, László atya könyvére!

Ugyanis hiába lettek volna az emigráció főlelkészeinek fáradozásai, kilincselései a Vatikán ajtaján. Ha ott bent nem lettek volna olyanok, akik a kérésüket felerősítik és a megfelelő helyre nem továbbítják, talán nem kísérte volna őket siker. Kik voltak ezek? Zágon József 1975. augusztus 12-én elhunyt. Most hiányzott igazán minden vonalon!

Kire számíthatott akkor az emigráció katolikus magyarságának a vezető gárdája? Mester István pápai prelátusra és Kada Lajos apostoli nunciusra. Nem hiába szól ez a könyv az ő levelezésükről.

A könyv ismertetését, főszereplőinek elévülhetetlen érdemeit már hallhattuk /hallani fogjuk/ neves történészunktől, a részemről igen nagyra becsült Balogh Margit asszonytól, ezért én most csak még egy rövid gondolatot szeretnék kiemelni velük kapcsolatban, amely bár nem szerepel a könyvben, és talán még a köztudatban sem, viszont szerintem igen fontos: kettejük szerepe Mindszenty bíboros szellemi örökségének a továbbadásában.

Az egri főegyházmegyes Mester István (1917–1985) 1947-ben lett az olaszországi magyarok lelkésze. Emellett a Pápai Magyar Intézet akkori vezetőjének, Péterffy Ge-deonnak (†1993)³³ a titkára. 1952. július 1-től a Zsinati Kongregáció (=Konzisztoriális Kongregáció) munkatársa lett. 1953. február 24-től – Zágon József régenssége alatt – a Pápai Magyar Intézet vicerektora volt, ugyanakkor (1951 őszétől 1964-ig) a Magyar Katolikus Püspöki Kar római ágense, azaz a magyar egyházi ügyek római ügyintézője. Mint ilyen, számtalan otthoni és emigrációbeli pappal és főpappal volt kapcsolata. Mindenkit ismert, és szorgalmasan gyűjtötte az adatokat. Nem hiába mondta róla éppen Kada Lajos, hogy a magyar egyház (és az emigráció) helyzetét Mester ismerte a legjobban. Talán ezért is történt, hogy a magyar kormány nyomására 1964 őszétől a Kongregáción belül őt is olyan pozícióba helyezték át, ahol nem foglalkozhatott magyar ügyekkel.³⁴ Hivatalosan. Azonban szürke eminenciásként mesterien tartotta kezében a magyar szálakat. Különösen 1973 júliusától, amikor a Papi Kongregáció osztályvezetője lett.

Az eredetileg esztergomi főegyházmegyes Kada Lajos (1924–2001) pedig 1951–1953 között volt az olaszországi magyarok lelkipásztora s mint ilyen a Magyar Nemzeti Bizottmány római irodájának menekültügyi előadója. 1953-tól a Caritas Internationalis munkatársa és Zágon József titkára. 1957-ben kezdte meg diplomáciai szolgálatát a Vatikáni Államtitkárságon. 1952–1962 között a pakisztáni nunciaturán, 1962-től a skandináviai apostoli delegációban, 1961–1974 között Bonnban teljesített szolgálatot. 1971-ben az argentinai nunciaturán volt beosztott diplomata. 1971-ben Rómában a Cor Unum Pápai Tanács altitkára lett. 1972-től a Szent István házat vezette. 1975-ben – azaz történetünk idején – nevezte ki VI. Pál címzetes érsekké. 1975. június 23-tól Costa Ricában lett pápai nuncius, 1980. október 15-től El Salvadorban is képviselte a Szentszékét. 1984.

32 Életéről és működéséről vö. CSERHÁTI i. m. 54–56. BORÓVI i. m. 134–135, 209–212.

33 Esztergomi egyházmegyes pap. Budapesten született 1912. augusztus 7-én. 1936-ban szentelték pappá Esztergomban. 1947-ben a Pápai Magyar Intézet igazgatója. 1951-ben kivándorolt az Amerikai Egyesült Államokba. 1993. szeptember 27-én halt meg South Bend-ben.

34 Vö. FEJÉRDY András: „Hontalanok”. *A római emigráns magyar papok, a magyar kormányzat és a Vatikán új keleti politikájának kezdetei*. In: Történelmi Szemle 2009/1, 59–89, itt: 88.

október 4-én lett a Vatikánban a Szentségi Kongregáció titkára. Ami számunkra fontos tehát, nem csak rangja és tekintélye volt, hanem kiterjedt kapcsolata is.

Mester és Kada egy csodálatos magyar emigrációs tandem. Mindketten nagyon szerették a Világegyházat, ezen belül pedig szenvedélyesen a Magyar Egyházat. Hivatali beosztottságuknál fogva mindketten az átlagon felüli információkkal és emberi kapcsolatokkal rendelkeztek. Mester tudta, hogy a Magyar Egyház érdekében mit, mikor és ki-nek kell megírni, elküldeni, vagy megmondani, és Kada megtette.

Kettejük levelezéséből világos képet kap az Olvasó arról, hogy 1975 és 1984 között milyen problémák foglalkoztatták a magyar katolikus emigráció tagjait.

Az egyik témakör a katolikus emigráció és az anyaországi egyház kapcsolata. Mintegy negyven alkalommal tesznek említést róla. Aggasztja őket a Róma által kinevezett püspököknek a kommunista kormányhoz való kötődése (11-szer). Igyekeznek ellenük Rómában a megfelelő helyen tiltakozni. Noha örvendenek annak, hogy a pápa Lékai Lászlót kardinálissá kreálta, rosszzallják viszont szervilizmusát, amellyel az államapparátust kiszolgálja (15-ször). Azt pedig különösen bírálják, hogy az ad limina látogatás alkalmával püspöktársaival együtt valótlan állítanak a pápának és a sajtónak az otthoni egyház valós helyzetéről (3-szor). Leginkább viszont amiatt aggódnak, hogy a Püspöki Kar, noha kevés kapcsolata és rossz véleménye van a magyar katolikus emigrációról, befolyással akar lenni arra, sőt egy püspökön keresztül rájuk akarja tenni a kezét (10-szer).

Mester és Kada levelezéséből a magyar katolikus emigráció életébe is bepillantást kapunk. Az első és legfontosabb kérdés természetesen egy új magyar püspök kinevezésének a kiharcolása volt (19-szer). Mesterék ez ügyben a főlelkészekkel karöltve kopogtattak a Vatikán ajtaján. Igyekeztek megtalálni azt a személyt, aki ügyüket felkarolja. Természetesen mások is segítettek nekik. Különösen P. Werenfried van Straaten (1913–2003) személyében akadtak egy szintén befolyásos közbenjáróra, aki nem csak nemzetközi segélyszervezetet keresztül támogatta a magyar emigráció papjait, nem is csak az általa kezdeményezett és évente megtartott „Kirche in Not-kongresszusok” által állandóan felszínre tartotta a „magyar ügyet”,³⁵ hanem személyes kapcsolatain keresztül is közbenjárt egy magyar emigráns püspökért (3-szor). A Szentszék azonban – a magyar kormány érzékenységre való tekintettel – hallgatott. Sőt, Mesteréket és „a régi magyar gárdát” – ahogyan írják – szemmel láthatóan mellőzte (7-szer). Ádám György halála után azonban annyira kaotikussá vált a magyar katolikus emigráció helyzete (13-szor), hogy a kérdés megoldását már nem lehetett tovább elodáztatni. Szerencsére II. János Pál pápa személyében olyan új pápa lépett Szent Péter trónjára, aki jobban ismerte a Kelet-Európai egyházak helyzetét (5-ször), és a magyar néppel szemben is nagyobb szimpátiával viseltetett, mint VI. Pál (1-szer), így kapott végre – hosszas keresés után (23-szor) – 1984-ben Irányi László személyében püspököt a nyugati magyarság.

Természetesen a Mester és Kada közti levelezésből más fontos eseményekről is tudomást szerezhet az olvasó: az 1967-ben felszentelt Szent István Házi (2-szer), a nyugati emigráció magyar fiataljait összegyűjteni szándékozó Burg Kastl-i magyar gimnáziumról (5-ször), az európai főlelkészek által kezdeményezett, de végül a Magyar Püspöki Kar által létrehozott és 1980-ban felszentelt Magyar Kápolnáról (5-ször), az 1982-ben újra

35 Az általunk vizsgált időben (1975–1984) az évente tartott kongresszusokon 7 alkalommal volt külön előadás a Magyar Egyházról. Vö. Rudolf GRULICH: *Seit 60 Jahren veranstaltet „Kirche in Not“ Kongresse*. In: [https://www.kirche-in-not.de › uploads › 2021/01](https://www.kirche-in-not.de/uploads/2021/01)

beindított Bathány-Strattmann László boldoggáavatásáról (4-szer), a Pázmáneumról, amelyet a magyar kormány is mindenképp meg akart szerezni (1-szer).

Végül, de nem utolsósorban a levelezések számos alkalommal említik meg az elcsatolt részek magyar egyházainak és püspökeinek az ügyét (5-ször), akiken Mester és Kada is segíteni igyekezett.

4. MINDSZENTY BÍBOROS SZELLEMI ÖRÖKSÉGÉNEK A TOVÁBBADÁSA

A magyar katolikus emigráció vezetőit, közöttük Mestert és Kadát azonban, nem csak a diplomácia sziszifuszi csatározásai kötötték le, hanem a kapiláris ereken elindult és virágba borult Mindszenty bíboros szellemi örökségének a továbbadása is. A bíboros egész életében, „a hit és a magyarság megőrzéséért” dolgozott és küzdött, s a halála után röviddel a főlelkészek azt fogadták meg, hogy ezt az örökséget „minden rendelkezésre álló eszközzel munkálniuk kell.” Majd első találkozásjukon így fogalmaztak: „A Papi Szenátus, a Főlelkészi és a Nemzeti Konferenciák, mint intézmények, tudják azt a magyar és katolikus célt szolgálni, melyet a primás úr élete feladatának tűzött ki. Fontos azonban az is, hogy a hívek tevékenyen kapcsolódjanak lelkészeink munkájába... A hívek és a pásztorok közös erőfeszítése és odaadó munkája tudja csak „megtartani magyarságában és hitében népünket, különösen felnövekvő ifjúságunkat”.

Nem csak beszéltek, hanem konkrét javaslatokat is megfogalmaztak: a papi és szerzetesi hivatások felkarolását, hogy minden helyre jusson magyar pap; tavaszi papi lelkiyakorlatokat a lelkipásztorkodásban működők számára; egy magyar lelkipásztori koncepció felállítását; egy lelkipásztori „tükör” megfogalmazását, amely a magyar pap főbb kötelességeit tartalmazza; végül a magyar emigrációs iskolakérdés megtárgyalását.³⁶

Mindszenty bíboros személyével kapcsolatosan pedig ekkor valamint a következő esztendő februárjában tartott konferenciájukon ezeket az ajánlatok hangzottak el: legyen minden év májusában egy máriacelli zárándoklat „a Bíboros Úr emlékének megerősítése és megőrzése érdekében”; a bíboros beszédeit és előadásait ki kell adni, a róla készült filmeket pedig össze kell gyűjteni; a Mindszenty-Alapítvány bevételét, a bíboros végakaratát értelmében, a fiatalságnak kell juttatni; végül mivel a limburgi püspökség beindította a bíboros boldoggá avatását, a magyaroknak is kellene tenni e téren valamit.³⁷

Érdekes összevetni az emigrációs lelkipásztorkodást Mindszenty bíboros szabadulása előtt és után. Előtte az „*Exul familia*” /1952/ apostoli konstitúció szerint történt, noha, sajnos, azt sem vezette be minden Püspöki Kar.³⁸ A lelkipásztorok nagy része az illető egyházmegye szolgálatában állott. A táborlelkészek minden országban maguk szerveződtek „a nemzeti moderátorok” (főlelkész) vezetése alatt. Kapcsolatuk a helyi egyházmegyékkel vajmi kevés volt. Ebből kifolyólag nem volt saját, állandó templomuk. Szentmiséikre alkalmasszerűen be kellett kéreznük, rendezvényeiket pedig csak „*ad hoc*”

36 Ezt határozták el 1975. június 3-án – a bíboros halála utáni első – Münchenben tartott főlelkészi megbeszélésen. Jegyzőkönyvét l. CSERHÁTI i. m. 132–133, 138–144.

37 L. A magyar főlelkészek, Rómában, 1976. február 9-e és február 13-a között tartott konferenciájának a jegyzőkönyvét. Hozza CSERHÁTI i. m. 138–144.

38 Hollandia, például. Vö. BORÓVI József: *Magyar katolikus lelkipásztorok szolgálata Hollandiában 1920–2000*. Budapest 2002, 95.

tarthatták meg, vagy barakkokban, vagy pedig pénzért bérelt helységekből.³⁹ Jellemző erre az időszakra az, amit Kovács Angelusz atya írt 1974. február 24-én Mindszenty bíboros érdeklődésére: „Eddig még sohasem volt olyan római lelkész, aki kizárólag a hívekkel foglalkozott volna. Minden jóakarattal dacára inkább csak este, a főmunkájuk után és vasárnap tudtak foglalkozni a hívekkel. A táborlelkész természetesen a táborokkal volt elfoglalva.”⁴⁰ A stuttgarti dr. Cserjés Sándor idejéből (1959–1967) pedig több képeslap is maradt meg a levéltárban, amelyeken a következő magyarnyelvű szentmise helyét és idejét közölte híveivel a missziós atya.⁴¹ Csak olyan lelkipásztorok merészkedtek többre (pl. Zágón József, Ádám György, Hiero István és P. Szőke János), akik nem féltek új utak keresésétől,⁴² vagy akik (pl. München) nagyobb számban dolgoztak egyazon misszióban.

P. Szőkétől azt is megtudjuk, hogy: „A munka gerincét a lelkipásztori feladat képezte: misék, hitoktatás, családlátogatás, betegek és fiatalok felkarolása, zarándoklatok stb. Mivel híveink nem egy kisebb körülhatárolt földrajzi területen éltek, hanem szórványban, az első nagy gond az utazás volt. Nehézséget jelentett, hogy a híveket általában csak hétvégén lehetett elérni. Rövid órák alatt egy nagyon sűrített feladat-sorozatot kellett megoldani. Olyan gondok előtt álltak a papok és hívők egyaránt, amelyre nem volt példa. Nem volt saját templomunk, iskolánk. A rögtönzött barakk volt az egyetlen hely, ahol találkozhattunk.”

„A magyar menekülthálózat kiépítése a szórványokon és az összes világrészen, a magyar iskolák, hétvégi iskolák kiépítése mindenhol, nagyobb emigrációs központokban, a tengereken túl is,”⁴³ igazából Mindszenty bíboros négy éve alatt (1971–1975) és támogatásával történt.

Hadd hozzam itt ismét P. Szőke visszaemlékezéseit: „[Ebben az időszakban] Az európai szórványban dolgozó magyar papok emberfeletti munkát végeztek. A rendkívüli helyzet, rendkívüli kezdeményezéseket követelt. A hívektől és a lelkészekről egyaránt. Kiszakadva a megszokott hazai környezetből, a nyelv- és helyismeret hiánya csak fokozta a nehézségeket. Több alkalommal szakemberek és a lelkészek közös megbeszéléseket tartottak, hogyan lehet a nehézségeket nagyobb fizikai és lélektani károk nélkül megoldani. Az első cél az volt, hogy vallási és nemzeti vonalon olyan környezetet teremtsünk híveink számára, amely egy darab Magyarországot jelent nekik. A lelkipásztorok ezért arra törekedtek, hogy a hazulról hozott hagyományokat minden vonalon ápolják, tartsák meg

39 „A munka gerincét a lelkipásztori feladat képezte: misék, hitoktatás, családlátogatás, betegek és fiatalok felkarolása, zarándoklatok stb. Mivel híveink nem egy kisebb körülhatárolt földrajzi területen éltek, hanem szórványban, az első nagy gond az utazás volt. Nehézséget jelentett, hogy a híveket általában csak hétvégén lehetett elérni. Rövid órák alatt egy nagyon sűrített feladat-sorozatot kellett megoldani. Olyan gondok előtt álltak a papok és hívők egyaránt, amelyre nem volt példa. Nem volt saját templomunk, iskolánk. A rögtönzött barakk volt az egyetlen hely, ahol találkozhattunk. Később a befogadó országokban megfelelő helységeket kaphattak bérbe.” TEMPFLI Imre i. m. 79–80.

40 Vö. NÉMETH i. m. 12.

41 Vö. TEMPFLI i. m. 66–68.

42 „Végül is Svédországban (1958) lettem nyolc éven keresztül a magyar menekültek lelkipásztora. Lelkészi területem az Északi Sarkkör fölött 300 kilométerre ért véget. Ezt az időt a hidegháború jellemezte. Magyarországgal semmi kapcsolatunk nem volt, így az volt a feladatunk, hogy helyben teremtsünk magyar híveinknek egy „kis Magyarországot”. Lett otthonunk, cserkészcsapatunk, könyvtárunk, táncsoportunk.” Vö. TEMPFLI Imre i. m. 73.

43 Vö. H.F. †Dr. Ádám György élete és életműve, 1912–1978. In: Életünk X. évfolyam 2. szám, 1978 február, 2.

az egyházi és nemzeti ünnepeket stb. Ezen a téren kiváló eredményeket értünk el. A lelkiismeretes munkára felfigyeltek a befogadó ország egyházi és polgári hatóságai. Ahol volt pezsgő élet, ott nem hiányzott a támogatás sem. A gyakorlatban azonban nemcsak az ünnep volt a lényeg, hanem sokkal több szürke hétköznapi is számított. A munka több irányú volt.”⁴⁴

Mindszenty bíboros egyébként 1972. augusztus 28-30-a között ott volt a főlelkészek brüsszeli találkozóján. Részt vett a megbeszéléseken, és főleg az ifjúság lelki gondozásának fontosságáról, illetve a papi utánpótlás szorgalmazásáról beszélt.⁴⁵

Az 1970-es évek eleje vízváltástól volt az emigráció lelkipászkodásában. Köszönhető volt ez egyrészt annak, hogy – mint láttuk – a „*Pastoralis migratorum cura*” értelmében a más anyanyelvűek számára az őket befogadó püspökök egyre több helyen „személyes plébániákat” állítottak fel, és ezzel „saját” templomuk lehetett.

Másrészt, hogy a Mindszenty bíboros szellemiségét őrző főlelkészek és misszionárius atyák új lelkipásztori utakat és módszereket kerestek és találtak. Gondolok itt elsősorban a Magyar Iskolákra, a Cserkészetre, a különböző magyar körökre, klubokra, egyesületekre, társulatokra, szövetségekre, amelyek mind ezekben az időkben kezdődtek, és egészen a mai napig megszabták a magyar katolikus emigráció lelkipásztori munkájának az irányát. Nem hiába tért vissza rájuk Mindszenty bíboros is rendszeresen a szentbeszédjeiben.⁴⁶

Ezekben az években egy szokatlan összhang figyelhető meg a magyar katolikus emigráció lelkipásztorkodásában. Szemmel láthatóan egy sokkal hatékonyabb „kéz” dirigálja, mint azelőtt. A missziós atyák – a főlelkészek és későbbben a rendszeressé váló papi konferenciák hatására – egymástól átveszik a sikeres lelkipásztori kezdeményezéseket. De a helyi sajátosságok által diktált újaktól sem riadnak vissza.⁴⁷

Csak érdekességképpen kerestem ki, hogy mikor alakultak meg ezek az intézmények az akkor létező nagyobb magyar missziókon belül: Cserkészlet (Bécs 1960, München 1971, Stuttgart 1971, Frankfurt 1972, Párizs 1973, Hollandia 1974, Mainz 1985); Hétvégi Magyar Iskola (Stuttgart 1971, Párizs 1973, Róma 1976); Lelkigyakorlatok (Bécs 1970, Róma 1975, Párizs 1975, Stuttgart 1978, München 1980); Zarándoklatok (Róma 1975, Stuttgart 1976); Táncsoport (Stuttgarter Művész Együttes 1977, München 1979, Frankfurt 1981); Kórus/Énekkar (Stuttgart 1977); Nőszövetség (München 1971); Pax Romana (Bécs 1970, München 1971); Könyvtár (Frankfurt 1970-es évek eleje, Párizs 1973, Stuttgart 1973); Hímzőkör (Asszonyok Köre – Olaszország 1974, Stuttgart 1977); Egyházközségi Újság (Róma 1974, Weingarten 1975, Stuttgart 1976).

Ezzel az általunk tárgyalt időszak története véget ért. Isten adja, hogy a magyar katolikus egyház és a magyar emigráció történetéből a fehér foltok lassan eltűnedezenek, és egymást gazdagítva tanuljunk a múlt nagyszerű eseményeiből.

Marbach, 2024. szeptember 24. Szent Gellért ünnepe

44 Vö. TEMPFLI i. m. 79.

45 BORÓVI József: *A belgiumi magyar katolikusok lelki gondozásának története*. Budapest 2002, 132.

46 Vö. TEMPFLI i. m. 71.

47 Angelusz atya egész Olaszországot feljárja, hogy címeket gyűjtsön. Vö. NÉMETH László i. m. 17.

IMRE TEMPFLI

DIE UNGARISCHE KATHOLISCHE EMIGRATION ZWISCHEN 1971 UND 1984

Am 6. Mai 1975 starb der Fürstprimas von Ungarn, József Mindszenty, im Wiener Exil. Am 20. Mai 1983 schenkte Papst Johannes Paul II. in der Person des Oberen des Amerikanischen Piaristenordens, Dr. László Irányi (†1987) der ungarischen katholischen Emigration einen Bischof.

Was geschah zwischen diesen beiden Terminen mit den ungarischen Geistlichkeiten im Ausland? Haben sie sich vielleicht resigniert zurückgezogen? Im Gegenteil! Unter der Leitung des Senats der Ungarischen Katholischen Priester betreuten sie die ihnen anvertrauten Gläubigen nach den Richtlinien des geistlichen Erbes von Kardinal Mindszenty. Viele ungarische Vereine, Gruppen und Zirkel wurden gegründet, um alle Gläubigen einzubeziehen und sicherzustellen, dass niemand verloren geht. Die pastorale Arbeit wurde intensiviert. Diese emigrierten ungarischen Priester klopfen ständig an die Tür des Vatikans, um einen Bischof zu bekommen, genau wie die anderen mittel- und osteuropäischen Völker, die in der Heimat unter der Last der kommunistischen Diktatur stöhnten. Zwei Personen stachen in der Vereinigung und Vertretung der ungarischen katholischen Diaspora im Westen besonders hervor: Nuntius-Erzbischof Lajos Kada (1924–2001) und István Mester (1917–1985), Leiter der Abteilung der Priesterkongregation in dem Vatikan.

Die Korrespondenz zwischen den beiden liegt nun Ihnen, verehrter Leser, in den Händen. Beim Lesen erfahren Sie mehr über die Kämpfe und Gefechte in der ungarischen katholischen Diaspora, die für das Überleben der Geistlichen (Missionaren) und ihres Volkes ausgetragen wurden.

SOMORJAI ÁDÁM OSB:

EGY TUDOMÁNYOSAN ÉRTELMEZHETETLEN JEGYZET A FRAKNÓI VILMOS
TISZTELETÉRE KIADOTT TERJEDELMES TUDOMÁNYOS KÖNYVBEN

A Fraknói-centenárium alkalmából kiadott terjedelmes gyűjteményes kötetben jegyzetben elrejtve, figyelemreméltó vitriolos kritika jelent meg. Idézzük:

„Samassa-beadvány nem található a két jelentés mellett. Az államtitkársági levéltár kéziratok inventáriuma és annak iratautopszia nélküli Eördögh István-féle kiadása tévesen állítja ezt, mely tévedés továbbgyűrűzött a historiográfiába. Vö. Csorba László, A Római Magyar Történeti Intézet megalapítása és első évei (1895–1922), Száz év a magyar–olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895–1995) (szerk. uő), Budapest 1998, 7–18, 9. – A vatikáni kéziratok inventáriumok efféle ellenőrizetlen, az iratanyag kétségkívül fáradságos és időigényes közvetlen szemlélését elmulasztó és eltérő felkészültségű helyi levéltárosok munkájából merítő, a tudományos kritika igényét hírből sem ismerő [sic!] sorozatos kiadogatása *tudományosan értelmezhetetlen* [kiemelés tőlem – SÁ]. A szakmai értékelés erről a katasztrofális alapproblémáról azonban sajnos nem vesz tudomást, noha az Eördögh nyomába lépő Somorjai Ádám által adott alcím már önmagában árulkodó és óvatosságra int („A Vatikáni Államtitkárság... Történeti Levéltárában őrzött dokumentumok olasz nyelvű inventáriumainak hungarika anyagai”). Vö. LK 91 (2020) 241–246.”¹

A tudományos igényű jegyzetben a gondolatjel utáni részben pontatlansággal teli, *tudományosan értelmezhetetlen* folytatást találunk. Idézzünk és kommentáljuk a következő kitételeket:

1. „az iratanyag kétségkívül fáradságos és időigényes közvetlen szemlélését elmulasztó”

Kommentárunk:

Inszinuálja, hogy amikor Eördögh látta a levéltári inventáriumot, akkor ott volt a hiányolt dokumentum.² Honnan véli, hogy az idézett vatikáni levéltári anyag az, amit ma lát és nincs-e benne veszélyérzet, hogy korábban nem az volt? Az, amit ma a kutató elé adnak, már több évtizednyi előkészítő munka eredménye.

1 TUSOR Péter – KANÁSZ Viktor: *Fraknói Vilmos és Pécs püspöki trónja*. In: Fraknói Emlékkönyv. Fraknói Vilmos (1843–1924) püspök, történész, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkárának emlékezete. Halálának 100. évfordulóján. Szerk. Tumor Péter – Kanász Viktor. Gondolat Kiadói Kör Kft, Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, Budapest–Róma 2024. 182. 95. jegyzet.

2 Az összeállítás 33 esztendeje jelent meg. Lásd: *A Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja Levéltárának (Vatikánváros) a magyarországi egyházakra vonatkozó forrásai 1803–1903*. Összeállította EÖRDÖGH István, Szeged 1992. Utólag újra megjelent a szóban forgó sorozat nyitó köteteként.

2. „eltérő felkészültségű helyi levéltárosok munkájából merítő...”

Kommentárunk: A mondat félreérthető. Az „eltérő felkészültségű helyi levéltárosok” minősítést mi magunk így fogalmaztuk meg: „Az egyes országokra, megnyitási periódusonként készült el inventárium, amelyet általában olasz papok, szerzetesek állítottak össze, kritériumaik az egyházi, vatikáni adminisztráció kritériumai voltak. Ezek az inventáriumok, melyekből válogattunk, akkor készültek, amikor még nem készült el a fóliószámozás, ezért nem tüntetik fel a fólió számokat. Így itt, magyar fordításunkban sem tudunk többet nyújtani, mint az egyes inventáriumok értelmezett magyar fordítását, fólió számok nélkül.”³

Az inventáriumokat összeállító személyek ugyanis az iratok hivatali „előzményeinek”⁴ gyors megtalálása céljából állították össze jegyzékeiket, képzettségük sem tudományosan, sem nyelviileg nem volt up to date. Mi hozott anyagból dolgoztunk és ezt jeleztük is.

Eördögh István, aki a Propaganda Fide levéltárosa volt, brazil egyháztörténeti témájú disszertációjával kapcsolatban kutatott. E sorok írója két évtizednyi idővel később az Államtitkárság Történelmi Levéltárában teljesített szolgálatot. Mindketten a Vatikánban, mindketten levéltárosok. Ezért a nem informált olvasó e két néven nevezett vatikáni levéltárosra gondolhat.

Ez a kétértelmű fogalmazás ilyen formában pontatlan, *tudományosan értelmezhetetlen* és méltánytalan mindkét szerző irányában, akik munkájukat a magyar tudományosság szolgálatában vélték végezni. Nem ők azok, akik ezeket a rövid bejegyzéseket készítették, ők csak fordították és közreadták.

3. „Eördögh nyomába lépő Somorjai Ádám”

Kommentárunk: Inszinuálja, hogy Somorjai Eördögh inspirálására cselekedett. A jegyzet írója által hiányolt – de úgy tűnik, mégsem hiányzó – tudományos igény megkívánta, hogy a témában pionír kiadványt utólag illet bevenni a sorozatba.⁵

4. „a tudományos kritika igényét hírből sem ismerő [hiányzik a tárgy] sorozatos kiadogatása *tudományosan értelmezhetetlen*.”

Kommentárunk: Sorozatról ír, de nem tudható meg, mely sorozatról van szó. Ráadásul az általa a továbbiakban idézett hely a későbbi kiadású sorozat harmadik számának első, sorozaton kívüli kiadása. Amúgy ez a sorozat megvallottan segédletként és nem forrásmunkaként került kiadásra, amint a sorozatcím is jelzi: „e-segédlet sorozata”.

3 *A Vatikáni Államtitkárság Történelmi Levéltára hungarika anyagainak inventáriumai. Harmadik periódus: X. Piusz és XV. Benedek pápasága. 1902. szeptember 3–1922. január 22. Válogatás. Szerk. SOMORJAI ÁDÁM OSB. MNL OL, Budapest 2022. 174 lap. (Vatikáni Államtitkárság Történelmi Levéltárának inventáriumai 3. A Magyar Nemzeti Levéltár e-segédlet sorozata.)*

4 Az irattárakban használatos fogalom: előzmény, olaszul precedenti. A vatikáni irattárakba bekerült friss dokumentumokat újra meg kellett találni. A vatikáni levéltárosoknak ez az elsődleges munkájuk: irattárkezelők. Több évtizeddel később, miután jelzetelésük többször megváltozott, válnak a tudományos kutatás számára elérhetővé, ekkorra „szilárdul meg” az anyag.

5 Egy első, 2020-ban, a XII. Piusz pápaságának első részének („Parte I”: 1948-ig) vonatkozó információit ismertető kiadványunk nem volt sorozat része. Ennek új kiadása az MNL OL sorozatában jelent meg.

5. A „Somorjai Ádám által adott alcím már önmagában árulkodó és óvatosságra int („A Vatikáni Államtitkárság... Történeti Levéltárában őrzött dokumentumok olasz nyelvű inventáriumainak hungarika anyagai”).”

Kommentárunk: Helyesen állítja, hogy ez alcím. Ez azonban nem az utána rövidített jegyzetben közölt kiadvány alcíme, hanem a recenzió alcíme, tehát nem a megnevezett személy adta, hanem a meg nem nevezett recenzens.⁶

6. A végén megadott jegyzet: L[evéltári] K[özlemények] 91 (2020) 241–246. Ez azonban hiányos és téves.

Kommentárunk: Az itt megadott jegyzet tehát nem tartja fontosnak, hogy közölje recenzens nevét. Ennek következtében két bibliográfiai adatot csúsztat össze, így *tudományosan értelmezhetetlen*: zárójeles egy alcímnek vélelmezett publikáció címe és a pontos bibliográfiai adatok közlése helyett a recenzió rövidített bibliográfiai adatait úgy közli, hogy összecseréli a recenzent a recenzált kiadvány szerkesztőjével úgy, hogy előbbi megnevezésre sem tartja méltónak, miközben inszinuálja, hogy ennek szerzője az általa megnevezett személy.

Következtetésünk

Ez a jegyzet-részlet, amely összekeveri egyes művek szerzőjét és recenzensét, címét és alcímét, *tudományosan értelmezhetetlen*. Minden egyes állítása pontatlan. Ha van kritikai véleménye, célszerű úgy fogalmazni, hogy utána ne kelljen időigényes kutatásokat végezni állításai ellenőrzésére. Ha ilyen súlyos vádakkal él, akkor nem emlékeztetből, hanem filológiai pontossággal kellene érvelnie.

A Fraknói Vilmos méltatására kiadott kötetbe egy ilyen Fraknóihoz és emlékéhez méltatlan, *tudományosan értelmezhetetlen*, *szubjektív és szelektív* jegyzet-részlet utólag került bele. Föl kellett emelni szavunkat – bár „aquila non captat muscas” –, hogy a szakmai értékelés erről a *katasztrofális alapproblémáról* tudomást szerezzen.

Mindezzel nem vitatjuk a jegyzet első részében hozott állítást. Inventáriumainkat azért tettük közzé, hogy a tudományos kutatás ezeket meghaladja. A mi feladatunk a tudományos kutatás segítése volt, semmiképpen sem annak hátráltatása.

6 A helyes bibliográfiai adat így (is) hangozhatna: FEJÉRDY András: *A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának magyar vonatkozású dokumentumai (1939–1948)* (A Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciója Történeti Levéltárában őrzött dokumentumok olasz nyelvű inventáriumának hungarika anyagai 1939. február 10. – 1948. december 31. Szerk. Somorjai Ádám. Ismertetés in: LK 91 (2020) 241–246.)

BÚCSÚ ADRIÁNYI GÁBOR PROFESSZOR ÚRTÓL

Rokonait, paptestvéreit, egyháztörténész kollégáit is meglepte a váratlan hír: „Adriányi Gábor tiszteletbeli kanonok, felsőörsi címzetes prépost életének 89., papságának 64. évében, 2024. augusztus 10-én, szentségekkel megerősítve elhunyt.

Búcsúzásként és egyúttal hálánk kifejezéseként tekintsünk végig életén és fejet hajtva emlékezzünk meg róla hálattelt szívvel életéről és életművéről a történelem Ura előtt.

Adriányi professzor úrral a rendszerváltás pezsgő időszakában találkoztam életemben először. Érthető ez a kései találkozás, ő évtizedekig a „táboron” kívül, magam azon belül éltem.

Ami a személyes találkozás pillanatában a köztünk lévő ismeretlenség kódét eloszlatta, az a közös lelkesedés és kutató tekintetünk volt. A szemkontaktus izzásában, hevesen gesztikulálva adtuk-vettük egymás között a szót: mit tehetünk a visszanyert szabadságban a magyar egyházért, az egyháztörténet írásért, az oly fontos tisztánlátásért, amely a jövő érdekében a cselekvéshez szükséges. Öröm volt megélni az idősebb, tapasztaltabb, a szabadságból érkezett testvér nyitottságát, tenni vágyását, lendületét és készségét a környezetet akkor is még mindig sokakat bénító alattomos félelmei között.

Adriányi Gábor professzor a 20. század második felének koronatanúja, tanúságtevője volt több vonatkozásban. Ezt a fájdalmas időszakot testére nyomott égő, fájdalmat és sebeket is hátrahagyó bélyegként élte meg és viselte. Évei száma, immáron 89 volt: itthon, határainkon túl, és újra itthon.

Nagykanizsán született 1935-ben, katolikus családból piarista iskolába került, onnan papi hivatását követve a veszprémi szemináriumba, majd a budapesti Központi Szemináriumba kerül. Mivel ifjúsága egyúttal a pártállam berendezkedésének is időszaka, élete kísértőjelenségei azok az eseménysorok, amelyeket ilyen címszavakkal lehet vázlatosan jellemezni: a kommunista pártállam egyre nagyobb térnyerése, erőszakos berendezkedése, katolikus iskolák államosítása, szerzetesrendek feloszlatása. Fiatalon megélte azt, hogy amiben nevelkedett, szeme láttán semmisült meg. A hatalmi mohóság következménye volt az 1956-os forradalom, amelynek leverését még nagyobb erőszak hullám követte. Ezek az évek a fiatal teológus növendék, szemináriumi éve, amikor a pártállam másodszor lendül neki egyházellenes tevékenységének. Itt is megmutatkozott, hogy történelem és személyes élet nem párhuzamos vonalak, hanem közös és fájdalmas egymás keresztező utak. A szemináriumból történő eltávolítás, a megfigyelés és ellenőrzés éve, a titkos papszentelés élménye és keresztye, ahol még fia és apa is szembe került, sok szenvedést hoztak és kijelölték a menekülés, majd külföldi újrakezdés útját.

Európa akkori szabad lehetőségei nyitották meg a fiatal pap előtt a római, párizsi és bécsi tanulmányokat, majd a hosszú távú tanítás és tudományos munka, a megállapodás és alkotás éveit. 1971-től magántanár volt a Bonni Egyetem Katolikus Teológiai Karán, 1976 óta ugyanott tanszékvezető tanár is, az Egyháztörténeti Intézet igazgatója.

Az újra itthon töltött évek során Adriányi professzor úr megjelentetett munkái, szabadságélményéből és a szabad kutatás hátteréből megfogalmazott véleményei több alkalommal teremtettek feszült helyzetet, váltottak ki vitát az olvasókban, a tájékozódó keresztények között és a szakma köreiből is. Ez a megtapasztalt csalódás, félreértés, kritika ellenére is természetes dolog volt. Hosszú út vezetett még addig, amíg egy nyugati szemszögből és szabadságban írt történeti munka, annak szemléletmódja elfogadásra talált a honi környezetben, amelyet még mindig árnyként borít be a múlt és közelmúlt nyomasztó félelme.

Azután elérkezett az az idő is, amikor munkásságát elfogadták, elismerték, kitüntetésekkel: Fraknoi Vilmos Díj, Varsói Katolikus Akadémia tiszteletbeli doktora, 2012 és 2015 között az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos tanácsadója a magyar katolikus egyház 1790 utáni zsinataival és nagygyűléseivel foglalkozó OTKA-program senior kutatójaként. Címzetes kanonok lett, a francia Palmes Academique rend lovagja, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja volt és kitüntették a Szabadság hőse emlékéremmel is.

Adriányi Gábor életének közel kilenc évtizede történelmi megpróbáltatásokon át vezető életút volt. Küzdelmes, de alkotó és termékeny élet példáját hagyta ránk szellemi örökségként, amely mellett köszönő szó nélkül nem mehetünk el.

Adriányi Gábort a rendszerváltás örvendező szabadságában ismerhettem meg. Utójára ugyanilyen örömben és derűben köszöntöttük egymást Ferenc pápa budapesti látogatása során a Szent István Bazilikában 2023 április 28-án, ahol a pápa püspökökkel, papokkal, diakónusokkal, szerzetesekkel, papnövendékekkel és lelkipásztori munkatársakkal találkozott.

Pannonhalma, 2025. január 21.

Várszegi Asztrik dr.
c. püspök, em. pannonhalmi főapát

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK

ZAKAR PÉTER

BIRÓ SÁNDOR: EGY 19. SZÁZADI REFORMÁTUS ÉRTELMISÉGI ÉLETE.
Kolozsvár. Kolozsvári Egyetemi Nyomda, 2022. (168 p.)

A 19. század kutatása sokáig a református egyháztörténet mostohagyermeké volt. Ennek fő felelőséül a Bíró Sándor és Szilágyi István által szerkesztett nagymonográfia tehető.¹ Nevezett munka ugyanis sommás-leegyszerűsítően a „sekélyes racionalizmus” századává degradálta ezen időszakot a nevezett vallásközösség életében, amelyben mindössze 1881 körül (sic! – szimbolikus egy centumra a Türelmi rendelettől és kettőre a soproni vallástörvénytől) kezdődtek az első pozitív lelki (ébredési) megmozdulások a magyarországi belmissziói mozgalom megjelenésével. A Biberauer család, a Skót Misszió és a Brit Bibliatársulat által Magyarországra hozott modern intézményeket Szabó Aladár (1862–1944), a „magyar belmisszió atyja” tette valóban magyarrá. Fontos meghatározója e mű szemléletének 1949-es dátuma. Az 1948-as dunamelléki és az 1949-es tiszántúli püspökválasztások által fémjelzett „református őrségváltás” pillanatában a „valahogyan mindannyian Szabó Aladár köpönyegéből bújtunk elő” érzése vált uralkodóvá, hogy azután a valós egyházi tragédiával felérő 1950–51-es Testvéri Izenetnek csúfolt fenyegető kirekesztés, illetve Misszió Szabályrendeletnek hazudott missziótlanítás vagy „visszavonulás a templomfalak közé” botránykövet vessen a táborba, kiszorított és üldözött elnyomottakra, illetve szatellit békepapokra osztva a „református evangelizáció” híveit. (Éppen két évvel vagyunk annak utána, hogy kommunista hatalmi nyomás ezt az akkor még valamennyire egységesnek csoportot juttatta – látszólagos – református egyházpolitikai hatalomra.) Az újabb kutatásoknak tehát ezt az eleve hamis prekonceptióra épülő hiány és torzítás csorbáit kell kiküszöbölniük, az ez irányban tett minden pozitív lépést örömmel kell üdvözölnünk.

A fentebbi felfogással szemben úgy vallom, hogy a „református 19. század” „hosszú évszázad volt, és az 1791-től 1907-ig tartott. A kezdődátum megállapítása során annak jelentőségét nem kell külön ecsetelni, hogy az 1791. évi XXVI. tc. a 18. század utolsó harmadában állampolitikai létjogosultságot nyert toleranciagondolatok segítségével olyan alapvető „valláspolitikai rendszerváltást” hajtott végre, amely a korábbiaktól teljesen eltérő minőségben helyezte alkotmányos keretek közé a vallás ügyét. Annál inkább rögzítenünk kell a záródátumnak a kezdőhöz való viszonyát. Ahogy a katolikus publicista Szaitz Leó elsősorban azon gúnyolódik, hogy szerinte a protestáns papság saját rendi emancipációjáért vívott – Tóth Zoltán szerint utolsónak bizonyult – 18. század végi

1 A magyar református egyház története. Szerk. Bíró Sándor – SZILÁGYI István Kossuth, Budapest, 1949.

küzdelmét elsősorban saját egyházrendi szervezetén belül bukta el (hogy azután önmagát megcáfolva rögtön hozzá is tegye, hogy a protestáns urak politikai magatartása a Regnum Marianum 1608-ban inartikulált szelleméhez való kényszerű alkalmazkodás volt), az 1907-ben útjára indult Baltazár Dezső-féle Lelkészegyesület az 1894–95. évi, az egyházi tevékenységet erőteljesen magánjogiasító egyházpolitikai törvényekkel, illetve az 1898. évi XVI. törvénycikkkel (az úgynevezett kongruatortörvénnyel) a háta mögött a baloldali (szakszervezeti) társadalmi nyomásgyakorló logika alapján igyekezett a lelkeszi tekintélyt helyreállítani, és ezáltal egy érzékelhető társadalmi neokonfesszionalizáció irányába hatni.

Az elmondottak tükrében kijelenthető: az elmúlt három évtizedben három irányban indultak meg örvendetes változások a „református 19. század” tényközpontúbb és forrásközelibb feltárása területén. 1.) A „magyarországi református ébredés” történelmi jelenségének kibontakozó, majd napjainkra örvendetesen meggyarapodott szakirodalmi keletkezett. 2.) A „cseppben a tenger” elve alapján komoly református személyiségtörténeti kutatások indultak el. 3.) Az állam–egyház viszony különböző szegmenseinek feltárása a „politikai protestantizmus” és a „nemzeti protestantizmus” történeti jelenségeinek megértéséhez visz közelebb bennünket.

Az eltérő vizsgálati megközelítésből adódóan következik, hogy különböző 19. századi református vizsgálati tárgyakat választva nem tekinthetünk el 1.) az egodokumentumok (naplók és önéletrajzok), hivatali dokumentumok (jegyzőkönyvek, feljegyzések, levelezés); 3.) sajtó (-megnyilatkozások és -viták) bevonásától sem. Témánk jellegének és irányultságának megfelelően azonban – rendelkezésre állás esetén – ezek feltárásában, bevonásában és elemzésében eltérő súlyozást kell alkalmaznunk.

Ha a 19. századi magyar református közösséget érdeklő témák korabeli osztályozási sémáit keressük, akkor három ilyenre lelhetünk. Az 1791. január 12-i uralkodói rezolúció 1.) az egyházigazgatás, egyházalkotmány; 2.) az egyházi fenyíték (egyházfegyelem); 3.) az iskola- és könyvpolitika; 4.) alapítványügy és 5.) házasságügy felosztásban írt elő tárgyalásokat.

Szeremlei Sámuel 1874-ben 1848 utánra vonatkoztatva 1.) a képviselőt; 2.) a káplánrendszert; 3.) a lelkeszválasztás; 4.) az államsegély; 5.) a belmisszió; 6.) az egyházi fegyelem; 7.) a zsinat (és vele összefüggésben a határozatképes – értsd: a kerületek által kötelezően végrehajtandó országos egyházi határozatokat hozó – konvent); 8.) a lelkeszi értekezletek; 9.) a Protestáns Egylet témáit jelölte meg a közvéleményt leginkább érdeklő kérdéseknek.

Tette ezt úgy, hogy mellékesen megjegyezte és bizonyította, hogy ezek egyike – a képviselő kérdés – a forradalom és szabadságharc előtti időkben gyökerezik. Ahogy azonban ez a kilenc kérdés egymással összefüggő rendszert alkot, úgy nem tudjuk megérteni egyik kérdést sem anélkül, hogy a háló másik nyolc pontja is rezegni ne kezdene.

Maga a „belmisszió” fogalom főleg Johann Hinrich Wichern tevékenysége nyomán német nyelvterületen keletkezett 1842-ben, hogy azután a Károli-biblia gondozási jogát 1832-ben megszerző Brit Biblia- és Traktátus Társulattal szerződésbe lépő August Gottlieb Wimmer felsőlövői evangélikus lelkésszel és az 1841-ben érkező Skót Misszióval egyéb – főleg hitébresztő és diakóniai – törekvésekkel együtt szinte azonnal hatni kezdjen Magyarországon is. A modern urbanizáció elterjedése előtt a tradicionális (falu) közösségekben élő és hitét a „népi protestantizmus” keretén belül megélő református zöm számára a modern belmissziói módszerek és eszközök alkalmazása – a lelki újjászületés-kérdésnek a puritánus atyák által képviselt öröksége újrafelfedezésén kívül –

sokkal több ellenérzést szült, mint hasznót hajtott, és lelki integrálása a századforduló két évtizedéig nem is került a magyarországinál elmaradottabb viszonyok között élő református Erdély lét- és életkérdései közé.

Az úgynevezett „presbiteriánus vagy képviseleti”- vita – a kor kifejlődni kezdő sajtotéletéhez képest – különösen nagy számú hozzászólást generált, ahol a debattőrök az (Erdéllyel együtt értett) ország egész területéről verbuválódtak. A tiszta [helyesebben: „puszta” – KKÁ] képviseleti elv magában egy olyan liberális demokraciáfelfogás része volt, mely kezdetektől fogva vallásilag indifferens volt, sőt, korai katolicizmusellenessége után – legalábbis a kontinentális Európában – egyre inkább az általános vallásellenesség irányába tolódott el. Ezzel szemben a presbiterianizmus mindig is a többágú kereszténység kálvini szellemének és munkájának eredménye volt, és mint ilyen mindig vallásos megalapozású és jellegű maradt. Egy szélesebb értelemben vett nép választásának itt mindig egy olyan előzetes isteni kiválasztáshoz kellett igazodnia, amely szabatosan leírható hitjellegzetességekben és konkrét hiterőben is megmutatkozott az azt legitimálóan észrevételező közösség előtt. A „presbiteriánus vagy képviseleti” megoszlás tehát mindig felveti annak a paradigmatis kérdésnek a vizsgálati szükségességét, miszerint a magyar kálvinizmus adott szituációban „reakciós versus haladó/progresszív”, „konzervatív versus liberális” lett volna, nem elfeledkezve arról, hogy a lelkiismereti és vallásszabadsági alapon szükségszerűen (a katolikusoknál általában) liberális(abb) reformátusok önmagukon belül kezdetektől fogva bírálták saját ál-, túl- és torzliberalisaikat. A fentebbi okfejtéshez hozzá kell tennünk a kor azon társadalmasuló szemléletváltását is, ami az aktoroknak egyfajta „keresztyén társadalmi tanítás”-ról alkotott felfogását is felviszi vizsgálati térképünkre.

E bevezető és áttekintés alapján az alábbiakat vázolhatom fel Zakar Péter most recenzálandó művével kapcsolatban. A kiváló jozefinizmus-, tábori lelkész- és szabadságharc-kutató könyvének tárgyát 2019-ben kezdte el kidolgozni az Egyed Ákos 90. születésnapja alkalmából kiadott „Festschrift” számára.² E tanulmányát egészítette ki szerzőnk újabb források bevonásával, közlésével, illetve a korábbinál átfogóbb elemzések elvégzésével jelen monográfiává.

A szerző figyelmét egy papi-lelkészi jellege mellett is meglehetősen liberálisnak és radikálisnak tűnő személyiség képe keltette fel. A kutatás kétségkívül új eredményekkel kecsegtet, hiszen a vizsgált személy egyháztörténeti jelentőségét az addigi református egyháztörténeti szakirodalom nem ismerte fel. Bíró Sándornak (1815 / 1816 / 1818?, Felsőboldogfalva /Háromszék/ – 1877, Monostorszeg /Bács-Bodrog vm./) például a Zoványi – Ladányi-féle egyháztörténeti lexikonban nincsen saját szócikke. (Ezen a helyen szeretném megjegyezni, hogy mivel a korabeli nyomdatechnika gyakran azzal igyekezett takarékoskodni, hogy csak a legszükségesebb esetekben öntött hosszú ékezetes betűket, indokoltabbnak tartottam volna a modernizált helyesírású név következetes használatát az archaizáló „Bíró” helyett.) Az ok valószínűleg az lehetett, hogy a bibliográfiai adatok pozitívista bővületében élő Zoványi Jenő a 19. századra vonatkozólag már leginkább a P.[rotestáns] E.[gyházi és I.[skolai] L.[ap] sajtó, valamint prédikációs, apologetikai és hitmélyítő irodalmi nyomdai megjelenések adatai alapján dolgozott. Ilyen szempontból számára Bíró Sándor csak valami marginális megjelenőként artikulálód-

²ZAKAR Péter: *Bíró Sándor: Egy 19. századi református lelkész küzdelmes élete*. In: *Adalékok a Székelyföld történetéhez. Tanulmányok Egyed Ákos 90. születésnapja tiszteletére*. Szerk. Benkő Levente – Demeter László. Tortoma, Sepsiszentgyörgy – Barót, 2019. 493–508.

hatott előtte. E vonatkozásban teljes a dicséretem a szerző és közreadó személye felé: Zakar Péter számomra kiválóan bizonyította, hogy a könyve tárgyául vett személy olyan releváns református egyházközeleti szereplő, akinek személyén keresztül a 19. századi református történet nagyon fontos vonatkozásai bemutatathatóak, illetve szemléltethetők.

Előre szeretném bocsátani, hogy Zakar Péternek egyetlen inkább terhére róható kritikát tudok felróni. Az ev. ref. rövidítést „evangélikus református”-ra egészíti ki, nem megjegyezve, hogy ez a feloldás mindössze úgy tekinthető alapvetően koradekvátnak, hogy kellemetlen katolikus mellékízzel rendelkezik, és a helv.[ét hitvallású] ev.[angélikus]-ra visszavezethető osztrákos felfogásra vezethető vissza. Bíró Sándor a maga cikkeiben többször maga az „evangéliomi ref.[ormátus]” kiírást tarja illőnek, ahogy az ev.[angélium szerint] ref.[ormált] is megfelelőbb önelnevezési forma lehetett volna.

Jelen könyvet már az eddigiekben két megjelenés alatt lévő tanulmányomban is idéztem, és valószínűleg még számos esetben fogom. Éppen a kiváló használhatóság révén lettem figyelmes bizonyos kimaradt elemzési potenciálokra. Annak a kérdésnek, hogy ezeket jelen recenzióban szóvá teszem, dicséretnek-e (továbbgondolásra méltó munka) avagy kritikának (különösen református egyháztörténeti mélységekben bizonyos hiányokat felmutató munka) kell-e tekinteni, az eldöntését tanult Olvasóimra bízom. (Teszem ezt azzal a zárójeles megjegyzéssel, hogy recenzensként, személy szerint én sokkal inkább az első értékelés mellett kardoskodom.)

Zakar Péter kiváló technikával és elmélyült szaktudással használja a kor mindhárom típusú alapforrását. Leközlí Bíró Sándor *„Életem történelme”* címen fennmaradt, 7 ½ ív terjedelemben megírt és az Erdélyi Múzeum Egyesület Levéltárában, Bözödi György kézírathagyatékában feltalált visszaemlékezéseit. E munkában is tükröződik a kornak a tétlen kontemplációt elutasító és megvető, a közéleti és köztéren végzett munkálkodást első rendben megbecsülő szelleme. Ez a szemlélet jóval több közpolitikai, mint lelkiségtörténeti adat megőrződését tette lehetővé, különösen a nemzeti elnyomatás után újjászülető magyarságnak a reformkori, valamint forradalom és szabadságharc korabeli küzdelmeire vonatkozólag. Számomra úgy tűnik, Bíró Sándor valamelyik, a szabadságharc dicső történetének adatait megőrizni hivatott felhívás hatására, halála előtt nem sokkal ragadhatott tollat, szükségszerűen csonkán és befejezetlenül hagyva a művet.

És itt rögtön fel is kell hívnom arra a tényre a figyelmet, hogy a 'sola Scriptura' alapú református spiritualitás a bibliaismeret köré szerveződik. Egy római katolikus vallású, had- és eszmetörténeti érdeklődéssel rendelkező ember a lehető legkritikább esetben – még kiváló szaktörténészként sem – tudja felismerni azokat a szentírási locusokat, amelyeknek megjegyzése, kifejtése és magyarázata érzékelhető többletet hozna a tárgyalásba. Így például az önéletírás kapcsán érdemes lett volna a közlőnek olyan apróságokra is figyelmesnek lennie, hogy az 1838-hoz köthető „[...] nem tartom fogva többé indulatimat, hanem megházasodok [...]” olyan egyértelmű lelki utalás a *Korinthusi I. levél 9. rész 27. versére*,³ amely olyan alapvetően konzervatív hozzáállást tükröz, amely Bíró Sándor nekrológiájában is pozitív visszajelzést nyer az öt prédikációs elparentálásban részesítő lelkész részéről.⁴

Az 1843 tavaszán az erdélyi Rétyen (Háromszék) tartott egyházi közgyűlés fő tárgyát Zakar Péter jól határozza meg (a presbiteriális egyházi igazgatás és a képviseleti rendszer

3„Hanem megsanyargatom testemet és szolgálva teszem; hogy míg másoknak prédikálok, magam valami módon méltatlanná ne legyek.”

4Lásd alább.

kérdései) majd korrektül foglalja össze annak fő témáit. Csak az nem szerepel az elemzésében, hogy a Ferenczi János és Pap István bizottsági jelentésének történeti levezetése szerint 1614-es keletű az a kiváltság, amely leválasztotta a Rikán belőli reformátusokról az unitáriusokat, és előbbi egyházi közösség számára közönséges gyűlést engedélyezett. A rendelkezés célja az volt, hogy az akkori mostoha idők viharai által, valamint a világiak érdekei miatt annyiképpen rongált egyházvidék önvédelme és politikai létfenntartása biztosítva lehessen. Ez az 'egyesületi gyűlés' szolgálta az egyházigazgatást és a vallásos élet elevenítését egészen a jelenkorig, mígnem az 'elhatalmasult burocracia' annak lényegére, a képviselőre nem tört, és lassanként azt csupán az idősebbik esperes elnöklete alatt tartandó tisztí gyűléssé változtatta át. Vagyis, hogy a reformpontok alapján összehívandó új tanácskozásnak egyfajta helyreállító, vagyis az ellenreformációs nyomás utáni torzulásokat kiküszönőből 'reformációs' jellege is volt. Ahogy arról is ejtett szó, hogy az „összegyűjtése [...] a népnek [a célból, hogy] – mint lelki, úgy testi eledeléről is el nem feledkezünk – olykor a cinterembe, vagy templom kerítésibe, paplaknál, vagy, hol határozandjuk [hogy a lelki-építő irodalom mellett], gazdasági hírlapokat [is] olvassunk [...]” kitétel egyházi olvasóköroket jelentett volna, amely elméletet Bíró a csíksomlyói klostromban egy őrmester segédírnoksága mellett szerkesztett és ki-nyomtatott első székelyföldi katonai szaklap, a *Hadi Lapok* kiadásával a gyakorlatban is meg tudott valósítani. (Amellett, hogy nappal a székely határvéd-zászlóaljban a Gyimes-völgy védelmét látta el.)

Az 1844. április 26-i sepsiszentgyörgyi határozatokkal kapcsolatban nem kerül kifejtésre, hogy a református iskolák dolgának tárgyalására csak modern szempontok szerint kiművelt lelkészeket és tanítókat tartott alkalmasnak. Olyan tárgyakhoz kellett volna ugyanis értőn hozzászólniuk, hogy az iskolákban minő kézikönyveket használjanak és hogy mi legyen az uralkodó tanításmódszertan: verés (mint eddig) vagy a gyermeki lelkiakatnak megfelelő szelidebb játékoság. A Pestalozzi, Gräfe, Fröbel és Disterweg neve által fémjelzett, a 18–19. század fordulóján kialakuló modern pedagógia úgy hibáztatta a hagyományos egyházi vallástanítási módot, illetve általában az egyháznak az iskolákra való addigi befolyását, hogy magát a nevelést még nem kívánta a vallásos érzület befolyása alól emancipálni. Milyen zseniális értelem működhetett egy olyan korabeli református fiatalban, aki szegénysége miatt a székelyudvarhelyi kollégium 'házi nevelt'-jeként, nemhogy peregrinus, de nagyenyedi akadémiai tanulmányok nélkül jutott Háromszék egyik legszegényebb református ekklezsiája lelkésziségéhez, és mégis – oly sok lelkési kortársától eltérően – széles, nemzetközi kitekintéssel és érdeklődéssel rendelkezett?! Korai éveiben sajátította el azt a nevelésügyi érzékenységet is, ami pályafutása végén presbiteri, gondnoki szerepkörben is végig a sajátja maradt.

A kiváló stílusú író és szónok Bíró Sándor Wesselényi Miklós hatására lett az erdélyi pálinkaivás elleni mozgalom szószólója. 1844-ben első között alapított mértékletességi egyesületet. Rétyen a templomban pedig megeskette híveit, hogy azontúl legfeljebb orvosi utasításra isznak majd pálinkát. Az absztinenciamozgalom az erősen revivalista hatás alatt álló Amerikai Egyesült Államokban is az 1840-es években élte első fellendülési hullámát, és az iszákosság elleni küzdelem később, a századforduló időszakában is a belmissziói mozgalom társadalmi tevékenységének egyik zászlóshajóját képezte, amely sokakt mentett meg az erkölcstelen lezülléstől, gazdasági kifosztatástól és elszegényedéstől.

A református Bíró 1846-ban a *Múlt és Jelen* számára a csíksomlyói búcsúról közölt lelkes tudósításában valójában nemcsak a vallási tolerancia, hanem egy pozitív értelem-

ben vett ökuménia mellett is hitet tett. A vallási áhítat látványa, az Úr Krisztus vérről pirosuló keresztyére visszaemlékeztető veres festett keresztek alatt térden imádkozó nép, a hegyszírt csúcán, az utcaszegleteken és templom körében egyaránt gyakorolt tiszta vallásos buzgalma az ő keblébe is a rémes Golgotát a kebelbe *visszateremtő* [sic!] gyümölcsöző magot vetett, és a keresztyéni szeretet szent tüzét gyújtotta ugyanott, mely és andalító varázs a felekezetieskedő gyűlölet és a vallásos türelmetlenség torz gondolatainak leghatásosabb ellenszere. A szent elragadtatás érzete nemcsak szinte szentimentális, pietista ömlengésre készítette Bírót, de nagyon komoly teológiai utalásrendszerre is felhívja a figyelmet. Az *Efézusiakhoz írt levél* áldáskívánásának Atya Isten – Úr Jézus Krisztus – hit – szeretet – békesség (6. rész 23. vers) sorozata az új teremtés – (tékozló fiú haza-) visszatérésnek az *Öreg-Szikszaiban* (1786) is bőszégesen kifejtett „lelki feltámadás”-át koronázza meg. E református gondolkodásmód egyik apostoli kiindulópontját éppen az *Efézusi levél* 2., illetve 3. részéből veszi.

Bíró Sándor 1848/9-es megszólalásai a magyar nemzeti szellem „magyarok Istene”-képeinek kiváló tükre. A szegénysége miatt önmaga erejére, eszére és találékonyására hagyatott, mégis a jogegyenlőségi alapot kiváló értéknek tartó székely szabadságokon nevelődött társadalmi radikalizmusa magától értetődő magyar nemzeti örökségnek tekinthető. 1849. március 25-én a tömösi táborban elmondott március 15-i ünnepi szónoklata a 300 éves rosszra nevelő Habsburg-szolgaság később főleg Szeremlei Sámuel által kifejtett koncepciójának olyan megelőlegezése, kifejtése, amely méltán érdemli ki figyelmünket. Itt azért érdemes lett volna megemlíteni, hogy ez a bizonyos fokú társadalmi radikalizmusra (is) hajlamos magyar nemzeti szemlélet az őstörténet és a honfoglalás témái felőli áthallás irányából jelentkezett folyamatosan a protestáns szellemű történetírásban. Eszerint (Szent) István történeti érdeme, a kereszténység felvétele mellett a rendi társadalom és főleg a hatalmas egyházi vagyon megalapozásával a megosztó kiváltságok csíráját is elvetette a magyar nemzeti életbe. Rajcsányi János 1843-as *Magyarország története* tankönyve a magyarok ősmesterségeiben tetten érhető ősműveltségéről ír. A harmonikus népi-nemzeti közösség megbontásával a Géza idején bejövő idegeneket vádolja. A romantikus magyar nemzettudat Horváth Mihály-féle koncepciója szerint a magyar nemzet életcélja a szabadság (itt értsd elsősorban: nemzeti függetlenség, szuverenitás) és alkotmányosság megteremtése és megőrzése, az újabb korban már a népnek az alkotmány sáncaiba való bevételével. Ezen történetírói programnak megfelelően került az érdeklődés homlokterébe Horváth Mihály és Szalay László úttörő jellegű történeti munkáiban a reformáció és a vallási, valamint rendi szabadságküzdelmek összefonódása a Habsburg-ellenes küzdelmekkel és a református erdélyi fejedelemséggel. Az üldözöttség mítosza még a századforduló protestáns egyháztörténeti irodalmában is arra szolgál, hogy megmagyarázza, a magyar vallás -sá (értsd a magyar etnikum, a magyar anyanyelvűek vallásává) lett református a vallási kiváltságvesztés okán miért lett nyitottabbá az adófizető nép (a magyar nemzet „népies jelleg”-e) iránt, és az aulikus, arisztokratikus és konzervatív katolikus jelleggel szemben miért karolta fel jobban a nép polgári értelem-ben vett egyenlőségét.⁵

Hétéves üldöztetése idején a halálra keresett Bíró Sándor álnéven élt és bujkált. Egy rövid életű debreceni kísérlettől eltekintve lényegében már ez idő alatt lemondott lelkesi képzésének folytatásáról. Ehelyett nevelősködött, tevékeny önművelésbe fogott, sze-

5 Kovács Kálmán Árpád: *Az állam–egyház viszony és a református öntudat problémái a 19. században*. In: VERITAS Évkönyv 2014. Szerk. Ujváry Gábor. VERITAS – Magyar Napló, 2015. 30–31.

rencsésen nőtt, családot alapított, gazdálkodni kezdett, vagyont alapozott meg. Ezen a helyen Zakar Péter kétszer aláhúzó megállapítást tesz. Az erdélyi magyar tömbkörnyezetből kikerülő és a magyar szórvány lakosává váló Bíró kiegyezés- és Deák-párti személyiséggé válik. (Zárójelben jegyezzük meg: Élvezetes – bár az egyháztörténet terén kívül eső terület – a Szamos-völgy fejlesztését szolgáló – önérdেকেktől sem mentes gazdasági vitáit végigkövetni, és ezen kibontakozásban Bíró Sándor sajtószerepét rekonstruálni.) A szerző megállapításaira rezonál az 1891-ben kezdődött „lelki újjászületés”-vita kapcsán tett azon megállapításom, miszerint a modern belmissziói módszerek iránti nyitottság annál inkább nő, minél inkább „idegen nemzeti/vallási tengerben való törpe kisebbség” tudata az uralkodó a megszólalón, és annál erősebb a lelkeszi tekintélyhez való merev ragaszkodás konzervativizmusa, minél inkább olyan tiszta református közösségről van szó, melynek szerves területi kapcsolata még megvan a magyar / református tömbbel, de maga már idegen tenger által ostromlott szikla tudatát ápolja.⁶

Bíró Sándor egyébként a lelkeszi pályát odahagyva, világi birtokosként is teljes hűséggel viseltetett egyházához Teljesen egyházas szemléletű nekrológiát a vele sokáig együttmunkálkodó Mátyás Zsigmond dési (Belső-Szolnok, Szolnok-Doboka vm.) eképpen rajzolta meg kiadott egyházi beszédeiben: „Áldásdús tevékenységének százas emlékjelei a M.[agyar]lápón a templom összes belserveszete, az orgona, szószék, az úr asztala, szépfestett székek, az iskolaépület. Ezek fényesebben hirdetik az elhunyt érdemeit a legdicsőbb beszédnél. [...] 1862. december 24-én Felsőszöcsön testvére, Bíró József szállásán, gróf Teleki Domokos udvarában, egy estély keretében megkezdte nagyszabású gyűjtését a magyarláposi református egyház javára. [...] Különösen az iskolának viselte gondját, az egyetlen tanító mellé kántortanítót és segédtanítót is alkalmazott. Példamutató családapa volt, aki szerette feleségét, gyermekét és testvérét is. [...] Egy ilyen élet után nem maradhat ki az örök igazság azon kegyelme, hogy ’cselekedeteinek jutalma kövesse őtet’⁷ – a közös elismerés. Melyet meg kell, hogy hozzon, nemcsak a láposi egyház méltánylása, és hálaérzete, hanem az erdélyi ref.[ormátus] egyházkerület elismerése is, mert méltó a munkás az ő bérére.” Ez a leírás is segít megérteni velünk, a századfordulós nekrológokban oly gyakran előforduló „igazi puritán” kifejezés miért fordítható le olyan gyakran a „tiszta és erkölcsös családi életet élő, egyfeleségű férfi” [értsd: igazi presbiter] képpel.

Recenziómat egy református történeti tanulásként is felfogható bonmot-val szeretném zárni: „Nem mindegy, hogy ’Az egyházban is csak a pénzről van szó!’ vagy ’Csak van szó az egyházban a pénzről is!’” Ezen a helyen kell felhívnom a figyelmet arra, hogy Bíró Sándor fiatalok úgy esett egybe a reformkorral, érett kora pedig a dualizmus kor kezdeti időszakával, hogy anyagi szempontból mindkettőt fémjelzi a ’kepe’⁸ sok egyenlőtlenségre, egyenlenségre, sőt gyűlölségre okot adó kérdésre. Bíró előbbiben kepeformokra tesz javaslatot, utóbbiban a gyakorlati kepe megváltás módjait kezdi a gyakorlatban kivitelezni. Bíró Sándor utóbbi tevékenységének jelentőségét mi sem mutatja jobban, minthogy a Nagybánya környéki – görögkatolikus – román papok Mária Terézia kora óta az itteni bányapénztárból folyósított kongruát élveztek, míg a velük ’magyar

6KOVÁCS, Kálmán Árpád: Debates on Spiritual Rebirth in the Pages of the Debreceni Protestáns Lap (Debrecen Protestant Journal) (1891–1897). In: *Revival, Social Reform and Spiritual Renewal in Central and Eastern Europe*. Ed. Kovács, Ábrahám, Partium Christian University, Oradea-Nagyvárad 2021. 31–32.

7Utalás a *Jelenések könyve* 14. rész 13. versére.

8Kepe: főleg természetben szolgáltatott egyházi adó Erdélyben.

papok’ – értsd: református lelkészek – ilyen állami segítségre nem voltak jogosultak. Zakar Péter adatfeltárásai megerősítettek azon meggyőződésemben, hogy az 1841 és 1846 között lezajlott első nagy közérdeklődést kiváltott református sajtóvitát joggal nevezem az első belmissziói–államsegélyes vitának is, amely joggal vette azonnali és konzekvens folytatását a református egyházat sújtó korlátozások 1857-es feloldása után.

Összefoglalásképpen elmondható: Itt az ideje, hogy a most már több mint harminc éve intézményes egyetemi háttérrel is megerősített református felekezeti diszciplína átfogó, részletesebb alap kutatásokra épített, modern változatú egyháztörténeti összefoglalót tegyen le az asztalra! Tegye ez a hön reménylendő munka a korábbi torzításokat és tévedéseket korrigált megállapításokkal helyre, és legyen abban illő tér Zakar Péter – nagyra értékelendő bár, de szükségszerűen továbbgondolandó – kutatásainak is!

Kovács Kálmán Árpád

TEMETŐK, FESZÜLETEK, SZOBROK NYOMÁBAN

FRIGYIK KATALIN

SZÉKESFEHÉRVÁR EGYKORI ÉS MA IS LÁTHATÓ SZAKRÁLIS KISEMLÉKEI, ÉS A HOZZÁJUK FÜZŐDŐ TISZTELET, 18–21. SZÁZAD. I-II.

Székesfehérvár, 2023.

(A Szent István Király Múzeum közleményei. A sorozat, 62.) 672 p.

Frigyik Katalin 35 évig dolgozott a székesfehérvári Szent István Király Múzeum könyvtárosaként. Halkszavú, törékeny alkatú, segítőkész, elkötelezett szakember volt, akit a külvilág elsősorban nyomdatörténészként ismert.¹ Élete végén nagy energiával fordult Székesfehérvár szakrális kisémlékeinek kutatása felé. Monumentálisra dagadó művének megjelenését sajnos nem érthette meg. A kötet megjelenése előtt 10 hónappal, 2023 januárjában, 75 éves korában elhunyt. A múzeum és fenntartója, Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata vállalta a kötet kiadását. A szerkesztés – posztumusz munka esetén különösen is kényes – feladatát Braila Mária, Frigyik Katalin egykori könyvtári munkatársa végezte el nagy alázattal, aprólékos gondossággal, a szerzői szándékot végig messzemenően tiszteletben tartva.

A szakrális kisémlékek számbavétele, történetének kutatása és rögzítése sok helyütt tudományágak egész sora által meglehetősen mostohán kezelt feladat. A felmérés többnyire ott történt meg, ahol – elsősorban kisebbségi létben – a vallási identitás és elkülönülés súlya társadalomtörténetileg megnőtt;² illetve ott, ahol egy-egy település méretei

¹ Főbb művei: *Typis Számmerianis. A Számmer nyomdászcsalád története és a nyomtatványok bibliográfiája, 1794–1920*. Székesfehérvár, 2003. (monográfia); *A Debreczeni nyomdászcsalád története*, 2000. (kiállítás – társrendező: Braila Mária, Tavaszi Ágnes, katalógusát szerkesztette Braila Mária, Lakat Erika); *Székesfehérvár harmadik nyomdája: a Csitáry-nyomda, 1882–1949*. In: *Laudatio et salutatio – Tanulmányok Farkas Gábor születésnapjára*. Szerk. Csurgai Horváth József, Demeter Zsófia, Vizi László Tamás. Székesfehérvár, 2004. 113–117.

² Lásd pl. Szlovákiai Magyar Adatbank — Szakrális Kisémlék Archivum. <https://szka.adatbank.sk/> - hozzáférés: 2023. november 20.

egyáltalán reálisan számba vehető emlékműanyagot eredményeztek. (A tény, hogy Székesfehérvár nagyságrendileg százazres városának területén a kötet pusztán „útszéli” kereszttekből 77-et dokumentál, pontosan jelzi egy ilyen vállalkozás nehézségeit.) Noha a témához a néprajz, a művészet-, a hely-, az egyház-, sőt újabban akár a jogtörténet³ világa felől egyaránt lehet közelíteni, vagy nem éri el a szakemberek ingerküszöbét, vagy megrettennek a vele járó munkától. S talán nem csak annak beláthatatlan volumene miatt. A dilemma lényegéről Grynaeus Tamás találóan úgy fogalmazott: „*Határterület kutatása [...] az állandó „határsértés” veszélyével [...] jár; hiszen nem lehetünk kellően járatosak ennyi tudományágban. Ugyanakkor az interdiszciplináris megközelítésnek minden örömeivel és kínálkozó gazdag lehetőségével is együtt jár, amiért érdemes és kell vállalni a „felfedező” út kockázatát.*”⁴

Frigyik Katalin a könyvtártudomány irányából közelített. Mély és alapos előzetes tudással rendelkezett: a szakirodalmat ismerte, a sajtóanyagot – a mainál lényegesen nehezebb körülmények között – feltárta, s ezután célirányosan fordult az adatbéli bizonytalanságok pontosítására a levéltári források felé. Ez különösen a felsővárosi plébánia területére eső emlékek kapcsán igényelt alapkutatásokat, hiszen a belvárosra vonatkozóan van alapos monográfia.⁵

A szerző nem elégedett meg a tárgyak aprólékos dokumentálásával. Érzekelte, hogy korunk *szekularizálódik*, így az emberek többsége elveszítette közvetlen kapcsolatát őseinek hitvilágával. Úgy vélte, hogy ma már nem elég a vallási kisémlékeket számba venni, történetüket feltárni – hanem azok megértéséhez, közösségformáló szerepük érzékelteséhez a kulcsot is meg kell adni az olvasók számára. Ezért a tárgyi világon túlmutató tartalomra következetes figyelemmel volt: ismertette azokat a hitbéli mozzanatokat, ünnepeket és kultuszformákat, amelyek tárgyi leképződéseiről szolt.

Ebből a felismerésből következik a mű belső szerkezete. A könyv két nagyobb, önálló bibliográfiával záródó részre, és ezeken belül további két-két kisebb tematikus egységre tagolódik. Az első blokk a fészületekről és a temetőkről (és azok központi keresztjeiről, kálváriáiról) szolt; míg a második blokkban előbb az önálló szobrokról, majd a – jobb híján – épületdíszként leírható egyéb apróságokról esik szó. A forrásadottságok ismertetése után a szerző mindkét részben időrendben halad: bemutatja az ismert legkorábbi emléket – de figyel arra, hogy a hátteret is érteni lehessen. Ha például az ábrázolt szent Nepomuki Szent János, akkor felidézi a szent élettörténetét; kultuszának általános alakulását és jellemzőit; végül a városban található többi emléket is számba veszi (oltárképeket, aprónyomatványokat, zászlókat); rögzíti ezek történetének megismerhető adatait – és csak ezek után lép tovább az időrendben következő ábrázolásra. Egy-egy fejezet végén szót ejt a pontosan datálhatatlan, a megsemmisült, vagy épp csak tervezett, de meg nem valósult alkotásokról is.

Ez egy nagyon is következetes szerkezet – lenne. Csakhogy: egy Szűz Mária-ábrázolás ürügyén a Mária-ünnepek szerteágazó sokféleségéről és alakulásáról már-már kismo-

3 UJHÁZI Lóránd: *Szakrális kisémlékek megítélése a kánonjogban és az állam jogrendszerében*. In: Iustum Aequum Salutare, 19. évf. (2023) 2. 93–112. (<https://szakcikkadatbazis.hu/doc/6487491> – hozzáférés: 2024. január 30.).

4 GRYNÆUS Tamás: *Sacralis kisémlék-kutatás Magyarországon*. In: Acta Ethnologica Danubiana. Tanulmányok. 2006–2007. (<http://ethnodanubia.eu/2017/05/23/sacralis-kisemlek-kutatas-magyarorszagon/> – hozzáférés: 2023. május 1.)

5 SZARKA Géza: *A székesfehérvári belvárosi plébánia története*. Szerk. Csurgai Horváth József, Kovács Eleonóra, Mózessy Gergely. Székesfehérvár, 2003.

nográfia léptékű ismertetést találunk; és hasonlóan sokszínű az államalapító király helyi kultuszának leírása, amit kényszerűségből, de jó érzéssel időmetszetekre bontott.

A kötet monumentalitásának vannak további, a szerzői koncepcióból fakadó okai. Egyrészt Frigyik Katalin a vallási kisemlékek körét a lehető legtágabb értelemben kezelte. Talán nyomdatörténetési háttere miatt a kegyes „ponyvairodalomnak” éppoly nagy jelentőséget tulajdonított, mint az épített, faragott, festett örökségnek. Másrészt úgy gondolta, hogy egy-egy kultusz kapcsán annak hordozói, átörökítői is figyelmet érdemelnek. Így a Mária- kongregációkkal, vagy épp a zarándokokkal, búcsúsokkal is foglalkozott. E kérdésköröknél ütközött bele leginkább abba a problémába, hogy rendkívül eltérőek az egyes csoportokra vonatkozó forrásadottságok. Harmadrészt az volt a véleménye, hogy mind a tárgyakat, mind a kultuszokat képi formában is illik dokumentálni. A két kötetben összesen 361 forrásértékű illusztráció található. Legtöbbjük pontosan datált, ami a jövő kutatóinak nagy segítséget és remek kiindulópontot jelent majd. Sok tárgyképet készített Nagy Károly – a szerző férje –, rengeteg egyházi eseményfotó forrása Dr. Berta Gábor. Az archív képanyag is rendkívül célirányosan használt. Negyedrészlet fontosnak tekintette a naprakészséget: egészen 2017-ig dolgozta fel az eseményeket. Ez azzal járt, hogy Frigyik Katalin Székesfehérvár városának valóban eseménydúsra és nagyszabásúra sikeredett 2013-as Szent István emlékévének is krónikásává lett.

A naprakészség és a teljességre törekvés szándéka vezet el egy – a kötet fizikai valóján túlmutató – elméleti problémához. Ennek gyökere és lényege az, hogy az ünnepelni akaró, de a vallási miliőtől eltávolodó közönség mit kezd a vallási hagyományokkal.

Egy-egy kultuszt – vagy akár csak kultuszformát – egyaránt magáénak érezhet a hivatalos egyház, a népi vallásosság, a politikum világa, de a civil társadalom kisebb csoportjai is. Ám a szekularizáció nyomán az ünneplés formái gyakorta eltávolodnak a vallástól. Természetesen önmagában nincs semmi baj azzal, ha valaki meg akar emlékezni például István királyról. Állampolgárként mindenkinek van köze az államalapítóhoz. Arra is mindenkinek van joga, hogy a maga eszközeivel és módján emlékezzen. A probléma az, hogy az egyháztól eltávolodó világ hajlamos arra, hogy ünneplése során elemeket kölcsönözzön az egyházi hagyománykincsből. Szerencsés esetben nincs valós konfliktus egy szent ünneplésének különféle megközelítései közt – de ez ritka.

Az ütközéseknek valójában komoly múltja van. A sorok között, a kötet háttérben finoman ki is rajzolódnak ezek. Felsejlik, hogy a népi vallásosság öntevékeny kezdeményezéseit miként próbálta a klérus kordában tartani. Látszik a hagyományos városi elit és az egyházi vezetés közös, összehangolt fellépése is a harmincas évek elején. De kiviláglik az is, hogy időnként a politikai szereplők vagy a civil erők próbáltak „diktálni”, irányt szabni az egyháziaknak, ami felemás helyzeteket szült.

Megfigyelhető az a jelenkori folyamat is, hogy szorosan vett egyházi eseményeket az azokra épülő programdömping szinte háttérbe szorítja. A harsány újdonságok nagyobb médiafelületeket birtokolnak, akár nagyobb tömegeket is vonzanak, mind az eredeti ünneplési aktusok. E túlkínálatban viszont nehéz ráakadni a tiszta forrásra, a voltaképpeni vallási tartalomra. Ráadásul a fesztiválokra épülő iparágak újra és újra köztudatba emelnek egy-egy eredendően talán marginális hagyományt.

Frigyik Katalin az adatokat összegyűjtő és elénk táró szerző volt, aki munkájában a teljességre törekedett. Nem tekintette feladatának az ítéletalkotást egy-egy újabb jelenségről. Műve e tekintetben inkább látletet csak egy egyre zavarosabb, a klasszikus hagyományokat egyre individualistább módon kiforgató korról. Kórisme, de nem recept. – Recept talán nem is adható.

Az impozáns kétkötetes munka méltó emléket állít régi korok fehértvári hitéletének – de magának a szerzőnek is, akinek egyetemességre törekvő szemlélete a művet magasan kiemeli a helytörténeti feldolgozások sorából.

Mózessy Gergely